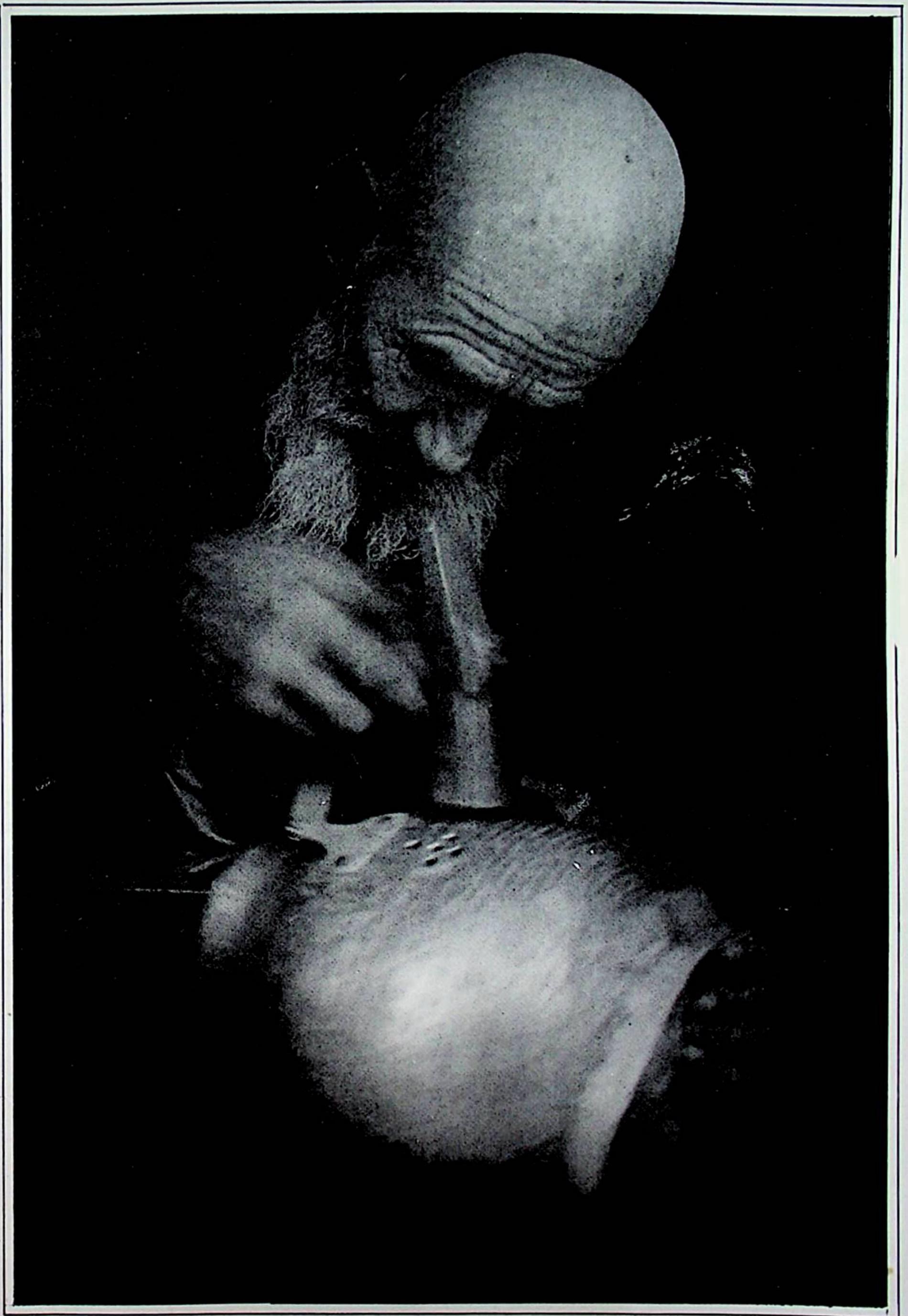

3
1995

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

XINJIANG CIVILIZATION

غیرت ٹہیسا فوتوسی

مسگر

بۇسماندا

قىزغىن نۇقتا

شياڭگاڭغا سەپەر - شياڭگاڭدا كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىم ..... ئەبىدۇللا ئىبراھىم 2

ئەدەبىيات گولزارى

ئەسىرات دېڭىزىدىن تامچىلار ..... ئا. جالالىدىن، د. ئوبۇلقاسىم، ي. سادىق، ئو. مۇھەممەت 15

سەھنە ئىشلىرى

چاقماق قىزى ..... (تارىخىي ئويپۇرا) ..... مۇھەممەت ئىبلىس زۇنۇن 31
قۇرتلاپ كەتكەن كۆل ..... (دراما) ..... ئابلىكسىم روزى 50

ئىلمۇئى مەدەنىيەت سېپى

ئىككىنچى ئابىدە ..... (ئەدەبىي خاتىرە) ..... تاهىر تالىپ 66
قەدەمجاپغا تىكلەنگەن ئابىدە ..... زۇنۇن ئىسلام 72

ئاقلىغا ئىشارەت، ئادانغا جۇۋالدۇرۇز

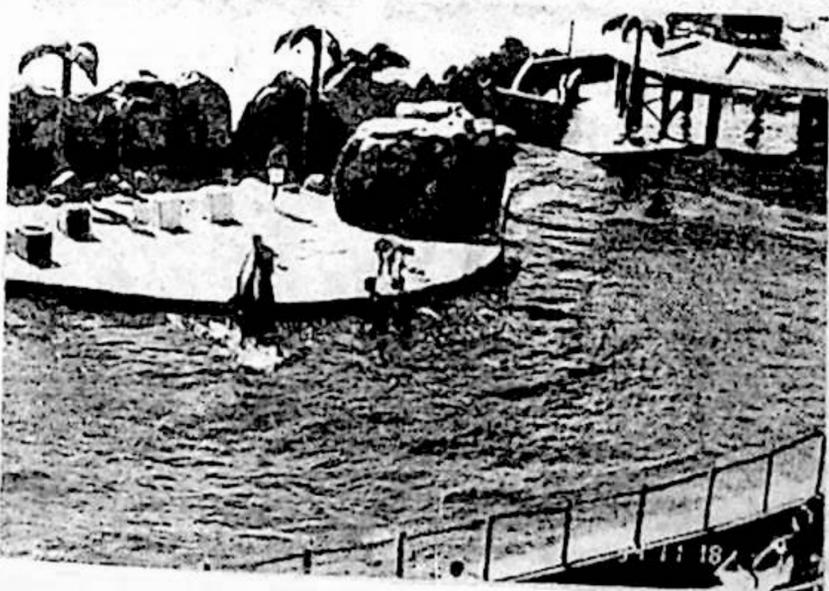
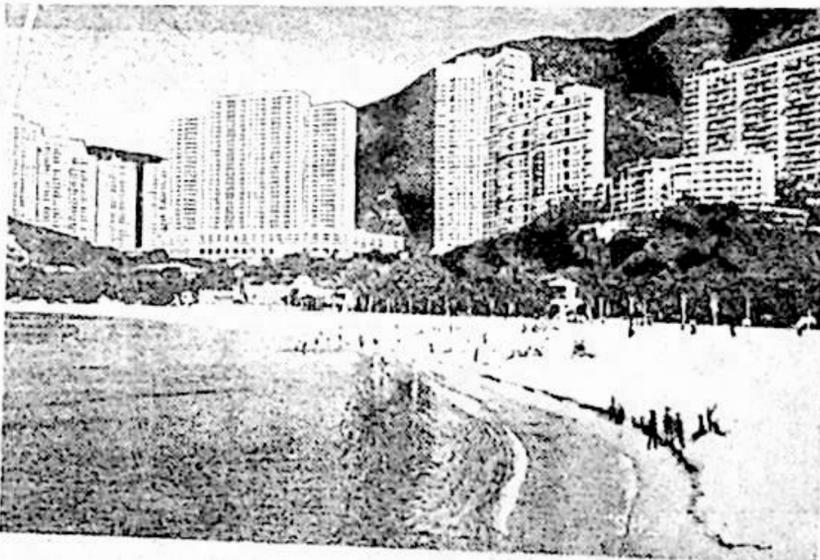
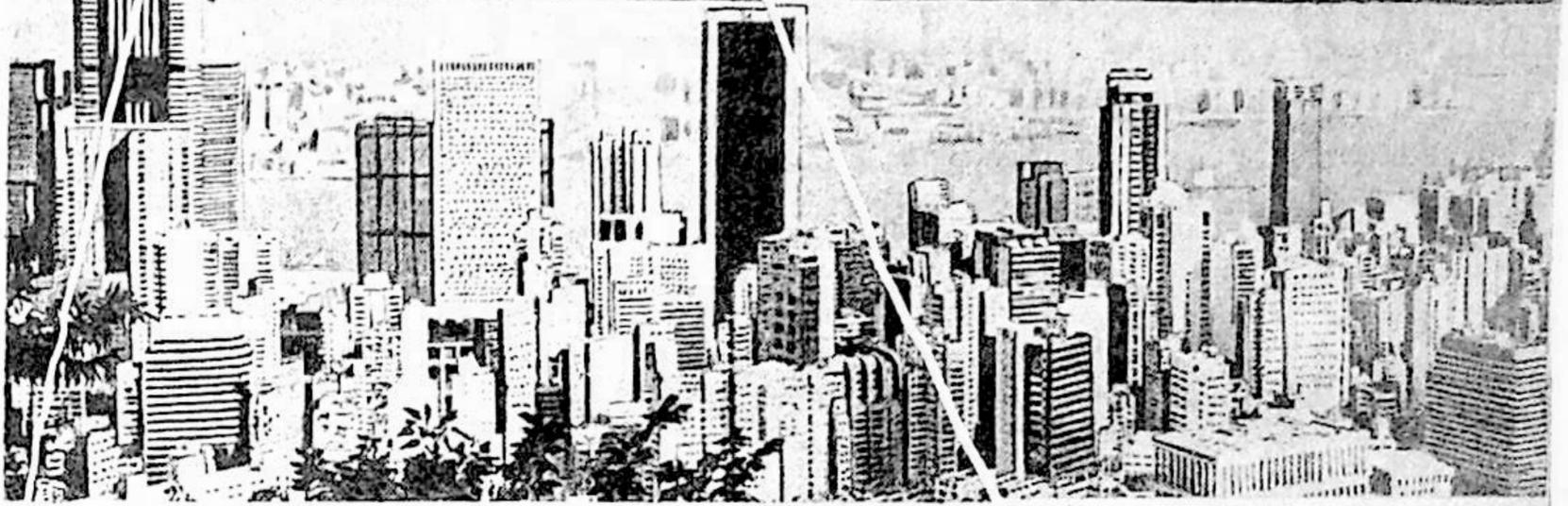
ئىبىرەتلىك ھېكايەتلەر ... تەييارلىغۇچى: ئابدۇقۇەلى خەلىپەت، مۇتەللىپ پالتاجى 74

شەيئەك

بىزدىكى خوتۇن - قىزلار دىشۋارچىلىقى ..... ئىزامىددىن ھۈسەيىن 76
مۇقاۋىدا: كۈسەن تاشكېمىرلىرى رەسىملىرىدىن: «مەي تۇتۇش»: مۇقاۋىدا 4 -
بېتىدە: ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرىدىن: «چىن تۆمۈر باتۇر». رەسىملەرنى پەرھات ئىبراھىم
سىزغان. مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رسالت مۇھەممەت

باش مۇھەررىر: مۇھەممەت زۇنۇن
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: قۇربان مامۇت (ئىجرائىيە)، سائىتار توختى
رەسسام ۋە گۈزەل سەنئەت مۇھەررىرى: پەرھات ئىبراھىم
بۇ ساننىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخنىكاكتورى: قۇربان مامۇت

شياڭگاڭغا سېرىپ سىياڭگاڭدا كۆرۈنۈش نۇقتىلىرى

ئەبەيدۇللا ئىبراھىم

ئۆتكەن يىل 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مەن شېنجېن ۋە جۇخەي شەھەرلىرىدىكى ئون نەچچە كۈنلۈك يىغىن - ئېكسكۇرسىيىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، شېنجېندىكى كەسپداشلارنىڭ دوستانە تەشەببۇسى بىلەن شياڭگاڭدا ئالتە كۈنلۈك زىيارەتتە بولدۇم. شياڭگاڭنىڭ، ۋەتەنمىز قوينىغا قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتى كۈنسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقاچقىمۇ ياكى ماڭا ۋە كۆپكە ناتونۇش، سىرلىق تۇيۇلغان مەشھۇر شەھەرنى ئوبدانراق چۈشىنىۋېلىش ئىستىكىم غالىپ كەلدىمۇ، ئىشقىلىپ ئىجازەتتىكى چەكلىك ۋاقىتتىن ئىمكانقەدەر تولۇق پايدىلاندىم، ئامال بار كۆپ كۆرۈشكە ۋە كۆپ ئاڭلاشقا تىرىشتىم. زاۋۇت - كارخانىلاردا، جامائەت سورۇنلىرىدا، پورتلاردا، باغچىلاردا، رېستوران ۋە ماگىزىنلاردا، داڭلىق كېچىلىك سەيلىگاھلاردا، كۆكتات بازارلىرىدا، بايلار، كەمبەغەللىر رايونلىرىدا بولدۇم. شياڭگاڭنىڭ تۇراقلىق ئاھالىسى ئەمەسلەرگە ئۆزگىچە تەسىرات بېرىدىغان تەرەپلەرگە ئارتۇقراق نەزەر ئاغدۇردۇم. يۈرگۈزۈلۈۋاتقان ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئارتۇقچىلىقى، كەمچىلىكى، جەمئىيەت

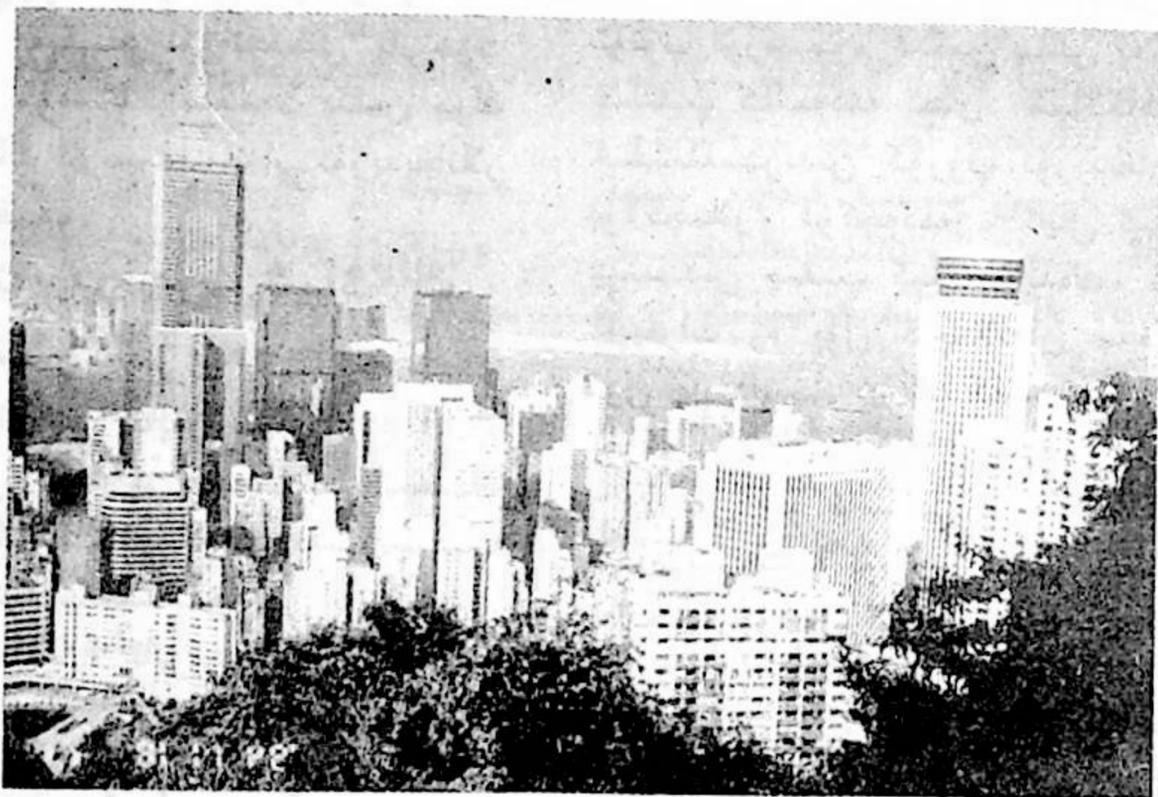
كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغانلارغا شەخسى تەسىراتىم تەرىقىسىدە ئېيتىپ بېرىش قارارىغا كەلدىم ۋە «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى تەلەپكار مۇھەررىرلەرنىڭ دەۋىتى بىلەن قولۇمغا قەلەم ئالدىم.

1. شياڭگاڭ - قايناق پورت

شەھىرى

گېئوگرافىك ئىقلىم جەھەتتە، شياڭگاڭ جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا توغرا كېلىدۇ، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىدىكى جۇجياڭ دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئېغىزىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. ئۇ

شياڭگاڭ ئارىلى ۋە جىلۇڭ يېرىم ئارىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەھەر رايونى شياڭگاڭ ئارىلىنىڭ شىمالى بىلەن جىلۇڭ يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدا. بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا چوڭ-قۇر دېڭىز پورتى بار. ئەنگلىيە 1842 - يىلى

(داۋگۇاڭنىڭ 22 - يىلى) ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن شياڭگاڭنى بېسىۋالغان. 1860 - يىلى (شىەنفېڭنىڭ 10 - يىلى) جىلۇڭ يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى جىيەنشازۇي ئەتراپىنى ئىگىلىۋالغان. 1898 - يىلى (گۇاڭشۈيىنىڭ 24 - يىلى) جىلۇڭ يېرىم ئارىلىدىكى شېنجېن دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارنى ۋە ئەتراپتىكى ئۇششاق ئاراللىرىنى مەجبۇرىي ئىجارىگە ئېلىۋالغان.

شياڭگاڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىغا جايلاشقان مەشھۇر ئەركىن پورت شەھىرى بولۇش سۈپىتى بىلەن جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىنى سۇ يولى ۋە ھاۋا يولى ئارقىلىق دۇنيا ئەللىرى بىلەن زىچ باغلاپ تۇرىدۇ. ئۇ يەنە ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ سودا - سانائەت، پۇل مۇئامىلە بازىرىدۇر. كىچىكلىكىگە قارىماي، ئالتە يېرىم مىليون ئاھالىنى ئۆزىگە

ئەھۋالى ۋە باشقا تەرەپلەر شياڭگاڭ زېمىنىغا تۇنجى قېتىم قەدەم قويغان كىشىلەرگە قانداق تەسىرات بەرگەن بولسا، ماڭمۇ شۇنداق تەسىرات بەردى. بىر جۈملە سۆز بىلەن ئېيتقاندا، شياڭگاڭ دەۋازىسىدىن قورقۇچ، قورۇنۇش ئىچىدە كىرىپ، كۆتۈرەڭگۈ كەپپىياتتا قايتىپ چىقتىم. ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇمكى، شياڭگاڭ 1997 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بىر ئالاھىدە رايون سۈپىتىدە ۋەتەنمىزنىڭ قوينىغا قايتىپ كېلىدۇ. تەبىئىيىكى، شياڭگاڭ يېقىنقى بىر مەزگىل ئىچىدە، ھەتتا خېلى ئۇزاق بىر مەزگىلگىچە بىزنىڭ ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققەت

مەركىزىدە بولىدۇ. شياڭگاڭ توغرىسىدا كىتەپسالات - لايىھىلەر - نى جەلپ قىلىدىغان قىزغىن نۇقتىغا ئايلىنىدۇ. ھالبۇكى، خېلى چاغلاردىن بۇيان مەن ۋە ماڭا

ئوخشاش نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر چەت مەملىكەت ياكى رايونلارغا زىيارەت ھەم تىجارەت سەپىرى قىلىپ، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمىز ھەققىدە بەزى نەرسىلەرنى يېزىپ ئېلان قىلدۇق. ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقى، ياۋروپا ئەللىرى، ئەرەب يېرىم ئارىلى، ئوتتۇرا - غەربىي ئاسىيا مەملىكەتلىرى توغرىسىدا خېلى مۇپەسسەل مەلۇماتلار بېرىلدى. بىراق، شىنجاڭ بىلەن شياڭگاڭنىڭ باردى - كەلدىسى كۈنساين كۆپىيىپ، سودا - تىجارەت ئالاقىلىرى قويۇقلىشىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، شياڭگاڭ توغرىسىدىكى قېلىپلاشقان تونۇشتۇرۇش - تەشۋىقاتلاردىن ئۆزگە، مەتبۇئاتلاردا ساياھەتنامە خاراكتېرىدىكى بىرەر پارچە ماقالە ئېلان قىلىنغىنىنى تا بۈگۈنگىچە چېلىقتۇرمىدىم. شياڭگاڭ يۇرتىمىزدىن بەكمۇ يىراقتا، لېكىن ئۇ ۋەتەنمىز زېمىنىنىڭ بىر پارچىسى، شۇنداق ئىكەن، شياڭگاڭدىكى كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمنى

سىغدۇرالمىغان بۇ شەھەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان، كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان چەت ئەللىكلەر تولىمۇ كۆپ. بۇلارنىڭ ئىچىدە پۇل مۇئامىلە كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارمۇ، تەۋەككۈل قىلىپ مەبلەغ سالغۇچىلارمۇ، سودىگەرلەرمۇ، كۈچىنى سېتىپ پۇل تاپقىلى كەلگەنلەرمۇ بار. بۇ جەھەتتىن شياڭگاڭنى تەۋەككۈلچىلەرنىڭ جەننىتى، ئىرقىلار - مىللەتلەرنىڭ چوڭ كۆرگەزمىسى دېيىشكە بولىدۇ. شياڭگاڭ چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۆمۈر يول، دېڭىز يولى، ھاۋا يولى ئارقىلىقمۇ تۇتىشىپ تۇرىدۇ. گۇاڭجۇ - جىيۇلۇڭ تۆمۈر يولىدا قاتنايدىغان پويىز موكىدەك ئۆتۈشىپ تۇرىدۇ. گۇاڭجۇ، شېكۇ، فۇرۇڭ قاتارلىق پورتلاردىن ھەر يېرىم سائەتتە بىر قېتىم نۆۋەتچى پاراخوت قاتنايدۇ. ھەر خىل مۇددىئىدا - مەقسەت بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇق - شياڭگاڭ ئارىسىدا قاتناپ تۇرىدىغانلار بەئەينى سەلەك ئاقىدۇ.

2. تۇنجى تەسىرات - شياڭگاڭ ساقچىلىرى

مەن ۋە مېنىڭ بىر نەپەر ھەمراھىم 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شېنجېن شەھىرىنىڭ مەركىزىدىكى «پادىشاھ» مېھمانخانىسىدىن چىقىپ ئالاھىزەل بىر سائەتچە ماشىنىلىق يول يۈرگەندىن كېيىن شېنجېن خەلقئارا ئايرودرومى يېنىدىكى فۇرۇڭ پورتىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە رەسمىيەتلەردىن مېزنى نازارەتتىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن شياڭگاڭنىڭ «ۋىكتورىيە» ناملىق تېز يۈرەر پاراخوتىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقتۇق. بۇ كۈنى ھاۋا بەكمۇ ئوچۇق ئىدى. سائىتىگە 60 - 70 كىلو مېتىرلىق تېزلىك بىلەن يۈرۈۋاتقان پاراخوت زەڭگەر دېڭىز يۈزىدە يەلپۈگۈچسىمان ئاق ئىز قالدۇراتتى. ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، شياڭگاڭنىڭ ئاسمان - پەلەك ئېگىز ئىمارەتلىرى جايلاشقان قىرغاق كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولدى. پاراخوت قىرغاقنى سول تەرەپتە قالدۇرۇپ، داۋاملىق ئىلگىرىلەۋەردى. شۇ تەرىقىدە بىرەر سائەتچە يول يۈرۈپ شياڭگاڭ پورتىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە شياڭگاڭ تاموژنىسىنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، پورت بىناسى دەرۋازىسىدىن چىقىپ بۇ سىرلىق شەھەر تۇپرىقىغا رەسمىي قەدەم تاشلىدۇق.

بىللە كەلگەن ھەمراھىم «شېنجېن ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ شياڭگاڭدا تۇرۇشلۇق مۇخبىرلار

پونكىتىدىكى ۋاڭ خېنىمغا تېلېفون بەرگىلى كەتتى. ئەسلىدە ۋاڭ خېنىم ئالدىنقى چاقىرىق بويىچە شياڭگاڭدىن شېنجېنغا ئۆتكەن ۋە بىزنى كۈتۈۋېلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشى بىلەن شياڭگاڭغا قايتىپ كەلگەنىدى. بىز شياڭگاڭغا يېتىپ بارغان ھامان ئۇنىڭغا تېلېفون قىلىدىغان بولۇپ كېلىشىۋالغاندۇق. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ پويىز ياكى پاراخوت بىلەن كېلىدىغىنىمىزنى بىلمەيتتى. پاراخوت بىلەن كەلگەن تەقدىردىمۇ قايسى پورتقا چۈشىدىغىنىمىزنى تېخىمۇ بىلمەيتتى.

شۇنداق قىلىپ، ھەمراھىم تېلېفون ئىزدەپ كەتتى. مەن پورت بىناسى ئالدىدىكى سەينادا يالغۇز قالدىم. يېقىنلا يەردىن ئادەملەر، ماشىنىلار ئۆتۈپ تۇرسىمۇ، لېكىن مېنى بىر خىل قورقۇنچ قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. شياڭگاڭنىڭ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىن كۆرۈپ تۇرىدىغان بەتبەش-سەرە بۇلاڭچىلار، لۈكچەكلەر، ئايال ئېزىتقۇلار خۇددى يېنىمىدىن چىقىپ كېلىدىغاندەك، قولۇمدىكى فوتو ئاپپارات ۋە پۇل قاچىلانغان مەخپىي سىفىرلىق قول جامادانىمنى بۇلاپ كېتىدىغاندەك سۈر باسقۇلى تۇردى.

دەل شۇ ئەسنادا كۆزۈم مەندىن ئون نەچچە قەدەم نېرىسىدا ئۇياق - بۇياق مېڭىپ يۈرگەن بىر ساقچىغا چۈشۈپ قالدى. دە، خۇددى قۇتقۇزغۇچى ئەۋلىيانى كۆرگەندەك بولدۇم، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ تۇرۇۋالدىم. چۈنكى ئۇ ساقچى بولغاندىكىن «دېلو سادىر قىلماقچى» بولغان ھەر قانداق قاپ يۈرەك ئادەممۇ ئۇنىڭ كۆزىچە ماڭا چىقىلالماسلىقى مۇمكىن ئىدى. كۆك شەپكە، بېغىررەڭ كۆڭلەك، كۆك ئىشتان كىيگەن، بېلىگە كەڭ كەمەر باغلاپ، سۆزلەشكۈچى مۇرىسىگە بېكىتىۋالغان، قىسقا ساقچى كالتىكىنى ئويىناپ تۇرغان 40 ياشلار چامىسىدىكى بۇ ساقچى ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدۇم. ئۇ ماڭا ئالدى بىلەن ئىنگلىزچە، ئاندىن خەنزۇچە گەپ قىلدى. خەنزۇچىنى گۇاڭدۇڭ شىۋىسىدە سۆزلىگەچكە سۆزىنى تولۇق ئاڭقىرالمايدىم. ئۇ قولۇمدىكى جامادانىمنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ گۇاڭدۇڭ شىۋىسى ئارىلاشقان ئاممىباب خەنزۇ تىلى بىلەن سۆزلىگەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى تەسلىكتە ئاڭقىرالمايدىم. ئەسلىدە ئۇ كۆڭلۈمدىكى قورقۇنچ ۋە ئەندىشىنى بىلىۋالغان ۋە كۆڭلۈمنى تەسكىن تاپقۇزۇش ئۈچۈن

قول چامادانىغا شەخسەن ئۆزى قاراپ بەرمەكچى بولغانىكەن. مەن پاكىز بويۇق، قورسىقى خۇددى تاۋۇز تىقىپ قويغاندەك تومپىيىپ چىققان بۇ ساقچىنى ساقچى فورمىسىنى كىيىۋالغان ئالدامچىمىدۇ، دەپ گۇمان قىلغان بولساممۇ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە سەمىمىيەت شولسىنىنى كۆرگەندەك بولدۇم - دە، چامادانىمنى ئۇنىڭغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، سەل نېرىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم. تاماكا چەكمەكچى بولۇپ تۇراتتىم، ئۇ بۇ يەردە تاماكا چېكىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئەدەب بىلەن ئۇقتۇردى.

شۇ ئارىدا ھەمراھىم قايتىپ كەلدى. ئۇ تېلېفوننى ۋاڭ خېنىمغا ئۇلىغان بولسىمۇ، بىز چۈشكەن پورتنىڭ زادى قايسى پورت ئىكەنلىكىنى، ئەقەللىسى شياڭگاڭنىڭ نەرىگىرەك جايلاشقانلىقىنى، ھەتتا ئەتراپتا قانداق مەشھۇر قۇرۇلۇشلارنىڭ بارلىقىنىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەپتۇ. دېمىسىمۇ بۇ بىر قىيىن مەسىلە ئىدى. بىز چۈشكەن پورتنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرمىسەك، ۋاڭ خېنىم بۇنچىلىك چوڭ شەھەردىن بىزنى تاپالمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىز تەۋەككۈل قىلىپ ھېلىقى ساقچىغا مۇراجىئەت قىلدۇق. ئۇ، بۇ پورتنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىپلا قالماي، يەنە قوللىمىزدىن يېتىلەپ بېرىپ مىسقا ئويۇلغان شەھەر رايونى خەرىتىسىدىن ئورنىمىزنى تېپىپ بەردى. ئەگەر خالىساق، ئۆزىنىڭ خالىس خىزمەتتە بولىدىغانلىقىنىمۇ ئەسكەرتتى.

ۋاڭ خېنىم يېرىم سائەتتىن كېيىن يېتىپ كېلىپ بىز بىلەن كۆرۈشتى. ئۇنىڭغىچە بىز ساقچى بىلەن ھەر خىل تېمىلاردا سۆزلەشكەچ تۇردۇق. ئۇ، بىز بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ، ئەھۋاللىشىپ تۇرسىمۇ لېكىن كۆزى تۆت ئەتراپتا ئىدى. ۋاڭ خېنىم بىزگە شياڭگاڭ ساقچىلىرىنىڭ دۇنيادا ئەڭ ياخشى ساقچى دېگەن نامى بارلىقىنى ئېيتىپ بەردى. كېيىنكى كۈنلەردە بىز يەر ئاستى پويىز ئىستانسىلىرىدا، پورت - پرېستانىلاردا، ئاممىۋى سورۇنلاردا، كوچا - كويلاردا ساقچىلارنىڭ ناھايىتى قويۇق ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئادا قىلغانلىقىنى سىرتىدا ھاجەتمەنلەرنىڭ ھاجىتىدىن رازىمەنلىك بىلەن چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ۋاڭ خېنىمنىڭ دېگەنلىرىنى ئىچىمىزدە تەستىقلىدۇق.

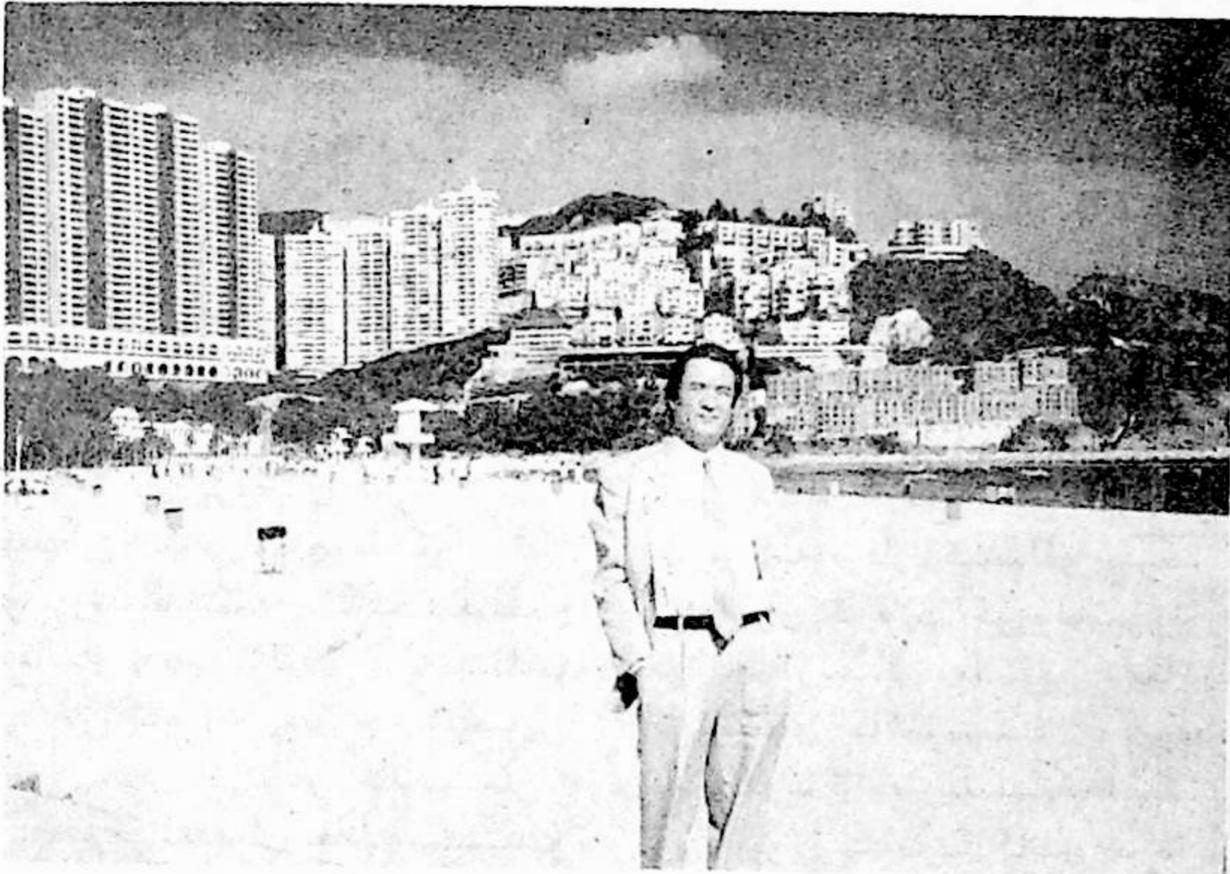
ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، شياڭگاڭ

ساقچىلىرى فورمىسى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى بەدەن قۇرۇلۇشى، چىراي شەكلى جەھەتتىمۇ بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىكەن. ئۇلار بىر قېلىپتا قۇيۇلغاندەكلا پاكىز بوي، دوغىلاق، قارامتۇل، يېشى بۇرۇن كېلىدىكەن. ئەر ساقچىلارنىڭ يۇمىلاققىنە كەلگەن قورسىقى كەمىرىنىڭ ئۈستىگە مىنىپ تۇرىدىكەن. لېكىن ئۇلار ساقچى فورمىسى ۋە ساقچىلىق سايمانلىرى بىلەن قوشۇلۇپ خېلى چەيدەس ھەم ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدىكەن.

دېل مۇشۇ چەيدەس، ھەيۋەتلىك ساقچىلارنىڭ تۆھپىسى بولسا كېرەك، شياڭگاڭدىكى قاتناش تەرتىپى، جەمئىيەت ئامانلىقى تەسەۋۋۇردىكىدىنمۇ ياخشى ئىكەن. شياڭگاڭدىكى ئالتە كۈن جەريانىدا بىز بىرەر بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق ۋە قەللىنىشى كۆرمىدۇق ۋە ئاڭلىمىدۇق، ھەتتا كېچىلىرى سائەت بىرلەردە ئۆزۈم يالغۇز ماڭىزىن ئارىلاپ خېلى يىراقلارغىچە مېڭىپ باققان بولساممۇ، ھېچقانداق خەۋپسىزەش ھېس قىلمىدىم. كوچىلاردا ھەتتا خوتۇن - قىزلارمۇ يالغۇز يول يۈرەلەيدىكەن، ھېچكىم بىلەن ھېچكىمنىڭ چاتقى بولمايدىكەن. ھەر ئىش ئۆز ئىزىدا كېتىۋېرىدەكەن. خەۋەردار كىشىلەر بىزگە بۇلاڭچىلىق دېلولىرى ئارىلاپ كۆرۈلۈپمۇ تۇرىدىغانلىقىنى، بۇلاڭچىلارنىڭ مەخسۇس بانكا ۋە زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرى ماڭىزىنىلا بۇلايدىغانلىقىنى، نامراتلارغا ئانچە چېقىلمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. بانكا ۋە زىبۇ زىننەت دۇكانلىرىنىڭ بۆلىنىشىمۇ، بانكىر ۋە زىبۇ زىننەت دۇكانلىرى خوجايىنلىرىنىڭ ستراخۇانىيە شىركەتلىرىدىن ئۆز دەسمايىسىنىڭ نەچچە باراۋىرىدە تۆلەم تۆلىتىۋېلىش مەقسىتىدە بۇلاڭچىلار بىلەن ئاستىرتتىن تىل بىرىكتۈرۈش، سۈكۈت قىلىش ئارقىلىق بولىدىغانلىقىنى ئۇقتۇق. بىزنىڭ بۇ كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمىز بەلكى يۈزەكى نەرسىلەر بولۇشىمۇ مۇمكىن، بىراق يۈزەكى قىياپەتمۇ بەزىدە ماھىيەتلىك تەرەپلەردىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. نېمىلا بولمىسۇن، شياڭگاڭنىڭ بىز كۆرگەن - ئاڭلىغان جەمئىيەت ئەھۋالى بىلەن شياڭگاڭدا ئىشلەنگەن، شياڭگاڭ جەمئىيىتى ئارقا كۆرۈنۈش قىلىنغان كىنو - تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىكى كۆرۈنۈشلەرنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، بۇ فىلىملەر سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت دېگەن كۆز قاراشنىڭ تۈرتكىسىدە، رىقابەت بىلەن تولغان كىنو - تېلېۋىزىيە بازىرىغا ماسلىشىش ئۈچۈن ئىشلەنگەن بولسا كېرەك، دەپ پەرەز

تولسراقى ياۋروپا پاسوندا بولغان ئاشۇنداق ئېگىز بىنالار ئارىسىدا تار ۋە ئاۋات كوچىلار تەرەپ - تەرەپكە سوزۇلۇپ ياتىدىكەن. ئاخشاملىرى رەڭگارەڭ ئېلان چىراغلىرى بىلەن يورۇپ تۇرىدىغان تار يوللار چوڭ - كىچىك ماشىنىلار بىلەن تولۇپ تۇرىدىكەن. ۋاڭ خېنىم بىزگە بۇ شەھەردە دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ قىممەتلىك ماشىنىلارنىڭ ھەممىسى تېپىلىدىغانلىقىنى، بۇ مەنىدىن شياڭگاڭنى غايەت زور بىر ماشىنا ئامبىرى دېيىشكە بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. دېمىسىمۇ، شياڭگاڭلىقلار ماشىنىنىڭ

سۈپىتىگە،
ماركىسىغا
ئالاھىدە ھەم -
يەت بېرىد -
كەن. جۇڭگو
چوڭ قۇرۇق -
لۇقىدىكىلەر
تېخى كۆرۈش -
كەنپىسىپ
بولمىغان،
ھەر بىرى
ئۈچ يېرىم
مىليون يۈەن
جۇڭگو پۇلىغا
توختايدىغان
«روسالس»

قىلدۇق . 3. ئومۇمىي قىياپەت، تېز تۇرمۇش رىتىمى

بىزنىڭ شياڭگاڭدىكى كۈنلىرىمىز گەرچە شياڭگاڭنىڭ كۈز پەسلىگە توغرا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز روشەن كۈز بېشارەتلىرىنى چىلىقتۇرالمىدۇق. جۇڭگونىڭ شىمالىي ئۆلكىلىرىدە، جۈملىدىن شىنجاڭدا قىشنىڭ سوغۇقى ئۆزىنى كۆرسىتىشكە باشلىغان، قار چۈشكەن مەزگىل بولسىمۇ، شياڭگاڭ يەنىلا دىمىق

ئىسسىق
بولۇپ تېمپې -
راتۇراسېلىد -
يە 25 گرا -
دۇستىن چۈش -
مەيۋاتاتتى .
شەھەر ئىچىد -
دە سۈنئىي
رەۋىشتە بەرپا
قىلىنغان
دەل - دەرەخ -
لەر ناھايىتى
ئاز بولغاچقا،
پەسىل ئالا -
مەتلىرىنى
ئېنىق كۆ -
رۈش مۇم -
كىن ئەمەس

ئىدى. شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان پاكار تاغلاردىكى دەرەخلەر ۋە چاتقاللىقلار كۆكۈرۈپ تۇراتتى. قىزىق يېرى، كىچىككىنە زېمىنغا ئالتە يېرىم مىليون تۇراقلىق ئاھالىنى سىغدۇرۇۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ تاغلىرىغا ناھايىتى زىچ ۋە ناھايىتى ئېگىز ئىمارەتلەر سېلىنىپ كېتىپتۇ، ھەتتا 45 گرادۇسلۇق تىكلىكتىكى يانباغرىلارمۇ ئۆز يەلكىسىدە ئاسمانپەلەك بىنالارنى كۆتۈرۈپ تۇرالايدىكەن. بىنالارنىڭ زىچلىقى، ئېگىزلىكى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيرەتتە قالدۇرىدىكەن. شياڭگاڭدا ھازىر بار بولغان ئىمارەتلەرنىڭ ئەڭ ئېگىزى 68 قەۋەت بولسىمۇ، ھۆكۈمىتىمىز ئۇ يەردە 78 قەۋەتلىك بىر بىنا سېلىۋېتىپتۇ. بۇ بىنا پۈتسە شياڭگاڭدىكى بىنالارنىڭ ئەڭ ئېگىزى بولۇپ قالىدىكەن.

ماركىلىق ئالىي دەرىجىلىك پىكاپمۇ قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىكەن. ئۇنداقتا، شياڭگاڭدا پىكاپ تىجارىتى، كىرا ماشىنىلىرىنىڭ خىزمەت پوزىتسىيىسى، باھا ئەھۋالى قانداقراق؟ بىز يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ماشىنا ساتىدىغان ماگىزىنلار (ئەمەلىيەتتە 40 - 50 پىكاپ سىغىدىغان چوڭ زال) غا كىرىپ، ماشىنا باھاسى بىلەن تونۇشتۇق ۋە گېزىتلەردە ئېلان قىلىنغان ماشىنا باھاسى بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى ماشىنا باھاسىنى سېلىشتۇرۇپ كۆردۈق. سېلىشتۇرۇشنىڭ نەتىجىسى شۇ بولدىكى، شياڭگاڭدا ماشىنا سېتىۋالماق ئاسان، ماشىنىنى باقماق تەس ئىكەن. چوڭ قۇرۇقلۇقتا بولسا، ماشىنا سېتىۋالماق تەس، ماشىنىنى باقماق ئاسانئىكەن. مەسىلەن، شياڭگاڭدا پىكاپنىڭ باھاسى خېلىلا ئەرزانئىكەن، ئادەتتىكى بىر خىزمەتچى بەش - ئالتە ئايلىق مائاشىغا ياخشى بىر

ھوقۇق - مەجبۇرىيەت دائىرىسى ئىنگىلىزچە ۋە خەنزۇچە يېزىقتا چاپلاپ قويۇلدىكەن. كىرا پىكاپىنىڭ ھەممىسىدە مۇساپە، پۇل ھېسابلىغۇچ ئەسۋاب بولدىكەن. ماشىنىنىڭ قوزغىلىش باھاسى ئون دوللار ئىكەن. ئۈچ كىلومېتىر ماڭغاندىن كېيىن ئاندىن ھەر كىلومېتىرغا ئىككى يېرىم دوللاردىن باھا قوشۇلدىكەن. دېمەك، شەھەر ئىچىدە ئون كىلومېتىر يول يۈرۈش ئۈچۈن 27.5 دوللار تۆلىنىدىكەن. مەن بۇ يەردە چاي بىلەن پىشۇرۇلغان بىر تۇخۇمنى بەش دوللارغا، شاڭخەيدە توقۇلغان بىر يىپەك پايپاقنى بەش دوللارغا ۋە پىشۇرۇلغان بىر دانە كۆكباشنى ئون دوللارغا سېتىۋالغىنىم ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ باھاسى ھەققىدە كېيىن توختىلىمەن. بۇ باھاغا سېلىشتۇرغاندا، كىرا پىكاپلىرىنىڭ بۇ خىل باھاسىنى يۇقىرى دېگىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

بۇ يەردە يوللار تار، ماشىنا كۆپ بولۇشىغا قارىماي، قوش قەۋەتلىك ئاپتوبۇسلارنىڭ ۋە پىكاپلارنىڭ سۈرئىتى كىشىنى چۆچۈتكۈدەك دەرىجىدە يۇقىرى ئىكەن. شۇنداقتىمۇ قاتناش ھادىسىلىرى ناھايىتى كەم كۆرۈلىدىكەن.

شياڭگاڭ يوللىرىدىكى ماشىنىلارنىڭ سۈرئىتى توغرىسىدا گەپ بولغاندا، شياڭگاڭ جەمئىيىتىدىكى ئومۇمىي تۇرمۇش رىتىمى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتمەي بولمايدۇ.

ھالبۇكى، شياڭگاڭ تۇرمۇش رىتىمى يېقىدىن ئېيتقاندا، بەئەينى پوروقلاپ قايناۋاتقان بىر چوڭ داشقازانغا ئوخشايدىكەن، ئەقەللىسى، كۈچلاردا پىيادە كېتىۋاتقانلارمۇ خۇددى كەينىدىن ئىت قوغلاپ كېلىۋاتقانداك ئىتتىك ماڭىدىكەن. رېستورانلاردا ئۇلار تاماقنىمۇ خۇددى بىر كىم تارتىۋالدىغاندەكلا تېز يەۋالىدىكەن. شياڭگاڭ تېلېۋىزىيىسىنىڭ كۆرسىتىشىگە قارىغاندا، ئوخشاش بىر ئەمگەكچىنىڭ شياڭگاڭدا ئوخشاش خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىپ تاپىدىغان پۇلى چەت ئەللەردىكىدىن بىرەر ھەسسە كۆپ بولسىمۇ، يەنە بەزى كىشىلەر كانادا قاتارلىق چەت مەملىكەتلەرگە كۆچۈپ ئولتۇراقلىشىۋېتىپتۇ. ئۇلار دەل شياڭگاڭدىكى تۇرمۇش رىتىمىنىڭ تېزلىكىدىن قاقشايدىكەن.

4. سېرىق نەرسىلەر، قىزىل چىراغ

ۋە باشقىلار

بىز بۇ يەردە گەپنى يەنىلا بىز كۆپ كۆرۈپ كەتكەن ۋە كۆرۈۋاتقان شياڭگاڭ كىنو - تېلېۋىزىيە

پىكاپ سېتىۋالالايدىكەن. بىراق، يول ئاسراش ھەققى، ماشىنا توختىتىش ھەققى، بېنزىن باھاسى قاتارلىقلار يۇقىرىراق بولغاچقا، ماشىنىنى بېقىش ماشىنا سېتىۋېلىشتىنمۇ تەسكە توختايدىكەن.

شياڭگاڭنىڭ ئاممىۋى قاتنىشىدا يەر ئاستى پويىز قاتنىشى، رېلىسلىق ترامۋاي قاتنىشى، سۇ قاتنىشى، قوش قەۋەتلىك ۋە تاق قەۋەتلىك جامائەت ئاپتوبۇسى قاتنىشى، كىرا پىكاپلىرى قاتنىشى ئاساس قىلىنىدىكەن.

يەر ئاستى پويىزى چوڭقۇر دېڭىز ئاستى تۆمۈر يول لىنىيىسى ئارقىلىق شياڭگاڭ ئارىلى بىلەن جىۈلۇڭ يېرىم ئارىلىنى تۇتاشتۇرىدىكەن ۋە تەرەپ - تەرەپكە قاراپ سوزۇلدىكەن. يەر ئاستى پويىز ۋوگزاللىرى ناھايىتى ھەشەمەتلىك بېزەلگەن بولۇپ، ئاپتوماتىك سېرىلما پەلەمپەي بىلەن چۈشۈپ - چىقىدىغان گەپ ئىكەن. ۋوگزال ئىچىدە نەپىس ئىشلەنگەن سودا ئېلانى ماركىلىرى نىئون چىراغ بىلەن يورۇپ تۇرىدىكەن. پويىزغا چۈشۈشتە پارچە بىلەت ۋە 70 - 100 شياڭگاڭ دوللىرىلىق (تۆۋەندە دوللار دېيىلىدۇ) پۈتۈن بىلەت (چوڭ - كىچىكلىكى بىر قارتچىلىك ئېلېكترونلۇق كارتۇچكا بىلەت) ئىشلىتىلىدىكەن. بىز شياڭگاڭغا بارغان ھامان ھەر بىرىمىز 70 دوللارلىق پۈتۈن بىلەت ئېلىۋىدۇق، شياڭگاڭ ۋە جىۈلۇڭ ئارىسىدا ئون نەچچە قېتىم قاتنىغان بولساقمۇ، بۇ بىلەت يەنىلا تۈگىمىدى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، رېلىسلىق ترامۋاي بىلەت باھاسى ئەڭ ئەرزان قاتناش قورالى ئىكەن. 10 تىيىنلىق بىلەت ئالسىلا پۈتۈن جىۈلۇڭ ئارىلىنى ئارىلاپ چىققىلى بولىدىكەن قوش قەۋەتلىك ئاپتوبۇسنىڭ بىلەت باھاسى گەرچە خېلى ئەرزان بولسىمۇ، بىراق، بېكەت نامى ئېلان قىلىنمايدىكەن. سەگەك بولمىغان ياكى شياڭگاڭنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشمايدىغان يولۇچىلار بېكەت ئاتلاپ كېتىش ئېھتىمالى بار ئىكەن.

بۇ يەردە، شياڭگاڭدىكى ئاساسلىق ئاممىۋى قاتناش قورالى بىلەن كىرا پىكاپلىرى ئۈستىدە ئىككى كەلىمە گەپ قىلمىساق بولماس.

بۇ يەردىكى كىرا پىكاپلىرى ئاساسەن ياپونىيە، ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن داڭلىق پىكاپلار ئىكەن. پاك - پاكىز ۋە ھاۋا تەڭشىگۈچى بار بۇنداق كىرا پىكاپلىرىنىڭ يولۇچى ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقىنىڭ ئالدىغا كىرا پىكاپىنىڭ شىركەت تەۋەلىكى، شىركەت دېرېكتورىنىڭ ئىسمى، ئادرېسى، تېلېفونى، شوپۇرنىڭ ۋە يولۇچىنىڭ

ۋە قانۇنسىز قىلمىشلارنى پۈتۈنلەي تازىلاپ تاشلاشقا ئامالسىز بولسىمۇ، لېكىن ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ سېرىق نەرسىلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ قانداقلىقىنى ھېس قىلىۋالدۇق.

بىز چوڭ قۇرۇقلۇقتا، يالىڭاچ ئەر - ئاياللار سۈرىتى ۋە بەزى شەھۋانىي كۆرۈنۈشلەر شياڭگاڭنىڭ گېزىت - ژۇرناللىرىدا ئوچۇق - ئاشكارا ئېلان قىلىنىۋېرىدىكەن ۋە بازاردا سېتىلىدىكەن، دەپ ئاڭلىغاندۇق. بىز بۇنداق پاراڭلارنىڭ راست - يالغانلىقىنى بىلىپ باقماق بولۇپ، قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان كىتاب - ژۇرنال يايىملىرىنى ئەستايىدىل كۆزەتتۇق. ھەر كۈنلۈك سانى 20 - 30 بەت چىقىدىغان گېزىتلەردىمۇ، تىزىپ قويۇلغان كىتاب - ژۇرناللاردىمۇ بۇنداق بەتبەشەرە - رەسۋا سۈرەتلەر - نىڭ بېسىلغانلىقىنى كۆرمىدۇق. پەقەت كەچ سائەت 10 - 11 لاردىلا تار كۆچىلەردىكى كىتاب - ژۇرنال يايىملىرىدا يالىڭاچ ئاياللارنىڭ سۈرىتى بېسىلغان ژۇرناللار پەيدا بولۇپ قالدىكەن. لېكىن سوراپ كۆرسەك، بۇنداق ژۇرناللارنىڭ باھاسى 150 - 200 دوللارغا سېتىلىدىكەن. بۇنچىلىك ساندىكى پۇلنىڭ قىممىتى زادى قانچىلىك؟ 150 دوللارغا شياڭگاڭ بازارلىرىدا بىرەر فوتو ئاپپارات ياكى ئالتە دانە «كوداك» ماركىلىق فوتو پىلىونكا سېتىۋالغىلى بولىدىكەن. بىلەرمەنلەردىن سوراپ كۆرۈۋىدۇق، بۇنداق ژۇرناللار تىجارەت خاراكتېرىدە بېسىلىدىكەنۇ، كۈندۈزلىرى ئۇنى ئوچۇق - ئاشكارا سېتىشقا بولمايدىكەن، پەقەت ئاخشاملىرىلا كىتاب يايىملىرىدا پەيدا بولۇپ قالدىكەن.

بىز بۇ مەسىلە توغرىسىدا شياڭگاڭ تېلېۋىزىيىسىگە دىققەت قىلدۇق. تېلېۋىزىيە قاناللىرى خېلى كۆپ بولسىمۇ، ئەمما ھەر قانداق قانالدا جىنسىي قۇترىتىش خاراكتېرىنى ئالغان ئاشكارا كۆرۈنۈشلەرنى كۆرمىدۇق. كۆزگە ئانچە سىغىپ كەتمەيدىغان بەزى كۆرۈنۈشلەر بار فىلىملەرنى قويغاندا، بالىلارنىڭ كۆرۈشكە مۇۋاپىق كەلمەيدىغانلىقى ئالدىنلا ئەسكەرتىلىدۇ. كەن. سىملىق تېلېۋىزىيە خېلى تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، لېكىن سىملىق تېلېۋىزىيە نومۇرلىرىنى مېھمانخانلاردا كۆرسىتىش مەنئىي قىلىنىدىكەن. يامان كۆرۈنۈشلەر بار فىلىملەر سىملىق تېلېۋىزىيىدە كۆرسىتىلمەدۇ - يوق، بۇنى بىلەلمدۇق.

بىراق، يۈزەكى كۆزىتىشلىرىمىز ۋە

فىلىملىرىنىڭ بىزدە قالدۇرغان تەسىراتلىرىدىن باشلايمىز. بۇنداق فىلىملەرنىڭ سۈرەتلىشىچە، شياڭگاڭ كۆچمىلىرى ناھايىتى قاراڭغۇ ۋە خۇنۇك، قاش - كۆزلىرىنى بويىۋالغان يېرىم يالىڭاچ، ئەر - ئايال پامۇشە ئاياللار دوقمۇش - دوقمۇشلاردا ماربلاپ تۇرىدۇ، ئۇلار ئۇچرىغانلا ئەر كىشىگە تولغىنىپ، سۈركىلىپ ناز قىلىدۇ ۋە ئۈنمىگىنىغا قارىماي قاراڭغۇ ئۆيلەرگە سۆرەيدۇ، ئاندىن كېيىن بۇلاڭچىلىق ياكى قان تۆكۈشلەر باشلىنىپ كېتىدۇ...

بىراق بىز ئالتە كۈنلۈك زىيارەت داۋامىدا چوڭ - كىچىك كۆچىلەردىن 30 - 40 نى ئايلىنىپ چىقتۇق، كەچلەردە، ھەتتا يېرىم كېچىلەردىمۇ خېلى چەت، قاراڭغۇ كۆچىلەردىن ئۆتتۇق. قايسىبىر دوقمۇشتىن ئاشۇنداق ئاياللار چىقىپ بىزنى تۇتۇۋالار كىن، دەپ كۆزلىرىمىز ئالاق - جالاق بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنداق ئىشلار يۈز بەرمىدى. بىزنى تەيۋەنلىك دەپ ئويلاپ قالغان بىر ئەر كەك ئالدىمىزغا كېلىپ كۆڭۈل ئاچىدىغان - ئاچمايدىغانلىقىمىز ھەققىدە سۈرۈشتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ گېپىنى تۈگەتمەي تۇرۇپلا ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولۇپ قالغان بىر ساقچى تەرىپىدىن ھەيدىۋېتىلدى. جىۋلۇڭ - بىز تۇرۇۋاتقان مېھمانخانا جايلاشقان جاي. ئۇ، شياڭگاڭنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن قاتلامدىكى ئاھالىسى تۇرىدىغان، سودا رايونى ھېسابلىنىدىغان ئەڭ قايناق يەر بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە پامۇشە ياكى تىجارەت خاراكتېرىنى ئالغان سېرىق خىزمەت قىلىش ئورۇنلىرىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئېچىشقا بولمايدىكەن. بىزگە نامى تونۇشلۇق بولغان قىزىل چىراغ رايونى جىۋلۇڭنىڭ ۋانجىياۋ دېگەن يېرىدىكى بۇلۇڭ - پۇچقاقتا جايلاشقانىكەن. بىز ئۇ يەرگە يېقىن باردۇق، لېكىن ئىچكىرىلەپ كىرىپ بۇ يەرنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇشقا جۈرئەت قىلالىمىدۇق. ئەھۋالدىن خەۋىرى بارلارنىڭ ئېيتىشىچە، شياڭگاڭ قانۇنى ۋە ئەخلاق ئۆلچىمىگە مۇخالىپ كەلمەيدىغان، لېكىن بىز ئەقىلگە سىغىدۇرالمىدىغان بەزىبىر ئەسكىلىكلەر، رەزىللىكلەر ئەنە شۇ يەردە يۈز بېرىدىكەن.

بىز ئۇ يەردە تۇرۇۋاتقان كۈنلەردە تېلېۋىزىيە تەشۋىقاتىدىن شياڭگاڭدا سېرىق نەرسىلەرنى تازىلاش ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق ۋە ھەيرانلىق ھېس قىلدۇق. بۇنداق تازىلاش كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ئەخلاقىي رەزىللىك

كەچكەنلەرگە تۇتقۇزۇپ قويۇلدىكەن. دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ بازار ۋە ئەركىن پورت ھېسابلىنىدىغان بۇ شەھەردە قايىقىلا قارىسا، كۆزگە چېلىقىدىغىنى يەنىلا مېھمانخانا، رېستوران ئىكەن. پۇلدارلارنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسىگە مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان ھەشەمەتلىك بەش يۇلتۇزلۇق مېھمانخانىلاردىن تارتىپ، بىر بىنانىڭ بىرەر قەۋىتىنى ئىگىلەيدىغان مېھمانخانىلارغىچە بار ئىكەن. بىز چۈشكەن جەنۇب - شىمال مېھمانخانىسى جىۋلۇڭنىڭ ئەڭ ئاۋات رەستىسىدە بولۇپ، 14 قەۋەتلىك بىر بىنانىڭ ئايرىم لېفىت بىلەن چىققىلى بولىدىغان 8 - قەۋەتتىگە جايلاشقانكەن. ياتاق ئۆي كىچىك بولۇپ، پەقەت تار كەلگەن ئىككىلا كارىۋات بىلەن بىر ئۈستەلنى سىغدۇرالىسىمۇ، لېكىن ھاۋا تەڭشىگۈچى، تېلېفونى، تېلېۋىزورى بار ئىكەن. كىچىككىنە تازىلىق ئۆيىمۇ ئىنتايىن پاكىز سەرەمجانلاشتۇرۇلۇپتۇ. بىز ھېچقانداق يۇلتۇز دەرىجىسى بولمىغان، ئوتتۇرا - تۆۋەن سەۋىيىگە ياتىدىغان بۇ ياتاقنىڭ بىر كۈنلۈكى ئۈچۈن بىر كارىۋاتقا 40.0 دوللار تۆلىدۇق. تېخى بۇ باھا بىزگە ئېتىبار قىلىنغان باھا ئىكەن. بۇنىڭغا قاراپ، يۇلتۇز دەرىجىسىگە ئىگە چوڭ مېھمانخانىلارنىڭ بىر ئۆيى (شياڭگاڭ مېھمانخانىلىرىدا بىر كارىۋاتنى ئايرىم ساتمايدىكەن) قانچە پۇلغا توختايدىغانلىقىنى پەرەز قىلغىلى بولىدۇ. بىز بىر كۈننى ساياھەت ئۆمىكىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن شياڭگاڭدىكى ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ھەشەمەتلىك بىر مېھمانخانىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. شياڭگاڭ مېھمانخانىلىرى ھەر قانداق ئېكسكۇرسىيەچىنى خالىغانچە ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا يول قويىدىكەن. بىز چوڭ زالغا كىرگىنىمىزدە، ئۇ يەردە يۇقىرى سەۋىيىلىك بىر ئوركىستىر رېتىملىق بىر كلاسسىك مۇزىكىنى لەرزىن ئورۇنداۋېتىپتۇ. ئىككىنچى قەۋەتتىكى ماگىزىندا قىممەت باھالىق پاللار سېتىلىدىكەن. ھەر خىل مۇلازىمەت تۈرلىرى سىستېمىلاشقان بۇنداق مېھمانخانىلاردا مىلياردلاپ بايلىقنىڭ ئىگىلىرىلا تۇرالايدىكەن.

ساياھەتچىلىك - شياڭگاڭ، ئەقتىسادنى يۆلەپ تۇرىدىغان تۆۋرۈكلەرنىڭ بىرى ئىكەن. بۇنىڭغا مۇناسىپ، ساياھەت ئىشلىرىمۇ ناھايىتى تەرەققىي قىلىپتۇ. ساياھەت ئورۇنلىرىنىڭ مۇلازىمەت سۈپىتىمۇ يۇقىرى ئىكەن. ئۇ يەردە، ئۆمەك بولۇپ ئۇيۇشقان ساياھەتچىلەرنى كۈتۈۋالىدىغان چوڭ شىركەتلەر بولۇپلا قالماي، ئادەتتىكى

ئائىلىلارنىمۇ قارىغاندا، ياش - ئۆسمۈرلەر مەسىلىسى شياڭگاڭدا كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ خاس ئىللىتى سۈپىتىدە ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ تۇرۇپتۇ. شياڭگاڭ گېزىتلىرىنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، شياڭگاڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئىچىدە ھاراق ئىچىدىغانلار %60 كە يېتىدىكەن، بۇلارنىڭ بىر قىسمى ھاراق ئىچىشنى سەبىي چاغلىرىدىلا باشلىۋېتىدىكەن. بىز زىيارەت داۋامىدا، تۈلۈم شەكىللىك بوغچا ئاسقان كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ (14 - 17 ياش ئارىسىدا) «چاڭچىلىخانا» دەيدىغان زالغا كىرىپ - چىقىپ يۈرۈۋاتقانلىقىنى بايقىغاندۇق. كېيىن خەۋەر تېپىش-مىزچە «چاڭچىلىخانا» دېيىلىدىغان زاللار سېرىق كىنولار قويۇلىدىغان مەيدان ئىكەن، ھەتتا ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئالدىغا «مۇنچىدىكى ئايال» دېگەن كىنو ئېلانى چاپلىنىپتۇ.

مەشھۇر سەيلىگاھ - جىيەنشازۇي ئەنە شۇنداق تۈلۈمسىمان بوغچا ئېسىۋالغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ «پائالىيەت» ئېلىپ بارىدىغان جايى ئىكەن. بىز ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتلىرىدە بوغچا ئاسقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ يەرگە توپ - توپى بىلەن كېلىپ، تۈن تەڭ بولغاندەك بۇ يەردىن ئايرىلمايدىغانلىقىنى بايقىدۇق. بۇنىڭدىن قارىغاندا، شياڭگاڭ ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا كېچىسى ئۆيىگە قايتمايدىغانلار خېلى سالماقنى ئىگىلىسە كېرەك. ئۇلار بىر ئوغۇل، بىر قىز ياكى ئوغۇللار بىر توپ، قىزلار بىر توپ بولۇۋېلىپ چىراغلار ئىنتايىن خىرە بولغان دېڭىز بويلىرىدىكى مېتال رېشاتكىلارغا يۆلىنىۋېلىپ ياكى مېنىۋېلىپ مۇھەببەتلەشكەندەك ھەرىكەتلەرنى قىلىشىدىكەن. بۇنداق كۆزگە سىغمايدىغان ھەرىكەت بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدىكەن.

ئائىلانىڭ قارىغاندا، شياڭگاڭدا ئۈچىنچى دەرىجىلىك (سېرىق) فىلىملەرنى كۆرسىتىدىغان كىنو خانىلاردا بىر مەيدان كىنو بېلىتىنىڭ باھاسى 40 دوللارغا توختايدىكەن.

5. تۇرالغۇ ۋە ساياھەتچىلىك

ئالقانچىلىك يەر ئالقانچىلىك ئالتۇن بىلەن باراۋەر بولغان بۇ شەھەردە ئۆي - مۈلۈك تىجارىتى ئەڭ پۇللۇق تىجارەت ھېسابلىنىدىكەن. شياڭگاڭ گېزىت - ژۇرناللىرىدا، رادىئو - تېلېۋىزىيىسىدە ئۆي - مۈلۈك تىجارىتى ئېلانلىرى مۇھىم سالماقنى ئىگىلەيدىكەن. نەپىس ئىشلەنگەن ئۆي - مۈلۈك ئېلانلىرى ھەتتا كوچىلاردىمۇ ئۆتكەن -

ساياهەتچىلەرنى كۈتىدىغان كىچىك ساياهەت شىركەتلىرىمۇ بار ئىكەن.

بىز شياڭگاڭغا بېرىپلا، بىز چۈشكەن مېھمانخانا خوجايىنىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بىر كۈنلۈك ساياهەت ئۆمىكىگە قاتناشتۇق ۋە ئىككىنچى كۈنى ئەتىگەن سائەت سەككىزدىلا بىزنى ئالغىلى كەلگەن يېپيىڭچى، ياپون مىنىبۇسىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقتۇق. بىر تاغ چوققىسى، ئىككى باغچا، بىز دېڭىز ساھىلى، ئىككى ماگىزىن، بىر زىبۇ زىننەت كارخانىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق. ساياهەت داۋامىدا شياڭگاڭ ئارىلى بىلەن جىۈلۇڭ، يېرىم ئارىلىنى تۇتاشتۇرىدىغان دېڭىز ئاستى يولىدىنمۇ كېسىپ ئۆتتۇق. چۈشلۈك تاماققا ساياهەت شىركىتى مەسئۇل بولۇپ، بىزنى دېڭىز ئۈستىدە لەيلەپ تۇرىدىغان بىر ھەشەمەتلىك رېستوراندا غىزالاندۇردى.

ساياهەتچىلەرنى باشلاپ ماڭىدىغان خادىمدىن تارتىپ شوپۇرغىچە ناھايىتى ياخشى پوزىتسىيە بىلەن خىزمەت قىلىدىكەن. كىچىك تىول كانىيى ئارقىلىق توختىماي سۆزلەپ يول بويىدىكى ئۆزى بىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھەققىدە چۈشەنچە بېرىدىكەن. مەن شۇ كۈنلۈك ساياهەتتە يول باشلىغۇچىنىڭ بىز بىلەن بىللە ساياهەت قىلىۋاتقان ھىندونوزىيلىك بىر جۈپ ئەر - خوتۇننىڭ كۆڭۈللۈك ساياهەت قىلىشىنى كۆزلەپ، ئۇلارنىڭ بوۋاق ھارۋىسىغا ياتقۇزۇلغان بالىسىغا خالىس قاراپ بېرىۋاتقانلىقىنى، ئۇ ئەر - خوتۇننىڭ بالىسىنى يول باشلىغۇچىغا تاشلاپ بېرىپ يىراقلاردا تاماشا قىلىۋاتقىنىنى كۆردۈم. يول باشلىغۇچى ھېلىقى ساياهەتچىلەردىن چاي پۇلى ئالامدۇ، يوق دەپ خېلى يەرگە - چەك كۆزىتىپ باققان بولساممۇ، ئۇنىڭ پۇل ئالغىنىنى كۆرمىدىم.

بىر كۈنلۈك ساياهەتنىڭ مەزمۇنى خېلى مول بولدى، شۇ جەرياندا كەم دېگەندە بىرەر يۈز دوللارلىق يول يۈزدۇق، بىرەر يۈز دوللارلىق تاماق يېدۇق. ئادەتتە ئىشىك بېلىتى ئۈچۈن 150 دوللار ئالىدىغان «دېڭىز - ئوكيان باغچىسى» دىمۇ تاماشا قىلدۇق. شۇڭا بىز بىر كۈنلۈك ساياهەت ئۈچۈن تۆلىمگەن 390 دوللارغا رازى بولۇپ تۇرغىنىمىزدا كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان بىر ئىش يۈز بەردى. ئەسلىدە بىز شۇ كۈنى ئەتىگەندىلا دېڭىز بىر تاغ چوققىسىغا ئېلىپ چىقىلغاندۇق.

ئۇ يەردە ساياهەت شىركىتىنىڭ خىزمەتچىسىگە ئوخشايدىغان، بىز بىلەن مىنىبۇستا بىللە كەلگەن بىر قىز بىزنى ئايرىم - ئايرىم ۋە ئويچە سۈرەتكە تارتىۋالغانىدى. بىز تاغدىن چۈشكەن ھامان ھېلىقى قىز نەگىدۇ يوقالدى. بىزمۇ بۇنىڭغا ئانچە ئېرەن قىلماپتۇق. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن بىز پۈتۈن ساياهەتتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرۇپ بىر چوڭ ماگىزىن ئالدىدا ماشىنىغا چىقىشىمىزغا ھېلىقى قىزنىڭ يەنە پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى كۆردۇق. ئۇ قىز ۋە يول باشلىغۇچى ھەر بىرىمىزگە بىر پارچىدىن چوڭايتىلغان ئويچە سۈرەت بىلەن ئوتتۇرىسىغا ئۆزىمىزنىڭ سۈرىتىنى چۈشۈرۈلگەن گىردە چوڭلۇقىدىكى بىردىن تەخسىنى تۇتقۇزۇپ قويدى ۋە بۇلار ئۈچۈن 110 دوللار تاپشۇرۇشىمىز كېرەكلىكىنى ئېيتتى. بىراق بۇلار ناھايىتى تەبىئىي ۋە ئەدەب بىلەن ئورۇنلاندى. بىر پارچە ئويچە سۈرەت (بىر كۈنلا بىللە بولغان بۇ چەت ئەللىك كىشىلەر بىلەن بەلكى ئۆمۈرۋايەت كۆرۈشمەسىمىز) بىلەن بىر دانە تەخسە ئۈچۈن 110 دوللار تۆلەشكە قورسىقىمىز ئاغرىغان بولسىمۇ، بۇ پۇلنى بەرىمىز تۆلىمەي بولمىدى. پاراڭ داۋامىدا ھېلىقى سۈرەتچى قىزنىڭ شياڭگاڭ داشۆسىدە ئوقۇيدىغانلىقى، ساياهەت شىركىتى بىلەن بىرلىشىۋېلىپ مۇشۇنداق ئۇسۇللار بىلەن پۇل تېپىپ ئوقۇش راسخوتىنى قامدايدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق. رازىلىقىمىزنى ئالماي تۇرۇپلا سۈرىتىمىزنى تەييارلاپ قىممەت باھادا پۇل ئۈندۈرۈۋالغان بۇ كىشىلەرگە نەپرەت بىلدۈرگەچ، ياتقىمىزغا قايتىپ كەتتۇق.

6. شياڭگاڭدا تىجارەت ۋە مال

باھاسى

شياڭگاڭ دۇنياۋى چوڭ سودا شەھىرى بولغاچقا، سودا تىجارەت ناھايىتى تەرەققىي تاپقان. سودا رايونى ھېسابلىنىدىغان جىۈلۇڭدا (شياڭگاڭ ئارىلىغا ئاساسەن ھۆكۈمەت بىنالىرى، چەت ئەلنىڭ شياڭگاڭدا تۇرۇشلۇق ئورگانلىرى جايلاشقانكەن) قەيەرگە قارىماڭ، كۆزگە چېلىقىدىغىنى ساپلا چوڭ - كىچىك سودا دۇكانلىرى ئىكەن. سودا مەيدانى، سودا مەركىزى دەپ ئاتىلىدىغان بىرەر چوڭ ماگىزىننى ئايلىنىشقا يېرىم كۈنچە ۋاقىت كېتىدىكەن. كىچىك دۇكانلارغا بولسا بىر مال ئىشكاپى بىلەن بىر نەپەر مال ساتقۇچى ئارانلا سىغىدىكەن. شياڭگاڭلىقلار ئاچقان ماگىزىن - دۇكانلاردىن ئۆزگە،

خېرىدار ئالدى بىلەن ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىنىدىكەن. خېرىدار ئۇلار تۇتقان ئۇسسۇزلۇقنى ئىچكەچ ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ سودىلىشىدىكەن. بەزى چوڭ ماگىزىنلاردا ھەر بىر قەۋەتتە بىردىن مەخسۇس چوڭ بۆلمە تەييارلانغان بولۇپ، بۇنداق بۆلمىلەردە بىر قانچە ئۈستەل ۋە ساڧا بولىدىكەن. دەم ئالماقچى بولغان خېرىدار بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىكەن - دە، پىرەنىك ۋە ئالىي دەرىجىلىك ئىچىملىك بىلەن ھەقسىز تەمىنلىنىدىكەن. بىز زىيارەت داۋامىدا بۇنداق ئورۇنلارنىڭ ئاساسەن بوش تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ چۈشىنەلمەي قالدۇق. 2. چوڭ ۋە ئوتتۇرا (بەزىدە كىچىك)

ماگىزىن-دۇكانلار-
دا مەخسۇس مال ساتقۇچى بولمايدىكەن. ھەممە ماللارنىڭ ئۈستىگە مال باھاسى باغاق-چىسى چاپلاشلىق ئىكەن. خېرىدار ماگىزىنغا كىرىپلا قول ھارۋىسى، خالتا ياكى سېۋەتنى ئېلىپ مالنى ئۆزى تاللاپ سېتىدۇ. ۋالىدىكەن - دە،

ئىشك ئالدىغا كېلىپ ھېسابلىشىدىكەن. بەزى ماگىزىنلاردا يېپىق يوللۇق تېلېۋىزور ئارقىلىق كۆزىتىش سىستېمىسى بولىدىكەن، بەزىلىرىدە بولمايدىكەن. بىز يەنە ئالتۇن زىبۇ زىننەتلەر ماگىزىنىدىمۇ قاتار تىزىپ قويۇلغان، ھەر بىرى نەچچە ئون مىڭ دوللارغا يارايدىغان ئالماس، ياقۇت كۆزلۈك ئۈزۈكلەرنىمۇ خېرىدارلارنىڭ ئەركىن تاللاپ سېتىۋېلىۋاتقىنىنى، سائەت دۇكانلىرىدىمۇ شۇنداق شەكىلدە تىجارەت قىلىنىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، ماگىزىن خوجايىنلىرىنىڭ خېرىدارلارغا نېمە ئۈچۈن بۇنچە ئىشىنىدىغانلىقىغا ھەيران بولدۇق ۋە ئۇلارنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭلۇقىغا ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمىدۇق. چۈنكى ئادەملەر مىغىلداپ تۇرىدىغان بۇنداق ماگىزىنلاردا تەجرىبىسىز ئوغرىمۇ بىرەر تال ئۈزۈكنى ھېچ كۈچىمەيلا سوقۇپ كېتەلىشى مۇمكىن ئىكەن.

3. ئادەتتىكى بىر خىزمەتچىمۇ ئېيىغا 10 مىڭ دوللار مائاش ئالالايدىغان بۇ شەھەردە يۇقىرى ئىستېمال يۈرگۈزۈلگەچكىمۇ، مال باھاسى خېلىلا

ياۋروپالىقلار، ھىندىلار، ياپونلار، پاكىستانلىقلار ئاچقان دۇكانلارمۇ كۆپ ئىكەن. بەزىدە چوڭ قۇرۇقلۇقتىن كېلىپ ئاچقان جۇڭخېيچە دورا ماتېرىياللىرى دۇكىنى ۋە چوڭ قۇرۇقلۇق مېلى (ئاساسەن گۈزەل سەنئەت بۇيۇملىرى) نى ساتىدىغان ماگىزىنلارمۇ ئۇچراپ تۇرىدىكەن. مەخسۇس چوڭ قۇرۇقلۇق ماللىرىنى ساتىدىغان ئەڭ چوڭ ماگىزىن - «يۇخۇا دۆلەت ماللىرى ماگىزىنى» جىلۇڭنىڭ ئەڭ ئاۋات يېرىگە جايلاشقان بولۇپ، ۋاڭ خېنىمنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، بۇ ماگىزىن دەسلەپكى چاغلاردا مەخسۇس چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ مېلى بىلەن تىجارەت قىلاتتىكەن.

تىجارىتى تازا يۈرۈشۈپ كەت-مىگەنلىك-تىن، كېيىن-چە چەت ئەل ماللىرىنىمۇ ساتىدىغان بوپتۇ. مەن بۇ ماگىزىن-دىن ئامېرى-كىدا تىكىل-گەن بىر قۇر شىم - كاس-

تۇمنى 2 مىڭ 240 دوللارغا (2 مىڭ 400 يۈەن خەلق پۇلىغا تەڭ) سېتىۋالدىم. شياڭگاڭ سودىسىدا مۇنۇ تەرەپلەر ئالاھىدە نەزەرگە تاشلىنىدىكەن:

1. مەيلى ھەشەمەتلىك سودا سارايللىرىدا بولسۇن ياكى ھېلىقىدەك كىچىك دۇكانلاردا بولسۇن. مال ساتقۇچىلارنىڭ مۇلازىمەت پوزىتسىيىسى ماختىغۇدەك دەرىجىدە ياخشى ئىكەن. سىز ماگىزىنغا كىرگەن ھامان ئۇلار دەرھال يېنىڭىزغا كېلىپ سىز بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ سالاملىشىدىكەن - دە، نېمە سېتىۋالماقچى بولسىڭىز شۇ مال تۈرىنى سىزگە ئەستايىدىل تونۇشتۇرىدىكەن. قىزغىن مۇلازىمەت شەكلى بىلەن سىزنى مال سېتىۋېلىشقا قىزىقتۇرىدىكەن، مال سېتىۋالماقچىسىڭىزمۇ قايتا كېلىشىڭىزگە تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپ ئۈزىتىپ قويىدىكەن. زىبۇ زىننەت ماگىزىنلىرىدا بولسا، ئەينەكتىن ياسالغان پەشتاختا ئالدىغا خىرىدارلار ئۈچۈن ئورۇندۇق قويۇلغان بولۇپ، ماگىزىنغا كىرىپ كەلگەن

ساپلا ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك ماللار سېتىلىدىغان كىچىك دۇكان ۋە يايىمىلار مەركەزلەشكەنكىن. بۇنداق دۇكان - يايىملاردا مودىدىن قالغان ماللار، يالغان ماركا چاپلانغان ناچار ماللار، يەر ئاستى زاۋۇتلىرىدا ئىشلەپچىقىرىلغان ماركىسى يوق ماللار سېتىلىدىكىن. بۇنداق ماللارنىڭ باھاسى خېلىلا ئەرزان بولغاچقا، نامراتراق كىشىلەر بۇ يەرگە كېلىدىكىن، بەزى ئاق تەنلىك، قاراتەنلىكلەرمۇ قەدەم تەشرىپ قىلىدىكىن. بۇ يەردىكى ماللار چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ ئىستېمال سەۋىيىسىگە يېقىن تۇرىدىغىنى ئۈچۈن، چوڭ قۇرۇقلۇقتىن كەلگەنلەرمۇ بۇ يەرگە كېلىپ تۇرىدىكىن. بىزمۇ بۇ بازاردىن (نامدا «ئاياللار بازىرى» دېيىلىدىكىن) كۆڭلەك، مايكا، سومكا دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋالدىق.

5. شياڭگاڭ بازارلىرىدا سېتىلىدىغان مېۋە - چېۋىنىڭ تۈرىنىڭ كۆپلۈكى، باھاسىنىڭ قىممەتلىكى جەھەتتە دۇنيا بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرسا كېرەك. شياڭگاڭنىڭ ئۆزىدىن مېۋە چىقىمىغان بىلەن بۇ يەردە مېۋە - چېۋىنىڭ ھەر قاندىقى تېپىلىدىكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە شېخىدىن ئەمدىلا ئۈزۈلگەندەك سۈپەتلىك، يېڭى ئىكەن.

ئىراقنىڭكىمىكىن دەپ پەرەز قىلدۇق، بىر ئانارغا 20 دوللار باھا قويۇلۇپتۇ، بىر قوغۇن 100 دوللار ئەتراپىدا ئىكەن. ئالىمنىڭ بىرى بەش دوللارغا سېتىلىدىكىن. قارا ئۈزۈمنىڭ بىر جىڭى 20 نەچچە دوللار ئىكەن. ئاچچىقىمىزنى كەلتۈرگىنى شۇ بولدىكى، بىر يايىمغا كورلا نەشپۈتى ۋە تىيەنجىن يالى نەشپۈتىنى بىر دۆۋە - بىر دۆۋىدىن دوۋىلەپ قويۇپتۇ، بىر دۆۋىسىنىڭ باھاسى ئون دوللار ئىكەن. بىر دۆۋىسىدە كەم دېگەندىمۇ ئۈچ كىلوگرام نەشپۈت بار ئىكەن. بۇ باھانى ئۈرۈمچىدە سېتىلىۋاتقان باھا بىلەن سېلىشتۇرغاندىمۇ خېلىلا ئەرزان دېگەن گەپ. بۇ سودىدا شياڭگاڭ سودىگەرلىرى زىيان تارتىۋاتامدۇ ياكى بىز زىيان تارتىۋاتامىز، بىلگىلى بولمايدۇ.

شياڭگاڭ بازارلىرىنى قامدىغان سەي - كۆكتاتلارنىڭ %90 تى چوڭ قۇرۇقلۇقتىن كەلتۈرۈلگەچكىمۇ، باھاسى چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى بىلەن ئاساسەن ئوخشىشىپ كېتىدىكىن. بىز سەي - كۆكتات بازىرىنى مەخسۇس ئىزدەپ بېرىپ باھا بىلەن تونۇشتۇق ۋە بۇ خۇلاسىنى چىقاردۇق.

بىز تونۇشقان باھا ۋە ئىستېمال سەۋىيىسى ۋاڭ خېنىمنىڭ «ئەقەللىسى ھەر ئايدا 10 مىڭ

يۇقىرى ئىكەن. چوڭ قۇرۇقلۇق بازىرىدا 1000 يۈەنگە توختايدىغان بىر قۇر ئاياللار كىيىمى بۇ يەردە تۆت - بەش مىڭ يۈەنگە سېتىلىدىكىن. چوڭ قۇرۇقلۇقتىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك ۋە باشقا كۈندىلىك تۇرمۇش لاۋازىمەتلىكلىرىنىڭ باھاسى يۇقىرى ئىكەن، ماشىنا، ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنىڭ باھاسى خېلىلا ئەرزان ئىكەن. مەسىلەن، ئۈرۈمچىدە ئەينى چاغدا ياپونىيىدە ئىشلەنگەن «Panasonicm25» ماركىلىق تېلېۋىزورنىڭ باھاسى 7500 يۈەن ئەتراپىدا تۇراتتى. ئۇ يەردە پەقەت 4000 يۈەن خەلق پۇلىغا (سودىدا خەلق پۇلىنىمۇ ئېلىۋېرىدىكىن، بىراق 1.25 يۈەننى بىر شياڭگاڭ دوللىرىغا سۈندۈرىدىكىن. سۈندۈرۈش باھاسى كۈنگە مىڭ ياڭزا ئۆزگىرىپ تۇرىدىكىن) بۇنداق تېلېۋىزورنى سېتىۋالغىلى بولىدىكىن. توپغۇدەك بىر ۋاقىت غەربچە تاماق يېسىڭىز (ئىككى چۈجە كاۋپى، بىر ئىستاكان سوغۇق سۇ، تۆت قوشۇق خام كۆكتات، بىر پىيالە قەھۋە) 80 - 90 دوللار تۆلەيدىكەنسۇز. چايدا پىشۇرۇلغان بىر توخۇم بەش دوللار ئىكەن. ياخشىراق بىر قاقچىلىق تەييار چۆپنىڭ باھاسى 14 دوللار ئىكەن. قىزىق يېرى، بىر ئاغشىمى كوچىدا كېتىۋېتىپ بىر كىشىنىڭ پىشۇرۇلغان كۆكباش سېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم ۋە قىزىقسىنىپ بىر تال سېتىۋالماقچى بولدۇم. كىم بىلسۇن، ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا سېتىلىدىغان كۆكباشتىن ھېچقانداق پەرقلەنمەيدىغان بىر تال كۆكباشنى ئون دوللار تۆلەپ سېتىۋالدىم.

بىراق، سانائەت ماللىرىنىڭ، بولۇپمۇ ئالىي دەرىجىلىك كىيىم - كېچەكنىڭ باھاسى ئۆزگەرمەيدىغان باھا ئەمەسكىن. باھا كارتۇچكىسىدا ناھايىتى يۇقىرى باھا يېزىلغان بىلەن جۇڭگوچە باھا تالاشقاندا %30، %40، ھەتتا %50 چۈشۈرگىلى بولىدىكىن. داڭلىق ماركىلارنىڭ بولسا باھاسى تۇراقلىق بولىدىكىن، ھەر قانچە تالاشقان بىلەنمۇ بىكار ئىكەن.

4. ئالىي دەرىجىلىك ماللار سېتىلىدىغان ماگىزىنلار بىلەن ئوتتۇرا، تۆۋەن دەرىجىلىك ماللار سېتىلىدىغان دۇكانلار رايون تەرىقىسىدە ئايرىپ تاشلىنىدىكىن. جىۋلۇڭدىكى جىيەنشازۇي ئەتراپلىرىغا ئالىي دەرىجىلىك ماللار سېتىلىدىغان ماگىزىنلار مەركەزلەشكەن بولسا، يەر ئاستى پوپىز بېكىتى بويىچە ھېسابلىغاندا تۆت بېكەت نېرىسىغا جايلاشقان ۋاڭجياۋ، يۇمادى ئەتراپلىرىدا

دوللارلىق مۇقىم كىرىمى بولمىغان ئادەم شياڭگاڭدا ياشايمەن دېمىسىمۇ بولىدۇ» دېگەن سۆزنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئىسپاتلىيالايدىكەن.

7. جىيەنشازۇي، دېڭىز - ئوكيان

باغچىسى ۋە باشقىلار

ھەر كۈنى تۈن پەردىسى يېپىلىشى بىلەن تەڭ جىيۇلۇڭنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان جىيەنشازۇي رەڭگارەڭ چىراغ نۇرلىرى بىلەن جەننەتتەك گۈزەل ۋە سىرلىق تۈسكە كىرىدىكەن. ئالاھىزەل ئىككى - ئۈچ كىلومېتىر كەڭلىكتىكى دېڭىز سۈيى يۈزىدە چىراغ ۋە ئېلان چىراغلىرىنىڭ نۇرى جىلۋە قىلىدىكەن. دېڭىزنىڭ قارشى تەرەپ قىرغىقىدىكى تاغ ۋە تاغ باغرىدىن تارتىپ تاغ چوققىسىغىچە زىچ جايلاشقان بىننالارنىڭ چىراغلىرى كۆزگە ئېنىق تاشلىنىدىكەن. دېڭىز يۈزىگە شولا تاشلاپ تۇرغان غايەت زور ئېلان چىراغلىرى يىراق - يىراقلىرىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىكەن. بۇ ئېلانلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ياپونىيىنىڭ «سونىي»، «ھىتاچى»، «پاناسونىك»، «فۇشى»، «كونىكا» قاتارلىق مەشھۇر ماركىلىرى ئىگىلەيدىكەن. ئامېرىكىنىڭ «كوداك» قاتارلىق ئېلانلىرى ۋە ئىتالىيە قاتارلىق ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭ ئېلانلىرىمۇ ئاندا - ساندا كۆرۈنۈپ قالدىكەن. جۇڭگو چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ «999» ئېلانى مۇڭغۇلغا - يۈزمۇڭغۇلغا چەت ئەل ئېلانلىرى ئىچىدە ئوتتۇرا ھال چوڭلۇقتا يۈرۈپ تۇرۇپتۇ. ئېيتىلىشىچە، بۇ بىردىنبىر ئېلان چىراغىمۇ ئۆتكەن يىلى ئورنىتىلغانىكەن. بۇنىڭدىن جىيەنشازۇيدە رايوندا بىر كىشىلىك ئېلان ئورنى ئىگىلەشنىڭ ناھايىتى كۆپ پۇلغا توختايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

مانا مۇشۇنداق سودا ئېلانى مەركىزى ۋە كېچىلىك سەيلە مەركىزى بولغان بۇ جايدا كۈندۈزلىرى ئانچە كۆپ ئادەم بولمايدىكەن. كەچ كىرىشى بىلەن تەڭلا شياڭگاڭ ئاھالىلىرى ۋە ساياھەتچىلەر بولۇپ، توپ - توپ كىشىلەر بۇ يەرگە قاراپ ئاقىدىكەن. دېڭىز بويىدىكى مەرمەر تاش يېپىتىلغان تەكشىلىككە جايلاشتۇرۇلغان ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردىن، مېتال رېشاتكا يېنىدىن ئورۇن ئېلىشىپ، ئىچىملىك ئىچىدىغانلىرى ئىچىملىك ئىچىشىدىكەن، سۈرەتكە چۈشىدىغانلىرى سۈرەتكە چۈشىدىكەن، مۇھەببەتلىشىدىغانلىرى بىمالال مۇھەببەتلىشىۋېرىدىكەن. بىز ھەر ئاخشامنى دېگۈدەك جىيەنشازۇيدە ئۆتكۈزدۈق. كەچ سائەت 9 - 10 لاردا، كېچە سائەت بىر - ئىككىلەردە كېلىپ باقتۇق. نەتىجىدە، تاكى تاڭ يورۇقىغىچە بۇ يەردىن ئادەملەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىغانلىقىنى

كۆردۈق.

بۇ قولتۇقنىڭ تەكشىلىكىدە كىچىك - كىچىك يۆتكىمە دۇكانلار ۋە تەييار تاماق ساتىدىغان بونكىلار بار ئىكەن. لېكىن بۇ يەردە كېچىلىرى سېتىلىدىغان ماللار كۈندۈزلۈك بازار باھاسىدىن خېلىلا ئۆرە بولىدىكەن. مەن كۈندۈزلۈك بازاردا 20 دوللارغا سېتىلىدىغان «كوداك» ماركىلىق بىر فوتو پلىيونكىنى كېچىسى بۇ يەردىن 30 دوللارغا سېتىۋالدىم.

«دېڭىز - ئوكيان باغچىسى» نى شياڭگاڭدىكى بىر مۆجىزە دېيىشكە بولىدىكەن. شياڭگاڭ ئارىلىدىكى كىچىكرەك كەلگەن بىر قۇرۇقلۇق باغچىسىدىن قالسا، بۇ باغچا يەنە بىر ئىستىراھەت مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدىكەن. ئوكيان باغچىسى تاغ ۋە دېڭىزنىڭ تەبىئىي تۈزۈلۈشىدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىپ بەرپا قىلىنغان بولۇپ، شياڭگاڭ زېمىنى بىلەن نىسبەتلەشتۈرگەندە كۆلىمىنى كىچىك دېگىلى بولمايدىكەن. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، بۇ باغچىنى تولۇق ئايلىنىپ چىقىش ئۈچۈن بىر كۈن ۋاقىتمۇ ئازلىق قىلىدىكەن. باغچىنىڭ نامى باغ بولغان بىلەن، بىزنىڭ بۇ يەردىكى باغچا بىلەن ئۇقۇم جەھەتتىن زور پەرقلىنىدىكەن. باغچىنىڭ نامىغا لايىق دېڭىز - ئوكيان بىلىملىرىنى ئومۇملاشتۇرۇش بىلەن كۆڭۈل ئېچىش زىچ بىرلەشتۈرۈلگەنىكەن. مەيلى قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى بولسۇن ياكى ھەيكەلتاراشلىق سەنئىتىنىڭ كارامەتلىرى بولسۇن، ھەممىسىدە دېڭىز - ئوكيان جانلىقلىرىنىڭ ئوبرازى ئەكس ئەتتۈرۈلگەنىكەن. ناھايىتى ھەشەمەتلىك ئىشلەنگەن زاللارغا دېڭىز - ئوكيان جانلىقلىرىنىڭ ئەۋرىشكىلىرى قويۇلۇپتۇ. يىرتقۇچ سۇ ھايۋىنى بولغان لەھەڭنى تونۇشتۇرىدىغان يەر ئاستى كارىدورنىڭ ئاغزىمۇ يوغان بىر لەھەڭنىڭ ئاغزىغا ئوخشىتىلىپتۇ. لەھەڭلەرنىڭ تۇغۇلۇشىدىن تارتىپ يېتىلگەنگە قەدەر بولغان تىرىك ئەرىشكىلەر پولات ئەينەك ئىچىگە قويۇلغان. بۇ كارىدورغا كىرگەن ھامان لەھەڭنىڭ دەھشەتلىك چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدىكەن ۋە كىشىنى ئىختىيارسىز سۈر بېسىپ كېتىدىكەن.

دېڭىز بىلەن تاغ تۇتاشقان تىك يارلىققا يول ياساش مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، ئاسما كاجۇۋا (سېۋەت) يولى ياسىلىپ، پۈتۈن باغچا تۇتاشتۇرۇلغانىكەن. بولۇپمۇ ھەر كۈنى ئىككى قېتىم ئوينىتىلىدىغان يۈنۈس بېلىقى ۋە دېڭىز شىرى ئويۇنى ساياھەتچىلەرنى بەكمۇ جەلپ قىلىدىكەن. بۇ سۇ ھايۋانلىرىنىڭ ئەقلىگە ۋە ھەرىكەت ئىقتىدارىغا ئادەم ھەيران قالىدىكەن. بۇ باغچىدا يەنە ھازىرقى زامان پەن -

ئالماشتۇرۇش ئۈسكۈنىلىرى تولۇق بولغاننىڭ ئۈستىگە، سېسىق پۇراقنى تۈگىتىدىغان، مىكروپ ئۆلتۈرىدىغان دورا قۇيۇلىدىكەن. خۇددى مېھمانخانلارنىڭكىدەك ئاپئاق قول يۇيۇش داسلىرى، قول قۇرۇتۇش ماشىنىسى ئورنىتىلغانىكەن، قول يۇيىدىغان سۇنىڭ جۈمىكى پۈت ئارقىلىق كونترول قىلىنىدىكەن. بىر ئورۇن ۋە بىر جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيلىشىش دەرىجىسىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان ئالامەتلەرنىڭ بىرى بولغان ھاجەتخانىلار مەسىلىسى مانا مۇشۇنداق ياخشى ھەل قىلىنىپتۇ. شياڭگاڭنىڭ ئىقتىسادى ئەھۋالى ۋە جامائەت مۇئەسسەسەلىرىگە سالىدىغان مەبلەغى چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن ئوخشىمايدۇ، ئەلۋەتتە.

8. ۋەتەنگە تەلپۈنگەن پۈرەكلەر

بىز تىل مەسىلىسى ۋە باشقا قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى، شياڭگاڭ ئاھالىلىرى بىلەن كەڭ كۆلەمدە پاراخلىشالمىدۇق، لېكىن شياڭگاڭ خەلقىنىڭ شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلىدىغان ئاشۇ ئەھمىيەتلىك پەيتىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتقانلىقى ئۆز - ئۆزىدىنلا مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ. بىز شياڭگاڭدا چىقىدىغان بەزى گېزىتلەرنىڭ نۆۋەتتىكى سانىنىڭ ئەڭ يېشىغا رەڭلىك قىلىپ «شياڭگاڭنىڭ ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كېلىدىغىنىغا بۈگۈن x x كۈن قالدى» دەپ بېسىلغانلىقىنى كۆردۈك. بەزى زاۋۇتلار تەتۈر ۋاقىت ھېسابلايدىغان ئېلېكترونلۇق ئۈستەل سائىتى ياساپ چىقىپتۇ، بۇنداق سائەتتىكى رەقەم ھەر كۈنى بىردىن ئازلاپ بارىدىكەن.

بىز شياڭگاڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىشخانا بىناسىدا ۋە باشقا جامائەت سورۇنلىرىدا ئەنگلىيىنىڭ بايرىقى لەپىلدەپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈك ۋە 1997 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بۇ بايراق خادىملىرىدا جۈمھۇرىيەت - مىزنىڭ بەشىۈلتۈزۈلۈك قىزىل بايرىقىنىڭ لەپىلدەيدىغانلىقىغا ئىشەندۈك. يەنە شۇنىڭغا ئىشەندۈككى، مەۋجۇت ئىجتىمائىي تۈزۈمنى ساقلاپ قېلىپ، دۆلىتىمىزنىڭ بىر پەۋقۇلئاددە رايونى تەرىقىسىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغۇسى بۇ قايناق شەھەر ۋەتىنىمىزنىڭ زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشى ۋە ئىشكىنى تېخىمۇ چوڭ ئېچىۋېتىشىدە مۆلچەرلىگۈسىز مۇھىم روللارنى ئوينايدۇ. M3

تېخنىكىسى قوللىنىلغان ئاسمان شوتسى، ئاسمان چاقپەلىكى، موللاقچى ماشىنا، ئەگرى رېلىسلىق ۋاگون قاتارلىق ئويۇن جاھازىلىرى بار ئىكەن، بالىلارمۇ، چوڭلارمۇ كۆڭۈل ئېچىپ، قورقۇنچلۇق سەرگۈزەشتىلەر بىلەن نېرۋىلىرىنى غىدىقلايدىكەن.

باغچىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىر تاغ جىراسىغا ناھايىتى چوڭ بىر تور ياسىلىپ، تور ئىچىگە تۈرلۈك - تۈمەن قۇش ۋە ھايۋانلارنىڭ ئۈلگىسىنى قويۇۋېتىپتۇ. سۈنئىي رەۋىشتە ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلگەن بۇ چەكلىك ئېكولوگىيىلىك مۇھىتتا قۇش ۋە ھايۋانلار تۇغۇلۇش ۋە ئۆلۈشتىن ئىبارەت جەرياننى بېشىدىن كەچۈرىدىكەن. ساياھەتچىلەر مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىش شەرتى ئاستىدا تور ئىچىگە كىرىپ، ھايۋان ۋە قۇشلار بىلەن بىللە تاماشا قىلالايدىكەن.

تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، بۇ باغچىنىڭ ئىشىك بېلىتى قىممەتتە (150 دوللار) بولغان بىلەن، چوڭ ئىشىكتىن كىرىپلا كەتسىڭىز قانداق زالى ئېكسكۇرسىيە قىلماڭ ۋە ئاسما كاجۇۋىغا چۈشۈپ بىرەر - ئىككى كىلومېترچە يول يۈرمەڭ، سىزدىن قايتا پۇل ئالمايدىكەن. ھەتتا سېلىنغان مەبلەغ ناھايىتى كۆپ بولۇشى مۇمكىن بولغان ئويۇنخانىدا يۈنۈس بېلىقىنىڭ ئويۇنىنى كۆرسىتىش مۇ پۇل ئالمايدىكەن. بۇ تەرىپى ھەر بىر ئىشىكتە پۇل تاپشۇرىدىغان چوڭ قۇرۇقلۇق باغچىلىرى بىلەن روشەن پەرقلىنىدىكەن.

مەن شياڭگاڭغا بېرىشتىن بۇرۇن، قايسىدۇر بىر تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مەخسۇس فىلىم پروگراممىسىدا چوڭ قۇرۇقلۇقنىڭ مۇھىت ئاسراش، شەھەر قۇرۇلۇشى مۇتەخەسسسلرى شياڭگاڭغا بېرىپ، شياڭگاڭدىكى ھاجەتخانىلار ئۈستىدە نەق مەيداندا تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى، دېگەن بىر خەۋەرنى كۆرگەندىم. مۇتەخەسسسلەر بۇ يەردىكى ھاجەتخانىلارغا ناھايىتى يۇقىرى باھا بەرگەنىكەن.

مەن شۇ تەسىراتنىڭ تۈرتكىسىدە شياڭگاڭنىڭ يول بويلىرى، باغچىلار، ئاممىۋى سورۇنلىرىدىكى ئاممىۋى ھاجەتخانىلارنى خېلى تەپسىلىي كۆزەتتىم. ئەھۋال خۇددى ھېلىقى مۇتەخەسسسلەرنىڭ يەكۈنى بىلەن ئوخشاش بولۇپ چىقتى. شەھەرنىڭ قەيىرىدە بولمىسۇن، ھاجەتخانىلار كۆزگە ئېنىق تاشلىنىپ تۇرىدىكەن، كېچىلىرى رەڭلىك چىراغ بىلەن يورۇتۇلىدىكەن. ھاجەتخانا ئىچى بولسا ئاساسەن داتلاشماس پولات ماتېرىياللىرى ۋە نەپىس ئىشلەنگەن چىنە خىشلار بىلەن ياسىلىدىكەن. يورۇتۇش، ھاۋا

داغمۇ ياكى زىناقتمۇ؟

(ئەبجەش خاتىرىلەر)

ئابدۇقادىر جالالىددىن

تۇرمۇشتىكى ھەممە نەرسىنى شېئىر، ھېكايە بىلەنلا ئىپادىلەپ كەتكىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە زانىرلارنىڭ ھەممىسىدە ئوخشاشلا قاملاشتۇرۇپ بىر ئىش قىلىش تەس. كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە تالانتلىق ھېسابلىنىدىغان ئەدىبلەرىمىزمۇ ئۆزىنىڭ كارامىتىنى ئايرىم زانىرلاردا كۆرسەتكەن. ھەممە زانىرلاردا كارامەت كۆرسىتىدەن دەپ گۈچلەرمۇ بولدى، لېكىن، ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ئۆزىگە يارىشىدىغان زانىرلاردا قولغا كەلدى. زانىرلار ئۆزىگە خاس ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە، يەنە شۇنىڭغا يارىشا يېتەرسىزلىكلەرگىمۇ ئىگە. شۇڭلاشقا، ئوخشىمىغان زانىرلارنىڭ تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش زۆرۈرىنى تۇغۇلغان.

چىرايى ئۈستەل چىرىغىنىڭ ئانچە كۈچلۈك بولمىغان يورۇقىدا سۈرلۈك كۆرۈنەتتى.

- دادا، ئوخشاش بىر ئادەمنى ھەر خىل كىتابلاردا ھەر خىل باھالاپ يېزىشىدىكەن، ھەتتا بىر ئادەمگە، بۇرۇن بېرىلگەن باھا بىلەن ھازىر بېرىلگەن باھا بىر - بىرىگە پۈتۈنلەي زىت كېلىدىكەن. ھېچ بىلەلمىدىم، زادى تارىخ دېگەن قانداق نەرسە؟

سەئىدۇللايوف ئىپەندى غىل - پال كۈلۈمسىرەپ قويدى. بەلكىم بۇ سوئال بىر ئاز ئۈشتۈمتۈت تۈيۈلگەن بولسا كېرەك، ئۇ بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى. دەرۋەقە، قېلىن تۇمان ئارقىسىدا تاشلىنىپ ياتقان جىلۋىدار ئۆتمۈشىنى دەرھاللا يەكۈنلەپ بىر نېمە دېيىش ئاسان ئەمەس.

- مانا، مېنىڭ ئۆزۈم بىر تارىخ، بۇ تارىخ ئۆزۈمدىن بۇرۇنقى ۋە ئۆزۈمدىن تاشقىرى تارىخلارنىڭ مەھسۇلى، ئەمما بۇ تارىخنى قانداق تىلدا سۆزلەشنىڭ ئۆزۈم بىر مەسىلە، ئۇنى ئوقۇش ئۈچۈن ئالاھىدە بىر لۇغەت كېتىدۇ.

سەئىدۇللايوف ئىپەندى تۇرۇپ قالدى. ئۈمىد جاۋابىنىڭ شۇنداق ئاخىرلىشىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك، ئۇلاپلا سورىدى:

- ئۇ قانداق لۇغەت، دادا؟

سەئىدۇللايوف ئىپەندى يەنە كۈلۈمسىرەپ قويدى، لېكىن بۇ كۈلكىنى بەھۇزۇر كۈلكە دېگىلى بولمايتتى.

- ئۇ ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ ئەمەلىي سەرگۈزەشتىسى، يەنى جاراھىتى، تېڭىرقىشى، ئالدىنىشى، غەزەپلىنىشى، قاتتىق ۋارقىرىشى، خىيال قىلىشى، بىئارام بولۇشى، تىت - تىت بولۇشى، قۇربان بېرىشى ئارقىلىق تۈزىدىغان لۇغەت، بۇ لۇغەت ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە خاس بولىدۇ، ئۇنى باشقىلارغا ۋە كالىستەن تۈزۈپ بەرگىلى، نەشىر قىلغىلى بولمايدۇ. تارىختىن ئىبارەت مۇرەككەپ كىتاب ئالدىدا ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆزىگە لايىق «ئېلىپبە» سى بولىدۇ.

- دېمەك، تارىخ ياراتمىغانلار تارىخنى تۈزۈك ئوقۇيالمىدىكەن - دە، شۇنداقمۇ، دادا؟

- توغرا دېدىڭ.

- ئۇنداق بولسا، تارىخنى قانداق ئادەملەر يازىدۇ؟

- تارىخنى غالىبلار مەغلۇبلارنىڭ دۈمبىسىگە يازىدۇ. ئەمما، دۈمبىسىنى تۈتۈپ بەرمىگەنلەر مەغلۇبلاردىن ئەمەس.

- بۇنى ئانچە چۈشىنىلمىدىم، دادا.

تۇرمۇشنىڭ قاتلىمى بولىدۇ. تۇرمۇشتىكى قاتلاملار ئەدەبىيات - سەنئەتتىكى ژانىرلار قاتلىمىدىن كۆپ ۋە مۇرەككەپ بولىدۇ. ئادەمنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەسىراتى ۋە كۆڭلىدىكى مەنىۋى ھالەتلىرىنىڭ مەزمۇنلىرىمۇ كۆپ بولىدۇ. مەن ھەمىشە بىرەر پارچە شېئىرنى ياكى ماقالەمنى يېزىپ تاماملاپ بولغاندىن كېيىن، يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ كۆڭلۈمنىڭ قانداقتۇر بىر يەرلىرىدە قېلىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىمەن. ئەمما، شېئىرغا بولغان مۇھەببىتىم كۈچلۈك بولغاچقا، ئۇنىڭغا تۇرمۇشقا ئائىت تەسىراتلارنى ئۇدۇللا قوشۇپ، شېئىرنىڭ مەجازدىكى ساپ ھالىتىنى بۇزغۇم كەلمەيدۇ. چۈنكى شېئىر تۇرمۇشنىڭ نورمال لوگىكىسىدىكى سۆزلەر ئورامى بىلەن دەپ بەرگىلى بولمايدىغان باشقا بىر ئىقلىم.

مەلۇم بىر خاھىشنى ياكى پىكىرنى بىر خىل ژانىردا دېگىلى بولمىسا، باشقا ژانىرلاردا دەپ بېقىش كېرەك، ئۇنىڭدىمۇ بولمىسا، ژانىر بىلەن ھېسابلاشماي دەۋېرىش كېرەك، ئەدەبىياتتا ژانىر ئايرىمچىلىقى بەك مۇھىم نەرسە ئەمەس. قەلەمدىن چىققانلىرى سەنئەت خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولسىلا بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى، ئاڭلىغان - ئويلىغانلىرىمنى تەۋەككۈل قىلىپ يېزىپ باقتىم. ئۇنىڭ ئاز - تولا قىممىتى بار نەرسە ئىكەنلىكى ئۆزۈمگە ئېنىق. ئۇنىڭغا «ئەبجەش خاتىرىلەر» دەپ ئىزاھ بەردىم. ئەمما، ئوقۇرمەنلەرگە لازىمى كۆپرەك مېنىڭ ئىدىيەمدىن ئىبارەت بولسا كېرەك. باشقىلارنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپالايدىغان «موللا تاپقاق» لاردىن بولمىساممۇ، گېيىمىنى تۈزلۈك بىلەن ئېيتىۋەردىم.

تارىخ دەرسى

كېچە. ئەتراپ دىمىق ۋە بۇرۇقتۇم. ئالىي مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگىلى بىر يىل بولغان ئۈمىد نېمىنىدۇر ئويلىغان ھالدا ئەسلىمە يېزىۋاتقان دادىسىنىڭ يېنىغا كىردى.

- دادا، دەپ ئاستا توۋلىدى ئۈمىد.

سەئىدۇللايوف ئىپەندى ئوغلىغا بۇرۇلۇپ قارىدى. ئۇنىڭ قورۇق يېسىپ كەتكەن قاتاڭغۇ

مەسىلەن، مېنىڭ ئىسمىمۇ بىر تارىخ، «سەئىدۇللا» دېگەن ئىسىم مېنىڭ ئۆز - ئۆزۈمگە مەنسۇپ بولغان تارىخىم، «يوق» دېگەن قوشۇمچە سۆز بولسا مېنىڭ تارىخىمغا تېگىلغان ئۆزگىچە تارىخ. مەن بۇنى ئۆز پېتى قويۇپ قويدۇم، چۈنكى ئەمەلىيەتنىڭ ئۆزىمۇ شۇنداق. جاھاندا غەيرىي كۈچلەرنىڭ تەسىرىدىن مۇتلەق خالىي تۇرالايدىغان تارىخنى مەن تېخى كۆرمىدىم.

ئارىنى ئۇققىلى بولمايدىغان بىر خىل جىمجىتلىق قاپلىدى. بۇ يۇقىرىقى سۆھبەتنىڭ سىرلىق كۈچىدىنمۇ ياكى ھەر ئىككىسىنىڭ بىردەم سۈكۈت قىلىۋېلىشىنى خالىغانلىقىدىن بولدىمۇ، ئىشقىلىپ، ئىبادەتكە ئوخشايدىغان دەقىقىلەر بىر پەس ھۆكۈم سۈردى.

ئۈمىد جىمجىتلىقنى بۇزدى:

- دادا، سىزنىڭچە، تارىخنى قانداق ئۇسۇلدا ئۆگەنسە بولىدۇ؟

- كۈتۈپخانا ۋە مۇزېيلارغا بېرىش، بۇمۇ تارىخ ئۆگىنىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى، لېكىن مەن ئۇنداق قىلمىدىم، مەن مىللىتىم دېگەن نەرسىنى تۇتۇشنى، چۇۋۇپ قۇراشتۇرۇشنى ئۆگەنگەندىن كېيىنلا تارىخنى ئۆزۈمچە چۈشىنىپ قالدىم.

مەسىلەن، بىر كونا پوپايىكىنى چۇۋۇيالىساڭ بۇمۇ بىر تارىخ، لېكىن بۇ يېرىمىيارتا تارىخ بولۇپ قالىدۇ، ئۇنى چۇۋۇپ بولغاندىن كېيىن، دىتىگگە لايىق كېلىدىغان بىر پوپايىكا ياكى بىر پەلەي توقۇساڭ، مانا بۇنىڭ ئۆزى پۈتۈن تارىخ بولىدۇ. تارىخ ئوقۇش دېگەن ئاشۇنداق گەپ.

سەئىدۇللايوف ئەپەندى ئوغلغا تىكىلىپ بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، بىر تال تاماكىنى ئاغزىغا سېلىپ تۇتاشتۇردى. ئۇ تاماكىنى قاتتىق بىر شوراپ، ئىسىنى ئۈستەل چىرىغىغا قارىتىپ پۇۋلىدى، چىراغ ئەتراپىدا خاتىرجەم ئويىناۋاتقان بىر قانچە كۇمۇتا ھودۇققىنىدىن ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى.

- مېنىڭ نۇرغۇن دوستلىرىم دالىلاردا ئۆلدى، - دېدى سەئىدۇللايوف ئەپەندى تىترىگەن ئاۋازدا، - ئۇلارنىڭ جەستى قوتۇرلالما ئىتلارغا يەم بولدى، چۈنكى لالما ئىتلار كىشىلەر تۈگۈلۈپ يىغىلىۋالىدىغان شەھەرلەردە ياشايدۇ. ئۇلاردا باياۋانغا بارالايدىغان تەبىئەت يوق، باياۋان دېگەن بۈركۈت، شۇڭقار، شىر، يولۋاسلارنىڭ ۋەتىنى، ئۇ يەردە تاما دېگەن نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، ئۇ يەردە باتۇرلۇق ۋە ھوشيارلىقتىن بىر دەقىقىمۇ ئايرىلماي ياشاشقا توغرا كېلىدۇ. چۈنكى

ياشاش دېگەن رەھىمسىزلىكنىڭ گىردابىدا تۇرىدىغان نەرسە، رەھىمسىزلىك بار يەردە كۈرەش بولىدۇ، دىيانەت بار يەردە تاما بولىدۇ. بەلكىم مېنىڭ دوستلىرىمنىڭ جەستى شىر، يولۋاس، بۈركۈت، بۈركۈت، لاچىنلارغا ئوزۇق بولغاندۇ، ئۇلارنىڭ روھى بۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ خۇرسەن بولغاندۇ. چۈنكى ئاشۇنداق باھادىر كىشىلەرنىڭ جەستى باھادىر جانلىقلارغا ئوزۇق بولۇپ، ئۇلارغا مەدەت بەرسە، شەرەپنىڭ ئۈستىگە شەرەپ ئەمەسمۇ؟! مانا مەن ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، كۆرپىنىڭ ئۈستىدە جان بېرىدىغان ئوخشىمەن، لېكىن ئاللىبۇرۇن روھىمنى قۇتقۇزۇپ بولغان ئادەممەن. شۇڭا، دوستلىرىم مېنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ، ئۇلار مېنىڭ كېيىنكى ھاياتىمنى كۆرۈپ تۇرغان بولغاچقا، ئوبدان چۈشىنىدۇ. ھايات ئۆزۈنمۇ بولىدۇ، قىسقىمۇ بولىدۇ، ئۇنىڭ ھەقىقىي مەنىسى ئۆزىدىكى كەڭ ئەھمىيەتلىك ۋاقىتلارغا يوشۇرۇنغان بولىدۇ. ھاياتىڭنىڭ ئاز - تولا ئەھمىيىتى بولسىلا، ئۇنىڭ ئۇزۇن - قىسقا بولۇشىنىڭ ھېچقانداق پەرقى يوق.

سەئىدۇللايوف ئەپەندى گېپىنى توختاتتى. دە، ئالدىدىكى ئۈستەلنىڭ تارتىمىدىن بىر كارتوچكىنى چىقىرىپ ئوغلغا ئۇزاتتى ۋە شۇنداق دېدى:

- مانا بۇ مېنىڭ قەبرىنامەم، مەن ئاخىرقى بىر ئابزاسنىمۇ باشقىلارنىڭ قەلىمىگە قالدۇرۇشنى خالىمىدىم. پەرزەنتىم بولۇش سۈپىتىڭ بىلەن سادىق بولىدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن.

ئۈمىد كارتوچكىغا قارىدى، ئۇنىڭدا شۇنداق يېزىلغانىدى: «بۇ يەردە ياتقان كىشىنىڭ ياخشى پىلانلىرى بار ئىدى، ئۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپمۇ باقتى. ئۇ ئاخىرى مەغلۇب بولۇشىغا قىلچە تەن بەرمىگەن ھالدا كېتىپ قالدى.»

نېسئۇە ئۈچۈن

بەزىلەر ئۆزىنىڭ باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان ئاز - تولا يەرلىرى بولسىلا، ئۆزىنى قالىتىسى ھېسابلايدۇ، لېكىن ئاشۇ ئوخشىمايدىغان «ئاز - تولا يەرلىرى» نىڭ ياخشى ياكى يامان بولۇشى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. شۇڭلاشقا، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە قاتتىق بولۇشۇمۇ ئالاھىدىلىك، پاناق بولۇشۇمۇ ئالاھىدىلىك. بويى ئېگىزلەر ئېگىزدىكى

نەرسىلەرنى ئېلىشقا قوللىنىشقا يېتىدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىدۇ، بېلىدە سۆڭىكى يوق ئەۋرىشىم كىشىلەر بولسا ئېگىزلەر مەغرۇرلۇقىدىن كۆرمەي قالغان ياكى چۈشۈپ قالغان نەرسىلەرنى ئالالايدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىدۇ. شۇنداق، جەمئىيىتىمىزدىن ھەر كىم تەبىئىيەتكە لايىق نېسۋە ئالالايدۇ.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بىزدە يات ئەللەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلەر بولدى، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرەلمىگەنلەر يات ئەللەرنىڭ تۇرمۇش فىلىملىرىدىن رېژىسسورنىڭ كۆزى ئارقىلىق كۆرۈۋاتىدۇ. كىشىلەر ئومۇمەن ئۇنداق «ئېرەمباغ» لارنىڭ ئۆزىگە نېسىپ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان دەرىجىدە ھىران بولۇشتى. ھىران بولغانلارنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى ئۇلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ مەيۈسلەنگەنلەر، خىيال سۈرگەنلەر، ئىزدەنگەنلەر، تەن بەرگەنلەر، ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئىشەنگەنلەرمۇ بولدى. كىشىلەر ئاستا - ئاستا ئۆزىنىڭ غەمكىنلىكى ئۈچۈن داۋا ئىزدەيدىغان بولدى، بەزىلەر تارىخنىڭ شۆھرەتلىك يىللىرىنى ۋاراقلاش بىلەن، بەزىلەر ئەجنەبىيلەرگە ئوخشىمايدىغان «ئېسىل» يەرلىرىنى ئىزدەش بىلەن تەسەللىي تاپتى. بەزىلەر بولسا، ھەممىنى ئىچىگە يۈتۈپ ياشاۋەردى.

تەقدىر ھەر قانچە رەھىمسىز، ھەر قانچە يۈزسىز بولسىمۇ، ئاز - تولا ئىنساپ بىلەن نەرسىلەرنى قالدۇرغانىكەن، ئىنشا ئاللا، ئېيتايلى دەپسەك ناخشىمىز، چالا يلى دەپسەك سازىمىز، ئوينايلى دەپسەك ئۈسسۈلىمىز بار. ھەر ھالدا ئەجدادلىرىمىز ئىنسان سۈپەتلىرى مۇنبىرىدىن ئالدىغان بۈگۈنكى نېسۋىمىز ئۈچۈن يېتەرلىك خەزىنە قالدۇرۇپتىكەن، يىللارنىڭ قارا بورانلىرى قانچىلىك يالماپ سۈپۈرمىسۇن، يەنىلا ئاساسىي ۋەزىنى ساقلاپ قاپتۇ. بىز نوپۇل مۇكاپاتىدەك دۇنياۋى شەرەپ مۇنبىرى ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەقلىي قۇۋۋەتنىڭ نەتىجىسى ۋە خۇشاللىقىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان چوڭ - كىچىك سورۇنلاردىن ئۆز نېسۋىمىزنى ئالالمايۋاتقان مۇشۇنداق سۇلغۇن دەۋردە بارلىق پەخىرىمىز ۋە بېھوشانە شادلىق خۇمارىمىزنى ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان ئاشۇ خەزىنىدىن تاپىدىغان بولدۇق. بالا ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسىغا ئەركىلەپ تۇرۇپ ھەر نېمىلەرنى قىلىدۇ، بۈگۈنكى مىراسخورلىرىمىز ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان كىچىككىنە تەۋەرۈكنى ئۇيان تارتىپ - بۇيان تارتىپ تۈرلۈك نەرسىلەرگە ئوخشىتىپ باقتى،

ئەسىرلىك قىسمەتلەر بىلەن ھەممەنەپەس بولغان گۈزەل خەلق قوشاقلىرىنىڭ يېرىمى ئۇيان، يېرىمى بۇيان بولۇپ، ئاخىرىدا ھېچنېمىگە ئوخشىماي قالغىلى قىل قالدى. ھەيۋات، كىشىلەر شۇنداق قىلىپ نۇرغۇن توپلار ۋە بەزمىلەردىن ئاز - تولا لوقمىغا ئېرىشىدىغان بولدى. ئەسلىدىكى مىراسلار قانچىلىك بۈزۈلمىسۇن، بۇنى سۈرۈشتۈرىدىغانلار بولمىدى. چۈنكى، پەقەتلا كۈن ئۆتكۈزۈش دەۋرىمىز كىشىلىرىنىڭ ئاتالمىش جاھاندارچىلىق يولى. ھايات ھاقارەتلىك ئۆتسىمۇ، ئىككى كۆزۈڭ پارقىراپ تۇرسىلا بولىدىغان بولدى.

يېقىندىن بېرى، بەزى شىركەت - ماگىزىنلار ئىش باشلىسا، داقا - دۇمباقنى بىز چېلىپ بېرىدىغان بولدۇق. ئۈسسۈلنى تولا ئويناپ، دۇمباقنى تولا چېلىپ، ئۆزىمىزنىڭ شۇ ئىشنى قىلىۋاتقانلىقىمىزنىمۇ سەزمەيدىغان بولۇپ كەتتۇق. بۇ خۇددى نەپەس ئېلىۋېتىپمۇ، نەپەس ئېلىۋاتقانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك بىر ئىش. لېكىن، نەپەس يولىمىزدىن چاتاق چىقىسا دەرھال ئەسكە ئالىمىز، ھەتتا چارىلەر ئۈستىدە ئىزدىنىمىز.

جاھان ئەھلىنىڭ مەيلىنى تارتقۇدەك سەنئەتنى ياراتقان مىللەت تەقدىرنىڭ سىرى ۋە تەبىئەت پىرىنسىپلىرىغا يۈرۈش قىلغۇدەك ئەقىل مۆجىزىلىرىنى يارىتىشقا قادىر بولالايدۇ. بىزدە زېمىن ۋە ئاسماننىڭ سىرى ئۈستىدە ئىزدەنگەن ئۇلۇغبېكتەك ئاسترونوملار، مۇھەممەد مۇسا ئەل خارەزمىدەك ماتېماتىكلار ئاللىبۇرۇن ئوتتۇرىغا چىققان. ئەگەر ئەجدادلاردىكى ئىجتىھات بىلەن پىكىر قىلىش ۋە ئويلىنىش روھىنى بۈگۈن ئۆزىمىزگە مۇقەددەس تەۋەرۈك دەپ بىلگەن بولساق، سەنئەتنى نېسۋە ئىزدەشنىڭ ۋاسىتىسىغا ئايلاندۇرۇۋېلىشىمىزنىڭ ئىجتىمائىي سەۋەبلىرى ئۈستىدە مۇلاھىزە قىلغان بولاتتۇق.

خۇدانىڭ گۈزەل ۋە ساغلام بەدەننى ئاتا قىلىشى ھەممە بايلىقنى ئاتا قىلىشىنىڭ دەل ئۆزىدۇر. ئادەم مېڭىسى پىكىر قىلىش، ئويلىنىش ئۈچۈن يارالغان. كۆز، قۇلاق، پۇت، قول قاتارلىق باشقا ئەزالارمۇ ئۆزىگە لايىق قۇدرەتكە ئىگە. ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى تونۇپ، مۇۋاپىق رولىنى جارى قىلدۇرىدىغان بولسا، ئىنسان بالىسىغا نېمىلەر نېسىپ بولمايدۇ؟ ساغلام ۋۇجۇد ئاتا قىلغان خۇدا ئۇنى توغرا ئىشلەتكەن، ئۆز بەخت - سائادىتىنى

ئىزدەش يولىدا سەرپ قىلغان بەندىسىدىن نۇسرىتىنى ئايرىمۇ؟
سەنئەتنىڭ بولۇشى مەنىۋى بايلىقتىن دېرەك بېرىدۇ، لېكىن قىلچىمۇ ئىجادىيلىق بولمىغان ھالدا نېسىۋە ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش ھەر تەرەپلىمە نامراتلىقتىن دېرەك بېرىدۇ.
شۇنداقتىمۇ مەيدىمىزگە ئۇرۇپ: «قالتىس» بولۇشنىڭ داۋاسىنى قىلىمىز. ھەقىقەتەن قالتىس.

بۇرۇت «كاشىلىسى»

تارىخ ھامان تەدبىرلىك ئادەملەرنىڭ ئەقىل - پاراسىتى ۋە مېھنەتكەش ئادەملەرنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئىلگىرىلەپ كەلگەن. ئوت قارىماققا ئادەتتىكى نەرسىدەك كۆرۈنىشىمۇ، لېكىن ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيەتكە قەدەم قويۇشىنىڭ كاتتا بەلگىسى بولغانىدى. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، مەدەنىيەت ھامان ئىنسانلارنىڭ ئۆز مەنپەئىتىگە پايدىلىق ۋاسىتىلەرنى ئىجاد قىلىش بىلەن بېيىپ كەلگەنىدى. ئەگەر قەدىمكى كىشىلەردە ئوت ھەققىدە مەلۇم ئۈنۈم قارىشى بولمىغان بولسا، ئەرشتىن ئوت ئوغرىلاپ قاتتىق جازالانغان پرومىتى ھەققىدىكى ئەپسانىمۇ توقۇلمىغان بولار ئىدى. مانا تا بۈگۈنكى دەۋرگىچە پرومىتى بۈيۈك تراگېدىيىلىك قەھرىمان سۈپىتىدە سەبىيلەر كۆڭلىگە ئوت يېقىپ كەلدى.
ھازىرقى كىشىلەر تېخىمۇ ئۈنۈمپەرەس بولۇپ كەتتى. ئۇلار ئۆز ۋۇجۇدىدا سېتىشقا ئەرزىيدىغان ھەممە نەرسىنى بازارغا يۈزلەندۈردى، ھەتتا بەزى مىللەتلەر ئۆزىنىڭ قەھرىمانلىرىنى سېتىپ خەجلىمەكتە. پەقەت قەھرىمان قالغاندا، بىراقلا ئەجدادىنى ھەم ئەۋلادىنى دو تىكىدۇ. قاراڭلار، ئۇلارغا! ئۇلار ئۆز ھاياتىغا باشقىلارنىڭ باھا قويۇپ بېرىشىنى كۈتۈپ، مال باھا ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا ئۆچىرەتتە تۇرۇشماقتا. ئۇلار ئۆز يېنىدىكىلەرگە خىرىس بىلەن ھۈرپىيىشمەكتە.
زامان تەرەققىي قىلغانسېرى تەدبىرنىڭمۇ تۈرى كۆپىيىپ كەتتى، مەيلى ئۇ قانچىلىك ئەخمىقەنە، قانچىلىك تەسلىم تۇرانا بولمىسۇن، ئىشقىلىپ، جانغا ئارا تۇرىدىغان بولسا، بولدى. سېتىشمۇ بىر خىل تەدبىر، ئالداشمۇ بىر خىل تەدبىر، ھىنجىيىشمۇ بىر خىل تەدبىر، يىغلاشمۇ بىر خىل تەدبىر، باشقىلارنى سولاپ بېرىشمۇ بىر خىل تەدبىر، بوسۇغا ماراشمۇ بىر خىل تەدبىر.

ۋاي، بەك تولا.

ھەر بىر تەدبىرنىڭ ئۆزىگە لايىق شەجەرسى ۋە رسالىسى بولىدىكەن. شۇنىڭ ئىچىدىن ئەدەبلىكرەك تۆس ئالغان بىرەرسىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈشنىڭ ئۆزى كۇپايە قىلار.

مەلۇم بىر ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۈچ - تۆت ئاي خىزمەتتە بولۇپ قالدىم، ئۆزۈم ئوقۇتقۇچى بولغاچقا، كۆرگەن - بىلگەنلىرىمۇ كۆپرەك مۇشۇ دائىرىدە بولدى. مەن تونۇيدىغان يۇسۇپ ئىسىملىك ياش بىر ئوقۇتقۇچى ناھايىتى خاپىسىرىغان ھالدا ئالدىمغا ئۇچرىدى. مەن ئۇنىڭدىن: «نېمە بولىدىڭىز؟» دەپ سورىدىم.

- ھەي، قارىمامسىز، - دېدى ئۇ قاقشاپ، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى ساقال - بۇرۇتىنى قىرماي يۈرگەن ئوقۇتقۇچىلارغا مائاش تارقىتىلغان، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرۈپتىكەن، مائاشىمنى ئالالماي يېنىپ چىقتىم.

كۆزۈم ئۇنىڭ بۇرۇتىغا چۈشتى، ئەمما ساقاللىرى پاكىز قىرىلغانىدى. مەن ئەجەبلەنگەن ھالدا سورىدىم:

- بۇ نېمە قىلىق؟

- بۇ، پاكىز ۋە مەدەنىيەتلىك بولۇشنىڭ بەلگىسىمىش، تايىنلىق كۇسا مىللەت بولۇپ قالماپتىكەنمىز.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا سىرتقا قاراپ ماڭدى. ئۇنى چوقۇم ساتىراشخانغا ماڭدى، دەپ ئويلىدۇم.

تۇرمۇشتىكى كىچىككىنە ئىشلار ناھايىتى كەڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشتىن بېشارەت بېرەلەيدۇ. زامانىمىزدىكى ئاتالمىش يېتەكلىگۈچىلەر ۋە قوماندانلار يۇقىرىقىدەك تەدبىرلەرگە تولۇپ - تاشقان بىر چاغلاردا ئىشتان - چاپانلارغا ئەتەي ياماق سېلىپ كىيىشمۇ بىر خىل تەدبىر ئىدى، ئاز - تولا بىر نەرسە بىلىدىغانلارنى قاماپ قەتلى قىلىشمۇ بىر خىل تەدبىر ئىدى، مەزمۇت ئايۋان - سارايلارنى خارابىغا ئايلاندۇرۇپ، خارابىدىن ئۈنۈپ چىققان ياۋا ئوتلارنى كەشپىيات تەرىقىسىدە مەدھىيەلەش خېلى ئۇزاق ھۆكۈم سۈرگەن مۇقەددەس پەلسەپە ئىدى. بۈگۈنمۇ ئەنە شۇنداق غەلىتە تەدبىرلەرنىڭ قىزغىن ۋارىسلىرى كۆپلەپ تېپىلىدۇ.

ساقال - بۇرۇت خۇددى چاچقا ئوخشاشلا تەبىئەتنىڭ ئىنسانلارغا قىلغان ھەدىيىسى.

تۇرمۇش شارائىتى بولسا ئىدى، ئۇ چوقۇم ئوكسفورت ئۇنىۋېرسىتېتى ياكى كولومبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى مۇھتەرەم ئەپەندىلەرگە ئوخشاش سالاپەتكە داخىل بولالايتتى. چۆچەكلەر-دىن تاشقىرى ھالدا ئۆزىنىڭ تاپىنىنى ئۆزى كۆتۈرۈپ ھاۋاغا ئۆرلەيدىغان ئىش بولمايدۇ - دە. ماركىنىڭ شۇنچە بومبۇر ساقىلى كوممۇنىزم تەلىماتىنى يارىتىشقا پۇتلاشماپتىكەن، ئەمدىلىكتە ئەر ئوقۇتقۇچىلار قويۇۋالغان بۇرۇتنىڭ ئىسلاھاتقا پۇتلاشقىنى نېمىسى!؟

يۇقىرىقى ئىش قارىماققا ناھايىتى كىچىك ئىش. لېكىن ئۇ بىزنىڭ تەدبىر بەلگىلەيدىغان كىشىلىرىمىزدىكى چاكىنىلىق ۋە پۈچەكلىكىنى ئاشكارىلاپ بېرىدۇ. خەتەرلىك يېرى شۇكى، بۇ چاكىنىلىق ئۇلارنىڭ ئۆزى بىلەنلا چەكلىنىپ تۇرۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتتىكى باشقا كىشىلەرگىمۇ ئەنگۈشتەر قىلىپ تېڭىلىدۇ. يورۇقى چىقمايدىغان بۇنداق ئەنگۈشتەرلەر «يولنىڭ توغرىلىقىغا قارىماي، پۇتنىڭ توغرىلىقىغا قارايدىغان» بۇ زاماندا ئادەم باشقۇرۇش خۇمارىغا ئىگە جانابلارنى بەھوزۇر ياشاش ئىمتىيازىغا ئېرىشتۈرىدۇ.

چېكىنىش، بۇمۇ بىر تارىخ، بۇنداق تارىخ ئىنسانلار ئۈچۈن ئوت ئېلىپ چۈشكەن پىرومىتېدەك ئەزىمەتلەرنىڭ قەبرىسى ئۈستىگە دەسەپ تۇرىدۇ. بىزنىڭ ئاڭلايدىغىنىمىز ئۈچىيى توم كىشىلەرنىڭ ھەممىنى ئۇنتۇغان ھالدىكى قاقاقلىغان ئاۋازى، ئۇلۇغلۇق قانداقتۇر بىر سۈكۈت سۈپىتىدە ئۆز مەنىسىنى ساقلاپ يېتىۋېرىدۇ.

ئېگىپ يېيىش ئېھتىياجى بولمىغان بولسا ئىلمەك، قىسىپ يېيىش ئېھتىياجى بولمىغان بولسا چوكا ئىجاد بولمىغان بولاتتى. بىزنىڭ ھازىرقى ئېھتىياجىمىز نېمە؟ بىز نېمىنى ئىجاد قىلدۇق؟ «چاچ، ساقال، بۇرۇت» تەلىماتىنىمۇ؟

تاۋاپ قىلىش بىلەن ئۈمىد قىلىش ئوتتۇرىسىدا

بۇرۇن بىزنىڭ دىيارىمۇ دېڭىز بولغانىكەن، كېيىن بۇ يەرنى تاشلاپ يىراققا كېتىپ قاپتۇ. بۈگۈن ئۇنىڭ ئاخىرقى ئەۋلادلىرىدىن بولغان لوپنۇر، سايرام كۆللىرىگە قاراپ ھەسرەت چېكىۋاتىمىز. ئەجدادلىرىمىز ئوت دېڭىزى ۋە قۇم

يېقىندىن بېرى بىر قىسىم ئۇزۇن چاچ مۇتەپپەككۈرلىرى قىسقا چاچ قويغان قىز - ئاياللارغا نىسبەتەن: «چېچىڭ قېنى؟» دەپ سوئال قويۇشتى. ئاياللار بۇنىڭدىن ئىلگىرى: «چېچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا» دېگەن بەدىنامىنى تولا ئاڭلاپ، بىراقلا ھەممە نەرسىمىز قىسقا بولسۇن دېيىشتىمۇ قانداق، چېچى يىلسېرى قىسقىراشقا باشلىدى. ۋە ھالەنكى، بۇنىڭدىمۇ دېگەندەك ئارام تاپمىدى. ئەمدىلىكتە نۆۋەت بۇرۇتقا كەلگەندەك قىلىشىمۇ، تېخى بۇنىڭ داۋرىڭى ئانچە بولۇپ كەتمىدى. دەرۋەقە، ئادەمنىڭ ئۆيەر - بۇيەرلىرىگە ئىنچىكە سەپسالدىغان، كېچىلىرى دۇربۇن بىلەن باشقىلارنىڭ ھۇجرا ئۆيىنىڭ دېرىزىسىگە قارايدىغان ئادەملەر خېلى ئاۋۇپ قالدى.

ساقال بىلەن بۇرۇت پاكىزلىق ۋە يارىشىش شەرتى ئاستىدا ئەرلەردىكى گۈزەللىكنىڭ ئامىللىرى سانىلىدۇ. بولۇپمۇ ھاياتقا چەكسىز ئۈمىدۋارلىق ۋە زوق بىلەن قارايدىغان، قەلبىدە شەيدائى مۇھەببەت ئۇرغۇپ تۇرىدىغان، تېتىك، جۇشقۇن ياشلار ئۆزىگە مەردانە، ئىشەنچلىك سالاپەت بېغىشلاش ئۈچۈن چاچ، ساقال، بۇرۇت قاتارلىق تەبىئىي ئىنئاملارغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇرلار چاچلىق، ساقاللىق كېلىدىغان ئەرگەك مەجەز مىللەت بولغاچقا، بەزى تارىخىي دەۋرلەردە «خۇ» (胡) لار دەپمۇ ئاتالغان، ئەلۋەتتە، بۇ ئەرلەرنىڭ تۆھپىسى. بىز مەجەزى چۇس، باھادىر كىشىلەرنى «مەيدىسىدە تۈكى بار» دەپ تەرىپلەيمىز. شوخ، مەردانە ئۇيغۇر ياشلىرى ھېلىمەم چىرايلىق بۇرۇت قويۇشتەك ئەنئەنە بىلەن جاھان گۈزەللىك سەھنىسىدە چېنىپ قالغىنى يوق، بەلكى ئۇلار باشقىلارنىڭ ھەۋسىنى كەلتۈرمەكتە. ئېھتىمال، بەزىلەر قوياي دەپسە قاملىشىدىغان بۇرۇتسى بولمىغاچقا، بۇرۇت قويماي «سىدام يۈز» بولۇۋېلىشقاندۇ. بىراق، ئۇ ھەممە ئەرلەرنىڭ ھۆسن گۈزەللىكىنىڭ ئۆلچىمى بولۇپ قالسا قانداق بولىدۇ؟

ئەپسۇسكى، ھېلىقى ناھىيىدىكى مائارىپ مەسئۇللىرىنىڭ نەزىرىدە، بۇرۇت ئەر ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قىياپەت گۈزەللىكىگە پۈتلىشىدىغان يامان سۈپەتلىك نەرسە بولۇپ قالغان. ئەگەر ئوقۇتقۇچىلاردا يېڭىدىن كىيىم ئالماشتۇرۇپ، مۇھىت، ھاۋارايى ۋە ھېسسىيە كەيپىياتلارغا لايىقلىشالايدىغان، خوش پۇراق سوپۇنلار بىلەن كۈندە يۇيۇنۇپ تۇرالايدىغان

كېيىن، ھەممە نەرسە ئەسلى ئىزىغا چۈشۈپ، كىشىلەرگە پىششىق تونۇش بولغان ۋەزىيەت ئاۋۋالقىدەك ياشاۋېرىدۇ. مەزكۇر بايرامغا بېغىشلانغان سەنئەت نومۇرلىرى ئۆزىنىڭ ئاشۇنداق سەۋەبلەر بىلەن رۇياپقا چىققىنىغا خۇشال بولۇپ، «تەلەپ ۋە تەقدىم» ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

بۇرۇنقىلار ئۆزىنىڭ كېيىنكى كۈنلىرىنىڭ غېمىنى يېگەچكە، ئىلاھلارغا سېغىنىپ، دەرد - ئەھۋاللىرىنى ئېيتىشقانىكەن. گەرچە ئۇلار قازان ئېسىپ ئىلاھلارغا خۇشامەت قىلغاندەك كۆرۈنىمۇ، ئىلاھ ئۇلارنىڭ ئوخشاش بىر دەرد، ئوخشاش بىر مۇھتاجلىق ئىچىدە بىرگە ئۇيۇشقانلىقىنى كۆرۈپ خۇرسەن بولاتتىكەن. ئىلاھ كۆپ ھاللاردا ئۇلاردەك ئىخلاسمەن بەندىلىرىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمايدىكەن. چۈنكى ئىلاھ ئۇلارنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويۇۋەرسە ئۆزىنىڭ ئۈنۈملۈك قىلىشىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

بىزچۇ؟ تەييار نېمەتلەرگە سەجدە قىلغىلى تۇرۇۋاتىمىز. بۇرۇنقىلارنىڭ تاۋاپ سەيلىسىدە ئۈمىد بىلەن تەشۋىش بىلە بولاتتى، بىزنىڭ تاۋاپ سەيلىمىزدە ھوشىنى يوقاتقان خۇشاللىق بىلەن ئوقۇل ئۈمىد بىرگە بولماقتا. بىز ئەتىمىز ھەقىقىدىكى گۈزەل تەسەۋۋۇرلارنى تولا قىلىپ، كۆڭۈل - كۆكسىمىز خېلى تويۇپ، كېيىنكىدىن ئەنسىرىمەس بولۇپ قالدۇق.

ساۋساۋ ئۇرۇشتا غەلبە قىلغان ۋاقىتلىرىدىمۇ يىغلاپتىكەن. بىز ئۈزۈم، ئەنجۈرلەردىن مول ھوسۇل ئېلىپ، بايرام قىلىۋاتىمىز. قارىغاندا، مۇراببادىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمىز زور ئوخشايدۇ.

مۇھىتمۇ بىر خىل مەكتەپ

بىر مىللەتنىڭ جىسمانىي ساپاسى ئۇنىڭ تەبىئىي جۇغراپىيىلىك مۇھىتى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك. «ساغلام تەندە ساپ ئەقىل» نۇقتىئىنەزەرى بويىچە قارىغاندا، تەبىئىي مۇھىتنىڭ روھىي سۈپەتتە تۇتقان ئورنىنى باشقا ئامىللار بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمىسا كېرەك. مىللەتنىڭ تىلى، ئىپتىدائىي دىنى، ئۆرپ - ئادىتى، مېجەزى، تەپەككۈر ئادىتى، تارىخىي رولى، ئىجتىمائىي تەقدىرى قاتارلىقلار شۇ مىللەت ياشاۋاتقان مۇھىتتىن ئايرىلمايدۇ. ھەر قانداق سۆز

دېگىزىنىڭ تەھلىكىسى ئاستىدا ياشىغىلى خېلى ئۇزاق بولغاچقا، يامغۇر ئىلاھىنى بەكرەك سېغىنىدىغان بولغانىكەن. ئېتىزلار ۋە باغلار سۇغا تەشنا بولغاندا، يامغۇرنىڭ ئەرۋامىغا ئاتاپ نەزىر - چىراغ ئۆتكۈزۈپ، تاۋاپ سەيلىسى قىلىدىغان يوسۇنلار بۈگۈنمۇ تۈگەپ كەتمىدى. دېمەك ئاۋام ئۆزىگە لازىملىق نەرسىنى ئوبدان بايقاپ، ئىلتىجا قىلىشنى بىلىپ كەلگەن.

زامانىمىزدا بايرام شۇنداق كۆپكى، كالىپندار سەھىپىلىرىدىكى رەقەملەرمۇ ئۆزىنىڭ نېمە قىلارنى بىلمەي گاڭگىراپ قالىدىغان بولدى. ئاللا تائالا بەندىلىرى خۇشاللىقىدىن سەكرەپ كېتىشكەندە ئەرشنىڭ قوۋۇقلىرىنى كەڭ ئېچىپ زوقلىنىپ قارار ئىكەنمىش. بىز كۈندە سەكرىگىلى تۇرۇۋاتىمىز، بۇ بارا - بارا پەقەت مەجھۇل رېفلىكىسكە ئايلىنىپ قالىدۇ. قانداق، كىشىلەر ھىم ئۆيلەردە ئولتۇرۇپ يۈمۈر ئېيتىشىپ، شاراب ئىچىشىمىسە ئۆزىنى خۇش قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئاللاننىڭ ئەرش قوۋۇقىدىن قاراپ تۇرۇشقا رەغدى بارمۇ - قانداق، بۇنى بىلگىلى بولمايدۇ. قارىمىسىمىز، ئۈزۈم بايرىمى، قوغۇن بايرىمى، ئەنجۈر بايرىمى، شاپتۇل بايرىمى قاتارلىق بايراملارغا، بۇلارنىڭ كەينىدە يەنە نۇرغۇن نېمەت بايراملىرى ئۆچىرەتتە تۇرۇشماقتا، كىم بىلىدۇ، كېيىن تېخى لازا بايرىمى، پىچاق بايرىمى دېگەندەك بايراملار چىقامدۇ - تېخى.

بۇنداق بايراملاردا نېمەتلەرنىڭ سەرخىللىرى زامانىمىز كاتتىلىرىنىڭ ئالدىغا سۆلەتلىك ھالدا قويۇپ قويۇلىدۇ، كىشىلەرگە بەكمۇ تونۇش بولغان پېشقەدەم تەبەسسۇملار بىلەن لېنتا كېسىلىدۇ، گۈزەل قىزلار، بەرنا يىگىتلەرنىڭ ناخشا - ئۇسسۇللىرى باشلىنىدۇ، بۇلارغا ھەييارلىق ۋە تەنتەنلەر گىرەلىشىپ كېتىدۇ، باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشقان مۇھتەرەم ئەربابلار سالماق چاۋاڭلىدىرىنى ياڭرىتىدۇ، بىر - بىرىگە سېپايىگەرلىك بىلەن ئىگىلىپ، نېمىلەرنىدۇ دېيىشىدۇ. كېيىن بۇ جەريانلار تېلېۋىزور ئېكرانى ئارقىلىق خەلقكە كۆرسىتىلىدۇ. مەھسۇلاتلار ھەقىقىدىكى سودا توختاملىرى، كەلگۈسىدىكى خاسىيەتلىك پىلانلار گېزىتلەردە ئېلان قىلىنىدۇ. ئەمما، دەل مۇشۇ چاغلاردا مۇتلەق كۆپ ساندىكى دېھقانلار ئاچچىق موخوركىسىنى تارتىشىپ، ئۆزىنىڭ ئانا سەھرالىرىدا يۈرۈشىدۇ. داغدۇغا بىلەن ئۆتكەن شاۋقۇن - سۈرەنلىك كۈنلەر ئۆتۈپ كەتكەندىن

مۇئەييەن مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە، بۇ خۇسۇسىيەت دەل شۇ سۆزنى ئىختىرا قىلغان مىللەتنىڭ تەبىئىي مۇھىتىدىن كەلگەن. ئۇ ئۆز مۇھىتىدىكى مەلۇم بىر شەيئى بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۆزىدە ئەسلىدە بار بولغان بىۋاسىتە سېزىمى بىلەن ئىلغا قىلىدۇ، كۆرۈش، ئاڭلاش قاتارلىق سېزىملەر شەيئى بىلەن بولغان ئارىلىقى ۋە مۇناسىۋەت شەكلى (ماكان، زامان ئالاقىسى) گە مۇناسىپ ھالدا ئىنكاس قايتۇرىدۇ - دە، ئۇ مۇئەييەن بەلگە ياكى تاۋۇش قۇرۇلمىسى سۈپىتىدە ئەستىن ئورۇن ئالىدۇ. بىر سۆزنىڭ قانداق تەلەپپۇز قىلىنىشى ئۇنىڭ كېيىنكى فونېتىكىلىق ئۆزگىرىشلىرىدىن مۇستەسنا ھالدا ئېيتقاندا، شۇ سۆز ئىپادە قىلغان شەيئى بىلەن تۇيغۇلۇق ۋە ئىدراكى مۇناسىۋەتنى يىراق ھەم تۇنجى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان بولىدۇ. بۇنى بەزى پەيلاسوپلار «تەقلىد» ئاتالغۇسى بىلەن چۈشەندۈرىدۇ. ئومۇمەن، بىر مىللەتنىڭ لۇغەت بايلىقى ئۆزى ياشاۋاتقان تەبىئىي مۇھىتنىڭ ئەڭ سەمىمىي سىمفونىيىسى، تەرەققىيات نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئۇ شۇ مىللەتنىڭ مۇرەككەپ تارىخىي تەقدىرىنى ئىگىلەشنىڭ ئاچقۇچى. خەلقىمىز پەسىللەرنىڭ ئالمىشىشى ۋە ۋاقىت بۇرجىملىرى ئىنتايىن روشەن بولغان، سۈيى مول، ھاۋاسى ساپ، ئىسسىق - سوغۇق ئىقلىملار گارمونىك گىرەلەشكەن، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، كانچىلىق كەسىپلىرىنىڭ ئېھتىياجى ۋە بىر تۇتاش راۋاجىغا يېتەرلىك شارائىت بەخش ئېتىدىغان، قۇياشنى يالغىچ مەيدىسى بىلەن قۇچاقلاشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئاسمىنى كەڭرى مۇنبەت قۇرغاق تۇپراقتا ياشاپ كەلگەچكە پەخىرلىنىشكە تېگىشلىك گۈزەل، مۇستەھكەم ۋۇجۇد بىلەن ئاجايىپ يارقىن تارىخىي قىسسىسىنى ياراتقان. تىلىمىزنىڭ لېكسىكىلىق تەرەققىياتىدىكى كۆپ مەنبەلىشىشى، ئىنچىكە مەنا پەرقىگە ئىگە مەنىداش سۆزلەرگە باي بولۇشى خەلقىمىزنىڭ تۇرغۇن، بېكىتمە خاراكىتىدە ئەمەس، بەلكى يۈرۈش خاراكىتىدە تۇياقلىرىدىن ئوت چاچراپ تۇرىدىغان جەڭ ئېتىدەك ياشاپ كەلگەنلىكىنىڭ بىر بېشارىتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ تىلىمىز پېئىلغا ئىنتايىن باي. پېئىل شەيئىنىڭ ئىچكى - تاشقى ئېنىق - مەۋھۇم ھەرىكەتلىرىنى ئىنچىكە كۆزىتىشتىن كەلگەن روھ ھادىسىسىنىڭ مەھسۇلاتى. ئىنساننىڭ مەنئىي ياقىتىكى زىللىقى قانچىكى ئويغانسا، ئۇ ئىچكى تەجرىبىلەرگە شۇنچىكى باي بولىدۇ، ئىچكى

تەجرىبىلەرگە باي بولغان ئىنسان دۇنيانىڭ باشقىلار بايقىمىغان تەرەپلىرىنى تۇنجى بولۇپ ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. پېئىلدىكى بايلىق ھەرىكەتنى مىكرو رەۋىشتە كۆزىتىپ ئايرىباشلىيالايدىغان زېھنىي شوخلۇقنى ئاشكارىلايدۇ. خەلقىمىز مېۋە - شەربەتلەرگە، گۆش - مايلاغا، مەدەنىلىك تاغ سۇلىرى، تۇپراق ئېلېمېنتلىرىنى ئۆزىگە يىغقان يامغۇر سۇلىرى، پەرۋاز خۇمار قۇشلار، تاپىنى ئۆرلەپ تۇرىدىغان جانلىقلارغا باي قۇرغاق تۇپراقتا ياشاپ، ئۆزىگە خاس شاش مەنئىي ئىقلىم بەرپا قىلغان. تىلىمىزدىكى پېئىللارنىڭ ئىنچىكىلىكى ۋە دەللىكى ئەنە شۇ مەنئىي ئىقلىمنىڭ ھاياتىي كۈچىنى كۆرسىتىدىغان مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرىدۇر. شېئىرىيىتىمىزگە قارايدىغان بولساق، ئىشقى ھەرىكەتلەر، بولۇپمۇ قىز - ئاياللارنىڭ مىجەز - خۇلقىغا ئائىت پېئىللارنىڭ بىر قارىسا ئوخشاپ كېتىدىغان، لېكىن نازۇك پەرقىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان پېئىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقىنى تالايلاپ ئۇچرىتىمىز. بۇمۇ قۇرغاق ئىقلىمنىڭ سۈيىپىكتتا ئىپادىلەنگەن بىر ئالاھىدىلىكى.

دېمەك، مۇھىت تىلى ئۆزگىچىلىككە سەۋەب بولىدىغان گەۋدىلىك ئامىل بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئۆزىدە ياشاۋاتقان مىللەت مەنئىيىتىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ۋە ئەڭ ئاخىرقى ئارقا كۆرۈنۈشىدۇر. مىللىي مەدەنىيەتنى ناخشا دېسەك، ئۇنىڭ مۇزىكىسى تىلدىكى مەنا قۇرۇلمىسىدۇر، تېكىستى تەبىئەتتۇر، ئۇنى مىللەت ئۆزى ئىجاد قىلىپ ئورۇندايدۇ.

بىز ئادەتتە تىلنى مىللەتنىڭ ھاياتىي كۈچىدىكى ئاساسىي ئېقىن دەپ تونۇيمىز، شۇنداق ئىكەن، ئەنە شۇ تىلغا كېپىل بولغان تەبىئەتمۇ ئوخشاشلا مىللەتنىڭ ھاياتىي كۈچىدىكى مۇھىم نەرسە. مۇھىت ئەلۋەتتە تەبىئەتتىلا كۆرسەتمەيدۇ، ئۇ جەمئىيەتنى، جەمئىيەتتىكى ئىقتىسادىي، ئەخلاقىي، قانۇنىي مۇناسىۋەتلەرنى، كىشىلەرنىڭ مەنئىي ساپاسى، كىيىم - كېچىكى، باغچىلار، مۇزىپىلار، بىنالار، كوچىلار، كوچىلاردىكى خاتىرە ھەيكەللىرى، شوئارلار، لوزۇنكىلار، كىنو - تېلېۋىزىيە، مەتبۇئات قاتارلىق نۇرغۇن ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلار ئەسلىدىكى ئىجتىمائىي سۈيىپىكتىن ھالەتنىڭ مەھسۇلاتىلا بولۇپ قالماستىن، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە ئەۋلادلار روھىي قاتلىمىنى لايىھىلەيدىغان مەكتەپتۇر. مەكتەپ مەدەنىيەت تەلىم - تەربىيىسىنىڭ مەنئىي كۆرۈنۈشىگە ۋەكىللىك قىلسا، مۇھىت ئەنە شۇ

مەنئى كۆرۈنۈشنىڭ ماددىي مەزمۇنىنى كۆرسىتىدۇ. روشەنكى، تېگىشلىك مۇھىتتىن ئايرىلىپ قالغان مەكتەپ تەربىيىسى ئۆزىنىڭ پاكىت خاراكتېرلىك قايىل قىلىش كۈچىنى يوقىتىدۇ. «ئەۋلادلارنى تەربىيەلەش كەلگۈسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈندۇر». بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، بىر مىللەتنىڭ ئۇزاق تارىخى ئەنئەنىسى، مەدەنىيەت تەرەققىياتى، ئارزۇ - خاھىشلىرىنىڭ مەزمۇن دەلىلى بولغان خاس مۇھىتنىڭ بەربات بولۇشى شۇ مىللەت تارىخىنىڭ پالەچ بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ. ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ گېنېرالى تورىم شۇنداق دېگەنكى: «مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان جايدا، كىشىلەرنىڭ ئۆزۈۋەتىنى، خەلقى ۋە تارىخىغا نىسبەتەن قىزغىن مۇھەببىتى قالمىدۇ، شۇنداقلا ئارمىيە، جەڭچىلەردىمۇ باتۇرلۇق ۋە ئۆز - ئۆزىنى قۇربان قىلىشتەك مىللىي روھ ئۆلىدۇ. ئۆزلىرىنىڭ شانلىق تارىخىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغاندا، پۇقرالار ئۈستىبېشى جۈل - جۈل، ئاچ - يالغاچلىقتا قالغان سەرگەردانلارغا ئايلىنىدۇ. مۇنداق كىشىلەردە قورساق تويغۇزۇشتىن باشقا ئىستەك بولمايدۇ».

1

شەرق ئەللىرى ئۆزلىرى چوقۇندىغان بىرەر مەبۇد بولمىسا، كۆڭلى قاناتتە تاپماي كەلگەن، شۇڭا تولىمۇ قەدىمىيلىككە ئىگە شەرق تارىخىدىن ئىلاھلارنىڭ تۈرلۈك ئەۋرىشكىلىرىنى تاپقىلى بولىدۇ. شەرق ئەللىرى ئۆزىدە بولمىغان قۇدرەت، ئىقتىدارلارنى، ئۆزىگە ھازىردا نېسىپ بولمىغان ئارزۇ - ئارمانلىرىنى، سەۋەنلىكلىرى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان كۆڭۈل غەشلىكى، ھەسرەت - نادامەتلىرىنى، ۋەھىمە ۋە ئازابلىرىنى بىرلا ئىلاھنىڭ ۋۇجۇدىغا تولۇق مۇجەسسەم قىلىپ، ئۆزلىرىنى پانىي دۇنيانىڭ ئازابلىرىدىن خالىي قىلىشقان - دە، تەقدىرنىڭ ھەرنە كەلمىشلىرىدىن ئانچە ئەنسىرمەي ياشاۋەرگەن. ئۇلارچە، ئۆزىدە ھەل بولمىغان ھەر قانداق نەرسە ئاشۇ تەڭداشسىز قۇدرەت ئىگىسىدە بار، بۇ قۇدرەت ئىگىسىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشقىلى بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن مول ھاياتى كۈچ، تەسەۋۋۇر ۋە گۈزەللىك ئۈنۈمىدە سېھرىي ئالەم ئاستا - ئاستا بارلىققا كېلىپ، كامالەتكە يەتكەن. نەتىجىدە، بۇ ئالەم ئىسپاتلاشقا ۋە باشقا يول بىلەن چىقىلغىلى بولمايدىغان سىر بىلەن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قاتتىق رام قىلىپ

كەلگەن. غەرب ئەللىرىدە دەل ئەكسىچە، ئۇلاردىكى ئىلاھلار تالاي تارىخى، دىنىي ئىسلاھاتلار نەتىجىسىدە رېئال، ئىنسانىي سۈپەتكە كىرىشكە باشلىغان. ئىسپاتلاشنى ياخشى كۆرىدىغان غەرب ئەللىرى دىنىي كامالەت نۇقتىسىدا تۇرغان نۇرغۇن مەسىلىلەرنى پەننىي دەلىللەر ئارقىلىق قايتىدىن شەرھلەپ، ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇشىغا قولاي نۇرغۇن ۋاسىتىلەرگە ئېرىشتى.

شەرقتىكى ئىلاھلار بەندىلەرنىڭ چاقچىقىنى كۆتۈرمەيدىغان سۈرلۈك ئەلپازدا ياشاپ كەلدى. غەربتىكى ئىلاھلار بەندىلەر چاقچاق قىلسا كۆتۈرىدىغان رەۋىشتە ياشاپ، بۇنداق چاقچاقلارنى ياخشى كۆرۈپ قالغان ۋە بەندىلەرنىڭ ئارىسىغا يۈزلەنگەن.

مانا بۇ ھال دۇنيانىڭ ئىككى مەدەنىيەت قۇتۇپىدا ئوخشىمىغان ھوقۇق فورمىسىنى شەكىللەندۈردى. شەرقتە ھوقۇق چىقىلغىلى بولمايدىغان مۇتلەق نەرسە، ئۇ مەلۇم بىر كىشىگە مۇتلەق ھالدا مەنسۇپ بولىدۇكى، ئاۋامنىڭ تەقدىرى مەزكۇر ھوقۇق ئىگىسىنىڭ بىر قېتىملىق چۈشى ياكى خىالى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. نۇرغۇن مۇنەججىملەر ۋە ئاقىللار ئەنە شۇ چۈشنىڭ مۇلايىم قۇربانلىرى. دېمەك، شەرق سۇلتانلىرى خۇدانىڭ بىرلىكىگە بولغان ئىجتىمائىي تەقلىدىنىڭ مەھسۇلىدىن ئىبارەت. كۆپ ھاللاردا ھوقۇق ھوقۇقدارلارنىڭ جەمەتى تەرىپىدىن تولۇق مونوپول قىلىنىپ، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد مىراس بولۇپ كەلگەن. غەربتە ھوقۇق بارا - بارا تارقاقلىشىپ، ھوقۇقدارنى نازارەت قىلىدىغان كۆپ قۇتۇپلۇق قۇرۇلما بارلىققا كەلگەن. بۇ دەل پارلامېنتنىڭ ئۆزى ئىدى.

بىر مىللەت ياكى بىر رايوننىڭ ئىجتىمائىي تۈزۈلمىسىنىڭ خاراكتېرى شۇ مىللەت ياكى شۇ رايوننىڭ دىنىي ئېتىقاد قاتلىمىدىكى روھىي ئامىلنىڭ تەبىئەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەت شەكلىگە تارتىدۇ. تەبىئەتكە پەرھىز خاراكتېرلىك مۇناسىۋەتتە بولغان دىن كۆپرەك ئېستېتىك ۋە مىستېتىك مەزمۇنىنى كامالەتكە يەتكۈزىدۇ. تەبىئەتكە ئىستىلا خاراكتېرلىك مۇناسىۋەتتە بولغان دىن ئىدراكى رەۋىشتە سانائەتنى راۋاجلاندۇرىدۇ. دېمەك، ئەسلىدىكى دىنىي ئېتىقاد كېيىنكى جەمئىيەت خاراكتېرىنىڭ خېمىرتۇرۇچى.

2

بىزمۇ شەرق دۇنياسىدىكى دىنىي كەيپىياتقا

ئانامغا چېقىشتۇراتتى، ئۇلار بەزىدە بوپتۇ دەپسىمۇ، بەزىدە ئاچچىقلىنىپ قالاتتى - دە، چېقىشتۇرغان ھويلا خىزمەتچىسىنىڭ تۆھپىسى ئۈچۈن ئۇنى ئۆي خىزمەتكارلىقىغا ئالماشتۇراتتى، ئەسلىدىكى ئۆي خىزمەتچىسى ئۇنىڭ ئورنىغا ھويلا - ئارامنىڭ ئىشلىرىنى قىلاتتى.

- بۇ بىر ئاددىي ۋەقە، - دەيتتى ئوقۇتقۇچۇم خۇلاسىە چىقىرىپ، - شۇنداق بولسىمۇ، ھازىرغىچە ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. ئويلاپ باقسام، ئۇ جەمئىيەتتىكى مەزىدىكى ھوقۇق مۇناسىۋىتىنى سۈزۈك ئەينەكتەك كۆرسىتىپ بېرەلەيدىكەن. مەيلى ئۆي ئىچى ئىشلىرى بولامدۇ، مەيلى ھويلا ئىشى بولامدۇ ھەممىسىنى بەربىر چاكارلار قىلىدۇ. گەرچە ھويلا چاكارى ئۆي چاكارىنى چېقىشتۇرۇش بەدىلىگە ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىۋالغان بولسىمۇ، يەنىلا چاكارلىق تەقدىرىدە ئۆزگىرىش بولمىدى. دېمەك، قۇل ئۆزىنىڭ پېشانىسىدىكى قۇللۇق تامغىسىنى يۇيۇۋەتمەي ياكى سويۇپ ئېلىۋەتمەي تۇرۇپ، ئىككىنچى بىرسىنىڭ «ئورنى» نى ئىگىلىسە، ئۇ ئوخشاشلا قۇل بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ.

3

ھەقىقىي ھوقۇق ئۇنى ئۆز كۈچى بىلەن يارىتالايدىغان ھەمدە ئۆزى ئىشلىتەلەيدىغان ئادەمگە مەنسۇپ، بولمىسا سېنىڭ قولۇڭدىكى نەرسە ھوقۇقنىڭ ئۆزى بولماي، ھوقۇقنىڭ جىلۋىسى ياكى سايىسى بولۇپ قالىدۇ. بۈگۈن «ئۇلا يەپ بولاي سېمىز» دېگەن ئېتىقاد بىلەن ئۆتىدىغان كىشىلىرىمىز ھەقىقەتەن ئاز ئەمەس، بۇنداق ئەقىدە خەلقىمىزگە ئاپەت خاراكتېرىدە يامراۋاتىدۇ.

ئاز - تولا مەكتەپ كۆرگەن بەزى كىشىلىرىمىز خۇدانى تەرك ئېتىپ «ئۈزۈل - كېسىل ماتېرىياللىرىمىز» بولۇۋالىدۇ. كېيىن بىلىشىمىزچە، ئۇلار روھقا چوقۇنۇپ يۈرمىسىمۇ، ئادەملەرگە قاراپ ناماز ئوقۇيدىكەن. بۇ ئەھۋال مەيلى زىيالىي، مەيلى كادىر بولامدۇ، ئىشچى ياكى دېھقان بولامدۇ ھەممىسىدە بار. دېھقانلار ئۈنچىلىك قىلىپ كەتمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ بېشىدا ئۆزىنى خىزىر ياكى «قىبلە» كۆرسىتىدىغان مەخسۇس ئادەم بار بولغاچقا، مەجبۇر بولغان. قانداقلا بولمىسۇن ھۆكۈمراننىڭ زالىملىقى يەنىلا ئاۋامنىڭ قۇلچىلىقىدىن كەلگەن. قۇلچىلىق نادانلىق بىلەن قوشكېزەك.

ئىنتايىن باي مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن تۈرلۈك ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىي قاتلامغا ئىگە. شۇڭا، دۆلەت ۋە ھوقۇق قارشى ئاللىبۇرۇنلا بارلىققا كەلگەن ۋە زامانغا يارىشا ئەھمىيەتلىك مەزمۇنلاردا ئۆزگىرىپ كەلگەن. ھوقۇق ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن ئەمەلىي كۈچىنىڭ جارى بولۇشىدىكى مەركىزىي سەۋەب دېگەن قاراش پەيلاسوپلىرىمىز ۋە ئەدىبلەر-مىزانىڭ كىتابلىرىدىن مۇۋاپىق شەرھىي ياكى ئىپادە تاپقاندى.

ئەمما، ھوقۇق قارشىمىز بۈگۈنكى كۈنلەردە تولىمۇ پۈجەك، تېتىقسىز، چاكىنا مەزمۇنلارنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈشكە باشلىدى. كۆپ ھاللاردا ھوقۇق كىشىلەرنىڭ تۇتۇقسىز شان - شەرەپ ئېھتىياجى، پاراۋان خۇسۇسىي تۇرمۇش ئېھتىياجىنىڭ ۋاسىتىسىگە ئايلىنىپ قالدى. ھوقۇق ئەسلىدە ئۆتكۈنچى بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەت بولسىمۇ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئىشەت خۇمارى گويا ئۇنى مەڭگۈلۈك باقمۇۋەندە سۈپىتىدە كۆرسەتتى. ئۇنىڭغا ئېرىشكەنلەر غادايدى، ئېرىشىمگەنلەر تىزلاندى. تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي قانۇنىيەت پىرىنسىپى بويىچە ئېيتقاندا، ھوقۇق كۈچلۈك مەسئۇلىيەت، توغرا غايە ۋە مۇستەقىل ئىرادىنىڭ مەھسۇلى بولۇش كېرەك ئىدى. ئەپسۇسكى، ھازىر ئۇ تىزلىنىپ يالۋۇرۇشنىڭ، ئېھتىيات بىلەن بوسۇق ماراشنىڭ، ئىنسانىي پەزىلەت جەھەتتىكى بەربات بولۇشنىڭ مەھسۇلاتىغا ئايلاندى. مەلۇمكى، ھوقۇق باشقىلاردىن تىلەپ ئالىدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى تارىخىي مۇقەررەرلىك كۈچى بىلەن يارىتىدىغان نەرسە. مېنىڭ بىر ئوقۇتقۇچۇم مۇنداق بىر ھېكايىنى ئېيتىپ بەرگەندى:

- بىز خېلى باي ئائىلىلەردىن ئىدۇق. ئەينى ۋاقىتتا كىچىك بولساممۇ، بەزى ئىشلار ئېسىمدىن زادى چىقىپ كەتمەيدۇ. ئائىلىمىزدە بىر قانچە چاكار بولاتتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى باشقا چاكارلار كىرىشكە جۈرئەت قىلالمايدىغان ئىچكىرى ئۆيلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى، بەزىسى ھويلا - ئاراملارنىڭ ئىشلىرىنى قىلاتتى. بەزى ۋاقىتلاردا ھاجەتمەن قوشنىلار تۈز، يىپ - يىڭنە قاتارلىق ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنى سوراپ كىرەتتى. ئۆي خىزمەتچىلىرى ئادەمگەرچىلىكىگە ئېلىپ، ئاشۇنداق كىچىك نەرسىلەرنى بەزى ۋاقىتلاردا ئۆز ئالدىغا بېرىۋېتەتتى، بۇنى ھويلا - ئارام خىزمەتچىلىرى كۆرۈپ قېلىپ، دادامغا ياكى

ئۇلاردىن سۇ چىقىرىش ئۈچۈن ئاۋۋال بىر - ئىككى قاپاق سۇ تۆكمىسەك بولمايدۇ.

زامانلارنىڭ ئۆتۈشى، كىشىلەرنىڭ «تەزىم - رەھمەت» بەجا قىلىۋېرىشى بىلەن نۇرغۇن ھوقۇقدارلىرىمىز باسما قۇدۇققا ئوخشاپ قالدى.

ئەرشكە يەتكەن رىيازەت

(نەسر)

داۋۇت ئوبۇلقاسىم

بالىلارنى ئاتىسىنىڭ ئۆزىنى باقىنىنى دوراپ باقتى. بالىلارنىڭ ئاشۇ ئوماق ھالىتى ئۇنىڭدا ھېچقانداق تەسىر پەيدا قىلالمىدى. روھى يەنىلا بوۋاق پېتى تۇردى. مەن قاتتىق ئېچىنىدىم، ئەپسۇسلاندىم. يىللار ئۆتۈۋاتاتتى، ئەتراپتىكى نۇرغۇن نەرسىلەر ئۆزگەردى. بالىلار چوڭ بولدى، بالاغەتكە يەتتى، ئۇنىڭ روھى يەنىلا شۇ پېتى ئىدى، ئۇ، ئاتىسىنىڭ ئۆزىنى ئۆيلەپ قويغىنىنى دوراپ بالىلىرىنىڭ تويىنى قىلدى. نەۋرە كۆردى. نەۋرىلىرىمۇ چوڭ بولدى، بىراق ئۇنىڭ روھىدا ھېچبىر ئۆزگىرىش يوق ئىدى. مەن ئېچىنىدىم، سەن ئېيتقاندەك ئۇنىڭ ئۆمرىنى ئۇزارتتىم، لېكىن يەنە بولمىدى. ھەممىدىن يامىنى ئۇنىڭ ئاشۇ مەجەزى بالىلىرىغىمۇ سىڭدى. ئۇنىڭ كۈنى ئېقىن سۈدەك ئۆتۈپ كېتىۋېرىپ ئاخىر قېرىدى. بىلىمەن، ئۇنىڭ روھى يەنىلا شۇ پېتى تۇرۇپتۇ. لېكىن ئەمدى مەن ئۇنىڭ نەرسىگە قاراپ ئۈمىدلىككە بولالايمەن؟! بەس ئەمدى، تاقەت قىلالمايمەن! تېز بېرىڭلار، ئەرىشتە يۈز بېرىدىغان دىشۋارچىلىقنى تەڭ تارتارمىز...

ئالا ئەزرائىلىنى قېرىپ ھالى قالمىغان ئاقساقالنىڭ جېنىنى ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپ، پەرىشتىلەرگە ئۇنىڭ روھىنى سوراق قىلىشنى تاپىلدى. پەرىشتە بوۋايغا - ئۇنىڭ قورۇق باسقان يۈزىگە، ئاپئاق ساقاللىرىغا، تېخىچىلا نادانلىق ئىلكىدە تۇرغان روھىغا قاراپ ئېچىنغان ھالدا ئاللاغا دەيدى:

- ئى ئالا، ئۇنىڭ روھى تېخى بوۋاق پېتى تۇرۇپتۇ. پەقەت ۋىلىققىدە كۈلۈشلىرى، شوخ پىلتىڭلاشلىرى ئۆزگىرىپ تەمكىنلىشىپتۇ، بىچارىلىشىپتۇ. ساددىلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى خۇنۈكلىشىپ قاپتۇ. تېنىگە قېرىلىق يەتكەن بىلەن، روھى يەنىلا بىر بالىكەن تېخى. روھى بەربىر بۇ يەردە مۇستەقىل ياشىيالمىغىدەك. سەن ئۇنىڭغا يەنە ئازراق ئۆمۈر بەرگىن، روھى چوڭلىۋالسۇن. ناۋادا ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىپ روھىنى بۇ يەرگە ئەكېلىۋالدىغان بولساق «ئانا» دەپ ماڭا، «دادا» دەپ ساڭا ئېسىلىپ گۇناھقا مەھكۇم بولغۇدەك. ئۇنداقتا ھەممىمىزنى ئۈمىدسىزلىككە ئازابلايدۇ، بۇ ئالەمدە خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلىدۇ...

- ئى پەرىشتە، - دەپ ئىدا قىلدى ئالا، - مەن ئۇنى ياراتتىم، ئەقىل بەردىم، ھېسسىيات ئاتا قىلدىم. بۇلار قۇرۇق نەرسىگە ئايلىنىپ قالمىسۇن دەپ جاسارەت ۋە قۇدرەتنى تۇتقۇزدۇم. ئەپسۇس، ئۇ پەقەت مەن روھىنى قاچىلاپ چۈشۈرگەن ساندۇق - تەننىڭ ئېھتىياجى بىلەن تاماملاندى، كۈن ئۆتكۈزدى... كۈن بويى موخوركىنى قاتتىق شوراپ تام تۈۋىدە ئاپتاپقا قاقلىنىپ ئولتۇرۇپ روھى بىخلىرىنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. كېيىن ئاتا - ئانىسىنىڭ زورى بىلەن توي قىلدى، يەنە شۇ تەننىڭ ئېھتىياجى بىلەن جۈپتىنى سۆيدى، - ئالا ئېچىنغان ھالدا ئۇھ تارتتى، - مەن ئۇنىڭغا پەرزەنت ئاتا قىلدىم، ئۇلار دادىسىنىڭ ئەتراپىدا تىنىمىز ئوينايىتى، كۈلەتتى... ئۇ، بۇ

مۇخلىس

(ھېكايە)

ياسىنجان سادىق

قاراپلا تونۇدۇم. ئۇ، كىرىسلودا خۇددى ساكيامۇندەك قېتىپ ئولتۇرغان باشلىقنىڭ ئالدىدا

مەن باشلىق ئىشخانىسىغا كىرىپ، ئورغاقتەك ئىگلىپ تۇرغان بۇ گەۋدىنى ئارقىسىدىن

ئالدىدا باشلىقنى شۇنداقمۇ سەتلىگەن بارمۇ؟ ئۆزىنىڭ قىلغىنىنى خاتا تۇرۇپ، مېنى ھاقارەتلىدى، دەملا؟ قويسىلا بۇ گەپلىرىنى. خاتا ئىش قىلغان ئادەم باشلىق بولالامدۇ؟ ئۇ دېگەن ئىدارىمىزنىڭ چوڭى، پۈتۈن بىر ئورۇننى ئالغىنىدا تۇتۇپ تۇرغان كاتتا باش. خۇددى ئاتا - ئانىمىزغا ئوخشايدۇ. بىزچۇ؟ بىز دېگەن ئەلۋەتتە ئۇنىڭ بالىسى. ئاچچىقى كەلگەندە ئاتا - ئانىمىزگىمۇ بالا - ۋاقتىنى ئانچە - مۇنچە دەشكۈشلەپ قويىدىغان ۋاقتلىرى بولىدىغۇ؟ باشلىققا دېگەن كۆز ئالايىتىپ قارىغۇلۇق ئەمەس.

- ھوي قەيسەر جان ئۇكا، باشلىق سىزنى ھېلىقى ئىشنى بۈگۈنلا قىلىۋەتسۇن، دەيدۇ. نېمە؟ بۈگۈن قىلمىسام بولمايدىغان ئىنتايىن زۆرۈر ئىشىم بار، دەمسىز؟ بولدى قويۇپ تۇرۇڭ، باشلىق بۇيرۇغان ئىشنىمۇ زۆرۈر ئىش بولامدۇ جاھاندا. باشلىق ئالايىتىن بۇيرۇغاندىكىن بېرىپ شاققىدە قىلىۋېتىپ كەلمەمسىز؟

ئۇ، كۈن بويى ئەنە ئاشۇنداق يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، كىملىرىگىمۇ «ئەدەب - قائىدە» ئۆگەتسە، كىملىرىگىمۇ «ۋەز» ئېيتىپ «نەسەت» قىلاتتى. كىملىرىگىمۇ «يولداشلارچە» كۆيۈنۈپ، خالىس ھالدا «نۇقسانلىرى» نى كۆرسىتىپ قويسا، كىملىرىگىمۇ «ئەمىر - پەرمان» يەتكۈزەتتى. ئىشقىلىپ ئۇنىڭ نەزىرىدە باشلىق خۇددى تىكىلىپ قارىغىلى بولمايدىغان «ئىلاھ»، ھەر بىر بۇيرۇقلىرى خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدىغان «سۈننەت»، «پەرىز» ۋە «ۋاجىپ» لاردىن ئىبارەت مۇقەددەس مەجبۇرىيەتلەر ئىدى.

«ئۆزلىرىنىڭ شەپقەتلىرىدە»، «ئىلتىپاتلىرى بىلەن»، «جانابلىرىنىڭ سايىسىدا»، «سىلىنىڭ دانا يوليورۇقلىرى بىلەن» دېگەنگە ئوخشاش «ئەدەبلىك»، «قائىدىلىك» سۆزلەر ھەر قاچان باشلىققا يولۇققاندا ئۇنىڭ ئاغزىدىن تۆكۈلۈپلا تۇراتتى. ئۇ، يۇقىرىقىدەك بىر قاتار «ئالاھىدىلىكلىرى» بىلەن ئىدارە تەۋەسىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن پەرقلەنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدە بىر شەخس ئىدى. ھەر قانداق بىر ئادەم باشلىققا ئالدىراپ قارشىلىق كۆرسىتەلمىگەندەك، ئۇنىڭ بىلەن تاكالىشىشقىمۇ ئالدىراپ جۈرئەت قىلالمايتتى. چۈنكى بۇ «مۇخلىس» نىڭ دىلىنى رەنجىتىپ قويسا «ئىلاھ» نىڭ غەزىپىگە، جازاسىغا ئۇچراش ئاياغىدىكى ئاشتەكلا ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىش ئىدى. ھېچكىم ئۇ بار يەردە باشلىق ھەققىدە بىر ئېغىز تىنالمىتتى.

ئىخلاسمەن مۇخلىستەك تۇرۇپ، بىر نېمىلەرنى كۈسۈرلاۋاتاتتى. ئۇ مېنى كۆرۈپلا خۇددى چوڭ كوچىدا ئىشتىننىڭ ئېغى يىرتىلىپ كەتكەن ئادەمدەك ساراسىمىگە چۈشكىنىچە باشلىققا نېمىلەرنىدۇر پىچىرلاپ قويۇپ، گويا «شاھ» نىڭ ئالدىدىن يانغان خىزمەتكاردەك كەينىچىلەپ دېگۈدەك مېڭىپ چىقىپ كەتتى. «شېرىن سۆھبەت» نى بۇزۇۋەتكەنلىكىمدىن بولسا كېرەك، باشلىق ماڭا: «ھە، نېمە گەپ؟» دېگەندەك قىلىپ ئاللىيىپ قارىدى. مەن دەرھاللا قولۇمدىكى ماتېرىيالنى تاپشۇرۇپ بېرىپ قايتىپ چىقتىم. بۇ، مەن بۈگۈنلا كۆرۈۋاتقان ئىش ئەمەس ئىدى. قاچانلا كىرسەم ئەنە شۇ ھالەت، ئەنە شۇ كۆرۈنۈش... بارا - بارا كۆزۈمگە باشلىقنىڭ بۇ ئىشخانىسى گويا بىر بۇتخانىدەك، باشلىقىمىز بولسا شۇ بۇتخانىغا قاتۇرۇپ قويغان بۇتساتۋادەك، ئۇ، ئىلاھقا چوقۇنغۇچى سادىق مۇخلىستەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

- ھاي ئۇكام، باشلىقنىڭ ئالدىدىن ئۇنداق ئۈسكەكلەپ توغرا ئۆتمەيدىغان، ئەدەبسىزلىك بولىدۇ. جىندەك توختاپ تۇرۇپ، باشلىق ئۆتۈپ كېتىپ بولغاندىن كېيىن، ئاندىن يولنىڭغا ماڭسىڭىزمۇ بولىدۇغۇ، سىلەر ياشلارزە، ئەدەب، قائىدە - يوسۇن دېگەنلەرنى قاچانمۇ ئۆگىنەرسىلەر... دەپ كايىتتى ئۇ باشلىقنىڭ ئالدىدىن ئالدىراش توغرا ئۆتۈپ كەتكەن بىرەر ياش خىزمەتدېشىنى كۆرگەندە، ئالايىتىن كەينىدىن قوغلاپ بېرىپ، خالىس نەسەت قىلغان ھالدا. - ئۇكاموي، تازىمۇ يارىماس قىلىقىڭىز بار ئىكەنغۇ سىزنىڭ، - دەيتتى ئۇ باشلىق بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشمەيلا سالام قىلىشىپ ئۆتۈپ كەتكەن بىرەر ياشنى كۆرسە تەقىدلەپ، - ئالتە كۈنلۈك نېرىدا تۇرۇپ، خۇشياقمىغاندەك ئېگىلىپ قويۇپ ماڭغۇچە، بىر نەچچە قەدەمنى ئوشۇق ماڭسىڭىزمۇ باشلىق بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشىڭىز، ئالغىنىڭىز ئۇپراپ كېتەرمىدى. - ماڭا قارىڭا سىڭلىم، تۈنۈگۈن كوچىدا باشلىقنىڭ ئالدىدىن ۋېلىسىپىتلىك ئۆتۈپ كېتىپ بارغىنىڭىزنى كۆرۈپ قالدىم. بۇ قىلىقىڭىز... - باشلىق بىلەن ئەتىگەندىلا كۆرۈشكەن، شۇڭا...

- شۇنداق بولسىمۇ يەنە سالام قىلىپ كۆرۈشۈپ ماڭسىڭىز نېمە بولىدۇ. ۋېلىسىپىتتىن چۈشكەنگە ئايىغىڭىزغا توپا قونۇپ قالماستى. - ماڭا قارىسىلا زاكىراخۇن، شۇنچە ئادەمنىڭ

چۈنكى بۇنداق پەۋقۇلئادە جىددىي «ئاخبارات» لار شۇ زاماتلا «ئىلاھ» نىڭ كۆڭلىگە «چۈشۈپ» بولاتتى.

يېقىنقى ئىككى - ئۈچ ئايدىن بېرى كۆتۈرۈلگەن رەھبىرىي كادىرلارنى پاك - دىيانەتلىك بولۇشقا ئۈندەش، چىرىكلىككە قارشى تۇرۇش دولقۇنى «مۇخلىس» نىڭ «بۇتخانا» غا بېرىش قېتىم سانىنى خېلىلا كۆپەيتىپ قويدى. نېمە ئۈچۈندۇر بۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ چىرايى تولىمۇ سۇلغۇن، مەيۈسانە كۆرۈنەتتى.

- بولدىلا، قىلىۋاتقان پارىڭ-ئىڭلارنى توختىتىۋالماڭلار ئۆكۈملەر، - دېدى ئۇ بۈگۈن، ئىدارىنىڭ يېقىنقى ۋەزىيىتى ھەققىدە قىزغىن تالاش - تارتىش قىلىۋاتقان ياشلارنىڭ قېشىدا خۇددى ئەتىيازنىڭ پاشىسىدەكلا پەيدا بولۇپ، - باشلىقنىڭ ئۈستىدىن چۈشكەن ئەرزىلەر تەپتىش مەھكىمىسىگە يوللىنىپ، مەخسۇس دېلو قىلىپ تۇرغۇزۇلۇپتۇ، دەمسىلەر؟ يوق پاراڭنى سالماڭلار ئۆكۈملەر، پەرىشتىدەك پاك بىر ئادەمگە قارا چاپلىغاننىڭ نېمە پايدىسى، تۆھمەتخورلۇقنى خۇدامۇ راۋا كۆرمەيدۇ. باشلىققا قۇرۇقتىن - قۇرۇق تۆھمەت چاپلىغان بۇ قارا يۈزلەر چوقۇم جاجىسىنى يەيدۇ.

- ئۆزلىرىگە ئوخشاش ھەق - ئادالەتكە كۆز يۇمغان، يامانغا يانتايىق بولغان ئاقىۋىزلىرىچۇ، ئاكا؟

قايسىبىر ياشنىڭ غەيرەتلىنىپ، مەسخىرە بىلەن ئېيتقان بۇ سۆزلىرى ئۇنىڭ بۇلبۇلدەك سايىراپ تۇرغان تىلىنى قولاشتۇرۇپ قويدى.

- گەپ قىلماڭلار ئاكا، باشلىقنىڭ شەھەرنىڭ ئىككى بېشىدا قەد كۆتۈرگەن ئۈچ قەۋەتلىك ئايۋان سارىيى ئۇنىڭ ئىلاھىي قۇدرىتىنىڭ كۈچىدىن بىر «سۇف» بىلەنلا پەيدا بولغان، ئۇنىڭغا قىلچىلىك ھارام دۇنيا، ھەقسىز مېھنەت ئارىلاشمىغان دېمەملا.

- سەن... سەن... - ئۇنىڭ چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ، تۈكۈچ سالغاندەك چوقۇر چىرايى قانسىراتقان ئۆپكەدەك ئاقىرىشقا باشلىدى.

- نېمىشقا كېكەچلەپ تۇرىلا ئاكا، باشلىقنىڭ ئاشۇ ئايۋان سارايلىرىنى سېلىش ئۈچۈن كېچە - كېچىلەپ ماشىنا - تراكتورلاردا ياغاچ توشۇغان مەن ئەمەستىم دېمەملا. ئۇنىڭ ئۆيىدىكى گىلەم، تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ، كىرئالغۇ، ئۇنىئالغۇلارنى، بانكىدىكى تۈمەنلەپ پۇللارنى سوۋغا قىلغان ئادەملەرنى تونۇمايمەن، بۇ نەرسىلەرنى باشلىققا

ۋەكالىتەن قوبۇل قىلىپ ئۆيىگە ئەكىرىپ بەرگەن ئادەممۇ مەن ئەمەستىم دېمەملا تايىنلىق. تېخى ئۆزلىرى «ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزىنىمۇ بىلمەيلىغۇ دەيمەن.

- يا... لىغان... پۇ... تۈنلەي... تۆھ...
...مەت! باشلىق... بول... لىغان... ئا...
...دەمىنىڭ... ئۈنچىلىك... ئىززەت - ھۆرمىتى...
...بولمىسا... بولامتى... ئەمىسە... سىلەر...
...قىزىل... كۆزلەر...

- يارىنىڭ لېۋىگە كېلىپ قالغاندىمۇ بولسا ئاتلىرىنىڭ تىزگىنىنى تارتىۋالسىلا ئاكا، چوقۇنغان ئۇ ئىلاھلىرى سىلىدەك سادىق مۇخلىسنى ئەۋلىيالىق مەرتىۋىسىگە كۆتۈرۈش تۈگۈل ئۆزىنىڭ ئورنىنىمۇ ساقلاپ قالالمايدىغان بولدى.

- يالغان گەپ! - ئۇ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدى - دە، ئۇدۇل «بۇتخانا» غا قاراپ يۈگۈردى ۋە بىر نەچچە قەدەم چامداپلا ئاياغلىرى يەرگە مىخلىنىپ قالغاندەك تۇرۇپلا قالدى. چۈنكى ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدىن ئىككى قولىغا جۈپلەپ «بىلەيزۈك» سېلىنغان «ئىلاھ» ئىككى ساقچىنىڭ ئالدىدا سالپايغان ھالدا كېلىۋاتاتتى.

- خۇدايا توۋا! - دەپ توۋلىۋەتتى ئۇ «ئىلاھ» قا قاراپ، چۈنكى ئۇ بۇ كۆرۈنۈشنى پەقەتلا ئەقلىگە سىغدۇرالمايۋاتاتتى.

«ئىلاھ» نىڭ كۆزى «مۇخلىس» قا چۈشۈشى بىلەنلا ئۇنى ساقچىلارغا كۆرسىتىپ، كىچىك بالىدەك داد - پەرياد كۆتۈرۈشكە باشلىدى:

- ھەممىنى قىلغان ئاشۇ! مېنى مۇشۇ كويغا، مۇشۇ ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانمۇ ئاشۇ! ئۇ، ۋۇجۇدۇمدىكى پاكلىق، دىيانەت، ئىنساپ، ۋىجداننى ئاچكۆزلۈك، پاسىقلىق، خۇشامەتچىلىك، قۇلچىلىق مىكروبللىرى بىلەن چىرىتىپ تاشلىغان زەھەرلىك قۇرت! ئاھ، سىلەر نېمە ئۈچۈن ئاشۇنداقلارنىمۇ جازالىمايسىلەر؟ ئەسلىدە ئۇ مەن بىلەن بىللە قانۇننىڭ جازاسىغا تارتىلمىدىغان، ھەق - ئادالەت سوتى ئالدىدا جاۋابكار بولىدىغان ئادەم ئىدى! ...

ئۇ، غەزەپ بىلەن قول شىلتىپ سۆزلەۋاتقان «ئىلاھ» قا قاراپ ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالغانىدى. ئۇ بارا - بارا چۈشەندى، ھېس قىلدى، كۆردى، ئاڭلىدى. «ئىلاھ» راستىنلا ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىۋاتاتتى، قاغاۋاتاتتى.

ئۇ تويۇقسىزلا قاتتىق بىرنى چىرقىراپ پالاقىدە يىقىلىپ چۈشتى - دە، ئاغزىدىن

بۇزۇلداپ كۆپۈك يېنىشقا باشلىدى. ئۇ بىر ھازا ئەنە ئاشۇنداق ياتقاندىن كېيىن، تۇيۇقسىز ئورنىدىن قاڭقىپ تۇرۇپ كەتتى - دە، ئۆزىگە مەسخىرىلىك قاراپ تۇرغان چىرايىلارغا قاراپ بار

ئاۋازى بىلەن توۋلىدى: - كىم ماۋۇ پوقنى يېگىن، دەپ ئۇنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويۇپتىكەن؟!

گۇۋاھچى (ھېكايە)

ئوبۇل مۇھەممەت

ئۇ، كېلىۋاتقاچ ۋاللىدە يورۇغان تولۇنئايىنى كۆرۈپ شۈركىنىپ كەتتى. لېكىن تولۇنئاي ئۇزاق ئۆتمەي قارا بۇلۇتلار ئىچىگە غايىپ بولدى. ئاسمان گۈمبىزىدە ھاسىل بولغان غەلۋىردەك ئاقۇچ بوشلۇق بۇلۇتقا سىڭىپ تۇن قاراڭغۇسى يەنە ئەسلىگە كەلدى. ئۇ، بۈگۈن كېچىنىڭ شۇنداق بولۇشىنى تىلەيتتى - قاراڭغۇلۇقنى، جىمجىتلىقنى، يېگانىلىقنى ئۈمىد قىلاتتى.

قىلغىلى بولاتتى. ئۇ، گويا زىنداندىن چىققانداك ئۆزىنى ئازادە ھېس قىلدى. ئاسمانغا تىكىلگىنىچە ئۇزۇن تۇردى. تۇنجۇقۇشتىن قۇتۇلغانداك تولدۇرۇپ - تولدۇرۇپ نەپەس ئالدى. قوللىرىنى يېيىپ كېرىلدى. كېرىلگەندە، يانچۇقىغا چاشقان كىرىۋالغانداك «شېرىق» قىلغان ئاۋاز چىقىشىغا مەيدىسىنى تۇتۇۋالدى. مەيدە يانچۇقىنىڭ ئەتراپى تەرلەپ كەتكەندى. ئۇ، يانچۇقىدىكى تۈگۈچنى ئېلىپ بېغىشىغا چېكىۋالدى - دە، قورقۇپ قالدى. بىرسى كېلىپ گەپ سورىسا نېمە دەرمەن، دېگەن ئەندىشە خۇددى ياقىسىدىن يىلان كىرىۋاتقانداك ۋۇجۇدىنى ساراسىمىگە سېلىۋەتتى، تۇرۇۋەرسە بولمايتتى. توساتتىن قورۇنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈش ھەۋسى قوزغالدى.

ئاكاتسىيەلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى يوغان - يوغان، بەك قېنىق تۇيولاتتى، غولى ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى. بىردىنلا ئۇ قورام تاشقا ئۈسكەندەك تۇرۇپلا قالدى. ئاسمان، يەر، باراڭ، يوپۇرماق، مېۋە... ھەممە نەرسە قارا رەڭدە ئىدى. ئۈزۈم بارىڭى ھاسىل قىلغان بۇنداق دەھشەت قاراڭغۇنى كۆرمىگەندى. ئۇ ئىلگىرىلىمەكتە. ھويلىلارنىڭ كىرلەشكەن ئىشىك تاختايلىرى ئاقىرىپ - ئاقىرىپ ئۆتىدۇ. بىر، ئىككى، ئۈچ... مانا ئالتىنچى ئىشىك. ئۇ گۈگۈت ياقىتى. تەكرار ئوقۇپ يادا بوپكەتكەن، ئىككى كۈننىڭ ئىچىسى بۇشۇنىڭدىن باشقا سۆزنى قىلماي كېلىۋاتقان نومۇر - ئىزدىمەكچى بولغان ئۆي. ئۇششاق بالىلار بور بىلەن بالىسىنىڭ ئىسمىنى ئىنچىكە، دادىسىنىڭ ئىسمىنى توم تارتىپ يېزىپ قويغان ئىسىم فامىلە - بەلگە ئېنىق. - ياتقۇدا ئىتمۇ ئۇۋىسىغا كىرىدۇ، - ئۇ، غۇدۇرىغىنىچە گۈگۈتنى ئۆچۈرۈۋەتتى. ئىشىك قۇلۇپلاقلىق ئىدى. گۈگۈتنى ئۆچۈرۈشكە بارلىق مەۋجۇداتلار تېخىمۇ قارىيىپ، ھېچنېمىنى كۆرەلمىدى. مادارسىزلىنىۋاتقانداك تىترەك ئىچىدە، كۆرۈش سېزىمىنى يوقاتقان - يوقاتمىغانلىقىنى سىناپ كۆزىنى چىڭ يۇمدى. ئەمدىلىكتە ھەقىقىي قاراڭغۇلۇقتا قالغانلىقىنى سېزىپ كۆزىنى ئۇۋۇلاپ - ئۇۋۇلاپ ئاچتى. باراڭ ئاستىدىن چىققاندا يول ئاقۇچ كۆرۈندى. ئوي - دۆڭ، دەل - دەرەخلەرنى ئىلغا

ئاقارتىلغان ھويلا تاملىرى سامان يولى سىستېمىسىدەك تاشلىنىپ ياتاتتى. بىر، ئىككى... دەل ئالتىنچى ئىشىك. يەنە گۈگۈت ياقىتى. نومۇر، ئىسىم فامىلە ئالدى ئىشىككە ئوخشاش. - ياق، - دەۋەتتى ئۇ، ئۆز - ئۆزىگە، - بايا بارغىنىم ئارقا ئىشىك ئوخشايدۇ. مەيلى، ئۆي بىرغۇن. ئەمدىلىكتە ئۇ تېتىكىلەشكەندەك بولۇپ قالدى. بېغىشىغا چېكىلگەن تۈگۈچنى سىيلاپ قويدى. دەرۋازا قانىتىنىڭ بىرى خىيالەن ئوچۇق ئىدى. ئۇ بوسۇغىغا پۈت قويدى. ئۇ مۇشۇ ھويلىغا كىرەلمىگىنىدىن ئۆز ئىشىنىڭ سوزۇلۇپ كېلىنىۋاتقانلىقى، قانداق قىلىش ھەلەكچىلىكىدە بېشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتقانلىقى، تۇتقان شۇنچە ئەرزلىرىنىڭ مۇشۇ ھويلىغا يېتىپ كەلمىگەنلىكىنى تەخمىن قىلغانلىرى كۆز ئۇڭىدىن ئۆتۈپ قۇلاقلىرى ۋىڭىلىداپ كەتتى. ئۇ، تۇرۇپلا يالتىيىپ قالدى. كىرىپ دەماللىققا نېمە دېيىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەيتتى. تۈگۈچنى بۇرۇن بېرىش كېرەكمۇ؟ ئەرزىنمۇ؟ دېگەندەك گادىرماچ خىياللار ئەقلىنى كەسكەندى. ئۇ ئۆزىنى تىڭشاپ بىر قارارغا كېلەلمەي تۇرغىنىدا ياسەن سەتەڭنىڭ رىغىمىنى، كۆرسەتكەن

يول - ئەقىللىرى قۇلاق تۇۋىدە جاراڭلاپ پۈت -
 قولغا جان كىرگەندەك بولدى.
 - توغۇ تۇرنا ئاتالغان زاماندا بىر پادىشاھ
 ئۆتكەنكەن. چاھار بېغدىكى بۇلاق بېشىدا
 راھەتلىنىپ ئولتۇرۇپ مۈلكى ساتىراشقا چاچ -
 ساقال ئالدۇرۇپتۇ. ساتىراش ئەڭ ئاخىردا ماقىغا
 ئۈستىرا سالاى دەپ تۇرۇشقا:
 - توختا! - دەپتۇدەك بىرسى.
 ساتىراشنىڭ قولى تىترەپ تاس - ماس قاپتۇ
 چاتاق چىققىلى.
 - نېمىگەپ؟! - ساتىراش ھۈرپىيىپ
 قاراپتۇ.
 - قوپ! - دەپتۇ پادىشاھنىڭ گەجگىسىدىن
 قاماللاپ ھېلىقى، - مېنىڭ چاچ - ساقىلىمنى
 ئېلىپ بولغاندا سېنىڭ ماقىيىڭنى ياسىسۇن.
 ساتىراش قارىسا، پاختىلىق ئىشتاندىن بۆلەك
 ھېچنېمىسى يوق بىر دەرۋىش تەكەببۇرانە كېلىپ
 پادىشاھنىڭ ئورۇندۇقىغا چۆككۈدەك.
 ساتىراش ئۇنىڭ چاچ - ساقىلىنى ياساپ
 بولغۇچە پادىشاھ ۋەزىر - ھۆكۈمالىرى بىلەن
 كېڭەش قىپتۇ.
 - قەتلى قىلىنىشى زۆرۈر! - دەپتۇ
 كۆپلىرى.
 - ھۈرمەتلەپ كۈتۈپ، بېھوش قىلىۋېتىپ،
 پاختىلىق ئىشتاننىڭ شىرقىلىرى تەكشۈرۈلسە،
 سىر ئاياندۇر، - دەپتۇ ئوڭ قول ۋەزىر.
 ئۇ دېگەندەك ئۇسۇل بىلەن تەكشۈرۈپ
 قارىغۇدەك بولسا، دەرۋىشنىڭ پاختىلىق
 ئىشتىنىنىڭ شىرقىلىرىدىن نوکچا - نوکچا ئالتۇن
 چىقىپتۇمىش، - ياسىن سەتەڭ ئۆزى سۆزلەپ
 بېرىۋاتقان رىۋايەتتىن كېرىلىپ دەيتتى، - ئەقىل
 - پاراسەت يانچۇقۇڭدىكى پۇلدا!
 ئۇ، ياسىن سەتەڭنىڭ مەسلىھەتىنى
 ئورۇنلۇق ھېسابلاپ دىدىل قازارغا كەلدى - يا
 بايدىن چىقار، يا سايرامدىن. بوپتۇ، كىرەي.
 يامىنى كەلسە، بىر يىللىق كېۋەز پۇلۇمنى دو
 تىكەرمەن. ئەھۋالىمنى تۈگەل تىڭشاپ قالسىلا
 دەۋادا ئۇتقان بولىمەن. ئۇ چاغدا، جېنىمنى ئېلىپ
 جاڭگالدا قويۇۋاتقان خۇمىسىنىڭ بېشىدا ياڭاق
 چاقىمىنىمى كۆرسۈن.
 ئۇ، بوسۇغا، ئاتلاپ گويا جەننەتكە كىرىپ
 قالغاندەك روھلىنىپ كەتتى. رېشاتكىلانغان
 گۈللۈكتىكى غۇچىدە ئېچىلغان ئەترە، رەيھان.
 لار كېچە سەلكىنىدە چايقىلىپ، مەستخۇش
 ھىدىلىرى بىلەن مېڭىنى غىدىقلاپ ئادەمگە

تېتىكىلىك بېغىشلايتتى. چېپ دېرىزىدىكى نىل رەڭ
 پەردە ھاۋا توشقۇزۇلغاندەك يەلپۈنەتتى. ھويلا
 تىمتاس ئىدى. ئۇ، زەن سېلىۋىدى ئۆي ئىچىدىن
 گۈدۈڭ - گۈدۈڭ ئاۋاز كەلگەندەك قىلدى.
 پۇتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ دېرىزىگە يېقىنلاشتى.
 راست، ئاۋاز. ئۇ، شۇركىنىپ كەتتى. ئۆيدە باشقا
 ئادەم بولماسلىقىنى ئۈمىد قىلاتتى. ئۇنىڭ كىم
 ئىكەنلىكىنى، نېمە ھەقتە سۆزلىشىۋاتقانلىقىنى
 بىلىش غەرىزىدە دېرىزە تۈۋىگە كەلدى:
 - داۋامىنى سۆزلىگىڭ! - رىغبەت قىلغۇچىنىڭ
 تەلەپپۇزىدا مەسخىرە باردەك قىلاتتى.
 ئۇ، سۆزلىمەكچى بولغۇچىنى ئەرز قىلىپ
 كەلگەن چېغى، دەپ ئويلىدى. ئۇنىڭ دەردى نېمە
 ئىكەنلىكىنى بىلىش ھەۋسىدە دېرىزە تۈۋىدىكى
 گۈللۈككە شىپىدە چۆكتى.
 - باياتىن بېرىقى دېگەنلىرىم يېتەرلىك
 بولمىدىمۇ؟ - سۆزلىگۈچى ئىنجىقلىغاندەك ئىدى.
 - يۇقىرىدا دېگەنلىرىڭىزنى ئىنكاس دېگىلى
 بولمايدۇ، بۇنى شىكايەت دەيمىز. كېرەك
 بولمىدىغىنى پاكىت. كىمدە پاكىت بولسا، شۇ
 يېڭىدىغان گەپ، ئۇقتىڭىزمۇ!؟
 - راست، پاكىت كېرەك، - سۆزلىگۈچى
 ئىنجىقلاپ - ئىنجىقلاپ دەيتتى، - سىزدىن
 سورايدىغىنىم: بۇ قېتىمقى سوتسىيالىستىك
 تەربىيىنىڭ مەقسىتى زادى نېمە؟ بىر قىسىم يامان
 نىيەتتىكى كىشىلەر: يېزىمىزغا سوتسىيالىستىك
 تەربىيە خىزمەت گۈرۈپپىسى ۋىلايەتتىن كېلىپ
 بەلەن قىلدى. يېزا - كەنت مالىيىسىنى تەكشۈرۈپ
 بېرىشنى تەلەپ قىلساق قوبۇل تاپتى. سېلىقىمىز
 27 خىلغا يەتتى. نېمە دەپسە دەپسۈنكى، جەرىمانە
 پۇللىرىنى نېمىگە خەجلىگەنلىكىنى ئېنىقلىتىمىز،
 دېيىشىۋاتىدۇ. يېزىمىزدىكى بىر - ئىككى مۇناپىقنىڭ
 مىجىقىنى چىقىرىپ، ئاكىسىنى قىرغىرتىۋەتمىسەك ئادەم
 بولماي كېتەيلى. ئاۋۋال قوللىمىزغا سايلام بېلىتىنى بىر
 ئالاىلى، ئاندىن كېيىن كۆرسۈن. ئەمىلىدىن قالسىلا
 ياماقچىلىك قىممىتى يوق نېمىلەر ئۇ، دېيىشىپ قەسەم
 ئىچىشتى تېخى.
 - ھوي! سەپسەتىڭىزنى قويۇپ پاكىت
 سۆزلەڭ دەۋاتىمەن، - رىغبەت قىلغۇچى ئۈستەلگە
 ۋاقىدە بىرنى ئوردى.
 - باشلىق يەتتە بالىسىدىن ئالتىنى ئوقۇتۇپ
 بولدى. بەشىنىڭ تويىنى تولىمۇ چوڭ قىلدى.
 يېمەمدۇ - ئىچمەمدۇ؟ كىيىمەمدۇ؟ جىلمىيىپ
 تۇرغان بۇت ئەمەستۇ ھەر قاچان، دېيىشىۋاتىدۇ.
 بەزىلەر: قايسىمىز ۋەكىل بولۇپ قالساق، ئۇنى

قالسا ئەجەب ئەمەس». ئۇنى بىر مەۋھۇم كۈچ قوزغىتاتتى.

- زىيانكەشلىك قىلىشما! - ئۇ، گۈللۈكتىن ۋارقىرىغىنىچە ئېيتىلدى.

- ۋايجان! ئوغرى... ئوغرىنى تۇتۇڭلار! - ئايالنىڭ ئەنسىز ۋارقىرىشى قورۇدىكىلەرنى قورقۇنچلۇق چۈش كۆرۈۋاتقانداك ساراسىمىگە سېلىۋەتتى.

ئۆيدىكى ئىككى ئەركەك ئېتىلغىنىچە چىقىپ قوللىرىغا چىققانلىكى نەرسىلەر بىلەن ئۇنى ئۇر - سوق قىلىشقا باشلىدى. قولۇم - قوشنىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى كىرىپ توپلىنىشقا باشلىدى. ھويلىدىكى چىراغ يېقىلىشىغا ئىش ئايدىڭلاشتى. ئۇنىڭ يېغىشىدا قىزىل رەختكە ئورالغان تۈگۈچ ساڭگىلاپ تۇراتتى. پېشانىسىدىن ئانار شەرىپىتىدەك قان سىرغىۋاتاتتى. بىرسى كېلىپ تۈگۈچنى يېشىۋىدى توپلانغانلار چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتىشتى. باغلام - باغلام تىزىلار چىراغ نۇرىدا كۆكى كۆك، ئېقى ئاق پارىلدايتتى.

- ئاشۇ پۇللىرىمنى ئوغرىلىدى، - ئايال ئىچ كۆڭلەكتە لىغىرلاپ تۇرغان بەدەنلىرىنى تەۋرىتىپ يۇم - يۇم يىغلاپ تۇرۇپ دەپى، - قاراقچىلار بىزنى بۇلىغان يەردە، پۇقرالارغا قاي كۈن ئەمدى.

ئۇ، ئادەملەرنىڭ قولىدىن يۇلقۇنۇپ تۇرۇپ ۋارقىرىدى:

- بۇ ئۆيگە قايسىڭ مېھمان؟ ئۇ گۈيىنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن.

ئۇ ۋارقىراپ يۈگۈرۈشىگە ئايالنىڭ قولىدىكى چۆگۈن ۋالاقىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. چۆگۈندىن تۆكۈلۈۋاتقان سۇ ئاسفالت ھويلىغا يامراشقا باشلىدى.

- تېخى، مال ئىگىسىدىن ئوغرى كۈچلۈك، دەپكەندەك ھۆركىرەيدىيا ماۋۇ ئوغرى، - شوپۇر بولسا كېرەك، تەتۈر ئۈستىخان بىرسى ئۇنى بىرنى قويۇپ تىك مۇللاق چۈشۈرۈۋەتتى.

ئۇزاق ئۆتمەي ساقچىلار يېتىپ كەلدى - دە، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ تۇتۇپ تۇرۇش بۇيرۇقى جاراڭلىدى:

- سەمەت ئوغرىلىغان مىڭ يۈەن زالىڭ پۇل زىيانلانغۇچىغا قايتۇرۇپ بېرىلسۇن. مەزكۇر ئوغرىنىڭ باشقا مەسلىلىرى ئېنىقلانغانغا قەدەر سولاقخانىدا توختىتىپ قويۇلسۇن. M1

كۆرسىتىپ يازغان قوللىمىزنى كېسىۋېتەرمىز ئىلاھىم، - دېيىشمەكتە. بۇ خىل ئۆسەكنى تارقاتقان گۈيىنى تاپتىم.

- كىمكەن؟! - رىغبەت قىلغۇچى سەكرىگەندەك قىلاتتى.

- كەنتىمىزنىڭ بوغالتىرى بولمامدۇ. ئۆتكەندە ئۇنى، - ئىنجىق ئاۋاز دەيتتى، - پەن - تېخنىكاغا مەسئۇل مۇئاۋىن كەنت باشلىقى قىلىپ ئۆستۈرۈپ «دۆڭگە يىقىتىش» تەكلىپىنى بەرسەم ئەمەل بەرگىڭىز كەلمىدى. چاۋمىز چىتقا يېيىلىدىغان بولسىزە، سېلىۋاتقان ئۆيىڭىزنىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدىكى چالا ئىشلار شۇ پېتى قالارمىكىن. ئۇ نېمىلەرنىڭ باشلىقنىڭ ئۆيى پۈتتى دەپكەنلىرى يامانلىقتىن بېشارەتمىكىن دەيمىنا.

- قانداق ئويلاۋاتىسىز؟

- ئاغزىڭىزغا قارايمەن.

- ئامانلىقىمىز ئۈچۈن بەدەل تۆلەيسىز - دە، رىغبەت قىلغۇچى يۇمشاپ كەتكەندەك قىلاتتى، قىلالامسىز؟

- قىلماي! ئەممازە... بولسا، يانا بىر بالداق ئۆستۈرسىڭىز. مېنىڭ دېگەنلىرىمىمۇ يوليورۇق بولسىكەن دەيمىنا.

- ئىپادىڭىزگە قارايمىز، - رىغبەت قىلغۇچى ئورنىدىن قوزغالغان بولسا كېرەك، چىراغ نۇرىغا ئارىلاشقان يوغان كۆلەڭگە ھويلا ئىچىنى گىرىمىسەن قىلىۋەتتى، - بوغالتىرنى ئۆيىڭىزگە باشلاپ مېھمان قىلىڭ. ئارىلىقتا سىرتقا چىقىڭ - دە، ئىشىكىڭىزنى قۇلۇپلاپ، پەيچۈسوغا مەلۇم قىلىڭ. خوتۇنىڭىزدىن كەچسىڭىزلا ئىش پۈتتۈ. قالدى ئىشلارغا مەن تەييار...

«مەن ئىزدىگەن ھويلا بۇ ئەمەسكەن، ئالۋاستىلار ئۇۋىسىغا كىرىپ قالغىنىمنى كۆر».

ئۇ، سەكرەپ تۇرۇپلا كەتتى. ئىنجىقلاپ سۆزلىگۈچى ئىنكاس قىلغان ئەھۋاللار ئۆز كەچمىشلىرىدەك تۇيولاتتى. ئۇ ئېيتقان ئەھۋاللار قەيەردىكى ئىش، ھېلىقى بوغالتىر قەيەردە ئادەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بوغالتىرغا، بوغالتىرنىڭ ئەتراپىدىكى ئادەملەرگە ھېسداشلىقى قوزغالدى. ئەمما بوغالتىرنى ئاگاھلاندۇرالمىتتى. ئۇنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. غىپىدە چىقىپ كېتەي دەپ، بىر بىگۇناھ قىلتاققا چۈشەتتى.

«مەردنىڭ يۇرتى بولمايدۇ». ئۇ، بىردىنلا غەيرەتلىنىپ كەتتى. «ھەققە ئېرىشىش يولىدا ئۆلگەنلەرمۇ باتۇر ھېسابلىنىدىغۇ. مۇشۇ ئىككىسىنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتسەك جەرىمانە يوقاپ

چاقماق قىرى

(تارىخى ئوپپىرا)

- بۇ تارىخى ئوپپىرا «سگاھ» مۇقامى بىلەن
ئاتۇش خەلق ناخشىلىرى ئاساسىدا يېزىلغان
مۇھەممەتئېلى زۇنۇن

قاتناشقۇچىلار

ئىمام مۇھەممەت - 25 ياش

نۇر ئامىنەم - 17 ياش

غازىبەگ - ئىمام مۇھەممەتنىڭ ئاتىسى، 50 ياش

تەشنائى - مەشھۇر مۇقامچى، 75 ياش

ھېسامىددىنباي - نۇر ئامىنەمنىڭ ئاتىسى، 50 ياش

نۇر ئەلا خېنىم - نۇر ئامىنەمنىڭ ئانىسى، 40 ياش

سەئىدۇللا ئىشان - خوجىزادە، 60 ياش

سەپەر سوپى - سەئىدۇللا ئىشاننىڭ مۇرىتى، 50 ياش

سەلەي سوپى - سەئىدۇللا ئىشاننىڭ مۇرىتى، 50 ياش

تەۋەككۈل - بايۇتچە، 17 ياش

قاسىم قىمار - 40 ياش

ھەربىي ئەمەلدار - 50 ياش

پىشقەدەم دېھقانلار، يىگىت - قىزلار، چىرىك

سەئىدۇللا ئىشان

مۇقەددىمە

(ئېلانچى نەزمىسى)

كىمىمۇ يالغۇزلۇقتا كۈچ - دەرىماندىن ئايرىلمىغان،
نى گۈزەل، نى - نى گۈزەل ئارماندىن ئايرىلمىغان؟
ئۆرسەك تارىخىي ۋاراق ئۆرتىنىپ كۆيەمدۇ جان،
قانچە پالۋان ئۆز ئۇرۇق - تۇغقاندىن ئايرىلمىغان؟

بىرسى «ئاق تاغلىق» بولۇپ، بىرسى «قارا تاغلىق» بولۇپ،
جەڭ - جېدەللەر ئىچرە كىملىرى جانىدىن ئايرىلمىغان؟

ئاڭلا، يۇرتتۇزلىق دېگەن كەلكۈن - قىياندىن مىڭ يامان،
بۇ يامان ئاپەتتە كىم جاناندىن ئايرىلمىغان؟

جان پىدا ئەتكەي بۈيۈك بىرلىك ئۈچۈن - ھۈرلۈك ئۈچۈن،
بولسا كىم ئىدراك - ئەقىل، ئىماندىن ئايرىلمىغان؟

1 - كۆرۈنۈش

ۋاقتى: 1947 - يىلى 5 - ئاي، ئەتىگەن.

سەھنىدە: غازىبەگنىڭ پېشايۋانلىق ھويلىسى.

[پەردە ئېچىلىش مۇزىكىسى «دوست خېنىم» ناملىق ئاتۇش خەلق ناخشىسىنى ئاساس قىلىدۇ. بىر كۈپلەپ ناخشا يالغۇز ئەر كىشى تەرىپىدىن ئېيتىلىپ، كۈچلۈك ئومۇمىي خور تەرىقىسىدە تەكرارلىنىدۇ.]
ناخشا:

ئاتۇشۇڭغا بارغۇنچە،

پۇرايدۇ بەشكېرەم باغى.

ئەجەپمۇ يامان ئىكەن،

ھىجران ئوتىنىڭ داغى.

دوست خېنىم ئامان - ئامان،

يار دەردىڭ يامان.

[مۇزىكىنىڭ ئاخىرى «سىگاھ مۇقامى» نىڭ مۇقەددىمىسىگە ئۆزگىرىدۇ. تەشنائى ناخشا بىلەن كىرىدۇ.]

تەشنائى: ناخشا:

(«مەنى ئاۋارە بولغانغا پىراق ئوتى داۋا ئەرمىش» ئاھاڭىدا)

سېنى بەگ ئەيلىدى ئاللا، پەخىرلەن، ئىپتىخار ئەيلە،

ئىگم پەرمىنى بەر ھەقتۇر، يۈرەك - باغرىڭغا يار ئەيلە.

سېنىڭ يەلكەڭدەدۇر، بىلسەڭ، كۆيۈمچان مىڭ ئاتا قەرزى،

ئانا يۇرتۇڭنى پاك مېھرىڭ نۇرى بىرلە باھار ئەيلە.

ئەزىزلىيدۇ سېنى يۇرتداش ئاتام دەپ، غەمگۈزارىم دەپ،
بۇ ئوتلۇق سۆيگۈ - ھۈرمەتنى قەدىرلە، ئەتىۋار ئەيلە.

جاھاندىن ئوتتى سانسىز شاھ، ئېتى قالدى ساناقلقنىڭ،
كۆمۈلمەس بۇ ھەقىقەتنى ئۆزۈڭگە تىلتۇمار ئەيلە.

ئانا يۇرت بەختى - ئىقبالى ئۈچۈن كۆيگەنلەر ئۆلمەيدۇ،
ئىمانىڭ كۈچ - قۇۋۋەت تاپسۇن، بۇ يولدا تاڭ بىدار ئەيلە.

بىلمەسەن، بىر بالا - ئاپەت خاراب ئەتمەكتە يۇرتۇڭنى،
ھالال ھۆكۈمىڭگە ئەل تەشنا، مۇناسىپ بىر قارار ئەيلە.

راۋا كۆرمەيدۇ ئاللامۇ ئەجىرسىز مېۋە كۈتكەننى،
مازار - گۈمبەز ئارا مەيلى تۆكۈپ ياش ئاھۇ - زار ئەيلە،

خۇدامۇ مەردۇ مەردانلار مەدەتكارى، پاناھىدۇر،
بۇ ئاپەت ئەجدىھارىنى ئاياغ ئاستىڭدا خار ئەيلە.

بولۇپ مەردانە سەركەردە، زەپەرگە يول ئېچىپ پارلاق،
ئانا يۇرت ئەھلىنى غەمىدىن خالاس ئەت، بەختىيار ئەيلە.
[ناخشىنىڭ ئاخىرقى كۈپلەپلىرى ئوقۇلۇۋاتقاندا، غازىبەگ چىقىدۇ، سالام بىجا كەلتۈرىدۇ. مۇقەددىمە ئاخىرلىشىش بىلەن تەڭ بىر توپ ئاياللار ناخشا - ئۇسسۇل بىلەن كىرىدۇ.]
ناخشا:

(تەزە - «ۋەھكى ئىشقىڭ زاھىر ئەتسەم ۋە ھىم ئېرۇر ئۆلمەك ماڭا» ئاھاڭىدا.)

بەگ ئاتا، تەشنا زېمىن - تۇپراققا بىر سەپسالغىنا،

سارغىيىپ سۇلغان گىياھ - ياپراققا بىر سەپسالغىنا،

(بەگ ئاتا... چاڭقىغان گۈلباغقا بىر سەپسالغىنا،)

تامچە سۇغا زار بۇلاق، ئۆستەڭ - ئېرىقلار باغرى چاك،

زارى يىغلاپ كۆزگە چۈشكەن ئاققا بىر سەپسالغىنا،

(بەگ ئاتا... باغرى چاك ھەر ياققا بىر سەپسالغىنا.)

يەردە مال، ئاسماندا قۇش بەرمەكتە تەشئاللىقتا جان،

نالە قىلغان قوي، قوزا - ئوغلاققا بىر سەپسالغىنا،

(بەگ ئاتا... ھەر قۇلۇن - تايچاققا بىر سەپسالغىنا.)

غازىبەگ:

بىر كۆرۈپ باقماقچى بولساڭ بۇ يۈرەك - باغرىمنى سەن،

ئوت ئارا يۈز پارە ئاق بالداققا بىر سەپسالغىنا،

(ياز - توبۇز ئاپتاپقا ياغان قاققا بىر سەپسالغىنا،
 ئەل غېمىدە تاش بولۇپ قاتقان بېشىمنىڭ ئۈستىدە،
 تىنجىماس گۈلدۈرماما - چاقماققا بىر سەپسالغىنا،
 (جانلىرىم، يارەنلىرىم، چاقماققا بىر سەپسالغىنا،)
 [ئىمام مۇھەممەت ناخشا بىلەن كىرىدۇ.]
 ناخشا:
 (تەزە چۈشۈرگۈسى - «ئەي نەۋائىي، گەر ماڭا كۆپرەك ئەمەس
 ئۈمىدى ۋەسىل» ئاھاڭدا)
 ئۆرلىمەكتە كۆك تامان دەريائى چاقماق دولقۇنى،
 بۇ ئېقىن مەنبەسى - ئاقباش تاغقا بىر سەپسالغىنا،
 (جان ئاتا... چاقماققا، قارلىق تاغقا بىر سەپسالغىنا.)
 غازىبەگ: ئوغلۇم ئىمام مۇھەممەت!
 ئىمام مۇھەممەت: ئاتا! (قۇچاقلىشىدۇ.)
 ئەشئائى: ئىمام مۇھەممەت بەگزادە قەشقەردىكى ئەڭ مەشھۇر
 خانلىق مەدرىسەنى ئەلىيۇلئەلا تۈگىتىپ قايتىپ كەلدى!
 ھەممەيەلەن: مۇبارەك بولسۇن، بەگزادە!
 ئىمام مۇھەممەت: رەھمەت سىلەرگە. ھۈرمەتلىك ئاتا،
 قەدىرلىك ئۈستازىم، ئاتۇشلۇق ساۋاقداشلىرىمدىن ئاڭلىشىمچە،
 چاقماق دەرياسىنىڭ سۈيى ناھايىتى ئۇلۇغ ئىكەن، ئاتۇش ھازىر سۇ
 ئاپىتى گىردابىدا تۇرۇۋېتىپتۇ. بۇ يەر بولسا، قۇرغاقچىلىق
 ئىسكەنجىسىدە.
 غازىبەگ: دۈرۈس، ئوغلۇم، تېخى يەتتە - سەككىز يىل
 ئالدىدىلا ئۈستۈن ئاتۇش قورغان بىلەن، ئاستىن ئاتۇش بىلەن
 بىر ئىدى. چاقماق دەرياسى سۈيىنىڭ تۆتىن ئۈچ ئۇلۇشىنى بىز
 تۇتاتتۇق. شىڭ شىنەي دېگەن جاللات بىزنى ئايرىۋەتكەندىن بۇيان
 ئاتۇش زېمىنى زەيلىمەكتە، بەشكېرەم بولسا.
 [جەندە - كۈلاكىيگەن بەدەيۋەت سويپىلار جەرە سېلىپ
 كىرىدۇ:]
 كەلدى ئۈستاز - ئەۋلىيا، ھۇۋ،
 باسقان ئىزى تۇتيا، ھۇۋ.
 پىرىم سالسا بىر نەزەر، ھۇۋ،
 داۋا تاپقاي بىداۋا، ھۇۋ.
 ھۇۋى ئاللا، ھۇۋ،
 ياپ، يۈزۈڭنى ياپ!
 ئەۋلىيانىڭ ئۆزىنى، ھۇۋ،
 كۆزگە سۈرگىن ئىزىنى، ھۇۋ.
 سۆيسەڭ نېمەش يۈزىنى، ھۇۋ،
 ھەدىس بىلگىن سۆزىنى، ھۇۋ.
 ھۇۋى ئاللا، ھۇۋ،

ياپ، يۈزۈڭنى ياپ!
 [سويپىلار جەرە سېلىپ مەيداننى ئايلىنىپ ئاياللارنى قوغلاپ
 چىقىرىدۇ. سەئىدۇللا ئىشان خوجا تەكەببۇرانە قەم تاشلاپ
 كىرىدۇ.]
 غازىبەگلەر: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سەئىدۇللا ئىشان خوجا
 ھەزرەتلىرى، ئەزىزانە قەدەملىرىگە مۇبارەك بولغاي.
 سەئىدۇللا ئىشان: (نەزم)
 غېرىب - غۇرۋانە بۇ يۇرتنى زىيارەت قىلغىلى كەلدىم،
 قارا تۇپراقىدا تەكبىر - تىلاۋەت قىلغىلى كەلدىم.
 سويپىلار: ھەق - راست.
 سەئىدۇللا ئىشان:
 بوۋام ئافاق خوجام تەنھا مىراس ئەتمىش ئۇدۇم بىرلە،
 ئەقىل بەتمەس ئاجايىپ بىر كارامەت قىلغىلى كەلدىم.
 سويپىلار: خوش - خوش.
 سەئىدۇللا ئىشان:
 ئەجەل ئىسكەنجىدە پەرياد ئۇرۇپ ياتقان زەئىپلەرگە،
 پىرىمنىڭ نامىدىن خەيرى - ساخاۋەت قىلغىلى كەلدىم.
 سويپىلار: خوش - خوش.
 غازىبەگ: قۇرغاقچىلىق دەردىنى تارتىۋاتقان بەشكېرەم خەلقى
 ھىممەت - مۇرۇۋەت، خەير - ساخاۋەتلىرىگە تولىمۇ مۇھتاج. جاناب
 سەئىدۇللا ئىشان خوجام ھەزرەتلىرىنىڭ ئىلتىپاتى نېمىكىن؟
 سەئىدۇللا ئىشان: خام!
 سويپىلار: ئاپئاق ماتا!
 غازىبەگلەر: ماتا؟
 سەئىدۇللا ئىشان: ھارۋا - ھارۋا ئاق ماتا!
 سەپەر سويپى: ھەزرىتى ئافاق خوجام روھى - ئەرۋاھىنىڭ
 مۇبارەك نەزىرى چۈشۈپ تۇرىدىغان شەرىپەت كۆلىنىڭ سۈيىگە يەتتە
 كېچە - كۈندۈز چىلاپ، خوجام ھەزرەتلىرى مازارىنىڭ جۇلالىق
 ئاپتېپىدا يەتتە كېچە - كۈندۈز قۇرۇتقان ماتا بۇ!
 سەلەي سويپى: ئاخىرەتكە سەپەر قىلىدىغان ھەر قانداق كىشى
 بۇ ماتادىن ئاپئاق لىباس كىيىۋالدىغان بولسا، ئاھ خۇدا، سەككىز
 جەننەت ھۈرلىرى...
 سەپەر سويپى: مەرھابا، ئەھلى مۇسۇلمان. (تازىم
 سەلەي سويپى
 قىلىشىدۇ).
 غازىبەگ: خوش، يەنىچۇ، ھەزرىتىم؟
 سەئىدۇللا ئىشان: جاۋابنامە! (مۆھۈرلۈك خەتنى خالىغان
 قىياپەتتە كۆرسىتىدۇ.)
 غازىبەگلەر: «جاۋابنامە»!
 سويپىلار: جەننەتنىڭ يول خېتى!

سەئىدۇللا ئىشان: بىلەمسىلەر، نېمىشقا تۇرپان دىيارىنىڭ ئاستى كۆل، ئۈستى چۆل بولۇپ قالغان؟
 غازىبەگ: ئاللاننىڭ ئىرادىسى بىلەن، تەقسىر.
 تەشئائى:

سەئىدۇللا ئىشان: دۇئاىبەتكە كەتكەن، دۇئاىبەتكە!
 سوپىلار: ھەق - راست، دۇئاىبەتكە كەتكەن.
 سەئىدۇللا ئىشان: بەشكېرەملىك نادانلارمۇ پىرزادىلىرىمىز - نىڭ قەھرىگە يولۇققان، قارغىشىغا كەتكەن!
 سوپىلار: دۇئاىبەتكە كەتكەن!

ئىمام مۇھەممەت: سەۋەبى نېمىدۇ، تەقسىر؟
 سەئىدۇللا ئىشان: قەشقەر شەھىرىگە كىرىپ - چىقىشتا ئۇلۇغ ئافاق خوجام مەقبەرىسى يېنىدىن ئۆتتۇ - يۇ، دۇئا - تىلاۋەت قىلىشمايدۇ.
 سەلەي سوپى: سوكسوك ئېشەك، قىرچاقغۇ ئاتلىرىدىن چۈشمەي ئۆتۈشكەن!

سەپەر سوپى: پىرزادىلىرىمىزنىڭ روھى - ئەرۋاھىغا ئاتاپ ياغ پۇراتمايدۇ، مازار - خانىقالارنى يوقلاپ تۇرمايدۇ، گۇناھ - كىبىرلىرى تولا!

سوپىلار: ھەددىدىن زىيادە!
 سەئىدۇللا ئىشان: شۇ ۋەجىدىن بۇ يۇرتقا قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈزلەندى.
 سوپىلار: ھەق - راست.

سەئىدۇللا ئىشان: ئۆلمەكلىك ھەق، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلمەكلىك بەرھەق. شۇنداقمۇ؟
 ھەممەيلەن: ئەلۋەتتە.

سەئىدۇللا ئىشان: قاپقارا گۆر ئىچىدە كۆزىنى ئاچقان ھەر قانداق مېيىت تۆمۈر توقماق تۇتۇپ تۇرغان بەدەھەيۋەت سوراقچى پەرىشتىلەرنى كۆرىدۇ.
 سوپىلار: كۆرىدۇ - جەزمەن كۆرىدۇ.

سەئىدۇللا ئىشان: قورقۇپ، تىلىنى تۇتۇلۇپ، زۇۋان پۈرەلمەي قالىدۇ.
 سوپىلار: يا ھەزرەت، يا پاناھ... ..

سەئىدۇللا ئىشان: رەببىڭ كىم، رەسۇلۇڭ كىم؟ قاتارلىق سوئاللاردىن كېيىن «مەزھىبىڭ قايسى؟» دېسە، نېمىدەپ جاۋاب بېرىسەن؟ ئەي قارىي بالا، سەن دەپ باققىنە! پىر - ئۇستازنىڭ قايسى؟ دەپ سورىسچۇ؟

سەپەر سوپى: پىر - ئۇستازىم ھەزرىتى ئافاق خوجام ئالىيلىرى، دەك.
 سەلەي سوپى: دەك، ئىمانىمىز كېتىمىز، بىكار - نېمانداق جاۋاب بەرمەيسىز؟ نېمىنى ئويلاۋاتىمىز؟

ئىمام مۇھەممەت: بۇ ئەنگۈشتەرنىڭ باھاسىغا يەتكىلى بولارمۇ - بولماسمۇ؟ دەپ ئويلاۋاتىمەن.

سەئىدۇللا ئىشان: قول - ئىلكىدە بارلار بىرەر باغ - ھويلا، توققۇز - ئون مو يەر، قولى قىسقىراقلار بىرەر ئات - تۆگە، كالا - قوتاز، قوي - قوزا بەرسىلا... ..
 ئىمام مۇھەممەت: ئۇنىڭغىمۇ قانداق بولالمىغانلارچۇ، ئىشان خوجام؟

سەئىدۇللا ئىشان: پېشانىسىگە پۈتۈلگەننى كۆرىدۇ - دە.
 سوپىلار: بارىدىغان يېرىگە بارىدۇ - دە!
 ئىمام مۇھەممەت: كەچۈرگەيلا، ئىشان ھەزرەتلىرى، بەشكېرەم خەلقى ھازىر كېيىن بىلەن ئاخىرەتنىڭ يول خېتىگە ئەمەس، سۇغا مۇھتاج!
 سەئىدۇللا ئىشان: نېمە؟
 سوپىلار:

ئىمام مۇھەممەت: ئۇ دۇنياغا ئەمەس، بۇ دۇنياغا، ماماتلىققا ئەمەس، ھاياتلىققا مۇھتاج.
 سەئىدۇللا ئىشان: نېمە؟ سىلەرمۇ شۇنداق دەمسىلەر؟

غازىبەگ: شۇنداق، ئىشان خوجام.
 تەشئائى:

سەئىدۇللا ئىشان: بۇ - خۇدا بەرگەن جازاغا شۈكرى قىلمىغانلىق، يولدىن چىققانلىق! يېرىڭلار، ساخاۋىتىمىزنى ئەلگە يەتكۈزگەچ تۇرۇڭلار!

سوپىلار: خوپ، ئىشان خوجام ئالىيلىرى (چىقىپ كېتىدۇ).
 ئىمام مۇھەممەت: (دىل بايان) نادان خەلقنى يەنە قاقتى - سوقتى قىلىشىدىغان بولدى - دە! (ماڭىدۇ).

تەشئائى: بەگزادە، (قېشىغا بېرىپ) تەخىر قىلسىلا.
 ئىمام مۇھەممەت: «جەننەتنىڭ يول خېتى» دېگەنمۇ گەپمۇ؟ قۇمۇش قەلەمدە يازغان بىر جاۋابنامىنى ئەمەس، خۇدانىڭ كالامىنى تېڭىپ قويسىمۇ يەنىلا ھەر كىم بارىدىغان يېرىگە بارىدۇ - دە.
 تەشئائى: ئۇغۇ شۇنداق، ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى - سائىتى بار، ئازراق تەخىر قىلسىلا.

سەئىدۇللا ئىشان: نېمە پىچىر - پىچىر ئۇ؟
 تەشئائى: يۇرتداشلىرىمىز توسۇلۇپ قالغان چاقماق دەريا سۈيىنى ئېپكېلىش غۇلغۇلىسىنى قىلغانىدى، تەقسىر. بىزمۇ شۇ ھەقتە... ..

سەئىدۇللا ئىشان: گۇناھ! خۇدا بەرگەندىن ئارتۇققا قول ئۇزىتىش گۇناھ!
 ئىمام مۇھەممەت: ئاللاننىڭ كالامىدا مۇنداق دېيىلگەن، تەقسىر: «ۋە خەلق نەلەكوم، مافىل ئەرزى جەمئىيە». بۇنىڭ مەنىسى: «يەر - زېمىننى سىلەرنىڭ پايداڭلار ئۈچۈن ياراتتىم»

دېگەن بولىدۇ.

سەئىدۇللا ئىشان: بۇ دۇنيانىڭ راھىتىگە بېرىلىش - گۇناھ. ئادەمنىڭ ئەڭ ياخشىلىرى بۇ دۇنيانى ئەمەس، ئۇ دۇنيانى ئارزۇلايدۇ.

ئىمام مۇھەممەت: قۇلاق سالىسلا، ئىشانەم، جاناب رەسۇلىللا مۇنداق دەيدۇ: «سەئىدۇللا ئاراڭلاردا ئەڭ ياخشى ئادەملەر ئۇ دۇنيانى دەپ بۇ دۇنياغا سەل قارايدىغان ياكى بۇ دۇنيانى دەپ ئۇ دۇنياغا سەل قارايدىغان ئادەملەر بولماستىن، ھەر ئىككى دۇنيا ئۈچۈن ئىشلەيدىغان ئادەملەردۇر.»

[غازىبەگ بىلەن تەشنىئى رازىمەنلىك بىلەن كۈلۈپ قويدۇ.]
سەئىدۇللا ئىشان: (ئوڭايىز ھالەتتە) بۇ... تالسىچاق، يوق... يوق گەپ.

[ھەربىي ئەمەلدار چەمبەرچەس باغلانغان ئىككىسى - ئۈچ دېھقاننى دەشكۈشلىگەن ھالدا كىرىدۇ، يېنىدا قوراللىق چېرىك.]
ھەربىي ئەمەلدار: گەپ قىل، ئۆلەرمەن قېرى، بېگىڭنىڭ ئالدىدا دە: شىللىڭدىكى قەرزلەرنى تۆلەمسەن - يوق؟!
دېھقان: سەن قەرزدارمۇ، مەنمۇ؟ خۇدانىڭ دەرگاھىدا ھېسابلىشىۋالارمىز، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل!

ھەربىي ئەمەلدار: نېمە دېدىڭ، ھايۋان؟
دېھقان: ئۆزۈڭ!

غازىبەگ: تۆلەيمەن، خۇدايىم بۇيرسا، يازلىق ئورۇم - يىغىمىدىن كېيىنلا تۆلەيمەن دەيدۇ.
تەشنىئى: راست، شۇنداق دېدى.

ئىمام مۇھەممەت: شۇنداق دېدى.
غازىبەگ: تۆلەپ كەلگەن، يەنە تۆلەيدۇ.

ھەربىي ئەمەلدار: سىز ھۆددە قىلالامسىز؟ كېپىل بولالامسىز؟

غازىبەگ: ئەلۋەتتە.
ھەربىي ئەمەلدار: مۆھلەت؟
غازىبەگ: ئىككى ئاي.

ھەربىي ئەمەلدار: تاپان ھەققى؟
غازىبەگ: مانا 10 سەر تەڭگە.
ھەربىي ئەمەلدار: ئارغامچا پۇلى؟

غازىبەگ: مانا ئۈچ سەر.

ھەربىي ئەمەلدار: قامچا ھەققى!
غازىبەگ: (ھەيران قالدۇ.)

سەئىدۇللا ئىشان: بېرىڭ، غازىبەگ، قامچا ئۇرۇشقىمۇ كۈچ سەرپ بولىدۇ - دە؟ شۇنداقمۇ، خوجايىن ئالىيلىرى؟ بېرىڭ، بەش سەر ئاق تەڭگە ئۈزىتىڭ، غازىبەگ.
غازىبەگ: بولىدۇ، ئىشان خوجام، مانا بەش سەر - قامچا

ھەققى!

ھەربىي ئەمەلدار: (تەڭگىلەرنى ئېلىپ) يەنە ئاگاھلاندۇرۇپ قويماي، غازىبەگ، مۆھلەت - ئىككى ئاي! يۈر (چېرىكىنى ئەگەشتۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ).

سەئىدۇللا ئىشان: ئامان بولسىلا، خوجايىن. چېرىكىنى قۇرۇق ياندۇرمايدىغان ئىش ئىدى، غازىبەگ، قۇرۇق كەتكىنى يامان بولدى.

[ئىمام مۇھەممەت، تەشنىئىلار باغلاقتىكىلەرنى يېشىدۇ. بوۋاي غازىبەگ بىلەن سەئىدۇللا ئىشان قاتارلىقلاردىن مەدەت، رەھىم - شەپقەت تىلەپ ناخشا باشلايدۇ.]

(نۇسخا - «كۆرۈپ گۈلدەك يۈزۈڭ جان پارە - پارە» ئاھاڭىدا)

ئەيلىدى باغرىمنى ھەسرەت پارە - پارە،
قاتمۇ قات بۇ قايغۇ - كۈلپەت پارە - پارە.

تويىمغۇر قاسماپ بىلەيدۇ قوش پىچاق،
پۈت - قولى باغلاققا بەند قوي بىز بىچارە.

كەتتىلەر يۇرتتىن تېزىپ نى - نى كىشى،
بولدى گويما ئەل - جامائەت پارە - پارە.

بەگلىرىم، ئىشانلىرىم، ئەيلەڭ جاۋاب،
بۇ قارا تەقدىرگە بارمۇ - يوقمۇ چارە؟

[ناخشا ئېيتىلىش جەريانىدا بىر بۆلۈم يىگىتلەر كىرىپ، بوشانغانلاردىن ھال سورايدۇ، ئىمام مۇھەممەتنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى مۇبارەكلىگەچ ناخشىغا جۈر بولىدۇ.]

سەئىدۇللا ئىشان: شۈكرى قىل، كۈپپار بولسەن، شۈكرى قىل!

بوۋاي: شۈكرى قىلدىمەن، تەقىمىز؟
سەئىدۇللا ئىشان: ئەلۋەتتە. ئاز - تولا قامچا يېگەن بولساڭمۇ، ھايات قالغىنىڭغا شۈكرى قىل، باغلانغان بولساڭمۇ، دارغا ئېسىلمىغانغا شۈكرى قىل.

ئىمام مۇھەممەت: ئىشان خوجا ھەزرەتلىرى توغرا دەيدۇ.
(نەزم:)

شۈكرى - شۈكرى تىللىسىمۇ ئۇرمىغانغا،
يىگىتلەر: شۈكرى!

ئىمام مۇھەممەت: ئۇرغاندىمۇ بەل - قوۋۇرغام سۇنمىغانغا.
يىگىتلەر: شۈكرى!
ئىمام مۇھەممەت:

ھەرنە قىلسا مەرۇم ئېتىپ نۇر - يورۇقتىن،

قاپقاراڭغۇ زىنداندا قويمايغانغا.

يىگىتلەر: شۈكرى! (بۇ يەردە يەنە بىر قېتىم ئۇيغۇرچە يازغاندا)

ئىمام مۇھەممەت:

قاپقاراڭغۇ زىنداندا قويغاندىمۇ، تىلىم كېسىپ، كۆزلىرىمنى ئويمايغانغا.

يىگىتلەر: شۈكرى!

ئىمام مۇھەممەت:

تىلىم كېسىپ، كۆزلىرىمنى ئويمايغاندىمۇ، گال پىچاقتا تولۇمچىلاپ سويمايغانغا!

يىگىتلەر: شۈكرى!

ئىمام مۇھەممەت:

شۈكرى - شۈكرى تولۇمچىلاپ سويمايغانغا، يۈرىكىمنى كاۋاپدانغا قويمايغانغا!

كۆپچىلىك: شۈكرى - شۈكرى!

سەئىدۇللا ئىشان: ئەي قارغىش قېپى ياۋايىلار، كۆرۈشىسەن، باغلىرىڭ قۇرۇپ چۆلگە ئايلىنىپ كېتىدۇ، كۆرۈشىسەن! (چىقىپ كېتىدۇ.)

ئىمام مۇھەممەت: قان - قېرىنداشلىرىم، ئاتۇش خەلقى چاقماق دەرياسىنىڭ سۈيىنى سىغدۇرالمىۋېتىپتۇ. بىز بولماق، تەشئالىق ئازابى تارتماقتىمىز. ئەمەلدارلار قەرز سۈيلىمەكتە.

ئىشان - خوجىلار بىزنى ئۇ دۇنيانىڭ تەييارلىقىغا ئالدىراتماقتا. بۇ دۇنيا بىلەن ئاسانلا خوشلاشقىمىز يوق، شۇنداقمۇ؟

كۆپچىلىك: شۇنداق!

ئىمام مۇھەممەت: يىگىتلەر چاقماق تەرەپكە ئاتلانماق. يىگىتلەر: بىز تەييار!

ئىمام مۇھەممەت: ھۈرمەتلىك ئاتا - ئانا، ئۇستازلىرىمىز ئاقىيول تىلەپ دۇئا بەرسە.

پېشقەدەملەر: بارىكالا، يىگىتلەر!

تەشئالى: ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

ھەممەيلەن: ئامىن!

ناخشىلىق ئۇسسۇل:

(جۇلا - «كۆرگىلى كەلدىڭلىمۇ» ئاھاڭدا)

ئاتلىرىم ئالتۇن قانات، ئالتۇن يۈگەن، ئالتۇن ئىگەر.

ئەل ئۈچۈن قىلىدىم سەپەر، خۇش قال قېرىنداش جان - جىگەر.

جان ئانا، جانم ئانا، ھەق يولدا بولسۇن جان پىدا، غەم يېمەك، تەشۋىش يېمەك بىزگە مەدەتكار ئول خۇدا.

تەنگە جان، جانغا ئارام،

چاقماق سۈيىنىڭ لەززىتى. جانىجان ئەل دەردىگە دەردمان بولۇش ئەر خىزمىتى.

جان ئانا، جانم ئانا، ھەق يولدا بولسۇن جان پىدا، غەم يېمەك، تەشۋىش يېمەك بىزگە مەدەتكار ئول خۇدا.

بەل باغلىغان ھەر كىشى، سانالمايدۇ ئەر كىشى. ئەر كىشىنىڭ قەلبىدە (ئاللا، ۋاي باللا) مەردانلىق ئۆركىشى.

ئەل غېمىنى يەر كىشى - چىن - ھەقىقىي ئەر كىشى. چۆرگىلەيدۇ بېشىدا (ئاللا، ۋاي باللا) ئەل غېمىنىڭ گەردىشى.

(قايتارما) [ئۇسسۇل ئۆزگىرىدۇ. بىرتوپ قىزلار كىرىدۇ. يىگىت - قىزلار ئارىلىشىپ ئوينىدايۇ.] ناخشا: (سەنەم - «ئۇيان ئۆتۈپ - بۇيان ئۆتۈپ ئالاي كۆڭلۈڭنى» ئاھاڭدا)

چاقماق سۈيىنىڭ لەززىتى. جانىجان ئەل دەردىگە دەردمان بولۇش ئەر خىزمىتى.

جان ئانا، جانم ئانا، ھەق يولدا بولسۇن جان پىدا، غەم يېمەك، تەشۋىش يېمەك بىزگە مەدەتكار ئول خۇدا.

بەل باغلىغان ھەر كىشى، سانالمايدۇ ئەر كىشى. ئەر كىشىنىڭ قەلبىدە (ئاللا، ۋاي باللا) مەردانلىق ئۆركىشى.

ئەل غېمىنى يەر كىشى - چىن - ھەقىقىي ئەر كىشى. چۆرگىلەيدۇ بېشىدا (ئاللا، ۋاي باللا) ئەل غېمىنىڭ گەردىشى.

(قايتارما) [ئۇسسۇل ئۆزگىرىدۇ. بىرتوپ قىزلار كىرىدۇ. يىگىت - قىزلار ئارىلىشىپ ئوينىدايۇ.] ناخشا: (سەنەم - «ئۇيان ئۆتۈپ - بۇيان ئۆتۈپ ئالاي كۆڭلۈڭنى» ئاھاڭدا)

چاقماق دەرياسىنىڭ سۈيىنى سىغدۇرالمىۋېتىپتۇ. بىز بولماق، تەشئالىق ئازابى تارتماقتىمىز. ئەمەلدارلار قەرز سۈيلىمەكتە.

ئىشان - خوجىلار بىزنى ئۇ دۇنيانىڭ تەييارلىقىغا ئالدىراتماقتا. بۇ دۇنيا بىلەن ئاسانلا خوشلاشقىمىز يوق، شۇنداقمۇ؟

كۆپچىلىك: شۇنداق!

ئىمام مۇھەممەت: يىگىتلەر چاقماق تەرەپكە ئاتلانماق. يىگىتلەر: بىز تەييار!

ئىمام مۇھەممەت: ھۈرمەتلىك ئاتا - ئانا، ئۇستازلىرىمىز ئاقىيول تىلەپ دۇئا بەرسە.

پېشقەدەملەر: بارىكالا، يىگىتلەر! تەشئالى: ئامىن، ئاللاھۇ ئەكبەر!

ھەممەيلەن: ئامىن!

ناخشىلىق ئۇسسۇل: (جۇلا - «كۆرگىلى كەلدىڭلىمۇ» ئاھاڭدا)

ئاتلىرىم ئالتۇن قانات، ئالتۇن يۈگەن، ئالتۇن ئىگەر. ئەل ئۈچۈن قىلىدىم سەپەر، خۇش قال قېرىنداش جان - جىگەر.

جان ئانا، جانم ئانا، ھەق يولدا بولسۇن جان پىدا، غەم يېمەك، تەشۋىش يېمەك بىزگە مەدەتكار ئول خۇدا.

تەنگە جان، جانغا ئارام، چاقماق سۈيىنىڭ لەززىتى. جانىجان ئەل دەردىگە دەردمان بولۇش ئەر خىزمىتى.

جان ئانا، جانم ئانا، ھەق يولدا بولسۇن جان پىدا، غەم يېمەك، تەشۋىش يېمەك بىزگە مەدەتكار ئول خۇدا.

بەل باغلىغان ھەر كىشى، سانالمايدۇ ئەر كىشى. ئەر كىشىنىڭ قەلبىدە (ئاللا، ۋاي باللا) مەردانلىق ئۆركىشى.

ئەل غېمىنى يەر كىشى - چىن - ھەقىقىي ئەر كىشى. چۆرگىلەيدۇ بېشىدا (ئاللا، ۋاي باللا) ئەل غېمىنىڭ گەردىشى.

(قايتارما) [ئۇسسۇل ئۆزگىرىدۇ. بىرتوپ قىزلار كىرىدۇ. يىگىت - قىزلار ئارىلىشىپ ئوينىدايۇ.] ناخشا: (سەنەم - «ئۇيان ئۆتۈپ - بۇيان ئۆتۈپ ئالاي كۆڭلۈڭنى» ئاھاڭدا)

چاقماق دەرياسىنىڭ سۈيىنى سىغدۇرالمىۋېتىپتۇ. بىز بولماق، تەشئالىق ئازابى تارتماقتىمىز. ئەمەلدارلار قەرز سۈيلىمەكتە.

ئىشان - خوجىلار بىزنى ئۇ دۇنيانىڭ تەييارلىقىغا ئالدىراتماقتا. بۇ دۇنيا بىلەن ئاسانلا خوشلاشقىمىز يوق، شۇنداقمۇ؟

كۆپچىلىك: شۇنداق!

ئىمام مۇھەممەت: يىگىتلەر چاقماق تەرەپكە ئاتلانماق. يىگىتلەر: بىز تەييار!

ئىمام مۇھەممەت: ھۈرمەتلىك ئاتا - ئانا، ئۇستازلىرىمىز ئاقىيول تىلەپ دۇئا بەرسە.

قىزلار: كاككۆك بولۇپ سايىغا يەنە

دەريانى بويلاپ.

ئۇزاق تۈنلەر بىدارى مەن،

سەن يارنى ئويلاپ.

يىگىتلەر: چاقماق دەريا دولقۇنىدا

گۈزەل ئاي پەرى.

سەن - سەن مېنىڭ يۈرەك پارەم،

بەختىم دىلبەرى.

قىزلار: مەردلەرنى بىز ئەلنىڭ ئېسىل

ئوغلانى دەيمىز.

مەرد يىگىتلەر، ساڭا ئاقىيول،

ئۈسرەت تىلەيمىز.

[پۈتۈن سورۇن ئەھلى چاقماق دەرياسى تەرەپكە يۈرۈش

قىلىشقا ئىرادە باغلىغان مەغرۇر يىگىتلەرگە ھۆرمەت - ئېھتىرام

بىلدۈرىدۇ.]

(پەردە چۈشىدۇ.)

2 - كۆرۈنۈش

ۋاقتى: 1947 - يىلى 5 - ئاينىڭ ئاخىرى، سەھەر پەيتى.

سەھنىدە: ھېسامىددىنباينىڭ شىپاخلىق بېغى.

[ئاتۇش خەلق ناخشىسى - «چىمچاق» مۇزىكىسى ساداسى

ئىچىدە پەردە ئېچىلىدۇ. نۇر ئامىنەم چىمچاق - گۈلگۈچ

ئۈستىدە.]

نۇر ئامىنەم: ناخشا:

(«چىمچاق» نىڭ بىرىنچى ئۆزگىرىشى)

چىمچاقچىم چىمچاق،

ئادەم مەن، ئەمەس قورچاق.

قايغۇ - دىشۋار قويندا

جانۇ جىسىم بىر ئوچاق.

چىمچاقچىم - چىمچاق،

ساچىم بولدى بىر قۇچاق.

ئاسماندىكى لەگلەگىتىم،

يىغۋالدى يېپىمنى.

جان كۆيەرم ئاتامۇ

ئاڭلىمايدۇ گېپىمنى.

يىغۋالدى يېپىمنى،

كىم ئاڭلايدۇ گېپىمنى؟

[قاسم قىمارۋاز باغ تەرەپتىن كىرىدۇ.]

قاسم: ناخشا:

(«چىمچاق» نىڭ ئىككىنچى ئۆزگىرىشى)

بۇ يۇرتتا كىم بىز دېگەن،

كۆڭۈل خۇشى قىز دېگەن.

بىلىپ قويغىن، ئامىنەم،

ئاكاڭ سېنى ئىزدىگەن.

ئاكاڭ سېنى قۇشلايدۇ،

ئۆز كۆڭلىنى خۇشلايدۇ.

گەپ - سۆزىگە كۆنىمەڭ،

پەشۋالايدۇ، مۇشتلايدۇ.

نۇر ئامىنەم: ناخشا:

(«چىمچاق» نىڭ ئۈچىنچى ئۆزگىرىشى)

ئارزۇلايمەن كۈلمەكنى،

ھايات پەيزى سۈرمەكنى.

قىمارۋازغا تەگكىچە،

ئوغا ئىچەرمەن،

جاندىن كېچەرمەن،

ئەۋزەل دەيمەن ئۆلمەكنى،

بېھىش يۈزى كۆرمەكنى.

قاسم: جاندىن كېچەرمەش تېخى، ھى - ھى - ھى! (ئاغزىغا

ناس سالىدۇ.)

نۇر ئامىنەم: (ناخشىنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىدۇ)

چىمچاقنىڭ تاناسى

سىرتماق بولسۇن، دار بولسۇن،

ئاسمان - پەلەك دار بولسۇن.

ئاللا ئىگەم بار،

باشقا نېمەم بار،

ئېسىلغىنىم دار بولسۇن،

جەننەت ماڭا يار بولسۇن.

[چىمچاق تانىمىنى يېتەي دەپ تۇرغاندا، سىرتتىن ئاۋازلار

ئاڭلىنىدۇ. قاسم ئۆزىنى دالدىغا ئالىدۇ.]

ھېسامىددىنباي: قىزىم، نۇر ئامىنەم! جېنىم بالام!

(كىرىدۇ)

نۇر ئەلا خېنىم: جېنىم بالام! (كىرىدۇ) نېمە دېگىنىڭ بۇ؟

نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ (قۇچاقلايدۇ)

ھېسامىددىنباي: نېمانداق قاراملىق قىلىسەن، ئەقىللىق

قىزىم؟

نۇر ئامىنەم: شۇنچە يىغلاپ يالۋۇردۇم، ئاتا. سۆزىڭىزدىن

يانمىدىڭىز، باغرى قان - زەرداپ بولۇپ كېتىۋاتقان بىچارە

قىزىڭىزنى ئويلاپمۇ قويمىدىڭىز، ئاتا.

ھېسامىددىنباي: ئالسى نەسەب، نام - ئابرويۇق ئۇلۇغ

زاتلارنىڭ ئەۋلادى ئىدى، قىزىم.

نۇر ئامىنەم: ئۇنداق قىمارۋازنى كۆرەر كۆزۈم يوق، يەنە زورلاۋېرىدىغان بولسىڭىز، ئانا!... (چىمچاق تانىمغا تىكىلىدۇ.)

نۇر ئەلا خېنىم: ئۇنىڭ ئەجدادلىرى نام - ئابرويۇلۇق ئېسىل ئادەملەر بولغان بىلەن ئۆزىنىڭ ئەھۋالى ئۇ تۇرسا، دادىسى؟
ھېسامىدەنباي: ئانا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن نى - نى ئېسىل ئادەملەر ئارىغا چۈشكەندى. ھەي... سەت بولدى - دە.

نۇر ئەلا خېنىم: ئاناڭنىڭ گېپىنى ئاڭلىدىڭمۇ، قىزىم؟ ئاناڭ ئۇنداق تاش يۈرەكلەردىن ئەمەس. خاتىرجەم بول قىزىم، كۆزۈڭدىن بىر تامچە ياش تۆكىدىغان ئىشنى قىلمايمىز. شۇنداقمۇ، دادىسى؟

ھېسامىدەنباي: ھەي... بەلكى بۇمۇ خۇدانىڭ ئىرادىسىدۇ. نېمە دېگۈلۈك ئەمدى؟ يۈر، قىزىم.
نۇر ئامىنەم: مانا ھازىر، دادا.

نۇر ئەلا خېنىم: يۈرسە دادىسى، بىز چىقىۋېرىيلى (چىقىپ كېتىشىدۇ).

نۇر ئامىنەم: ئۇ قىمارۋازدىن قۇتۇلىدىغان كۈنلەر بولارمۇ زادى؟

[تەۋەككۈل توكۇرمارىلاپ كىرىپ نۇر ئامىنەمگە ئاستاغىنە يېقىندى. لىشىدۇ.]

تەۋەككۈل: قاغا جىگدە مېنى يېمەڭ،

مەيدەم ئاغرىيدۇ دېمەڭ.

كەتسە ئۇ قاسىم قىمار،

مەن ئالارمەن غەم يېمەڭ.

نۇر ئامىنەم: ھە؟ نېماندەك ئىمانىمنى ئېزىقتۇرىدىغاندۇ بۇ توكۇرچاق! قانداق كىردىڭ بۇ يەرگە؟

تەۋەككۈل: تامغا يامشاي دېسەم بويۇم يەتمەي سۇڭگۈچتىن ئۆمىلەپ كىردىم دېگىنە ئامىنەم. قارىمامەن تىزلىرىمنىڭ سۈرۈلۈپ، قاناپ كەتكىنىنى!

نۇر ئامىنەم: نېمىشقا كىردىڭ؟

تەۋەككۈل: ئالىمەن دەپ، شۇ.

نۇر ئامىنەم: نېمىنى؟

تەۋەككۈل: سېنى.

نۇر ئامىنەم: تولا چۈكۈلدىماي يولۇڭغا ماڭغىنا توكۇرچاق! تەۋەككۈل: چۈكۈلدايدىغان چۆچىمىدىمەن؟ «مەن قاچان چوڭ بولسەن، پارىم بىلەن تەڭ بولسەن» دەپ ناخشا ئېيتىپ يۈرۈپ، بىزمۇ 16 - 17 لەرگە كىرىپ قالدۇق. بويىمىزمۇ، كېلە، ئامىنەم، بىر تەڭلىشىپ باقايلى.

نۇر ئامىنەم: نېماندەك جېنىمنى چىقىرىدىغاندۇ؟ مال دەيمەن

كۆزۈمگە سەت كۆرۈنمەي!

تەۋەككۈل: ساۋۇت چاڭگىنىڭ قىزىنى ئەپپىرەي دېگەنتى، ئۇنداق سېرىق ئاسلانى ئالمايمەن، ئۆزۈڭ ئېلىۋال، دېدىم. نۇر ئامىنەم: نېمە دەۋاتىسەن؟

تەۋەككۈل: بوۋاڭنىڭ تۆت كۈنلۈكى قالدى، كۆزىنىڭ ئوچۇقىدا ئۆيلەپ قويماي، دەيدۇ. نۇر ئامىنەمدىن باشقا ھېچكىمنى ئالمايمەن، دېدىم. تېگىسەن - ھە؟ بىز دېگەن قاسىم قىمارۋازدەك ھارامدىن تاپقان نەرسىلەرنى تويۇق دەپ ئەۋەتىپ يۈرمەيمىز. تويۇق دېگەننى شۇنداق ئەپكېلىدۇكى، قاراپ تۇر ئامىنەم!

نۇر ئامىنەم: قارىغاندا، ياخشىلىقچە كەتمەيدىغاندەك تۇرسەن. تەۋەككۈل: ماقۇل، تېگىي دېمىگۈچە ئولتۇرغىنىم - ئولتۇرغان (ئولتۇرىدۇ).

نۇر ئامىنەم: ماقۇل، ئولتۇرۇپ تۇرغىن، توكۇرچاق (چىقىپ كېتىدۇ).

تەۋەككۈل: (دىل بايان) قاسىم قىمارۋازنىڭ تويۇقىنى قايتۇرۇۋېتىدۇ. ئەمدى بىزنىڭكىنى ئالىدۇ. تېگىدۇ، ماڭا تەگمەي كىمگە تېگىدۇ؟ توكۇر - توكۇرچاق دەۋەرگىنىنى.

ناخشا:

يارىمنى ئىزدەپ يۈرۈپ،

سۇندى مېنىڭ نازۇك پۈتۈم.

بۇ پۈتۈمغا، جان بالا،

بولغاي داۋا ئىشقى ئوتۇڭ.

نۇر ئامىنەم: (چىنىق كۆتۈرۈپ كېلىپ) توكۇر پۈتۈڭنىڭ داۋاسى مانا!

تەۋەككۈل: بىرنى سالىدىغان بولساڭ، ئېلىۋالغاندىن كېيىن ئوننى سالىمەن.

نۇر ئامىنەم: مانا، ئوننى سالغان دېگەن!

تەۋەككۈل: ۋايجان... راستتىنلا ئۇرۇۋاتقىنىنى!

نۇر ئامىنەم: چىق دەيمەن!

تەۋەككۈل: چىقام چىقتىم (ھويلاتەرەپكە ماڭىدۇ).

نۇر ئامىنەم: قانداق كىرگەن بولساڭ، شۇنداق چىقىپ كېتىسەن.

تەۋەككۈل: ئۆمىلەپ؟

نۇر ئامىنەم: ئەلۋەتتە!

تەۋەككۈل: ئامىنەم، بەربىر سەن مېنىڭ...

نۇر ئامىنەم: ئاي ئەمىسە! (ئۇرىدۇ)

تەۋەككۈل: ۋايجان!

نۇر ئامىنەم: ئۆمىلە، دەلدۈش!

تەۋەككۈل: ئۆمىلەي، ماقۇل، ئۆمىلەي...

نۇر ئامىنەم: جەننەتتىن چىققان كۆك تاياق، يۈگرىتىدۇ

يالىڭايغ... ئۆمىلە - ھە! (كۈلكە) ...
 تەۋەككۈل: ئالماي قويمايمەن، خەپ توختاپ تۇر، ئالماي
 قويمايمەن! (چىقىپ كېتىدۇ.)
 نۇرئامىنەم: ئاھ خۇدا، پېشانەمگە نېمە قىسمەتلەرنى پۈتكەن
 بولغىتتىڭ؟ (چىمچاق تانىسىنى تۇتقان ھالدا ئىختىيارسىز
 ناخشا باشلايدۇ.)
 چىمچاقچىم - چىمچاقچاق،
 ساچىم بولدى بىر قۇچاق،
 قىمارۋازدىن قۇتۇلسام،
 نەدىن كەلدى توكۇرچاق.
 چىمچاقچىم - چىمچاقچاق،
 نەدىن كەلدى توكۇرچاق؟ ...
 [سەرتتىن ناخشا ياڭرايدۇ. نۇرئامىنەم ھەيرانلىق بىلەن قۇلاق
 سالىدۇ.]
 (ناخشا: ...
 (كېچىك سەلىقە - «نى ھەددىم بار ئېتىڭنىڭ پايىبۇسىن
 مۇددىئا ئالماق» ئاھاڭدا)
 بۇ سەۋدا چۈشتى باشمىغا كۆرۈپ ئايدەك جامالىڭنى،
 ئەزىم چاقماق سۈيى بىرلە ياشارغان بويى تالىڭنى.
 (ئىمام مۇھەممەت كىرىدۇ.)
 خۇدايىم سالىدى بۇ ئوتنى يۈرەكنىڭ تەكتىگە جانان،
 چىدامدۇ مەن كەبى ئاشق كۆرۈپ دەردلىك بۇ ھالىڭنى.
 چىدايمۇ يار كۆرۈپ دەردلىك بۇ ھالىڭنى.
 ئەللى ئىشەنگىل ئەي تولۇنئايىم، قۇلۇڭمەن ئەي شاھىنشاھىم،
 مۇبارەك ئۇشۇ دەم تۆككىن ئېغىزدىن شىرنە - بالىڭنى.
 تۆكۈپ ئۆتكىن ئېغىزدىن شىرنە - بالىڭنى.
 نۇرئامىنەم: ناخشا:
 يۈرەك - باغرىمغا شۇ ئوتنىڭ تېڭىنى سالىدى ھەق ئاللا،
 دېپتەرمىز ئارزۇ - ئارمانغا قېنى ئېيتقىن ئامالىڭنى.
 ئايان ئەتكىل، قېنى چارە - ئامالىڭنى.
 (لەبىڭ ھەجرىدە خاكى تەن ئارا كۆڭلۈم ھەبىس قىلدىم»
 دېگەن مىسرالار ئاھاڭغا كۆچىدۇ.)
 ئىمام مۇھەممەت:
 ئەمەسمەن بىخەۋەر ئەجداد مىراس ئەتكەن نىزاملاردىن،
 (يارەي، جانەي)
 تۈمەن تىللاغمۇ ئەرزان دېگەيمەن دانە خالىڭنى.
 سۆيگەن گۈلۈم - يارىمىمەن،
 بوينۇمدا تۇمارىمەن،
 ئالەمدىكى بارىمەن.

ئەۋەتەي ئەلچىنى ئالتۇن - كۈمۈشكە تولدۇرۇپ ساندۇق،
 (يارەي - جانەي)
 كۆرەرسەن قوش بىلەيزۈك، قوش ئۈزۈك، قوشلاپ رومالىڭنى.
 سېنىڭ ئۈچۈن جان كەتسۇن،
 يۈرەكتىكى قان كەتسۇن،
 مەيلى بۇ جاھان كەتسۇن.
 ئۇلۇغ ئاللا ئۆزى سالىدى يۈرەككە ئىشقى ئاتەشنى.
 نۇرئامىنەم:
 ئۇلۇغ ئاللا ئۆزى سالىدى يۈرەككە ئىشقى ئاتەشنى.
 ئىمام مۇھەممەت:
 نۇرئامىنەم
 يەنە ئۆزى چېچەكلەتكەي گۈزەل ئارزۇ - خىيالىڭنى.
 ۋاي ئاللا،
 غەمخور باشپاناھىم سەن.
 نۇرئامىنەم: ئەي ناتونۇش يىگىت، ۋىسال بېغىدا مەست -
 بېھوش يىگىت!
 ئىمام مۇھەممەت: خوش، گۈزىلىم.
 نۇرئامىنەم: ئۇلۇغ رامزاننىڭ 17 - كېچىسى چۈشىدىغان
 خىسلەتلىك شىۋىقەدرىدەك كۆز ئالدىمدا پەيدا بولدىڭىز. بىر ناخشا
 بىلەنلا يۈرىكىمگە ئوت سالىدىڭىز.
 ئىمام مۇھەممەت: خوش، ئامرىقىم.
 نۇرئامىنەم: مالال كۆرمىي، ئازغىنە سوئاللىرىمغا جاۋاب
 بەرگەيسىز.
 ئىمام مۇھەممەت: جان - دىلىم بىلەن.
 نۇرئامىنەم: ناخشا:
 (ئۈچىنچى داستان - «زىندان ئىچىرە باغرىم يارادۇر»
 ئاھاڭدا)
 ئاتىڭ كىمدۇر ياش مەردانەم،
 زاتىڭ كىمدۇر ئەي غەمخانەم؟
 ئېلىپ كەلدى قانداق شامال
 نەدىن سېنى ئەي پەرۋانەم؟
 ئىمام مۇھەممەت:
 ئىمام مۇھەممەتتۇر ئاتىم،
 ئوغۇزخاندۇر ئەسلى زاتىم،
 بەشكېرەمدىن قوش قاناتىم
 ئېلىپ كەلدى، نۇرئامىنەم.
 نۇرئامىنەم:
 بەشكېرەمدە باغلار قۇرۇپ،
 قاپتۇ دەيدۇ گۈللەر سۈلۈپ،
 داۋا قىلماي باغۋەن بولۇپ،

نە قىلۇرسەن، جان پەرۋانەم؟
 ئىمام مۇھەممەت:
 داۋاسدۇر چاقماق سۇيى،
 شاۋقۇن سازى - ياڭراق كۇيى،
 ئۇنىڭسىز يوق يۇرتۇم تويى،
 ئىزدەپ كەلدىم، نۇرئامىنەم.

نۇرئەلاخېنىم:
 بەگزادىگە بېرەيلى گۆھەرىمىزنى،
 بەلكى تەڭرىم ئۇلارنى بىر جۈپ ياراتتى.
 ھېمامىددىنباي: ياقا يۇرتلۇققا قىز بەرگەنلەر خوۋلۇق
 كۆرگەنمۇ، ئانىسى؟

نۇرئەلاخېنىم: بەشكېرەممۇ ياقا يۇرت بولۇپ قالدىمۇ ئەمدى؟
 ھېمامىددىنباي: ياقا يۇرت، ھازىر ياقا يۇرت.
 نۇرئەلاخېنىم: قىزىمىزنىڭ رىزقى - نېمىۋىسى بەلكى شۇ
 تەرەپلەرگە چېچىلغاندۇ. ئەلھەكمىلىلا دەيلى، چىرايلىقچە رازىلىق
 بېرەيلى، دادىسى.

خىزمەتچى: (كىرىدۇ) خوجايىن، مېھمانلار كەلدى.
 ھېمامىددىنباي: مانا ھازىر. (ئايالىغا) ئەلچىلىرىنىڭ
 كارامىتىنى كۆرۈپ بېقىپراق بىر نېمەدەرمىز (چىقىپ كېتىدۇ).
 نۇرئەلاخېنىم: ئاللا، ئۆزۈڭ بار.
 ئىككى قىز: (خۇشال كىرىدۇ) ئانا، ئۇلار كەلدى!
 [تەنتەنە - توي مۇزىكىسى ئىچىدە بىر توپ قىز - ئاياللار
 جەۋلان قىلىپ كىرىدۇ. ھەممىسىنىڭ قولىدا پەتنۇس، پەتنۇس
 ئۈستىدە كىچىك ساندۇق، تاجى قاداقلق دوپپا، ھەر خىل كىيىم
 - كېچەك، ئەن رەختلەر، ھۆسن تۈزەش بۇيۇملىرى. ئۇلار شوخ
 ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى بىلەن نۇرئەلاخېنىمنى ئارىغا ئالىدۇ.]
 بىرىنچى قىز: (دوپپا سېلىنغان پەتنۇسنى كۆتۈرگەن قىز -
 نەزم)

تولارمىش كۈچكە - دەرمانغا جىمى جان توپ - توپى بىللە،
 ئۆتەرمىش قۇش - قاناتلارمۇ بىئارمان جۈپ - جۈپى بىللە.
 بۇ يولدا ئەلچى بىز خالىس، گۇۋاھ ئاللا - گۇۋاھ ئاللا،
 قىزلار: گۇۋاھ ئاللا!

بىرىنچى قىز:
 مۇرادقا يەتسە بىر جۈپ ياش ئۆمۈرلۈك مەھبۇبى بىللە.
 نۇرئەلاخېنىم: رەھمەت، قىزلىرىم.

بىرىنچى قىز: (دوپپا سېلىنغان پەتنۇسنى ئىككى قوللاپ
 ئېگىز كۆتۈرۈپ، يەكتىزلىنىپ قوشاق ئوقۇيدۇ).
 قۇتلۇق سوۋغا بۇ دوپپا
 بىر ياخشى يەردىن.
 گۈلى ياقۇت - گۆھەردىن،
 چېچىكى زەردىن.
 (ئىككى قوللاپ سۈندۈ.)
 نۇرئەلاخېنىم: رەھمەت - ھەشقاللا.
 بىرىنچى قىز: گۆھەر دوپپا - زەردوپپا

بىللە:

ئەللەر دەيدۇ: «نىكاھ غايىب»،
 دىدارلاشتۇق بىز ئاجايىپ،
 ئۇلۇغ سۆيگۈ مەڭگۈ غالىب،
 ئىمام مۇھەممەت:
 توي باشلايلى، نۇر ئامىنەم.
 نۇر ئامىنەم:

ئۇلۇغ سۆيگۈ مەڭگۈ غالىب،
 ئەلچى يوللا، جان پەرۋانەم.

ئىمام مۇھەممەت: ئەي چاقماق دەريا پەرىزاتى، تاغ يېرىپ سۇ
 باشلاش ئۈچۈن بىستۇن تېغىغا يۈرۈش قىلغان خوتەن شاھزادىسى
 پەرھادەك كېتىۋېتىپ، ئايدەك جامالىڭىزنى كۆرۈپ قېلىپ بىر
 ئاشىق بولغانىدىم، ئەمدى مىڭ ئاشىق بولدۇم. ئەلچى كىرگۈزەي،
 تەخىرىسىز كىرگۈزەي. خوش، سۆيۈملۈك شېرىنىم!
 نۇرئامىنەم: خوش، سۆيۈملۈك پەرھادىم!
 (پەردە چۈشىدۇ.)

3 - كۆرۈنۈش

ۋاقتى: بىر ھەپتىدىن كېيىن، چاشكا ۋاقتى.
 سەھنە: 2 - كۆرۈنۈش بىلەن ئوخشاش.
 [ھېمامىددىنباي پېشايۋان پەلەمپىيىدە چوڭقۇر ئوي - خىيال
 قاينىمىدا.]

ھېمامىددىنباي: ئاھ، ئەجەب قاتتى بۇ كالا، ئەجەبمۇ قاتتى!
 ناخشا:

(پەشرو - «سېنى كۆردۈم، ھەمەئېلىنى ئۇنتۇدۇم» نىڭ 1
 ، 2 ، 5 ، 6 ، 10 - بېيىتلىرى ئاھاڭدا)

ئىچى قاتتى بېشىمنىڭ، تېشىمۇ قاتتى،
 ئايلار ئۆتتى، بىلىمەيمەن قانداق تالڭ ئاتتى.

بىر - بىرىدىن مۆتىۋەر ئەلچى - خېرىدار
 مېنى قويدى تەڭلىكتە، بەرگە قاراتتى.
 نۇرئەلاخېنىم: (ناخشا بىلەن كىرىدۇ)
 باغرىمىزنى بەرسەك بىز قاسىم قىمارغا،
 ئەل دېمەدۇ قىزىنى دۇنياغا ساتتى؟
 ھېمامىددىنباي:

مەڭگۈ ياراشقاي.
 ھۈر - پەرىنىڭ ئالتۇن بېشى
 كۆككە ئاقاشقاي.
 ئىككىنچى قىز: بۇ ھاياتلىق داۋاندىن
 بىرلىكتە ئاشقاي.
 نۇرغۇنلا خېنىم: دېگىنىڭلاردەك بولغاي، ئىلاھىم.
 بىرىنچى قىز: بۇ سوۋغىمىز، ئەلا خېنىم،
 سىزگە ياقسىكەن.
 ئالدىمىزدا شۇ پەرىزات
 كىيىپ باقسىكەن.
 قىزلار: نۇرغۇنلا خېنىم (تازىم ئارقىلىق شۇ تەلەپنى
 ئىپادىلەيدۇ).
 نۇرغۇنلا خېنىم: بولىدۇ، قىزلىرىم. (تۇغقانلىرىنىڭ
 قىزلىرىغا) كىرسۇن، تارتىنماي كىرسۇن، چاقىرىڭلار.
 [بىرقىزماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ئۇچقاندەك چىقىپ كېتىدۇ.]
 ئىككىنچى قىز: (ساندۇق كۆتۈرگەن قىز) مانا بۇ نۇرئامىنەم
 خېنىمنىڭ ئالتۇن زىبۇ - زىننەتلىرى. مانا بۇ ئالتۇن ئاچقۇچ.
 نۇرغۇنلا خېنىم: رەھمەت - ھەشقاللا (تاپشۇرۇپ ئالىدۇ).
 ئۈچىنچى قىز: مانا بۇ - نۇرئامىنەم خېنىمنىڭ ئەتىيازلىق
 كىيىملىرى.
 تۆتىنچى قىز: يازلىقى.
 بەشىنچى قىز: كۈزلۈكى.
 ئالتىنچى قىز: قىشلىقى.
 [چىقىپ كەتكەن قىزنىڭ ھەمراھلىقىدا نۇرئامىنەم كىرىدۇ.
 ئەلچى قىز - ئاياللار ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە ھاڭ - تاڭ قالىدۇ.]
 يەتتىنچى قىز: (شۇغۇلۇق بىلەن ئالدىغا بېرىپ) خېنىم،
 ئۆزلىرىگە ئالاھىدە بىر سوۋغا.
 نۇرئامىنەم: (مەڭدەپ كېتىپ) ھە، نېمە؟
 يەتتىنچى قىز: نېمە بولاتتى؟ (قىزىقارلىق ھەرىكەت بىلەن)
 تارغاق - سۈزگۈچ، يىلىم چۆچەك،
 ياما ئايرىغۇچ.
 ئەترە - ئىپار ھەم سۈرمىدان،
 كىرىپك قايىرغۇچ (ئۆزىتىدۇ).
 (ئومۇمىي كۈلكە)
 بىرىنچى قىز: خېنىم، بۇ دوپپىنى بىر كىيىپ باققان
 بولسىلا.
 ئىككىنچى قىز: (كۆڭلەك سېلىنغان پەتنۈسىنى تۇتقۇزۇپ)
 بۇنىمۇ، ھە، چىرايلىق خېنىم.
 نۇرغۇنلا خېنىم: بولدى، ئىزا تارتىۋەرمىگىن، قىزىم. بار،
 ئاۋۇ ئاق ئۆرۈكنىڭ تۈۋىدىلا - ھە!

ئۈچىنچى قىز: يۈرسىلە خېنىم.
 تۆتىنچى قىز: مەنمۇ بار، يۈرسىلە (يېتىلەپ ئەپچىقىپ
 كېتىدۇ).
 نۇرغۇنلا خېنىم: نېمانداق قائىدە - يوسۇنلۇق خەقتۇ ئۇ؟
 (بىرىنچى قىزغا) ئېيتسىلا، خېنىم، قىزىمىزغا ئاشىق - بىقارار
 بولغان، قىزىمىزنىمۇ سەۋدايى قىلىۋەتكەن زادى قانداق يىگىت؟
 راستىڭلارنى دەڭلار، جېنىم خانلىرىم!
 بىرىنچى قىز: بولىدۇ، خېنىم.
 ناخشا:
 (ئىككىنچى داستان - «خوپ بەگ ئوغلى ئىككى ئېسىل
 شاھزادە» نىڭ 1، 3، 4 - كۆپلەپلىرى ئاھاڭدا)
 ئەل ئوغلانى ئىمام مۇھەممەت بەگزادە،
 ئەقىللىقتۇر، زەبەردەستۇر، قابىلدۇر.
 تەڭ كېلەلمەس نى - نى ئېسىل شاھزادە،
 ساخاۋەتتە ئۇششۇۋانى ئادىلدۇر.
 ۋۇجۇدىدا مىڭ يولۋامنىڭ قەھرى بار،
 دەرد ئەھلىگە ھىممىتى بار، بەھرى بار،
 پەرىشتىدەك شەپقىتى بار، مېھرى بار،
 ئىمانى پاك مۇسۇلمانى كامىلدۇر،
 تومۇرىدا چاقماق دەريا تاشقىنى،
 سۆيىمەيدۇ ئۇ بىر پەرىدىن باشقىنى،
 بۇ جاھاندا ئۇنداق ئېسىل ياش قېنى،
 بەگزادىگە ئەھلى جاھان قايىلدۇر.
 [ياسانغان نۇرئامىنەم ناخشا يېرىملاشقان مەزگىلدە كىرىدۇ.
 قىزلار ئۇنى ئۇسۇلغا تارتىدۇ. ئۇ، خۇشاللىق بىلەن ئويىنايدۇ.]
 تۇغقان قىز: (كىرىپ) ئانا، داستىخان ھازىرلاندى!
 نۇرغۇنلا خېنىم: ماقۇل، قىزىم. (ئەلچى قىزلارغا) خان
 قىزلىرىم، مېھمانخانغا مەرھەمەت.
 قىزلار: رەھمەت، قېنى، نۇرغۇنلا خېنىم.
 نۇرغۇنلا خېنىم: بولىدۇ، يۈرۈشىلە. (باشلاپ مېڭىۋېتىپ)
 مەنچۇ، قىزىم؟
 نۇرئامىنەم: (كىيىمنى يەڭگۈشلىۋېلىپ چىقىش ئىشارىسىنى
 قىلىدۇ).
 [نۇرغۇنلا خېنىم، ئەلچى قىز - ئاياللار چىقىپ كېتىدۇ. خەۋەر
 قىلىپ كىرگەن تۇغقان قىز قالىدۇ.]
 تۇغقان قىز: نۇرئامىنەم، خۇش خەۋەر!
 نۇرئامىنەم: ھە - ھە؟
 تۇغقان قىز: تەشئائى دېگەن بوۋايچۇ، باي دادامنى شامدەك

ئېرىتىۋېتىپتۇ.
 نۇر ئامىنەم: راستمۇ؟
 تۇغقان قىز: راست، مۇرادىڭغا يېتىدىغان بولدۇڭ (ئىتتىك چىقىپ كېتىدۇ).
 نۇر ئامىنەم: ئاھ، ئوڭۇمىدۇ - چۈشۈمىدۇ بۇ؟ (ئەينەككە قاراپ) ۋاي جېنىمى، نېمانچە قىزىرىپ كەتكەندىمەن؟
 ئىمام مۇھەممەت: (سىرتتىن) ناخشا:
 (ئاتۇش خەلق ناخشىسى - «جان بالىخان» ئاھاڭدا)
 ئۆستەڭ بويىغا چىقسام
 (ۋاي، جان بالىخان)
 سۇلار سۈزۈلۈپ قاپتۇ.
 ئالىمنىڭ چېچەكىدەك
 (ۋاي، جان بالىخان)
 مەڭزىڭ قىزارىپ قاپتۇ.
 نۇر ئامىنەم: ۋاي خۇدايىمى، قانداق بىلگەندۇ؟
 ئىمام مۇھەممەت: (كىرىدۇ)
 ئوڭ قولىمدا بولسەن
 (ۋاي، جان بالىخان)
 ئاسماندىكى نۇر چىراغ.
 زەپ ئۇلغايىدى - ئۇلغايىدى
 (ۋاي، جان بالىخان)
 يۈرەكتىكى ئوت - پىراق.
 نۇر ئامىنەم: (ئاخىرقى تەكرارىنى ئېيتىدۇ)
 سەۋرىنىڭ تېگى ئالتۇن (دادەي)
 كۆرۈنگەن تاغ ئەمەس پىراق.
 ئىمام مۇھەممەت: نۇر ئامىنەم - پەرىشتەم! (يېقىنلىشىدۇ)
 نۇر ئامىنەم: سەۋر قىلسىلا بەگزادەم.
 ئىمام مۇھەممەت: ئاتىڭىز يەنە شۇنداق...
 نۇر ئامىنەم: چويۇندەك قېتىۋالغان ئاتام ھازىر شامدەك ئېرىپ كەتكەنمىش.
 ئىمام مۇھەممەت: ئۇھ، ئۈنچىلىك بولسا...
 سىرتتىن ئاۋاز: نۇر ئامىنەم!
 نۇر ئامىنەم: مەن چىقاي. خوش، ئامان بولسىلا بەگزادەم.
 ئىمام مۇھەممەت: خوش، پەرىشتەم، يەنە شورا ئاتلاپ تۇراي (چىقىپ كېتىدۇ).
 نۇر ئامىنەم: خوش، شۇنقەدرىم. (ئازراق قاراپ تۇرغاندىن كېيىن) ئۈستېبىشىمنى يەڭگۈشلىۋالاي (ماڭىدۇ).
 [تەۋەككۈل ئالدى تەرەپتىن كىرىدۇ].
 تەۋەككۈل: ئو... بەك چىرايلىقكەنەن جۇمۇ ئامىنەم، بەك چىرايلىقكەنەن.

نۇر ئامىنەم: يەنە سۇڭگۈچتىن كىرىپسەن دە؟
 تەۋەككۈل: قاسىم قىمارۋازغا تەگمە جۇمۇ ئامىنەم، زاپە كېتىسەن، تەگمە!
 نۇر ئامىنەم: ساڭا تەگسەم زاپە كەتمەيمەن، شۇنداقمۇ؟
 تەۋەككۈل: ئۇنىڭدىن مەن مىڭ ياخشى!
 نۇر ئامىنەم: ھا - ھا - ھا...
 تەۋەككۈل: ۋاي - ۋاي، كۈلسەڭ ئادەمنىڭ ئىچىنى تېخىمۇ كۆيدۈرۈۋېتىدىكەنەن جۇمۇ، ئامىنەم.
 نۇر ئامىنەم: ساپساق قىمارۋازدىن مىڭ ياخشىمەن - دە، تېخى!
 تەۋەككۈل: مىڭ ياخشى بولماي! مەن دېگەن مەكتەپ يۈزى كۆرگەن، ئوقۇيالايمەن، يازالايمەن، ئاق - قارىنى پەرق ئەتكۈچىلىكىم بار. ئۇنداق قارا قورساقتىن مىڭ ياخشى ئەمەسمۇ مەن؟
 نۇر ئامىنەم: ساڭا تەگسەم زاپە كەتمەيمەن، شۇنداقمۇ؟
 تەۋەككۈل: ياق، ئامىنەم، ماڭمۇ زاپە كەتكۈدەكسەن. مەن قىمارۋازدىن مىڭ ياخشى، بەگزادەڭ مەندىن مىڭ ياخشىكەن. ناۋاتتەك گەپ قىلىدىمۇ؟ خوش بولغان بولساڭ، چوڭكىدە بىرنى سۆيە!
 نۇر ئامىنەم: نېمانداق جېنىمنى چىقىرىدىغاندۇ يەنە!
 تەۋەككۈل: راست، ئامىنەم. ماقۇل دەپ بىرنى سۆيۈپ قويغىنا، ئوغۇل بالا بولۇپ تۇغۇلغىنىم ئۈچۈن ئۆمرۈم بويى ماختىنىپ ئۆتەي. مېنىمۇ ئۆزۈم ياخشى كۆرگەن بىر پەرىزات سۆيگەندى دەپ ئارزۇ - ئارمانىز كېتەي. ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا خوش بولۇپ كېتەي.
 نۇر ئامىنەم: نېمانداق ئىچىنى ئاغرىتىدىغاندۇ، ئادەمنىڭ؟
 تەۋەككۈل: بۇ دۇنيادىن ئارمان بىلەن كېتىۋاتقان بىتەلەي قېرىندىشىڭنى سۆيگەندەك سۆيسەن. كۆزۈمنى تېڭىپ، قولۇمنى باغلاپ قويۇپ سۆيسەڭمۇ ھېساب، ئىشقىلىپ، نىكاھ ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن... مەنىمۇ ساڭا ئەسقاتمەن.
 سىرتتىن ئاۋاز: نۇر ئامىنەم، نۇر ئامىنەم!
 نۇر ئامىنەم: مانا ھازىر. مۇشۇنداق چىقارمەنمۇ؟ بوپتۇ، چىقىرىۋېرەي - يا! (ئىتتىك چىقىپ كېتىدۇ).
 تەۋەككۈل: گېپىمنى ئۇنتۇپ قالما ئامىنەم! (دىل بايان)
 تەۋەككۈل بايۋەچچە، تولا پۇچولانما. سېنىڭمۇ پېشانەڭگە پۈتۈلگىنى باردۇ. ئىمام مۇھەممەت بەگزادىنىڭ يېڭىسارلىق ساۋاقدىشىنىڭ دادىسى ئۇستا تىۋىپ ئىكەنغۇ! بەگزادە ساڭا ياردەم قىلماقچى، سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدىغان بولساڭ... ھە؟ قاسىم قىمارۋازنىڭ ئاۋازى چىقىۋاتامدۇ - نېمە؟ شۇ - شۇنىڭ ئاۋازى. يەنە نېمىشقا كەلگەندۇ ئۇ ئۇششۇق؟ (ئۆزىنى دالىغا ئالىدۇ.)

[ھېمامىددىنباي بىلەن قاسىم ياقاسقىشقان ھالدا كىرىدۇ.]
 ھېمامىددىنباي: ئاۋازلىرىنى ئۆچەرسىلە قاسىمباي، مېھمان بار، سەت تۇرىدۇ، نومۇس قىلسىلا.
 قاسىم: مەن نومۇس قىلامدەن تېخى؟ مەن - ھە! قىزىمنى بېرىمەن - بېرىمەن دەپ لەۋزى قىلىپ، ئالتە ئاي - يېرىم يىلدىن بۇيان ئادەمنى گوللاپ ئەمدى يېنىۋالغان سەندەك مۇناپىق نومۇس قىلماي، مەن نومۇس قىلامدەن تېخى!
 ھېمامىددىنباي: قىز بالا - مېنىڭ. كىمگە بەرگۈم كەلسە، شۇنىڭغا بېرىمەن. يوقال كۆزۈمدىن، لۈكچەك!
 قاسىم: ھە، خېلى يوغان سۆزلەيسەنغۇ قۇرۇق ئۈستىخان، تاۋار داستىخان باي؟ شۇنچە كەڭ ئاستىن ئاتۇش - ئۈستۈن ئاتۇشلاردىن ساڭا يارىغۇدەك كۈيۈغۇل چىقىدىمۇ - ھە؟ گەپ قىل، ئاتۇشلۇققا ئاسىيلىق قىلغان مۇناپىق! (ھېمامىددىنبايىنىڭ كانىيىدىن بوغىدۇ.)
 [تەۋەككۈل كالتەك كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.]
 تەۋەككۈل: قويۇۋەت، قىمارۋاز!
 قاسىم: نېمە دەيدىڭ، توكۇرچاق!
 ھېمامىددىنباي: قويۇۋەت دەيمەن! (بوشىنىۋالىدۇ.)
 قاسىم: ماۋۇ توكۇرچاقنىڭ يوغانلىقىنى قارا! جېنىڭدىن تويغان بولساڭ كەل!
 ھېمامىددىنباي: تەۋەككۈل بايۋەچچە، بوش كەلمە، بالام.
 تەۋەككۈل: مېھمانلارنىڭ قېشىغا چىقۇۋەرسىلە، بۇنىڭ ئەدەپىنى ئۆزۈم بېرىمەن!
 ھېمامىددىنباي: ماقۇل، بايۋەچچە، خەپ لۈكچەك! (چىقىپ كېتىدۇ.)
 قاسىم: چۈمۈلدەك جېنىغا يوغانلىق قىلىۋاتقىنىنى بۇ توكۇرچاقنىڭ! كەل، بىر تال چىمچىلىقىمنى ئېگىپ باققىنا، يەر پاپىسى!
 تەۋەككۈل: سەندەك نېمىدىن قورققان جېنىمنى ئىتقا تاشلاپ بېرەمىنا، كېلە، دوزاخ شوتىسى!
 [ئىككىسى ئازراق قوغلاشماق ئويىدا، تەۋەككۈل بىرەر - ئىككىنى ئۇرۇۋالىدۇ. قاسىم ئۇنى تۇتۇۋالىدۇ.]
 قاسىم: قولغا چۈشتۈڭمۇ، توكۇرچاق؟ (قولتۇقىدىن دەس كۆتۈرۈپ پىرقىرىتىدۇ) ئىمان ئېيتىۋال، توكۇرچاق، ھازىرلا ئۇ دۇنياغا ماڭسەن! (پىرقىرىتىۋېرىدۇ.)
 تەۋەككۈل: (چىمچاقنىڭ تانىسىغا ئېسىلىۋالىدۇ - دە، قاسىمنى تېپىدۇ. پىرقىراۋېرىپ بېشى قېيىپ كەتكەن قاسىم قىمارۋاز ئوڭىسىغا يىقىلىدۇ) كىم نۆچكەن؟ بىز دېگەن ئوقۇغان جۈمۈ، سەندەك قارا قورساقتىن قورقىمىزمۇ بىز؟ نامەردلىك بولمىسۇن دەيدىغان بولسام، يۈرىكىڭگە دەسەپ!...

قاسىم: (بىر ئۇرۇپ يىقىتىۋېتىپ) ئەمدى دەسە!
 تەۋەككۈل: (ئۆمىلەپ قوپۇپ) ھە، پاخى، يەنە سوقۇشغۇڭ كېلىۋاتامدۇ؟ يەنە بىرنى تېپىدىغان بولسام، ئۆزۈڭنى جەھەننەم بوسۇغىسىدا كۆرسەن جۈمۈ!
 قاسىم: كېلە توكۇرچاق! (قوغلاپ يۈرۈپ تۇتۇۋالىدۇ.)
 پېيىڭنى كېسىۋەتمەيدىغان بولسام! (پىچاق سۇغۇرىدۇ.)
 [ئىمام مۇھەممەت باغ تەرەپتىن كىرىدۇ.]
 ئىمام مۇھەممەت: ئەسسالامۇئەلەيكۇم (تەئەددى بىلەن سالام بېرىدۇ.)
 قاسىم: ئۆزۈڭ كىم؟ قەيەرلىك نېمىسەن؟
 ئىمام مۇھەممەت: مېيىپ - مەجرۇھ كىچىككىنە بالغا پىچاق كۆتۈرۈشتىن ئۇيالىمىدىڭىزمۇ، قاسىمباي؟
 قاسىم: دەيمسەم - دەيمسەم، بەشكېرەملىك ھېلىقى تالىپچاققۇ دەيمەن. تازا خۇمارىم تۇتۇپ تۇرغاندا كەپسەن، كەل، بىر قوشۇق قېنىڭنى ئىچىۋالاي!
 ئىمام مۇھەممەت: پىچاقنى قىنىغا سال، تۇتۇشماق تۇتۇشايلى!
 تەۋەككۈل: مەندىن يىقىلغان پاخى بىلەن ئېلىشماڭ، بەگزادە!
 قاسىم: ھە، سەن خەۋەر قىپتىكەنەن - دە توكۇرچاق. خەپ، توختاپ تۇر! كېلە، تالىپچاق!
 ئىمام مۇھەممەت: مانا كەلدىم، تۇتۇۋېلىڭ قاسىمباي! (تۇتۇشىدۇ.)
 تەۋەككۈل: ھېسابمۇ؟
 ئىمام مۇھەممەت: ھېساب!
 قاسىم: تەۋەككۈل: يا، ئاللادىن مەدەت، ھە!
 [بىر مەزگىللىك تىرىشىشتىن كېيىن ئىمام مۇھەممەت قاسىم قىمارۋازنى يانپاشقا ئېلىپ يەرگە ئۇرىدۇ.]
 قاسىم: (ئورنىدىن غەزەپ بىلەن تۇرۇپ توپىسىنى قېقىۋەتكەندىن كېيىن بىر چېكىم ناسنى كالىپۇكىغا باسدۇ - دە، پىچىقىنى چىقىرىپ تەلۋىلەرچە ئېتىلىدۇ.) كېلە، ياقايۇرتلۇق ئادەم ئوغرىسى!
 تەۋەككۈل: (ئۆي - ھويلا تەرەپكە قاراپ ۋارقىرايدۇ) ئادەم بارمۇ؟
 [قاسىم پىچاق سالماقچى بولىدۇ. پىچاق ئاخىرى ئىمام مۇھەممەتنىڭ قولىغا ئۆتىدۇ. ھېمامىددىنباي بىلەن سەئىدۇللا ئىشان ئالدىراش كىرىدۇ.]
 سەئىدۇللا ئىشان: توختاش مۇرتەدلەر، توختاش!
 قاسىم: (سىڭا بۇرچەك سالام بېرىدۇ) ئەسسالامۇئەلەيكۇم

ئىشان خوجام ھەزرەتلىرى، ئەۋلىيا دېگەنلەر... قارىسىلا ئۇنىڭ قولىدىكى پىچاققا! (قاسىمىنىڭ قولىدا)

تەۋەككۈل: ۋەيىي!... (ئىمام مۇھەممەتنىڭ قولىدىكى پىچاقنى ئېلىپ) ئۆز غىلىپىغا سېلىپ قوياي. (قاسىمىنىڭ غىلىپىغا سېلىپ قويۇپ) ئىزا - ئىزا! (قاسىمىنىڭ قولىدا)

سەئىدۇللا ئىشان: ئۇششاق بالىلار نېمە ئىش قىلىدۇ بۇ يەردە؟ چىق!

تەۋەككۈل: چىساق - چىقتۇق (ئىمام مۇھەممەت بىلەن ئىشارەت ئارقىلىق خوشلىشىپ چىقىپ كېتىدۇ.)

سەئىدۇللا ئىشان: خوش، سېنى مەن بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ؟

قاسىم: بەشكېرەملىك ئۇششۇقكەن.

ھېسامىددىنباي: غازىبەگنىڭ ئوغلى.

سەئىدۇللا ئىشان: بىلىدىم - بىلىدىم. خۇدا بەرگەن زىزىقى - نېسىۋىسىگە قانائەت قىلمايدىغان ھېلىقى جەدىت ئالىپچاق. سۇ ئوغرىلىغىلى كەپتۇ، شۇنداقمۇ؟

قاسىم: ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ، خەقنىڭ خوتۇن - قىزلىرىغا چاڭ سالماقچى!

ئىمام مۇھەممەت: جۆيلۈمە!

سەئىدۇللا ئىشان: بەللى! نە - نەلىدىن كېلىپ سۇ ئوغرىلاڭ - بىر، قىز ئوغرىلاڭ - ئىككى! ئامبال - دارىغا دەپ 16 جىڭلىق ئىشكەل سالدۇرۇۋەتمەي يەنە. ياخشىلىقچە كېتىۋال، ئوغرى!

ئىمام مۇھەممەت: بولىدۇ، قايتىمىز قايتىپ تۇراي تەقسىر (چىقىپ كېتىدۇ).

قاسىم: بۇرنىنىڭ بېزىنى ئېلىۋېتىپ دەپ تۇرغانىدىم، تەلىيى بار نېمىكەن، ئۆزلىرى كېلىپ قالدىلا ئىشان خوجام ھەزرەتلىرى.

سەئىدۇللا ئىشان: خوش، قاسىمىباي، ئۆزلىرىمۇ قايتىپ تۇراملا؟

قاسىم: بولىدۇ، تەقسىر. (يېقىنلىشىپ) بۈگۈن ئامنىم كېلىپ قالغانىدى (مەيدىسىگە مۇشتلاپ، يانچۇقنى ئىشارە قىلىپ، قىماردا ئۇتۇۋالغانلىرىنى بەرمەكچى بولىدۇ).

سەئىدۇللا ئىشان: ھەر ئىشنىڭ ۋاقتى - سائىتى بار، چىقىسلا.

قاسىم: خوش، تەقسىر. (مۇلايىملىق بىلەن چىقىپ كېتىدۇ.)

ھېسامىددىنباي: ئەمدى ئۆيگە مەرھەمەت قىلىسلا، ئىشان خوجام.

سەئىدۇللا ئىشان: كىرەرمىز، ھېسامىددىنباي. ئېيتىسلا، ئاتۇشتىن مانا بۇ قاسىمىباي قاتارلىق بەش كىشىنىڭ ئەلچىسى كىرگۈزگەنلىكى راستمۇ؟

ھېسامىددىنباي: «قىزلىق ئۆي - خان كۆۋرۈكى» دېگەن گەپ

بار ئەمەسمۇ، تەقسىر؟

سەئىدۇللا ئىشان: ئۆتۈپ - تېشىپ بەشكېرەمىدىنمۇ ئەلچى كەلدى، دەڭ؟

ھېسامىددىنباي: خوش، تەقسىر.

سەئىدۇللا ئىشان: مانو! (كۆزىنى يۇمۇپ، ئاسمانغا قاراپ ئۇيان - بۇيان مېڭىپ، بىردىنلا چاقىرىڭ، تالاش - تارتىش ئىچىدە قالغان ئاشۇ ئاجىزە ئىزنى چاقىرىڭ!

ھېسامىددىنباي: خوجام... بۇ... بۇنداق قىلساق... سەئىدۇللا ئىشان: بىز دېگەن ئەۋلىيا، بىز دېگەن پەرىشتە. ھەر ئىككىلا ئالەمدە پەرىشتىلەرگە نامە ھەرەم بولىدىغان مەخلۇقات يوقتۇر.

ھېسامىددىنباي: ئەلۋەتتە - ئەلۋەتتە.

سەئىدۇللا ئىشان: ئالەمچە دەپتى - دۇنياغا ئىگە بولغان بوۋىڭىز بىلەن دادىڭىز 45 يىلنىڭ ئالدىدىكى يەر تەۋرەشتە جېنىدىن جۇدا بولدى، شۇنداقمۇ؟

ھېسامىددىنباي: شۇنداق، تەقسىر.

سەئىدۇللا ئىشان: ئۇلاردىن سىزگە مىراس قالغىنى «باي» دېگەن قۇرۇق نام، شۇنداقمۇ؟ ئۇنىڭدىن باشقا زادى نېمە قالدى سىزگە؟ خوش، تىنالىماي قالدىڭىزغۇ، ھېسامىددىنباي؟ قېنى ئېيتىڭا، بوۋىڭىز بىلەن ئاتىڭىز زادى نېمە سەۋەبتىن ئۆلگەن؟

ھېسامىددىنباي: تەقدىرى قىسمىتى شۇنداقتۇ، ئىشان خوجام.

سەئىدۇللا ئىشان: خوجىزادىلەرنىڭ قەھرىگە يولۇققان، دۇئا ئېيتىپتەكە - كەتكەن، دۇئا ئېيتىپتەكە! بولۇڭ، چاقىرىڭ، سىزمۇ دۇئا ئېيتىپتەكە كېتىپ قالماڭ يەنە!

ھېسامىددىنباي: چاقىراي، تەقسىر، چاقىراي. (ھويلا تەرەپكە قاراپ) نۇر ئامنىم! قىزىم!...

نۇر ئامنىم: (كىرىدۇ.) خوش، دادا. (سەئىدۇللا ئىشاننى كۆرۈپ ئەندىكىپ، قېچىپ چىقىپ كېتىدۇ.)

ھېسامىددىنباي: ئەپۇ قىلغايلا تەقسىر، سەھرا قىزى ئەمەسمۇ؟

سەئىدۇللا ئىشان: ساقايماش باش ئاغرىقىغا قاپسىز - دە، ھېسامىددىنباي. ئاشۇ بىر ئاجىزەنى دەپ بۇ يۇرتتىكىلەر بىر - بىرى بىلەن پىچاقلاشما، ئاندىن كېيىن بەشكېرەملىكلەر بىلەن كالتەك - چوماقلاشما!

ھېسامىددىنباي: خودايىم ساقلا، ئىشان خوجام.

سەئىدۇللا ئىشان: بەسى مۇشكۈل، قان دەرياسىغا غەرق بولۇشتىن ساقلىنىش بەسى مۇشكۈل.

ھېسامىددىنباي: خوجام، ئۆزلىرى بىزنىڭ دۇئاگۈي ئاتىمىز، پىر - ئۇستازىمىز.

سەئىدۇللا ئىشان: كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان بىر يولنى تۇتمايلىمۇ، ھېسامىددىنباي؟

ھېسامىددىنباي: دېگەنلىرىدەك بولار، ئىشان خوجام. تۈز - ئاتام ئۈستىدە سۆزلىشىپ، مەرھەمەت قىلسىلا. سەئىدۇللا ئىشان: بولدى، ماڭغاچ تۈرۈك.

ھېسامىددىنباي: خوش، خوجام (چىقىپ كېتىدۇ). سەئىدۇللا ئىشان: (دىل بايان) ئادىمىزات نەسلىمۇ شۇنداق چىرايلىق بولىدىكەن - ھە؟ توۋا! ساردىن نار تۆرەلدى دېگەن شۇ - دە. بىر دۇئا بىلەنلا ئۆز ئىلكىمگە ئېلىۋېلىپ، ئۆز قىزم ئىدى دەپ ئامبال دارىن جانابلىرىغا ئىنتام قىلىدىغان بولسام... ئاتام جانابلىرىمۇ مۇشۇ يول بىلەن ماتىتەي، ماشياۋۋۇ ئالىيلىرىنىڭ ھىممىتىگە ئائىل بولغان ئەمەسمىدى؟... ۋاي، بۇ ئامەتنى كۆرۈك، بۇ تاجۇ دۆلەتنى كۆرۈك!... (تەكەببۇرانە قەدەم تاشلايدۇ.)

(پەردە چۈشىدۇ.)

4 - كۆرۈنۈش

ۋاقتى: 1947 - يىلى 6 - ئاي، سەھەر پەيتى. سەھنىدە: تاغ باغرى - چاقماق دەريا ۋادىسى.

[ئىمام مۇھەممەت باشچىلىقىدىكى بەشكېرەلىك يىگىتلەر ئاتۇش خەلق ناخشىسى «ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم» نىڭ مۇزىكا ساداسى ئىچىدە كەتمەن - گۈرچەك، مىتىنلار بىلەن ئۆستەك چاپماقتا. تەشنائى پەخىرلەنگەن ھالدا مېڭىپ يۈرىدۇ.]

تەشنائى: يارايسىلەر ئەزىمەتلەر، يارايسىلەر! [«ئەجەب بولدۇم ناخشىسى» سىرتتا بىر يىگىت تەرىپىدىن ئېيتىلىدۇ.]

ناخشا:

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم، ئاھ، ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن. ئاتام تۈرۈپ، ئاتام تۈرۈپ، ئاھ، غەرىب بولغانغا يىغلايمەن.

[ئاخىرقى ئىككى مىراسنى بىر توپ يىگىت - قىزلار تەكرارلىغانچە كىرىدۇ. ئۇلارنىڭ قوللىرىدا سېۋەت، دەستە - دەستە قېتىق - قايماق، داستىخانلاردا چولكە نان، ئارانان، زاغرا نانلار. ئىككى تەرەپ ئۆزئارا سالام - سەھەت قىلىشىدۇ، تىنچ - ئامانلىق سورىشىدۇ.]

ئاتۇش يىگىتى A: ئاغىنىلەر، قالتىس غەيرەت قىلىپسىلەر جۈمۇ، ئىشلىرىڭلارمۇ ئاياغلىشاي دەپ قاپتۇ. ئىمام مۇھەممەت: ئاتۇشلۇق قېرىنداشلىرىمىز يار - يۆلەك بولمىسا، بۇنچىلىك قىلالىشىمىز ئاسان ئەمەس ئىدى. بەشكېرەم خەلقى، خۇدايىم بۇيرۇسا، ئۇلۇغ جۈمە كۈنى چاقماق سۈيى بىلەن

ئۆز تەشئالىقىنى قاندۇرىدۇ! ئاتۇش يىگىتلىرى: ئاپىرىن سىلەرگە!

ئاتۇش يىگىتى A: ھۈرمەتلىك ئاتا، ئاغىنىلەر، ھال سوراپ كەلدۇق. مانا بۇ - ئاتۇش نانلىرى، قېتىق - قايماقلىرى. مانا بۇ - بەشكېرەم باغۋەنلىرى ئۆز. قوللىرى بىلەن ئۇلاپ ئەي قىلىپ بەرگەن ئاق ئۆرۈك، ياغلىق ئۆرۈك، مانتا ئۆرۈكلەر. تېتىپ بېقىڭلار.

تەشنائى: رەھمەت سىلەرگە. قېنى، يىگىتلەر ئازراق ئېغىز تەگكۈزۈپ تۈرۈڭلار، داستىخانلارنى يىراق - يېقىندىكىلەر يىغلىغاندىراق ئاچارسىز. ھە، قېنى!

[تەشنائى ئاتا ۋە يىگىتلەر بىر نەچچە تالدىن ئۆرۈك ئېلىپ ئېغىزغا سالدى، ئۆزئارا ماختىشىدۇ:]

- ۋاھ، ئەجەب پىشىپتۇ! - مەي بولۇپ كېتىپتۇ، مەي!

تەشنائى: بايا ناخشا ئېيتقان قايسىڭلار، يىگىتلەر؟ كارامەت ئېيتىدىكەن، يەنە بىر ئاڭلىغان بولماق - ھە!

بەشكېرەم ياشلىرى: راست - راست! ئاتۇش يىگىتى B: تەشنائى ئاتا، بىز ئۆزلىرىنىڭ مۇقام - ناخشىلىرىغا ئۇزاقتىن بۇيان تەشنا ئىدۇق.

ئاتۇش ياشلىرى: راست، ئۆزلىرىدىن كەلسۇن، ئاتا. تەشنائى: ئۆز ئاغزىدىن تۈتۈلۈپتىمەن - دە، خەير بوپتۇ.

ئولتۇرۇڭلار - ئولتۇرۇڭلار. ۋاقتى كەلگەندە سىلەرمۇ جۈر بولىسىلەر جۈمۇ.

باشقىلار: بولىمىز! تەشنائى: ناخشا:

(بىرىنچى مەشرەپ - «يۈزۈڭدىن رەۋزەمى رىزىۋان بولۇپتۇ» ئاھاڭدا)

نەسلى ئادەمىزات بىر جان ئەزەلدىن، قانۇ قېرىنداش - تۇغقان ئەزەلدىن.

ئاتاسى ئادەم، ئاتاسى ھاۋا، يۈرەكتە ئاققان بىر قان ئەزەلدىن.

چەكسىز بۇ ئالەم، يوللار ئۇزاقتۇر، ئىنسان - ئۈزۈلمەس كارۋان ئەزەلدىن.

دوستلۇق، مۇھەببەت - سۆيگۈ ئىزىدا، لەيلى ۋە رەنا - رەيھان ئەزەلدىن.

ئەل بىرلىكىگە، ئەل ھۈرلىكىگە،

ئەيلەر خۇسۇمەت شەيتان ئەزەلدىن بېقىلىنىپتۇ.

[مۇزىكا ئۆزگىرىدۇ. يىگىت. قىزلار ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ.]

ناخشا:

(ئىككىنچى مەشرەپ - «ھەر پەردىدىن سادايى، ئامارى يار ئەمەسمۇ» ئاھاڭدا)

بىزنى تۇغقان - ئۆستۈرگەن
 ئالتۇن دىيار ئەمەسمۇ؟
 ئالتۇن دىيار قۇچاقى
 مەڭگۈ باھاز ئەمەسمۇ؟
 (ئاللا، دىيارىم - ئالتۇن دىيار ئەمەسمۇ؟)
 ئالتاي - پامىر ئالتۇنى،
 يالقۇنتاغنىڭ يالقۇنى،
 ئىلى - تارىم دولقۇنى،
 ھەممىسى بار ئەمەسمۇ؟
 (ئاللا، دىلدارىم، ھەممىسى بار ئەمەسمۇ؟)
 بەل باغلىغان پالۋانى،
 ئاھۇ كۆزلۈك چولپانى،
 ئارزۇ - ئارمان كارۋانى،
 سۆيگۈ خۇمار ئەمەسمۇ؟
 (ئاللا، بۇ باللا سۆيگۈ خۇمار ئەمەسمۇ؟)
 سۇ بىلەن ئالتۇن بېلىق،
 بىر تۇخۇمدا ئاق - سېرىق،
 خۇددى بىر جان، بىر تىنىق،
 يارۇ دىلدار ئەمەسمۇ؟
 (ئاللا، بۇ باللا يارۇ دىلدار ئەمەسمۇ؟)
 سۆيگۈ - ئۆچمەس يورۇق نۇر،
 سۆيگۈ شەبنەم ۋە يامغۇر.
 سۆيگۈ بىلەن ئەل مەفرۇر،
 ھۈر - بەختىيار ئەمەسمۇ؟
 (ئاللا، بۇ ئالەم سۆيگۈ خۇمار ئەمەسمۇ؟)

ناخشا:

(ئۈچىنچى مەشرەپ - «ئوتقا سالغىن سەرۋىنى ئول قەددى مەۋزۇن بولمىسا» ئاھاڭدا)

ياشنىيالماس گۈل - گىياھ زۇمرەت يوپۇرماق بولمىسا،
 گۈل - يوپۇرماق نەدە بۇ غەمخارى تۇپراق بولمىسا.

قاغىچىراق تۇپراقتا گۈل ئەترە - ئىپار چاچقايمىدى،
 زەر بۇلاق، ئويناق ئېقىن بىدارى - ئويغاق بولمىسا.

بولسا تۇپراق، زەر بۇلاق، يامغۇر بىلەن شەبنەم يەنە،

جان بەخش ئالتۇن قۇياشنىڭ نۇرى پارلاق بولمىسا.

ھەر كىشى بىر تال گىياھدۇر، ئەل - قۇياش، تۇپراق، بۇلاق،
 يالچىماس يالغۇز گىياھ گۈلزارۇ يايلاق بولمىسا.

خان ئوغۇز، سۇلتان سۇتۇق ئەۋلادى، ئەس - يادىڭدا تۇت،
 بەختى كۈلمەس ھەر كىشى بىرلىككە ئامراق بولمىسا.

تەشنىئى:

بەختى كۈلمەس ھەر كىشى بىرلىككە ئامراق بولمىسا.
 [نۇر ئامىنەم ھاسىرىغان، ھولۇققان ھالدا كىرىدۇ.]
 نۇر ئامىنەم: بەگزادە!... ئۇلار... ئۇلار كېلىۋاتىدۇ!
 [ھەممەيلەن ھاڭ - تاڭ قالىدۇ.]
 ئىمام مۇھەممەت: نۇر ئامىنەم، كىملىرى كېلىۋاتىدۇ؟
 نۇر ئامىنەم: كالتەك - چوماق كۆتۈرگەن نەچچە يۈز - نەچچە
 يۈز ئادەم... سەپ بېشىدا قاسىم قىمارۋازدەك تەلۋىلەر، قۇلاق
 كەستى لۈكچەكلەر، جاندىن - جاھاندىن تويغان جېدەلخورلار!
 ئىمام مۇھەممەت: نېمىدەپ كېلىۋاتىدۇ؟
 نۇر ئامىنەم: بەشكېرەملىككە سۇ بەرمەيمىز، سۇ ئورنىدا قان
 ئاققۇزىمىز دەپ!
 كۆپچىلىك: ۋۇ، قارانىيەتلەر!
 [تەۋەككۈل ھاسىراپ كىرىدۇ.]
 تەۋەككۈل: ئىش چاتاق، ئاغىنىلەر، ئۇلار بەك كۆپ!
 سەئىدۇللا ئىشاننىڭ سوپىلىرى يۇرت - يۇرتتا جەرە سېلىپ ئادەم
 توپلاۋاتىدۇ، قوراللاندۇرۇۋاتىدۇ!
 [ئات تۇياقلىرى ساداسى. قامچا تۇتقان ھېسامىددىنبىي
 كىرىدۇ.]
 ھېسامىددىنبىي: تەشنىئى ئاتا، بەگزادە، ئۇلار دېدىمۇ؟
 نۇر ئامىنەم: دېدۇق.
 تەۋەككۈل: ھە!

ھېسامىددىنبىي: ھازىرقى ئەھۋال تېخىمۇ چاتاق. ئۇلار ئالدى
 بىلەن ئۈچىغا چىققان قانتەللىرىدىن بەش - ئالتىنى ئوتتۇرىغا
 چىقارماقچى. قان تۆكۈلگەن ھامان يۈزلىگەن ئادەمنى جەڭگە
 سالماقچى!

كۆپچىلىك: ۋۇ، مۇناپىقلار!
 ھېسامىددىنبىي: نەچچە سوپى - دەرۋىشى بەشكېرەمگە يولغا
 سېلىۋەتتى!

كۆپچىلىك: ھە؟
 ھېسامىددىنبىي: ئۇلار بەشكېرەم خەلقىنى، ئوغلانلىرىڭلارنى
 ئاتۇشلۇق كالا كېسەرلەر يەپ بولدى، ئىنتىقام ئېلىڭلار، قانلىق
 قىساس ئېلىڭلار! دەپ قوراللاندۇرۇپ بۇ يەرگە ئېلىپ كەلمەكچى!

تەشئائى: ئۇلارنىڭ ئاتا كەسپى شۇ ئەمەسمۇ، بالام!
[چەتتە ئىشلەۋاتقان بەشكېرەم ياشلىرىدىن بىر - ئىككىسى قايتىپ كىرىدۇ.]

يىگىتلەر: ئۇلار يېقىنلاپ قالدى، بوۋا.
تەشئائى: رەھمەت، ھېسامىددىنباي، رەھمەت يىگىت - قىزلار، ۋاقتىنچە خوشلىشايلى. خوش، خۇداغا ئامانەت.
نۇر ئامىنەم: ناخشا:
(بىرىنچى داستان - «ئائەھلى بىلەن مۇھەببەت قۇرما ھەر يەردە» ئاھاڭدا)

خوش، خۇداغا ئامانەت جانۇ جىگەرلەر،
خاسىيەتلىك ئەنگۈشتەر - نۇرلۇق گۆھەرلەر.
(ئاتۇش يىگىت - قىزلىرى قوشۇلىدۇ.)
تاشلىق دالا - تايىلاردا شامۇ سەھەرلەر،
ئەل - يۇرت ئۈچۈن تۆكتۈڭلار ساپ قانۇ - تەرلەر.
ئىمام مۇھەببەت:

خوش، خۇداغا ئامانەت جانۇ جىگەرلەر،
بىزنى سۆيگەن جانان قىز، مەردانە ئەرلەر.
(بەشكېرەم ياشلىرى قوشۇلىدۇ.)
ئەجەب ۋاقتا ئايرىلدۇق، ئاھ بۇرادەرلەر،
بىزگە سوزغاچ قارا قول ئىچى زەھەرلەر.
(ئىككى تەرەپ بىللە ئېيتىدۇ.)
بىر دەريانىڭ سۈيىنى بىللە ئىچەرمىز،
قېرىنداشلىق يولىدا جاندىن كېچەرمىز،
يۈرەك سۆيگەن پەللىگە بىللە يېتەرمىز،
خوش، خۇداغا ئامانەت جانۇ جىگەرلەر.

[ناخشا ئېيتىلىش جەريانىدا ئىككى تەرەپ ئاستا - ئاستىلاپ ئىككى ياققا ماڭىدۇ. سەھنە پۈتۈنلەي بوش قالىدۇ. سىرتتا چۇقان - سۆرەنلەر كۆتۈرۈلىدۇ. ئېكراندا قويۇق چاڭ - توزان پەيدا بولىدۇ. چاڭ - توزانلار ئارىسىدا چوماق - كالتەك، ئارا، قىلىچ، پالتىلار كۆرۈنىدۇ. مىخلىق چويۇن چوماق، ئىلمەكلىك نەيزە، قىلىچ، تۆمۈر ئارا كۆتۈرگەن تۆت - بەش لۈكچەك قاسىم قىمارۋازنىڭ باشلامچىلىقىدا بېسىپ كىرىدۇ.]

قاسىم: ۋۇ، توخۇ يۈرەكلەر، سايىمىزنى كۆرەر - كۆرمەيلا قۇيرۇقىنى تىكىۋېتىپتۇ - دە! بىر قوشۇق قېنىنى ئىچكىنىمىز - ئىچكەن. يۈرۈڭلار!

لۈكچەك A: قاسىمباي، خورازنىڭ نوچىسىمۇ «ۋاك» دەپ قاچقان ياخشىنى قوغلىمايدۇ.

لۈكچەك B: سوقۇشقا قوچقارمۇ قاچقان قوچقارنى ئۈسمەيدۇ.
لۈكچەك C: بولدى قىلىملا، قاسىمباي!

قانلىق جەڭگە سالماقچى! . . . قوراللىق چېرىكلەرمۇ تەييار ھالەتتە تۇرۇپتۇ. ئىككى تەرەپ راسا سوقۇشۇپ، ھالىسىزلاڭدىن كېيىنلا كارامىتىنى كۆرسەتمەكچى!

ئىمام مۇھەببەت: تەشئائى ئاتا، يۇرتقا دەرھال ئادەم ماڭغۇزۇۋەتسەك، ئۇلار كەلمەسە.
ھېسامىددىنباي: شۇنداق قىلىملا بەگزادە، ئۇلار كەلمىسۇن، ئىش چوڭىيىپ كېتىدۇ!
تەشئائى: ياخشى، ھەممىمىز قايتىپ تۇرايلى.
بەشكېرەم ياشلىرى: قايتىپ تۇرايلى؟

ئاتۇش يىگىتى A: نېمىشقا قايتىسەلەر؟ بىر ئېقىننىڭ سۈيىنى تەڭ ئىچىپ، بىر باغنىڭ مېۋىسىنى تەڭ يەپ ئۆتكەن قان - قېرىنداشلار ئەمەسمۇ بىز؟ بىزنىڭ قوللىمىزنىڭمۇ پەنجىسى بەش، قاراپ تۇرمايمىز، ئەلۋەتتە! بېشىمىزغا كەلگەننى تەڭ كۆرمەمدۇق؟

ئاتۇش ياشلىرى: راست!
تەشئائى: دۇرۇس، بېشىمىزغا كەلگەن بارچە دەرد - كۈلپەتلەرنى تەڭ تارتىپ كېلىۋاتقان قان - قېرىنداشلار بىز، بىر ئائىلە كىشىلىرى بىز. . . (مۇڭلۇق مۇزىكا) مانا ھازىر 1947 - يىلىنىڭ 6 - ئېيى، شۇنداقمۇ؟
ھەممەيلىن: شۇنداق.

تەشئائى: بۇنىڭدىن توپتوغرا 45 يىل بۇرۇن - 1902 - يىلى 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى چۈش مەزگىلىدە ئاتۇشتا مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە قاتتىق يەر تەۋرىگەن. شۇ قېتىمقى ئاپەتتە 1314 كىشى قازا تاپقان، بالىلىرىم، 1314 كىشى! 31870 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلگەن، سان - ساناقسىز مال - چارۋا، ئۆي قۇشلىرى قارا توپراق ئاستىغا كۆمۈلۈپ كەتكەن! ①

ھېسامىددىنباي: راست، بوۋام بىلەن ئاتامۇ شۇ چاغدا. . . (كۆز يېشىنى سۈرتىدۇ.)

تەشئائى: مېيىتلارنى ئىزدەپ تېپىپ، تېگىشلىك قائىدە - يوسۇنى بويىچە يەرلىكىدە قويغانلار يەنىلا بەشكېرەم، پەيزاۋات، قورغان - سەمەن خەلقى، قەشقەر شەھەر خەلقى ئەمەسمۇ؟ مېيىپ مەجرۇھلارغا، يېتىم قالغان نارەسىدە ئوغۇل - قىزلارغا خەيرىغاھلىق، ئاتىدارچىلىق قىلغانلار يەنە شۇلار ئەمەسمۇ؟ ئۇلار جان پىدالىق بىلەن ئەنە شۇنداق تۇتۇش قىلىمىغان بولسا، يەر تەۋرەشتىنىمۇ قورقۇنچلۇق ۋابا كېسىلىنىڭ تارقاپ كېتىشىدىن ساقلىنىش بەسى مۈشكۈل ئىدى.

تەۋەككۈل: سەئىدۇللا ئىشاننىڭ ئاتىسى شۇ چاغدا كېپەنلىك رەخت بىلەن «جاۋابنامە» سېتىپ بەك باي بولۇپ كېتىپتىكەنمىش، راستمۇ، بوۋا؟

① بۇ سانلىق ھاكىمىتلەر «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» نىڭ 1988 - يىلى 23 - ئىيۇن سانىدىن ئېلىندى.

قاسم: نېمانداق بوشاڭلىق قىلىدىغاندۇ بۇ نېمىلەر!
[سەئىدۇللا ئىشان كىرىدۇ.]

سەئىدۇللا ئىشان: توختاپ قاپسىلەرغۇ، پالۋانلار؟
لۈكچەك A: ئۆزى تۈگۈل ئىزىمۇ قالماپتۇ، تەقسىر.

سەئىدۇللا ئىشان: ئۆز رىزىقىغا چاڭگال سوزۇۋاتقان، پۈتۈن يۇرت خەلقىنىڭ رىزىقى - نېمىۋىسىگە قول سوزۇۋاتقان، ھەمىشە بولساڭ، قارغىشقا كېتىسەن، بەتبەخت. دۇئاىبەتكە كېتىسەن! قولى تۇتاس، پۈتسى باسامس يېرىمجان مەخلۇققا ئايلىنىپ كېتىسەن!

لۈكچەك A: ئىشان خوجام، خىزىر - ئەۋلىيا خوجام، مەن ئېزىپتىمەن، كۆڭلى قارىلىق قىلىپتىمەن.

قاسم: مېڭشە، ئاقناچىلار! (باشلاپ چىقىپ كېتىدۇ.)
سەئىدۇللا ئىشان: بەشكېرەملىكلەرنىڭ بۇ يەرگە دەسسەگەن پۇتلىرىنى چىقىۋېتىڭلار، ئەزىمەتلەر!

[ھەربىي ئەمەلدار كىرىدۇ.]
ھەربىي ئەمەلدار: ئىشلار كۆڭۈلدىكىدەك بولمايۋاتامدۇ - نېمە، ئىشان خوجا؟

سەئىدۇللا ئىشان: خاتىرجەم بولسىلا خوجايسىن ئالىيلىرى، ماڭغۇزغان مۇرىتلىرىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ھامان پۈتۈن بەشكېرەملىك «قان قىساس!» دەپ نەرە تارتىپ كەلمەي قالمايدۇ!

ھەربىي ئەمەلدار: ئاتۇش، بەشكېرەم تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن قانلىق جەڭ باشلىنىپ كېتىدۇ، دەڭ؟
سەئىدۇللا ئىشان: ئەلۋەتتە، خوجايسىن ئالىيلىرى. ئۇنىڭغا ئىشەنچىم كامىل!

ھەربىي ئەمەلدار: تىجارىتىڭىز يەنە بىر قېتىم بازار تاپىدىكەن دە!
سەئىدۇللا ئىشان: ئۆزلىرىنىڭچۇ، خوجايسىن ئالىيلىرى؟

ھەربىي ئەمەلدار: ھا - ھا - ھا...
سەئىدۇللا ئىشان: ھەممىسى ئىشەنچىم كامىل!

ھەربىي ئەمەلدار: تىجارىتىڭىز يەنە بىر قېتىم بازار تاپىدىكەن دە!
سەئىدۇللا ئىشان: ئۆزلىرىنىڭچۇ، خوجايسىن ئالىيلىرى؟

ھەربىي ئەمەلدار: ھا - ھا - ھا...
سەئىدۇللا ئىشان: ھەممىسى ئىشەنچىم كامىل!

ھەربىي ئەمەلدار: تىجارىتىڭىز يەنە بىر قېتىم بازار تاپىدىكەن دە!
سەئىدۇللا ئىشان: ئۆزلىرىنىڭچۇ، خوجايسىن ئالىيلىرى؟

ھەربىي ئەمەلدار: ھا - ھا - ھا...
سەئىدۇللا ئىشان: ھەممىسى ئىشەنچىم كامىل!

ھەربىي ئەمەلدار: تىجارىتىڭىز يەنە بىر قېتىم بازار تاپىدىكەن دە!
سەئىدۇللا ئىشان: ئۆزلىرىنىڭچۇ، خوجايسىن ئالىيلىرى؟

ھەربىي ئەمەلدار: ھا - ھا - ھا...
سەئىدۇللا ئىشان: ھەممىسى ئىشەنچىم كامىل!

ھەربىي ئەمەلدار: تىجارىتىڭىز يەنە بىر قېتىم بازار تاپىدىكەن دە!
سەئىدۇللا ئىشان: ئۆزلىرىنىڭچۇ، خوجايسىن ئالىيلىرى؟

ھەربىي ئەمەلدار: ھا - ھا - ھا...
سەئىدۇللا ئىشان: ھەممىسى ئىشەنچىم كامىل!

ھەربىي ئەمەلدار: تىجارىتىڭىز يەنە بىر قېتىم بازار تاپىدىكەن دە!
سەئىدۇللا ئىشان: ئۆزلىرىنىڭچۇ، خوجايسىن ئالىيلىرى؟

ھەربىي ئەمەلدار: ھا - ھا - ھا...
سەئىدۇللا ئىشان: ھەممىسى ئىشەنچىم كامىل!

يار، دەرد - ئەلەملەر يامان. . .
تۈن - كېچە قارا بېسىپ،
كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ قاپتۇ.
بوينۇڭدىكى مارجاننىڭ
يېپى ئۈزۈلۈپ قاپتۇ.
دوست خېنىم ئامان - ئامان،
يار، دەرد - ئەلەملەر يامان.

ئاد، تەشئالىق، جاننى قۇرۇتقان تەشئالىق! . . .
[ھاۋا قاتتىق گۈرۈلدەپ، چاقماق چىقىلىدۇ.]
ئىمام مۇھەممەت:

گۈرۈللە كۆك
چىقىل چاقماق،
ئانا يەر ئەمدى ئويغانسۇن!
ھاياتلىق زەمىسى بەخش ئەت،
زېمىن تەشئالىقى قانسۇن!

زېمىن تەشئالىقى قانسۇن،
مېنىڭ تەشئالىقىم مەيلى.
جاپا دەشتىدە مەجنۇنمەن،
ئۇياقتا،
ئۇياقتا جانكۆيەر لەيلى. . .

[يەنە شۇ ئاھاڭدا ناخشا ئېيتقاچ چىقىپ كېتىدۇ.]
چۆل كېزىپ، داۋان ئېشىپ،
يار ۋەسلىڭگە ئېرىشى.
مېھرىڭنى قەدىردانم،
جېنىم بىلەن تېگىشى.

دوست خېنىم ئامان. . .
[ناخشا ئاۋازى بىراقلىشىش بىلەن تەڭ «كەلكۈن! . . .»
كەلكۈن! . . .» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلىنىدۇ، يىغا - زارە
كۆتۈرۈلىدۇ.

ۋەھىملىك مۇزىكا.
ئېكراندا قورقۇنچلۇق قىزغۇچ كەلكۈن ئەكس ئېتىدۇ. لاي
- لاتىلىق كەلكۈننى ئەكس ئەتتۈرىدىغان سۇس پور رەڭلىك،
پەۋقۇلئاددە كەڭ ئېتەكلىك ئۇزۇن كۆڭلەك كىيگەن ۋە شۇنداق
رەختلەرنى ئويىناتقان ئون نەچچە قىز كەلكۈن ئۈسۈملى ئويىناپ
كىرىدۇ. ئاستىدىن قويۇپ بېرىلگەن قويۇق ئىس - تۈتەكلەرگىمۇ
پوررەڭ نۇر بېرىلىدۇ.

ئايپاق لىباسقا ئورالغان نۇر ئامىنەم بۇ دەھشەتلىك كەلكۈن
قاينىمىدا ئۈزۈپ يۈرىدۇ. گامى قىرغاقلارغا يامىشىدۇ، گامى
دولقۇنلار بىلەن يۇقىرى ئۆرلەيدۇ، تۆۋەنلەيدۇ، قايناملاردا
پىرقىرايدۇ. ئۇلۇغ كەلكۈن ئاخىرى ئۇنى ئۆز قوينىدا ئېقىتىپ
كېتىدۇ.

ھەممىلا جايدىن مۇسبەت سازى ياڭرايدۇ.
سەئىدۇللا خوجا ئىشان غالىبانە قىياپەتتە كىرىدۇ. ئۇنىڭ

ئانتۇشۇڭغا بارغۇنچە
پۇرايدۇ بەشكېرەم باغى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن
ھىجران ئوتىنىڭ داغى.

دوست خېنىم ئامان - ئامان،

قولدا ئاچماقلىق تاياق، تاياقنىڭ ئاچماقلىرىدا ئاق - قىزىل، كۆك - قارا لانتىلار. تاياقنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە تالا - تالا بولۇپ كەتكەن ئەسكى لەۋە. لەۋەدە «جاۋابنامە» دېگەن خەت. سەئىدۇللا ئىشاننىڭ ئارقىسىدا چاچلىرى پاخىيىپ كەتكەن بىر نەچچە مۇرىت، مۇرىتلارنىڭ دۈمبىسىدە توپ - توپ كېپەنلىك رەخت. ئۇلار مەيداننى ئايلىنىپ جەرە سالدى. [سەئىدۇللا ئىشان:

جەننەت - بېھىش يول خېتى - بۇ جاۋاب - سوئال. مۇرىتلار: ھەق جاۋاب - سوئال.

سەئىدۇللا ئىشان: تىللا ساناپ ئال ئۇنى، ساپ ئالتۇنغا ئال.

مۇرىتلار: ئال - ئال - ئال!

سەئىدۇللا ئىشان: ئاخىرەتلىك ئاق لىباس - پىرىمدىن مىراس.

مۇرىتلار: راست، راست، راست!

سەئىدۇللا ئىشان: يەتتە جەننەت، بىر بېھىش بەندىسىگە خاس.

مۇرىتلار: راست، راست، راست!

سەئىدۇللا ئىشان: تۈگەپ كەتسە قالمايدۇ، چاققان كېلىپ ئال.

مۇرىتلار: ئال - ئال - ئال!

سەئىدۇللا ئىشان: ياقۇت، گۆھەر - زەررىگىنى ھەمىيىنىمغا سال.

مۇرىتلار: سال - سال - سال! (سەھنىنى ئايلىنىپ چىقىپ كېتىشىدۇ.)

[قارا كىيىم كىيىپ ئاق رومال ئارتقان، ھاسا تاياق تۇتقان نۇر ئەلا خېنىم ناخشا بىلەن كىرىدۇ. «ئامىنەمۇ ئامىنەم» ناملىق بۇ ناخشىنىڭ مۇزىكىسى ئەسلىدىكىدىنمۇ مۇڭلۇقراق چېلىنىدۇ.] نۇر ئەلا خېنىم: ناخشا:

نۇر ئامىنەم - ئامىنەم،

بۇ دۇنيادا يېگانەم.

ئۈزۈلدىمۇ جان رىشتەڭ،

ئېسىل گۆھەر - دۈردانەم.

ئاتۇشۇڭدىن ئاقتىڭمۇ،

بەشكېرەمدە ياتتىڭمۇ؟

يارا بولغان باغرىڭغا.

ئەمدى داۋا تاپتىڭمۇ؟ ...

(دىمى سىقىلىپ، يوغان بىرتاش ئۈستىدە ئولتۇرۇپ قالىدۇ.)

تەشنائى: (سىرتتىن سادا) بەگزادە، ئىمام مۇھەممەت بەگزادە! ...

نۇر ئەلا خېنىم: «بەگزادە»؟

تەشنائى: بەگزادە... (كىرىدۇ، خېنىمنىڭ تۇرقى - ھالىتىگە قاراپلا) ئەلەھ كىملىلا، نۇر ئەلا خېنىم. ئىننالىلاھى ۋە ئىننالىھى راجىئۇن - بىز ئاللاننىڭ دەرگاھىدىن كەلگەن، يەنە

ئاللاننىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز.

نۇر ئەلا خېنىم: بەگزادىمۇ يوقمۇ، ئانا؟

تەشنائى: يوق، ھېچ يەردىن ئىز - دېرىكى يوق.

غازىبەگ: (سىرتتىن سادا) بالام، بەگزادەم! ...

(كىرىدۇ) تېخىچە ئىز - دېرىكى يوقمۇ، ئۇستاز؟

تەشنائى: شۇنداق، غازىبېگىم.

نۇر ئەلا خېنىم: ئەسسالام غازىبېگىم.

سىرتتىن ئاۋاز: غازىبېگىم - بېگىم! (خەۋەرچى كىرىدۇ)

بېگىم...

غازىبەگ: ھە، تېپىلدىمۇ؟

خەۋەرچى: بەگزادىنىڭ... ئىمام مۇھەممەت بەگزادىنىڭ

جەستى...

غازىبەگ

تەشنائى : «جەستى؟»

نۇر ئەلا خېنىم

خەۋەرچى: بەگزادىمىز تەشئاللىقتا جان بەرگەندەك تۇرىدۇ.

مەشۇقى بىلەن بىر جايدا ئىكەن.

غازىبەگ: ھە؟ ... بىرى تەشئاللىقتا، بىرى قاينام قويىمدا.

... ئاھ، مۇرادىغا يېتەلمىگەن ئاشىق - مەشۇقلار!

نۇر ئەلا خېنىم: بالىلىرىمىزنى يەپ كەتكەن، بەختىمىزنى يەپ

كەتكەن قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئەمەس، مۇ ئاپىتى ئەمەس،

ئىناقسىزلىق - يۇرتتۇزلىق!

تەشنائى

غازىبەگ : ئاھ، بالىلىرىم!

نۇر ئەلا خېنىم

(پەردە چۈشىدۇ.)

خاتىمە

ئېكراندا: گۈزەل باھار مەنزىرىسى.

ئومۇمىي خور:

(تەكىت - «قەدەھ ئىچمەك گۈناھ دەپ ئوسرۇ مەردۇد

ئەتىكىل ئەي شەيخ» ئاھاڭىدا؛ ئالدىنقى ئىككى مىسرا

تەكرارلانمايدۇ، ئاخىرقى ئىككى مىسرا ئەسلىدىكىگە ئوخشاش ئۈچ

تەكرارلىنىدۇ.)

بېرىپتۇ جان بىرى چاقچاپ گىياھسىز دەشت - باياۋاندا،

بىرى تىمباق - لەھەڭدىنمۇ خەتەرلىك سەلدە - قاينامدا.

ئىناقسىزلىق ۋە يۇرتتۇزلىق، خۇراپاتلىق تۈپەيلىدىن،

جاھاندىن ئۆتمىدى كىملىر نادامەتتە، پۇشايماندا؟

ۋەتەن - ئەل ئالدىدا ئاسىي - گۇناھكاردۇر قەبىھ يۇرتتۇز،

ياشايلى قان - قېرىنداشتەك، ئۈمىد بار ئۆلمىگەن جاندا.

تەشنائى:

ياشايلى قان - قېرىنداشتەك، ئۈمىد بار ئۆلمىگەن

جاندا.

تورلاپ كەتكەن كۆل

(دراما)

- بۇ دراما ئەختەم ئۆمەرنىڭ شۇ ناملىق
پوۋېستىغا ئاساسەن سەھنىلەشتۈرۈلگەن

ئابلىكىم روزى

قاتناشقۇچىلار

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن - دېھقان، 40 ياش
 ھەمشىرىخان - مۇھەممەتئىمىن سەيدىننىڭ
 ئايالى، 38 ياش
 نۇسرەت - مۇھەممەتئىمىن سەيدىننىڭ
 قىزى، 18 ياش
 ھاشىرخان - ئەمەت كۆنچىنىڭ قىزى،
 نۇسرەتنىڭ دوستى، 18 ياش
 ھارۇن بوۋاي - نۇسرەتنىڭ چوڭ دادىسى، 60 ياش
 ياسىن مەدەك - نۇسرەتنىڭ ئاشىقى، 25 ياش
 ھامۇت - كەنت پارتىيە ياچېيكسىنىڭ
 سېكرىتارى، 50 ياش
 سىدىق بايچەك - كەنت باشلىقى، 45 ياش
 ئابدۇرېشىت خوجا - يۇرت مۇئاۋىنى، 60 ياش
 سوپى مەخسۇم - يۇرت مۇئاۋىنى، 55 ياش
 قادىر پىلاڭ - دېھقان، 50 ياش
 شەمشۇر - ئوقۇتقۇچى، 40 ياش
 ئەمەت كۆنچى - دېھقان، تىجارەتچى، 45 ياش
 بۇۋىخان دوڭ - دېھقان، 50 ياش
 سانىخان - دېھقان، 55 ياش
 1 - پەردە 1 - كۆرۈنۈش
 سەھنىدە: يىلتىزلىرى كۆرۈنۈپ قالغان

ئۇرۇغ - تۇغقان، ئادىمىگەرچىلىك، پىرىنسىپ دېگەنلەرنى توپا بېسىپ قالدى.

ئەمەت كۆنچى: سېنى بىرسى ئۆيىگە چاقىرسا، ھەرگىز مەقسەتسىز داستىخان سالمايدۇ. ھەتتا ھازىر تەشكىلمۇ تەشكىلىگە پارا بەرمەي ئىشىنى ئاقتۇرالمىدۇ.

قادىرپىلاڭ: ما ئىشىنى كۆر، جاھاننىڭ ئىشلىرى مۇنداق بوپكەتتى، دەڭلا تېخى. بىز ئەمدى ھەر قېتىم يېزا چوڭلىرىغا ئوغۇت دەپ بارساق شۇنداق قىلارمىزما. بۇنىڭغا جان توشارمۇ؟ سوپى مەخسۇم: مەنچە، يۇرتىمىزغا سۇ كېلىدىغانلا ئىش بولسا، سېلىق چاچساق خەق ئىشتىننى سېتىپ بولسىمۇ بېرىدۇ جۇما.

ھامۇت: ئۇغۇ راست، ئەمما خەققە ئېغىر كېلەرمىكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دېھقانلارنىڭ سېلىقىمۇ كۈندىن كۈنگە كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ. سىدىق بايچەك: بۇنداق دەپ ئولتۇرساق، يە ئىش ئاقىمىسا، قانداقمۇ قىلىشىپ كېتەرمىز؟! ھامۇت: مەنچە، سۈيىمىزنىڭ مۇشۇنداق قىس بولۇشى، كەتتىمىزنىڭ يېزىنىڭ ئايغىدا بولغانلىقىدا. شۇڭا بىز يالغىماي كېلىۋاتىمىز.

قادىرپىلاڭ: كادىرلىرىمىز ئوبدانراق كۆڭۈل بۆلسە، مۇشۇ قۇملۇقنى كېسىپ بىر ئۆستەڭ چاپساق ھەممە خاپىلىق تۈگەيتتى.

جامائەت: قادىرۋاينىڭ دېگىنى توغرا زادى. سىدىق بايچەك: بۇنى يۇقىرىغا كۆپ قېتىم دېدۇق، بىزنىڭ ھامۇت سېكىرتارىنىڭ مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ماڭغان يولىمۇ ئاز ئەمەس، جامائەت.

ھامۇت: بۇنىڭغا ناھىيىنى ماقۇل كەلتۈرۈش ئاسان ئەمەس، نېمىشقا دېسەڭلار، بۇ ئىشنى ناھىيىنىڭ پىلانىغا يەنى نۇقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرىگە كىرگۈزۈش كېرەك. بۇ توغرىلىق يېزا باشلىقلىرىمۇ ئاز يول ماڭمىدى. بىر قانچە قېتىم مۇزاكىرە يىغىنى ئېچىپ كۆپ باش قاتۇردى.

ئەمەت كۆنچى: مەنچە، بۇ ئىشقا كۆپ باش قاتۇرۇش كەتمەيدۇ. كۆڭلىمىزدىكىنى قەغەز يۈزىگە پۈتۈپ، يېزىلىق پارتكوم سېكىرتارىنىڭ ئۆيىگە بارىمىز.

سىدىق بايچەك: يەنە بىر نەرسە ئاپارمىساق بولماس.

ئەمەت كۆنچى: ئاپارماي بولامتى ئەمەس. «قۇرۇق گەپ قۇلاققا ياقمايدۇ» دېگەننى ئاڭلىمىغانمۇ؟ «سىلەر قايتىپ تۇرۇڭلار، بىز مۇزاكىرىلىشىپ كۆرەيلى» دەيدۇ - دە، گوللاپ يولغا سالىدۇ. بىلسەڭلار، ھازىر سېكىرتارىنىڭ ئۆيى سېلىۋاتقان ۋاقتى، سوۋغا - سالام ئاپىرىشنىڭ تازا ئوبدان پۇرسىتى كەلگەن چاغ جۇما، جامائەت.

سىدىق بايچەك: سېكىرتارىنىڭ سېلىۋاتقان ئۆيىگە ئاتاپ تېرەكتىن 40 - 50 تۈپ كېسىپ بارمىساق بولمايدىكەن - دە.

قۇچاق يەتكۈسىز قېرى سۆگەت ئاستىدىكى قەدىمىي كۆل، كۆلنىڭ يان تەرىپىدە غىش بىلەن سېلىنغان ھەيۋەتلىك مەسچىت، ئۇپۇققا سوزۇلغان يۇلغۇن، يانتاق، چىگە ۋە قۇم بارخانلىرى.

[سەھنە سىرتىدىن، بامدات نامىزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ دۇئا قىلىۋاتقان جامائەت ۋە سوپى مەخسۇمنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ.]

سوپى مەخسۇم: سۈيۈك، دەل - دەرەخ، زەل - زىرائەتلىرىمىز قۇرۇپ جامائەت تۈگىشىپ كېتىۋاتىدۇ.

جامائەت: شۇنداق، شۇنداق.

سوپى مەخسۇم: خوجام، جامائەتنىڭ ھەقىقىي ھۈرمىتى ئۈچۈن ئالادىن سۇ تىلەپ، بىر دۇئا قىلىپ بەرسىلە.

جامائەت: دۇئا قىلىپ بەرسىلە، خوجام. ئابدۇرېشىت خوجا: (دۇئاغا قول كۆتۈرىدۇ، جامائەت قوشۇلىدۇ) ئى قۇدرەتلىك ئاللا، بىلىپ - بىلمەي قىلغان گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلىپ، يۇرتىمىزغا سۇ بەرگەيسەن، شاپائەت يامغۇرۇڭنى ئايىمىغايسەن، ئامىن.

[سىرتتىن جەرە ساداسى ئاڭلىنىدۇ.]

قۇلاق سالغىن ئى ئاللا، بەندىلەرنىڭ ئالىگە. رەھمە قىلغىن ئى ئاللا، ئاجىزلارنىڭ ھالىگە.

سۇ بەر ئاللا، سۇ بەرگىن... ھۇۋ ئاللا، ھۇۋ... .

نېمە قىسمەت، نېمە كۈن، كۆيدى جاھان كۈنۈ - تۈن. بولدى يۇرتتا قىيامەت، قۇرۇماقتا زىرائەت.

سۇ بەر ئاللا، سۇ بەرگىن... ھۇۋ ئاللا، ھۇۋ... .

[جامائەت قوزغىلىپ، مەسچىتنىڭ ئىشىكىدىن سەھنىگە كىرىدۇ.]

سوپى مەخسۇم: جامائەت، خوجامنىڭ دىدارىنى غەنىمەت بىلىپ تاۋاپ قىلىۋالايلى (جامائەت بىر - بىرلەپ ئابدۇرېشىت خوجا بىلەن كۆرۈشۈشكە باشلايدۇ).

ئابدۇرېشىت خوجا: بىر كۈندە يەتتە مەرتىۋە كۆرۈشكۈلۈك.

سوپى مەخسۇم: شۇنداق، خوجام. جانابلىرى بىلەن كۆرۈشۈش ئامەت دېسە بىزگە، ئامەت. دۇئالىرىنىڭ بەركاتىدا خۇدا ئىشلىرىمىزنى ئاسان قىلغاي.

ئەمەت كۆنچى: ھەممە ئادەم يېسەم دەيدۇ، بەرسەم دەيدىغان گەپ چىقمايدۇ. جاھاننىڭ ئىشلىرى پۇل بىلەن ئېقىۋاتىدۇ، پۇل بىلەن.

سىدىق بايچەك: دېگىنىڭ راست، ھازىر

ئەمەت كۆنچى: گېپىمنى بۆلمىگىنە، ئۇ دېگەن بۇنداق كەنتتىن 18 نى باشقۇرىدىغان ئادەم تۇرسا، سەن ئاپارغىچە خەقلەر تېرەك دېگەننى ئاللىقاچان ئاپىرىپ دۆۋىلىنۋەتمەي تۇرامدۇ.

سىدىق بايپەك: ئەمەسە 20 - 30 ئادەمنى ئاپىرىپ ئۆيىنى سالدۇرۇپ بېرەيلى، بىزدە تامچى، ياغاچچى دېگەن تولا گەپ.

ئەمەت كۆنچى: نېمانداق غەرەز ئوقمايدىغان. سەن، ھازىر ئۇلار كومۇلاچ لايدا تام سېلىپ ئولتۇرمايدۇ، ئۆي دېگەننى سېمونت بىلەن خىشتا سالىدۇ. سېنىڭ بۇ ياغاچچى - تامچىلىرىڭ ئۇنداق ئۆيىنى سېلىش تۈگۈل كۆرۈپمۇ باقمىغان. ھازىر سېكىرتارنىڭ پۇلدىن باشقىغا ئېھتىياجى يوق.

سىدىق بايپەك: پۇلنى قانداق تەڭلىگىلى بولىدۇ؟

ئەمەت كۆنچى: بۇ ئاسان. ئىككى تاتازنى لىپاپقا سالغىز. دە، خوجام باشلىق بىر قانچە مۆتىۋەرلەرنى ئۆيىڭىزگە ئەۋەتىمىز. ئۇلار لىپاپنى داستىخاننىڭ بۇرجىكىدە قويۇپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام، ۋەسسالام.

قادىر پىلاڭ: يائىلا، قۇملۇقتىن ئۆستەڭ چاپماق ئەجەبمۇ تەسكىنا.

ھامۇت: بۇ، قۇملۇقتا ئۆستەڭ چېپىشتىن نەچچە ھەسسە تەس، قىلدىن ئىنچىكە، قىلىچتىن ئىتتىك نازۇك ئىش. سەل قىڭغىر كەتسە، ھۆكۈمەتكە جاۋاب بەرمەك تەس. ئەقلىمىزنى جورۇپ ئېھتىيات بىلەن قىلغىنىمىز تۈزۈك. سىلچە قانداق قىلساق بولار خوجام؟

ئابدۇرېشىت خوجا: مەنچە، ئەمەت كۆنچىنىڭ كۆرسەتكەن ئەقلى، ھامۇت سېكىرتارنىڭ دېگىنى بويىچە قىلغىنىمىز دۇرۇستەك تۇرىدۇ. ھامۇت: ئەمەسە ئوبدانراق تەييارلىق قىلايلى.

[سرتتىن بىرسى كىرىپ سوپى مەخسۇمنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلايدۇ.]

سوپى مەخسۇم: خوجام، ئاۋۇدۇن باي بۈگۈن مەسچىتكە كېلەلمىگەن ئەمەسمىدى، مانا ھازىر خەۋەر كەلدى، نەۋرىسى جان ئۈزۈپتۇ (جامائەت دۇئا قىلىدۇ). جامائەت، پەتە ئوقۇپ كېلەيلى (جامائەت سىرتقا مېڭىشىدۇ).

قادىر پىلاڭ: نېمە كېسەل بولغىدى؟ نامازخان A: نېمە كېسەل بولماقچىدى، يەنە ھېلىقى ئىچى سۈرگۈ بولمامدۇ.

قادىر پىلاڭ: ئەجەبمۇ تۈگىمىدى شۇنچىس كېسەل (چىراغ غۇۋالىشىدۇ).

[ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى، كالا - قويلارنىڭ مۆرەش - مەرەشلىرى كۆل بويىنى بىر ئالىدۇ. چىراغ يورۇپ سرتتىن چىلەك، سوغا، قاپاق - نوگايلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ نۇسرەت، سانىخان، بۇۋىخان دوڭ، ئايال A قاتارلىقلار

كىرىدۇ. سانىخان: (كۆل تەرەپكە قاراپ) خەقلەر ئۇلاغلىرىنى سۇغارغىلى تۇرۇپتۇ. قىزىم نۇسرەت، قاراپ بېقىڭ، سۇ ئالغۇدەك بىكار يەر بارمىكىن. [نۇسرەت قاپاقنى كۆتۈرۈپ كۆلگە ماڭىدۇ:]

بۇۋىخان دوڭ: (دەرەخ تۈۋىدە ئولتۇرۇپ) بۇ يىل سۇ بۆلتۈرۈش قىسىمى بولدىمۇ دەيمەن. سانىخان: شۇنداق بولمامتىكى ئەمەسە.

بۆلتۈر بۇ چاغدا كۆلدە سۇ بار ئىدى. بۇنداق ئۆچرەتتىمۇ تۇرۇپ كەتمەيتتۇق. كۆلدە ھاشاراتلارمۇ ئاز بولىدىغان. بۇ يىل نېمە بويىچە تىتى خۇدايىم. ئايال A: بۆلتۈر بۇغداي كەنجى سۈيىگىمۇ قانغان. شۇڭا بۇغداي ئوخشاپ، ئۆرۈك - ئالمىلارمۇ خېلى سۇلۇق پىشقاندى. بۇ يىل خۇدا ئوردى بىزنى.

بۇۋىخان دوڭ: ئەمما بۆلتۈر مەن غەلىگە ھۆددە يەرنىڭ بۇغدىيىنى چىقىشتۇرالمى، قالدۇرۇق يەرنىڭ بۇغدىيىنى قوشۇپ ئۆتكۈزدۈم. ئامالنىڭ يوقىدىن بىر قوينى سېتىپ يېڭىلى ئاش ئالدىم. كېۋەز ۋە زىپىسىگە بولسا موزايىنى ساتتىم. ئەمدى بۇ يىل قانداق قىلىشىپ كېتەرمىزكىن - تاڭ.

ئايال A: بۇ يىلمۇ كەنتىمىزنىڭ يېزا باشلىقلىرى بىلەن سۇ كادىرلىرىغا يوللىغان سوۋغا - سالاملىرى ئاز ئەمەس.

سانىخان: مىڭ قاقشىساقمۇ يەنە شۇ. باشلىقلىرىمىزنىڭ رەھىمى كېلىپ قالسا غەلىنى كېمەيتەر. ئەممازە دەل - دەرەخلىرىمىز قۇرۇپ كېتىدىغان بولدى - دە.

بۇۋىخان دوڭ: ئەڭ ياخشىسى، بىز ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلمىسەكلا بولاتتىغۇ. [نۇسرەت كۆل تەرەپتىن چىقىدۇ.]

سانىخان: قىزىم، سۇ ئالىدىغان يەر بىكار بوپتىمۇ؟

نۇسرەت: بىر ئاز سېلىكتى، ئىككى كۆلچەكتىكى جامىكلار ئارىسىدىلا سۇ قاپتۇ. سۇدا قۇرت دېگەن شۇنداق كۆپكى، خۇددى كۆلچەككە گازىر چېچىۋەتكەندەك بوپ كېتىپتۇ. مىغىلداپ كەتكەن قۇرتنىڭ دەستىدىن سۇنىڭ يۈزى كۆرۈنمەيدۇ.

بۇۋىخان دوڭ: ھەي ي... قانداق قىلىمىز، خۇدا رىسقىمىزنى مۇشۇ كۆلگە چېچىپتەكەن. يۈرۈڭلار، كۆزنى يۇمۇپ كۆلچەكلەرنىڭ بىرىدىن ئاللى ئەمدى (چىقىپ كېتىشىدۇ).

سانىخان: بۇ كۆلگە يىل بويى سۇ كىرمىسىمۇ سۈيى تۈگىمەيۋاتىدۇ. ئاشۇ جامىكلارنىڭ خاسىيىتىدىن بولسا كېرەك.

ئايال A: شۇنداق، بۇ كۆل ئادەملەرنىڭمۇ، ھايۋانلارنىڭمۇ، ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخلەرنىڭمۇ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

[نۇسرەت دەرەخ سايىسىدا قاپاقنى قويۇپ ئۆزىنى يەلپۈپ تۇرغاندا سىرتتىن چىلەك كۆتۈرگەن ھارۇن بوۋاي كىرىپ كېلىدۇ.]
ھارۇن بوۋاي: (نۇسرەتنى كۆرۈپ) قىزىم، سۇنى ئېلىپ چىقىڭىزمۇ؟

نۇسرەت: بوۋا، سىز كەلمىسىڭىزمۇ ئۆزۈم ئىككى - ئۈچ يول ماڭسام چىلەك توشاتتى. جاپا تارتىپ كېلىپ يۈرگىچە ئارام ئالسىڭىزچۇ.
ھارۇن بوۋاي: قىزىم، كىچىككىنە تۇرۇپ ئىشقا چىقىلىپ كەتتىڭ. سۇ توشۇشىڭغا بولسىمۇ ياردەملەشمەي بىكار ياتسام بولماس.

نۇسرەت: (بوۋىسىغا ئېسىلىپ ئولتۇرغۇ-زۇپ) بوۋا، سىزگە دەيدىغان گېپىم بارتى.
ھارۇن بوۋاي: ئۆيگە بارغاندا دېسەڭمۇ بولىدىغۇ، قىزىم.

نۇسرەت: ھازىر دېمىسەم بولمايدۇ. ھە بوۋا، ھالال - ھارام دەپ ئايرىيدىكەنمىز، كۆلدىن بىزمۇ، ھايۋانلارمۇ، قۇرت - قوڭغۇزلارمۇ سۇ ئىچىدىكەن، كۆلدىن يەنە بىرنى كولاپ، بىرىدە ھايۋانلار، بىرىدە ئادەملەر سۇ ئىچسە بولمامدۇ؟
ھارۇن بوۋاي: سەن گۆدەكتە قىزىم. كۆلدە شەك يوق، كۆلگە شەك كەلتۈرۈش كۈپۈرلۈك بولىدۇ. خۇدا مۇشۇ يۇرتقا ئاتا قىلغان رىسقى - نىسۋىنى ھەممە جانلىقلارغا تەڭ بەرگەن، بىرىنىڭ رىسقىنى بىرى يېيەلمەيدۇ. خەقلەر باشقا يەرلەرگە كۆل كولاپمۇ باققان، ئەمما سۇ تۇرمىدى. خۇدا مۇشۇ كۆلگە ھەممىمىزنىڭ رىسقىنى چاچقان.

[سىرتتىن شەمشۇر بىر قانچە ئوقۇغۇچىلار بىلەن كىرىدۇ.]

ئوقۇغۇچىلار: سالام، بوۋا!
ھارۇن بوۋاي: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بالىلەر. رىم. دەرسىڭلارنى ئوقۇماي نېمىشقا بۇ يەرگە كەلدىڭلار؟

ئوقۇغۇچىلار: سىلەرگە ياردەم بەرگىلى، ھارۇن بوۋاي: ۋاي شەمشۇر قىزىم، شۇنچە پىژغىرىم ئىسسىقتا بىزنى ئويلاپ ئوقۇغۇچى بالىلارنى ياردەملەشتۈرگىلى ئېلىپ كەپسىز - دە. شەمشۇر: قېنى، ساۋاقداشلار، بوۋاڭلار - نىڭ قولىدىن چىلەكنى ئېلىڭلار.

[بالىلار چىلەكنى ئالماق بولىدۇ.]
ھارۇن بوۋاي: ماڭا نۇسرەت قىزىم ياردەملىشىدۇ. سىلەر بېرىپ، كۆلدىن سۇ ئېلىۋاتقان مومايلارغا ھە - ھۇ دېيىشىڭلار، بالىلىرىم.

شەمشۇر: مەيلى ئەمەسە. (بالىلار چىقىپ كېتىدۇ. شەمشۇر نۇسرەتنىڭ بېشىنى سىلاپ) تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرگەن ئىستىقبالىق بالا ئىدىڭىز. ھە، قىزىم، ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟

نۇسرەت: ئېتىز - ئېرىق، ئۆي ئىشلىرى بىلەن، خانىم. (ئۇ شەمشۇر ئېسىۋالغان سۇداننى كۆرۈپ) بۇ سۇداننى ھەر بىر كۆرسەم مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلارم ئېسىمگە كېلىدۇ. كۈندە بۇ سۇداننىڭ سۈيىنى ئىچكۈزۈپ قوياتتىلە، خۇددى شېكەر قىيالى ئىچكەندەك راھەتلىنىپ ئىچەتتىم. ھازىر بۇ كۆلنىڭ سېسىق سۈيىنى ھەر قېتىم ئىچكىنىمىدە، ئۆپكەم ئۆرۈلگەندەك سەسكىنىپ كېتىمەن.

شەمشۇر: (سۇداننى بېرىپ) قېنى، يەنە بىر ئىچىۋېلىڭ، قىزىم.
نۇسرەت: ياق، خانىم، ئۆيلىرىگە بارغىچە ئۇسساپ قالمىسىلا يەنە.

شەمشۇر: مېنىڭدىن غەم قىلماي ئىچىۋېرىڭ، قىزىم. (نۇسرەت سۇدىن ئىككى - ئۈچ يۈتۈم ئىچىدۇ.)

ھارۇن بوۋاي: خانىم، سىلى ئاتايىن سۇداندا سۇ كۆتۈرۈپ يۈرگىچە بۇ كۆلنىڭ سۈيىنى ئىچىۋەرسىلە بولمامدۇ، مەھەللىمىزدە ئىشتىننى سەللە قىلىپ يۆگەپ يۇرتتىن چىقىپ كەتكەنلەر يوققۇ.

نۇسرەت: بوۋا، خانىمغا قوپال سۆزلىمىگەنە. ئىچمىسە مەيلى ئەمەسمۇ، ياكى بولمىسا بۇ كۆلنىڭ سۈيىنى بىزگە قىسىنغاندۇ.
شەمشۇر: (كۈلۈپ) قىزىم، بىلىسىڭىز، سۇداندىكى بۇ سۇ مۇشۇ كۆلنىڭ سۈيى.

نۇسرەت: بۇ كۆلنىڭ سۈيى؟!
شەمشۇر: شۇنداق. بىراق بۇ قاينىتىلغان سۇ. سۇنى ئىمكان بار قاينىتىپ ئىچىش، سوغۇق سۇ ئىچمەسلىك كېرەك. سۇنى قايناتقاندا مىكروپىلار ئۆلىدۇ. بولۇپمۇ بۇ كۆلگە ھەممە جانلىقلار كىرىپ سۇ ئىچىدۇ. شۇڭا، سۇنى قاينىتىپ ئىچمىسە زادى بولمايدۇ.

نۇسرەت: خام سۇ ئىچسە بولمايدۇ، دەپ بوۋامغا تولا چۈشەندۈرىمەن. لېكىن بۇ بوۋام دائىم ئۆزىنىڭ گېپىدە چىڭ تۇرۇۋالىدۇ.

ھارۇن بوۋاي: ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ كۆل سۈيى ئىچىۋاتىمىز، سۇ ئىچىپ ئاغرىپ قاپتۇ، دېگەن گەپنى ئاڭلىماپتىكەنمىز.

شەمشۇر: كېسەل مىكروپىنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ. ھازىر تارقىلىۋاتقان يۇقۇملۇق ئىچ سۈرۈش - تولغاق، جىگەر كېسەللىرىنىڭ باشلىنىشى ئىچىملىك سۇ ۋە تازىلىققا دىققەت قىلماسلىقتىن بولغان.

ھارۇن بوۋاي: خانىم، سىلى بۇ گەپنى ھازىرغىچە تولا دېدىلە. كۆڭۈللىرىگە كەلسىمۇ ئاڭلاپ تۇرسىلا: مۇشۇنداق ئاپتاپ كۆرگەن ئەركەك سۇنى ئىچكەچكە، قېرىساقمۇ ياش يىگىتتەك گۈس - گۈس دەسسەپ، يېگەن - ئىچكەندەك، سوقا سەندەلدەك تۇرۇۋاتىمىز.

دوپپىسىنىڭ ئىچىگە سېلىپ بېشىغا كىيىۋالدى (رەھمەت).
 نۇسرەت: مەن ياغلىقنى تەرىڭىزنى سۈرتۈڭ دەپ بەردىم.
 ياسىن مەدەك: ئۇزۇندىن بېرى تەشنا بولغان بۇ ياغلىقتا تەرنى ئەمەس يۈرىكىمدىكى داغنى سۈرتەيمىكىن دەيمىنا.
 نۇسرەت: گېپىنىڭ سەتلىكىنى ماۋۇ قېلىننىڭ. خوتۇنى ياغلىق كەشتىلەپ بەرمەتتىكى.
 ياسىن مەدەك: ۋاي قويۇڭ شۇ خوتۇننىڭ گېپىنى. بۇنداق ياغلىقنى كەشتىلەپ ئېرىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويۇش ئون يىلدىمۇ ئەقلىگە كەلمەيدۇ ئۇ كالىنىڭ.
 نۇسرەت: ئەمىسە نېمىشقا ئالغان؟ ئۆزىنىڭ خوتۇننىڭ ئەيىپىنى ئېچىشتىن نومۇس قىلمايدىكى.
 ياسىن مەدەك: ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ ئادەمنى گەپكە سالىدىكەنسىز. مەن سىزگە نەچچە قېتىم دېدىمغۇ، ئانام: «مۇشۇ خوتۇننى ئالمىساڭ ئاق بولىمەن، كۆك بولىمەن، ئۈچ كۈنلۈك بولىمۇ ئال» دەپ تۇرۇۋالدى. كېيىن قويۇۋېتەي دېسەم، كۈز بولسۇن، قىش چىقسۇن، دەپ يۈرۈپ مانا ئەمدى بىرنى تۇغۇپ ياتتى. ئەمدى ئۆيگە ئەكەلگىنىمنى كۆرسۈن. ئەگەر ئۆيدىكىلەر ئەكىلىمىز، دېسە، ئۆينى تاشلاپ چىقىپ كېتىمەن. ئۇنىڭدىن شۇنداق تويدۇمكى، ئايلاپ يېنىمدا ياتسىمۇ مايرەدە خوتۇنۇم بار دېگۈم كەلمەيدۇ.
 نۇسرەت: سەت گەپ قىلماڭ، كېتىمەن بولمىسا.
 ياسىن مەدەك: بولدى، دېمەي. ئەمما بۇ كۆڭلۈمدىكى گېپىم.
 نۇسرەت: پو ئاتماڭ. ئەمدى مېنى گوللىيالمايسىز. بۇندىن كېيىن ئىككىنچى چىقمايمەن.
 ياسىن مەدەك: نۇسرەت، سىز نېمىشقا كۆڭلۈمدىكىنى چۈشەنمەيدىغانسىز. قەسەم ئىچمەنكى، ئەمدى ئۇنى قويۇۋەتكىنىم قويۇۋەتكەن.
 نۇسرەت: قېنى، كۆرەرمىز. (ياسىن مەدەك كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ قولىياغلىققا قارايدۇ. نۇسرەت خىجىل بولۇپ يۈزىنى يېرىم توسىدۇ، ياسىن مەدەك پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ نۇسرەتنى قۇچاقلايدۇ.) ۋىيەي، ساراڭ بولىڭىزمۇ، قويۇۋېتىڭ، بولمىسا ۋارقىرايمەن. رامىزاندىمۇ شۇنداق سەت قىلىق قىلمايسىز، قارىغاندا روزا تۇتمىغان ئوخشايسىز - ھە.
 ياسىن مەدەك: روزا تۇتۇشنى تۇتۇم. بۇنىڭلىققا روزا بۇزۇلمايدۇ. ئۇنداق قىلماي پەقەت بىرنى، بىرنىلا...

چېلىشىشقا چۈشۈپ قالساق، تۇرۇبا سۈيى ئىچتۇق، دەپ كۈن كۆرمىگەن زەي سۇنى ئىچكەن ئۇنداق لاتا غىلاپ زەيپانلاردىن نەچچىنى كۆتۈرۈپ ئاتقۇچىلىكىمىز بار بىزنىڭ.
 نۇسرەت: بوۋا، ئاغزىمغا كەلدى دەپ نەدىكى قاملاشمىغان گەپلەرنى قىلىدىكەنمەن، ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ.
 [كۆلدىن سۇ ئېلىپ ئوقۇغۇچىلار، بۇۋىخان دوڭ، سانىخانلار چىقىدۇ].
 شەمشىنۇر: ئەسسالام تۇغقانلار.
 بۇۋىخان دوڭ: سالام، شەمشىنۇر خانىم. بالىلارنى ئەكىلىپ ياردەملەشتۈرگەنلىكىڭىزگە مىڭ مەرتىۋە رەھمەت.
 شەمشىنۇر: ساۋاقداشلار، ئۇلارنىڭ سۈيىنى ئۆيىڭىزگە ئاپىرىپ بېرىڭلار.
 ئوقۇغۇچىلار: ماقۇل، خانىم (چىقىپ كېتىشىدۇ).
 [يىراقتىن ياسىن مەدەكنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ].
 نۇسرەت: (قاپاقتىكى سۇنى چىلەككە قويغاچ) بوۋا، سىز ماڭغاچ تۇرۇڭ، مەن قاياقنى توشتۇرۇپ ئارقىڭىزدىن باراي.
 ھارۇن بوۋاي: ماقۇل، قىزىم. چاققان بولارسەن ئەمىسە. مەن ماڭدىم (شەمشىنۇر بىلەن چىقىپ كېتىدۇ).
 ياسىن مەدەك: (ناخشا)
 سەنمۇ ئېيتقىن دەردىڭنى،
 مەنمۇ ئېيتاي دەردىمنى.
 بىر مەلدە چوڭ بولۇپ،
 بىلمەپتىمەن قەدرىڭنى.
 [نۇسرەت دەرەخنىڭ دالدىسىغا يوشۇرۇنۇۋالدى.
 ياسىن مەدەك: (نۇسرەتنى كۆرۈپ قالىدۇ، قەستەنگە) نۇسرەت ھەر كۈنى مۇشۇ كەمدە سۇغا چىقىدىغان. يېقىن ئەتراپتىن پۇرىقى كېلىۋاتىدۇ. كېتىپ قالدىمۇ نېمە. ھەي ي... يەنە كېچىكىپ قاپتىمەن - دە.
 نۇسرەت: (مۆكۈۋالغان يېرىدىن چىقىپ كۈلىدۇ) سىز ھېچقاچان كېچىكمەيسىز، ياسىن. سىزغۇ قاچانلا قارىسا ئالدىراشلا يۈرىسىز. ئالدىراشغۇلۇقىڭىزدىن شۇڭا بۇرۇنلا توي قىلىۋالغان دەڭا.
 ياسىن مەدەك: نۇسرەت، چىققىنىڭىزغا خېلى ئۇزۇن بولدىمۇ؟
 نۇسرەت: ياق، تېخى بايلا چىققان.
 ياسىن مەدەك: ئەجەبمۇ بولدىيا بۇ ئىسسىق (كۆڭلىكىنىڭ پېشى بىلەن تەرلىرىنى سۈرتىدۇ. نۇسرەت ئۇنىڭغا قولىياغلىقنى بېرىدۇ).
 نۇسرەت: مەڭ، مانىڭدا سۈرتۈڭ.
 ياسىن مەدەك: (قولىياغلىقنى ئېلىپ پۇراپ

چىقىپ كېتىدۇ، دەرەخ تۈۋىدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. (كىم ئۇ يىغلاۋاتقان؟) (ھاشىرخان يىغلاپ نۇسرەتكە ئېسىلىدۇ) نېمىشقا يىغلايسەن، داداڭ ئۇردىمۇ؟

ھاشىرخان: ئۆيدىكىلەر...

نۇسرەت: ھە، ئۆيدىكىلەرگە نېمە بولدى؟

ھاشىرخان: ئۈچ كۈندىن بېرى مېنى ئەرگە بېرىمىز، دەپ بېشىمنى ئوچاق ئېتىۋەتتى.

نۇسرەت: ۋايجانەي، مۇشۇ گەپىمىتى. مەن تېخى داداڭ ئاپاڭنى قويۇۋېتىمەن، دەپ دۇمبالاپ ئۆيدىن ھەيدىۋەتتىمىكىن دەپتىمەن. ئەرگە بېرىمىز دەپمۇ شۇنچىۋالامۇ بۈپكەتكەن بارمۇ؟ يىغلىساقمۇ، قاقشىساقمۇ ھامان بىزنى ئەرگە بېرىدۇ. مېنىمۇ شۇنداق دېيىشىپ يۈرىدۇ. كىمگە بېرەركىن تاڭ، بىلىمدىم. سېنى كىمگە بەرگۈدەك؟

ھاشىرخان: يىگىتلەردىن بىرسىگە بەرسىغۇ مەيلىتى، لېكىن مېنى ئابدۇرېشىت خوجىغا دۇئا قىلدۇرىمىز، دەيدۇ.

نۇسرەت: ئەمدى ئۇ قېرىنىڭ دۇئاسىنى ئالمىغان سېنىڭ داداڭ بىلەن ئاپاڭ قاپتىمۇ؟ يا ئۆلمىدى ئۇ قېرى!

ھاشىرخان: (يىغلاپ) ئۈنىمىسام، دادام: «گېپىمگە كىرمەيدىغان بولساڭ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن» دەپ قورقۇتۇۋاتىدۇ. نۇسرەت: ئاپاڭچۇ؟

ھاشىرخان: ئاپام بولسا: «ئابدۇرېشىتخان خوجا ئەۋلادى، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالغانلار ئوبدان كۆكلەپ كېتىۋاتىدۇ، ئۇ دۇنيالىقمۇ ئوبدان بولىدۇ» دەيدۇ. ئۇ قېرى ئۇلارغا: «ھاشىرخاننى پەقەت ئۈچ كۈنلۈكلا نىكاھىدا تۇتسام تالاق قىلىۋېتىمەن» دەپتىمىش.

نۇسرەت: ما ئىشنى قارا، خۇددى جاھاننىڭ ئىگىسى يوقتەك تالاق قىلارمىش تېخى.

ھاشىرخان: ھۆكۈمەت بۇنداق ئىشنىڭ بەك چىڭ سۈرىقىنى قىلىدىغان ئوخشايدۇ. شۇڭا داۋراڭ قىلمايلى، ئۇنىڭدىن كېيىن لايىقىدا بىرىگە چېتىپ چوكان تويۇڭنى قىلىپ بېرىمىز، دەيدۇ. نۇسرەت: سەن نېمە دېدىڭ؟

ھاشىرخان: مەن ئۈنىمىسام، ئۈچ كۈنلۈككە توشقان تېرىسىمۇ چىدايدۇ. ئۇ سېنى تىرىك يۇتۇۋېتىدىغان يالماۋۇز ئەمەس. ئۈچ كۈندىن كېيىن قويۇۋېتىدۇ، دەيدۇ. يىغلاپ - قاقشىدىم. ئەمما نېمە ئىلاج.

نۇسرەت: توۋا، دۇنيادا مۇنداقمۇ ئاتا - ئانىلار بولىدىكەن، قاراپ تۇرۇپ ئۆزىنىڭ يۈرەك پارىسىنى غالجىر ئىتقا تاشلاپ بېرىدىغان. ئۆتكەن نۆۋەت ئۇ قېرىنىڭ يالاقچىلىرى دادامغا بىر قانچە قېتىم بېسىم ئىشلىتىپ مېنىمۇ دۇئا قىلدۇرۇشقا قىستىغانىتى، دادام قەتئىي ئۈنىمىدى. شۇندىن

نۇسرەت: سىز مېنى ئەخمەت قىلماقچىمۇ؟ ياسىن مەدەك: ياق، سىزنى چوقۇم ئالمەن. مەن سىزگە ئارتۇق تەلەپ قويىمىدىم. بوشراقلا بىرنى سۆيۈۋالاي دەپمۇ شۇ. ئۇنىڭلىققا نېمە بولىدۇ.

نۇسرەت: ياق، بولمايدۇ (ياسىن مەدەك قويۇۋەتمەيدۇ، نۇسرەت ياسىن مەدەكنىڭ بىلىكىنى چىشلەۋالدى. ياسىن مەدەك ئاغرىغاندەك قىلىپ يالغاندىن بىلىكىنى سىلايدۇ).

ياسىن مەدەك: ۋاي بىلىكىم، قان چىقىۋاتىدۇ.

نۇسرەت: ئۈنچىۋالا قاتتىق چىشلىمىگەنتىم، تۈتىڭە. (ياسىن مەدەك مۇغەبەرلىك بىلەن كۈلىدۇ) ئەسكى، يالغانچى.

ياسىن مەدەك: مەن ماڭاي، ھېلى سېكىرىتار، كەنت باشلىقى دېگەنلەر. ئىتقا ئوخشاش شالىنى چېچىپ قاۋاپ كەتمىسۇن يەنە. قاپاقنى بېرىڭ، ھارۋىدىكى سۇدىن تولدۇرۇپ بېرى.

نۇسرەت: سىزنىڭ سۈيىڭىز بىلەن تېگىشىدىغان تەييار تۇخۇم يوق، كۆلنىڭ سۈيىدىن ئېلىپ كېتىۋېرى.

ياسىن مەدەك: (خىجىل بولۇپ) كونا گەپنى دېمەڭ ئەمدى. دادىڭىزنىڭ يېنىدا شۇنداق قىلىمىسام بولمايتتى. بولمىسا مۇناسىۋىتىمىزنى بىلىپ قېلىپ، سىزنى ئۇرسا ئۇ چاغدا مەن قانداق چىدايتتىم دەڭا.

نۇسرەت: ۋىيەي، چىدىيالىمايمىش تېخى. ياسىن مەدەك: بولدى، ئەكىلىڭە قاپقىڭىزنى (قاپاقنى ئېلىپ ھارۋىدىن سۇ قاچىلاپ بېرىش ئۈچۈن ئەپچىقىپ كېتىدۇ).

نۇسرەت: (ياسىن مەدەكنىڭ ئارقىسىدىن) ئەجەبمۇ ئاقكۆڭۈل - دە، بۇ ياسىن. رىسقىمىز قوشۇلغان بولسا بۇرۇنلا تويىمىزنى قىلماسىدۇق. بىچارە، كەنت سېكىرىتارىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ھاشار ھېسابىغا بۇ يەردىن 40 چاقىرىم يىراقتىكى ئۆستەڭدىن يۇرت چوڭلىرىنىڭ ئىچىشى ئۈچۈن ھارۋىدا سۇ توشۇيدۇ. (ياسىن مەدەك قاپاقنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ) بۈگۈن خېلى بالدۇرلا كەپسىزغۇ؟

ياسىن مەدەك: زولۇقنى يەپلا يولغا چىققان. بۈگۈن نۆۋەت خوجامغا كەلگەن. خوجام سۈنى ئەتىگەنرەك ئەكىلىشنى تاپىلىغانىتى. (قاپاقنى سۈندۈ، نۇسرەت قاپاقنى ئېلىشىغا ياسىن مەدەك ئۇنىڭ قولىنى چىڭ تۇتىدۇ. ئىككىسى بىر - بىرىگە تويماي تەلمۈرۈپ قارىشىدۇ. شۇ چاغدا ئېشەك ھاڭرايدۇ). مەن ماڭاي. كەچتە سىلەننىڭ ئۆي تەرەپتە قىمار بولماقچى.. ئاي تۇغقاندا چىقىشىڭىز، بىرنى سۆيۈۋالسام ھەممىسىنى ئۇتاتتىم.

نۇسرەت: چولام تەگمەيدۇ. ئىشتىنىڭىزنى قوشۇپ ئۇتتۇرۇۋېتىرسىز ئىلاھىم. (ياسىن مەدەك

جاھاندا ساماندا كقۇ. بىراق بۈگۈن سىلىگە دەيدىغان ئىككى شىگىل گېپىم بار. سىلە بىر ئەقىل ئىگىسى بولغاندىكىن نېمە دېمەكچى بولغانلىقىمنى چۈشىنىسىلە، ياخشى ھېلىقى نىيىتىڭىزدىن يېنىڭلا.

ئەمەت كۆنچى: مەن تېخى دادامنى كۆمۈپ قويدۇم دېسەم، مەيەردە بىرى قوپۇپ ماڭا نەسەت قىلغىلى تۇردىمۇ دەيمەن، گەپ قىلىمىسا. ئادىشاۋا، ماڭا ئىش ئۆگىتىمەن دېگىچە ئۆيۈڭگە بېرىپ ئۈمىچىڭنى ئىچىپ كېلە، بولمىسا ھېلىقى ئىزا تارتىپ قالسىن.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: گەپنى ئاڭلار - ئاڭلىماي نېمانچە قاينايسەن، ئاداش. مەن ئوڭ گەپ قىلىۋاتىمەن. قىزىڭنى تۇتقىچە پۇل - مېلىڭنى بەرسەڭمۇ بولىدىغۇ. بۇنداق دېسەم يەنە مېنى باشقا غەرىزى بارمىكىن دەپ قالما، ئوغۇللۇرۇم تېخى كىچىك جۇما.

ئەمەت كۆنچى: ھەي، سەن ماڭا نەسەت قىلىدىغان كىچىك بالاڭ ئەمەس جۇما، ھوشۇڭنى بىلىپ گەپ قىل. تولا مېنىڭ ئىشىمغا ئارىلاشقۇچى بولما. بەرسەم ئۆزۈمنىڭ قىزىنى بېرىمەن. ساڭا ئوخشاش قىزىنى خوجامدىن ئايپ ئەھلى مەھەللىنىڭ لەنتىگە قالسۇن دەمەن مېنى. بۇ، سېنىڭ ئۇخلاپ چۈشۈڭ. بىلىپ قوي، مەن ساڭا ئوخشاش سا مېڭىسىنى يەپ قالمىدىم تېخى.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە جۇما. ھېلى بىكار سا مېڭىسى يېگەننى كۆرسىتىپ قويماي يەنە. خەير، بوپتۇ، مەن ساڭا ياخشى نىيەتتە مەسلىھەت كۆرسەتكەندىم، نەسەت كار قىلمايدىغان تەتۈر نېمىكەنەن. قېنى، ئاخىرىغا بېرىپ «ۋاي ئېسىت» دېمىگىنىڭنى كۆرەرمىز تېخى (ماڭماق بولىدۇ).

ئەمەت كۆنچى: ھەي مەستەك، ئۆزۈڭچە ھۆكۈمەتكە چېقىپ خوجام بىلەن ئىككىمىزنىڭ پۈتىنى بىر ئۆتۈككە تىقارمەنمىكىن دەپ خام خىيال قىلما. شۇنداق قىلىدىغان بولساڭ، ما يۇرتتا ياشايمەن دېگىنىڭ ئۇخلاپ چۈشۈڭ. بىر كېچىدە ئۆي - بىساتىڭ بىلەن قوشۇپ كۆيدۈرۈۋەتمىگەنمىنى كۆر.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: (ئارقىسىغا يېنىپ تۈكۈرۈپ) ۋۇ، توڭگۇزنىڭ بۇرنىدىن چۈشكەن غالچا، مەن ھۆكۈمەتكە سەندەك نېمىلەرنىڭ گېپىنى قىلىپ ئاغزىمنى ئۇپراتقىچە ئىشتان بېغىمغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالارمەن، ئىلاھىم. نومۇس قىلمىساڭ خوتۇنۇڭنىمۇ دۇئا قىلدۇر، ۋۇ، بەدبەخ! (ئىككىسى ياقا تۇتۇشىدۇ.)

بېرى دادامغا قەۋەتلا ئۆچ ئۇ نېمىلەر. ھاشىرخان: مەن بەك قورقۇپ كېتىۋاتىمەن، ئاداش. سەن داداڭغا دەپ باق، دادامغا نەسەت قىلىپ قويسۇن.

نۇسرەت: مەن دادامغا دېسەم سەت تۇرىدۇ، ئاپامغا دەي، ئاپام دادامغا دەپ باقسۇن.

ھاشىرخان: ئېسىت، سېنىڭ سىڭلىڭ ياكى ئاچاڭ بولۇپ قالغان بولسام بېشىمغا بۇ قارا كۈنلەر كەلمەستى.

(پەردە چۈشىدۇ.)

1 - پەردە 2 - كۆرۈنۈش

ۋاقتى: كەچ پېشىم. [بىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان جەرە ساداسى ئىچىدە پەردە ئېچىلىدۇ. كۆل بويىدا مۇھەممەتئىمىن سەيدىن چوڭقۇر خىيالغا پاتقان بولۇپ، ئىككى يىگىت پاراڭلاشقاچ سەھنىگە كىرىدۇ.]

يىگىت A: شۇنداق قىلىپ، ئاخشام قىماردا ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ قاقسەنەم بولۇپ قالدۇق دەڭلا، ئاداش.

يىگىت B: كۆڭلۈڭنى بېرىم قىلماڭلا ئاداش. بورتتا^① بولسىمۇ ئۇتارمىز. [ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ.]

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئى قادىر ئاللا، بەندىلىرىڭگە ئىمان - ئىنساپ بېرىپ، يۇرتىمىزنىڭ ئەزەبىنى ئاسىي - گۇمراھلىقتىن، بىكار تەلەپلىك، لايغەزەللىكتىن ساقلىغايىسەن. [چىلەك كۆتۈرۈۋالغان ئەمەت كۆنچى كىرىدۇ.]

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئەستاخۇن.

ئەمەت كۆنچى: ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام مەستاخۇن.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: خوجىلىرىڭلارنىڭ يېنىدىن چىقالمايتتىڭلا، ئەجەب. بۈگۈن يالغۇز قاپسىلەغۇ؟

ئەمەت كۆنچى: يەنە تەنە گەپ قىلغىلى تۇردۇڭلىغۇ.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئانچىكى چاقچاق قىلىپ قويدۇم. دېمەكچى، مەن تېخى سىلىنى ئىزدەپ باراي دەپ تۇرغانىم، ئوبدانلا ئۇچراپ قالىڭلا.

ئەمەت كۆنچى: ھە، نېمىگەپ. مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: سىلە بىلىسىلە، ئەستاخۇن، مەن ھازىرغىچە يۇرتتا ھېچكىمنىڭ ئۇششاق - چۈششەك ئىشلىرىغا ئارىلاشقىنىم يوق.

لېكىن نەھەق ئىشلارنى كۆرسەم زادىلا چىداپ تۇرالمايمەن.

ئەمەت كۆنچى: ھە، نېمە ناھەق ئىش بوپتۇ؟ مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ناھەق ئىش دېگەن

① بىليارت دېمەكچى.

[سەرتتىن ھامۇت، سىدىق بايچەك، ئابدۇرېشىت خوجا قاتارلىقلار بىر قىسىم جامائەتنى ئەگەشتۈرۈپ كىرىدۇ.]

ھامۇت: ئەمەتباي، نېمە ئىش بۇ؟
ئەمەت كۆنچى: ھېچ ئىش يوق، سېكرىتار. ھەممىلىرى بىلىشلا، مەمەتەك قاچانلا بولسا يوق يەردىن ئىش تېرىپ يۈرىدۇ ئەمەسمۇ.

ئابدۇرېشىت خوجا: ھەر قايسىڭلار ئوغۇل ئۆيلەپ، قىز چىقارغىدەك بولغاندا ياقا سىقىشساڭلار سەت ئەمەسمۇ.

ئەمەت كۆنچى: خوش، تەقسىر.
سوپى مەخسۇم: (ھامۇتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلايدۇ. مۇھەممەتتىن سەيدىن چىقىپ كېتىشكە تەمىشلىدۇ) جامائەت، تارقىلىپ كەتمەي تۇرۇڭلار، سەمىڭلارغا سالدىغان بىر قانچە مۇھىم ئىش بار. بىرى، كۆنچى ئەمەتخۇن خوجامنى كۈيئوغۇلۇققا قوبۇل كۆردى، بۇنى ئىچىمىزدە بىلىپ قالسا قىز بولدى. خوجامدىن قىز مېھرى ئۈچۈن ئەمەتخۇنغا دۇئا بېرىشنى تەلەپلى. (ئەمەت كۆنچى تەكەببۇرانە تۇرىدۇ) ئەمەتخۇننىڭ ھەر ئىككىلا ئالەملىكىنىڭ ياخشى بولۇشى، زاتى مۇبارەكلىرىنىڭ خاسىيەتلىك نەزەرىگە يولۇققانلىقىنىڭ ھەقىقى - ھۆرمىتى، يەتمەش پۇشتىنىڭ ياتقان يېرىنىڭ جەننەتتە بولۇشى ئۈچۈن دۇئا بەرگەيلا، خوجام. (ئابدۇرېشىت خوجىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ سەجدە قىلىپ يىغلايدۇ).
جامائەت: دۇئا بەرسىلە، خوجام (ئابدۇرېشىت خوجادۇئا بېرىدۇ، جامائەت دۇئاغا قول كۆتۈرىدۇ).

سىدىق بايچەك: جامائەت، بۈگۈن ئادەم بېشىغا ئىككى كويىدىن سېلىق كەلدى، خوجامنىڭ ئۆيىگە يارىشىقنى قىلىپ بارىمىز. ئەمدى قالدى گەپنى ھامۇت سېكرىتاردىن ئاڭلايلى.
ھامۇت: ئالدىمىزدىكى بىرىنچى چىسلاغىچە خاماننى تېپىپ، دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بولالمىساق، شياڭجاڭ ساقال - بۇرۇتمىزنى يېكەندە ئالىدۇ. كىمدە كىم غەلىنى ۋاقتىدا تاپشۇرماي بويۇنتاۋلىق قىلسا، مەندىنمۇ ياخشى گەپ ئاڭلىمايسىلەر. شۇڭا ھەممەيلەن بېشىمىزنى سىلكىۋېتىپ بۇ ئىشقا ھېزى بولايلى. يەنە تېخى ئېڭىز ئورنىغا چىلگە قوناق تېرىيدىغان گەپ. ھەر قايسىمىز كۆرۈپ تۇرۇپتىمىز، ھازىر كەتتىمىزدە ئوسا قىلىش تۈگۈل، ئىچكىلىمۇ سۇ يوق. ھېلىمۇ ياخشى، خۇدانىڭ رەھىمىتى بىلەن بۇ كۆل بوپقايتىكەن، بولمىسا نېمە ئىچەتتۇقكى. يەنە بىر ئىش، ئۆگۈنلۈككە شياڭجاڭنىڭ خوتۇنىنىڭ ئىنىسىگە شەدىن خوتۇن ئەكىلىدىكەن، بۇ بىز ئۈچۈن سۇ ھەل قىلىشنىڭ تازا ئوبدان پۇرسىتى. بۇلتۇرمۇ شياڭجاڭنىڭ بىر ئېغىز گېپى بىلەن مەھەللىمىزگە سۇ ئوبدان كېپ بەرگەنتى. ناۋادا

بۇ نۆۋەتمۇ سۇ بېرىپ قالسا، بۇغداي ئېڭىزى بىلەن كېۋەزلىككە، مۇھىمى كۆلگە سۇ قويۇۋالساق دېگەن مەقسەتتە شياڭجاڭنىڭ تويىغا ئوبدانراق سوۋغا - سالام قىلىپ بارايلى دەپ مۆتىۋەرلەر بىلەن مەسلىھەتلەشتۈق. بۇنداق قىلمىساق، سۇ بېرىش ۋاقتىنى ئۇزارتقىلى بولمايدۇ. قانداق، سىلەرچە شۇنداق قىلساق بولارما؟

دېھقان A: ياغدەك گەپ بوپتۇ.
دېھقان B: تازا بەلەن مەسلىھەتكەن بۇ.
دېھقان C: سۇ ئۈچۈن جېنىمىزنى بەرسەكمۇ ئاز دېسىلە، سېكرىتار.

سىدىق بايچەك: توغرا دېيىشتىلە. بىزنىڭ شياڭجاڭ بۇ يېزىدىكى 18 كەنتنى ئالقىنىدا پىرقىرىتىۋاتقان كاتتا رەھبەر. ئۇنىڭ مەرىكىسىگە يۇرت - يۇرتتىن قالتىس چوڭ تەييارلىق بىلەن كېلىدۇ. بىز ئۇلاردىن ئاشۇرۇپ بارمىساق شياڭجاڭنىڭ ئالدىدا سەت تۇرىدۇ. شۇڭا ئوبدان تەييارلىق قىلايلى.

ئابدۇرېشىت خوجا: مېنىڭچە بولسا، شياڭجاڭغا تۈگە ئاپارساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ.
جامائەت: خوجامنىڭ گېپى بەرھەق.
سوپى مەخسۇم: ھەر بىرىمىز 10 كويىدىن چىقارساق، قانداق دەيسىلەر جامائەت.
جامائەت: بولدى، چىقىرىمىز.

ھامۇت: يەنە بىر گەپ، بايا خوجامنىڭ چېپى ئۈچۈن چوقا بېشىغا ئىككى كويىدىن ئاپىرايلى دېيىشكەن، ھازىرقى ئىككى كويىنىڭ بۇرۇتقى ئىككى مۇچەنچىلىك كۈچى يوق. مېنىڭچە، بەش كويىدىن چىقارساق قانداق دەيسىلەر؟ مەن شەخسەن بەش كوي چىقىرىمەن.
جامائەت: بولسا شۇنداق قىلايلى.

سىدىق بايچەك: سۇنى شياڭجاڭ بەرسە ئېچىق بېشىدا مىراپ بار. شۇڭا بىزگە سۇ باشلاپ كەلگەن كۈندىن باشلاپ كەتكىچە ئۇنى گۆشتە باقمىساق، بىر ئاچچىقى كەلسە سۇنى باشقا كەنتكە بېرىۋەتسە ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ. شۇڭا مىراپ ئۈچۈن ھەر بىر مو يەرگە بىر كويىدىن يىغمىساق يەنە بولمايدۇ. تېخى ھاراق ئىچىدىغان خۇيى بار ئۇ ھارامتاماقنىڭ.

سوپى مەخسۇم: مەيلى، نەچچە پاخاننىڭ گۆشىنى يېسىمۇ يېسۇن، لېكىن بىزنىڭ يۇرتتا ئىچىدىغان ئىشنى قىلمىسۇن ئۇ توڭگۇزنىڭ بۇرندىن چۈشكەن دەۋزىخى.

جامائەت: شۇنداق، يۇرتنى بۇلغىمىسۇن.
ھامۇت: ئەمەسمە گەپ شۇنداق بولدى.
خوجامنىڭ چاي پۇلىنى سوپى مەخسۇم، شياڭجاڭغا ئاپىرىدىغان پۇلنى سىدىق بايچەك يىغىدۇ.
پېشىدىن كېيىن خوجامنىڭ چېپىغا بارىمىز.
مۇھەممەتتىن سەيدىن: مەن ئىككى شىڭگىل گەپ قىلاي، جامائەت. (ئابدۇرېشىت

دېھقانلارنىڭ غېمىنى يېسەڭلار بولاتتى. ئەمما سىلەر بىزنى قاقتى - سوقتى قىلىپ، يالغان دوكلات بىلەن يۇقىرىنى ئالداپ، تۆۋەننى بېسىپ جان بېقىپ كېلىۋاتىسىلەر. ھە دەپسلا، يۇرت چوڭلىرى دەپ مۇشۇ بىر قانچە ئائىنىساپلارنىڭ سىزىقىدىن چىقمايسىلەر. تېگى - تەكتى نامەلۇم بولغان، ئۆزىنى خوجا ئەۋلادى دەپ ئاتىۋالغان بۇ ساختىپەزلىرىگە خۇداغا چوقۇنغاندەك چوقۇنىسىلەر. ئۆزىچە ئۇلۇغ زاتىمىش تېخى.

ئابدۇرېشىت خوجا: تىلىڭنى تارت، ۋۇ كاپىر - ئىمانسىز.

سوۋى مەخسۇم: يوقال، مەلئۇن.
 ھامۇت: بۇ يەردىن يوقال دەيمەن، ۋۇ، ئىش بۇزدى ساراڭ!

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: بولىدۇ، مەن بۇ يەردىن يوقلاي. لېكىن سىلەرگە شۇنى ئېيتىپ قويايىكى، جېنىم تېنىمىدىلا بولىدىكەن ھامان بىر كۈنى ئەپتى - بەشىرەڭلەر چۇۋۇلۇپ خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋايى شەرمىساز بولغانلىقىڭلارنى كۆرمىي قالمايمەن. ئۇنتۇپ قالماڭلار، بۇ ئالەم ئۇزۇن ئالەم، ھەممىگە كېلەر ئالەم. (چىقىپ كېتىدۇ)

سوۋى مەخسۇم: ۋۇ، مۇناپىق - جوھۇت!
 ئابدۇرېشىت خوجا: جامائەت، ھازىر مەھەللىمىزدە ھېلى ھۆكۈمەتنىڭ ئارقىسىدىن، ھېلى بىزدەك ئەھلى ئىسلام پېشىۋالىرىنىڭ ئۈستىدىن پىتتە - پاسات تېرىپ يۈرۈيدىغان ناھەلى - مۇرتەتلەر كۆپىيىپ قالدى. بۇنداق دىن ھەم قىنىدىن چىققان بەدىرەكلەر بەرھەق ئاللاننىڭ غەزىپىدىن قۇتۇلالمايدۇ، مانا مۇشۇنداق ئەھلى جامائەتنىڭ نەزەرىدىن چۈشىدۇ. سىلەر ئۇلارنىڭ كەينىگە كىرىپ پاك ئىمانىڭلارنى بۇلغىماڭلار. كىمكى مۇشۇنداق باياشات - ھۈر زاماننىڭ قەدىرىگە يەتمەي ناشۇكرىلىك قىلسا بەرھەق تۈزكۈر - دەۋرىخدۇر. جامائەت، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرىنى تۇتماق ۋاجىپ. سېكرىتار بىلەن كەنت باشلىقىمىز بولسا پارتىيە، ھۆكۈمەت نامىدا يۇرتقا ئاتا بولۇپ تۇرۇۋاتقانلاردۇر. بىز بۇ يۇرت ئاتىلىرىنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، باشلىغان يولىدا ماڭساقلا ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ئەمرىنى تۇتقان بولىمىز. مانا، سېكرىتار بىلەن كەنت باشلىقىمىز مەسچىتىمىزگە كېلىپ ناماز ئوقۇپ، جامائەت سېپىدە بولۇشى ئەل بىلەن ئىچقويۇن - تاشقويۇن بولۇپ ئەلنىڭ غېمىنى يېگەنلىكىدۇر. بىز سەيدىنباينىڭ بالىسىغا كۆپ نەسەت قىلدۇق...

سوۋى مەخسۇم: شۇنداق. ئەمما ئۇ نەسەتكە ئەسلا قۇلاق سالمىدى.

ئابدۇرېشىت خوجا: بىراق ئۇنىڭ مېڭىسىنىڭ سوۋى بولغاچقا، نەسەت كار قىلماي مۇشۇنداق دىنغا يات، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمىر -

خوجا قاتارلىقلارنىڭ تەرى تۈرۈلىدۇ) بىزگە تېگىشلىك سۇ نۆۋىتىگىمۇ نۇرغۇن سوۋغا - سالام بىلەن شياڭجاڭنىڭ ئالدىغا خۇشامەت قىلىپ بارساق، خوجامنىڭ دۇئاغا ئالغان ئۈچ كۈنلۈك خوتۇنىغا چاي ئىچكۈزۈشكىمۇ يەنە پۇل يىغساق، ئۇندىن باشقا، ھازىر تۆلەۋاتقان 18 خىل سېلىققا چىقىش قىلىپ بولالماي ئەھلى مەھەللە قەرزىگە بوغۇلۇپ كېتىۋاتسا، كۆتۈرۈپ قوپقۇسىز سېلىقلار بىلەن خەقنى قىيىن-ساق خۇدا راۋا كۆرەرمۇ! ھېلىمۇ بىر مۇنچە ئادەملەر ۋەيران بولۇپ يۇرتنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى. ھازىر يىل بويى تۆت سەر ياغ كۆرمەي سېرىقتال ئۆتۈۋاتقانلارمۇ خېلى بار. تېخى تەپسىگەن بۇغداينىڭ ھوسۇلىغا قەرز ئاش ئېلىپ يەپ بولغان ئائىلىلەر جىق تۇرسا يەنە بۇنداق قىلساق بولماس. سەل ئىنساپ قىلايلى.

سىدىق بايچەك: ھەي مېڭىسىنىڭ سوۋى بار ئىش بۇزدى ساراڭ! خەق سۇ ئىچمىسە، يەر تېرىمسا بولامتى ئەمىسە؟ يۇرتنى تاشلاپ كەتكەنلەرنىڭ ھەممىسى ساڭا ئوخشاش گەدەنكەش ناھېيىلار، بىلىپ قوي!

سوۋى مەخسۇم: شۇنداق، ئۇلار خوجامنىڭ قاغىشىغا كېتىپ ئەل - جامائەتنىڭ نەزەرىدىن چۈشكەچكە يۇرت ھارام بولغانلار. مانا بىز، بىرنەچچىدىن، خوجامنىڭ دۇئاسىنىڭ بەركاتى، ئىككىنەنچىدىن، مانا ماۋۇ (ھامۇت بىلەن سىدىق بايچەكنى كۆرسىتىپ) يۇرت كاتتىلىرىنىڭ رەھبەرلىكىدە بىر ئوبدان ياشاۋاتمايمىزمۇ.

سىدىق بايچەك: شۇ ئەمەسمۇ. ماۋۇ لەقۋانىڭ دېگىنى بويىچە بولسا، شياڭجاڭ قاچان سۇ بېرەركىن، «ئۈجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ ئولتۇرمىزما؟ شۇنداق قىلىمىز دەپسەڭلارمۇ ئىختىيارىڭلار، جامائەت.

دېھقان A: ياق، سۇنى ۋاقتىدا ئەكىلىپ يەرگە ئۇرۇق سېلىۋالماق زادى بولمايدۇ.

دېھقان B: جېنىمىزنى ئالسىمۇ مەيلى.

ئەمەت كۆنچى: ھەي ساراڭ، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ، ئوقۇپ قوي، ھازىر بىكارغا مۇشۇكىمۇ ئاپتاپقا چىقمايدۇ. سەن پۇل بەرمىسەڭ بىز بېرىمىز. قېنى، سۇ دەپ ئېچىق بېشىغا چىقىنىڭنى بىر كۆرەرمىز.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: كۆپچىلىك، سىلەر ئۇلارنىڭ ھىيلە - نەيرەڭلىرىگە ئالدىنماڭلار. يۇقىرىنىڭ سىياسىتى ھەرگىزمۇ ئۇلار دېگەندەك ئەمەس.

سىدىق بايچەك: ھەي مەمتەك، سەن خۇددى مەركەزدىكى رەھبەرلەر بىلەن بىرگە يىغىنغا قاتناشقاندا سۆزلەيسەنغۇ؟

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: مەن تېخى سۆزلىمىدىم، ۋاقتى كەلگەندە سۆزلەيمەن. سىلەر كەنت باشلىقلىرى - يۇرت ئاتىلىرى بولغاندىكىن

مۇكاپات بەرگەن بولسا، بىز پاخان سوۋپ مېھمان قىلايلى، قولىمىزغا پۇل تەگكەندىن كېيىن بىزمۇ سىزنى ئوبدان مۇكاپاتلايلى.
ھامۇت: ئىشقىلىپ دەيدىغاننى دەيدىم، مەندىمۇ نېمە ئامال.

سانىغان: شۇنداق، خوجامنىڭ قورسىقى توق، قولى بىلەن كارى يوق.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: خالايسىز، بولدى تالاشماڭلار. ئۇنىڭغا مىڭ گەپ قىلساڭلارمۇ بىكار، ئېغىزنى ئۇپراتقاننىڭ پايدىسى يوق. بالىسىنى يەۋالغان مۇشۇكتەك كۆزنى پارقىرىتىپ تۇرغىنى تۇرغان. ھەممىڭلار مېنى مېڭىسىنىڭ سۈيى بار خالقۇش ساراڭ دەپسەڭلارمۇ ھەر ھالدا بىر ئېغىز سۆزۈمنى ئاڭلاپ قويۇڭلار: سېكرىتارمۇ ھەممىنى شياڭجاڭغا دۆڭگەپ تۇرۇۋالدى. ئۇ، خىيالدا مۇشۇنداق دەپسەم بۇ نېمىلەر شياڭجاڭنىڭ قېشىغا بارالمايدۇ، دەپ ئويلايدۇ تېخى. ئەگەر ئاراڭلاردىن مەن بىلەن شياڭجاڭنىڭ ئالدىغا بارىدىغان ئوغۇل بالىدىن بىرى چىقسا، بىرى بىلەن، ئونى چىقسا، ئونى بىلەن بارىمەن. ھېچكىم چىقىمسا ئۆزۈم يالغۇز بارىمەن. قانداق، مەن بىلەن بارىدىغان نوچىلار بارمۇ؟ (جامائەتكە كۆز يۈگۈرتۈپ) بارمۇ دەۋاتىمەن! (نەپرەتلىك كۈلدۈ) ئېستى بىچارىلەر، ئادەمنىڭ ئىچىنى ئاغرىتماڭلار. شياڭجاڭ ئادەم يېمەيدۇ. بىز سوقۇش قىلغىلى بارمايمىز، پەقەت ھال - ئەھۋالىمىزنى دەيمىز. پارتىيىنىڭ رەھبىرى كادىرلىرى پۇقرا ئاچ قالسا، ھەرگىز قاراپ تۇرمايدۇ. بۇ يەردىكى گەپ، مۇشۇ ھامۇت سېكرىتاردەكلەر بىز قۇرتلۇق كۆلنىڭ سۈيىنى ئىچىۋاتساق دېھقانلار قىيام ئىچىۋاتىدۇ، دەپ، تېخى قورساق تۈزۈك توپمايۋاتسا، بىزنىڭ كەنت باي بولدى، قازان - چۆمۈچى ماي بولدى، ئادەملىرىمىز ماڭسا ئاشلىقنىڭ ئۈستىگە دەسسەپ ماڭىدۇ، بېشىنى كۆتەرسە توقماقتەك پۇلغا ئۈسۈۋالىدۇ، دەپ ئەھۋالىمىزنى يۇقىرىغا يالغان مەلۇم قىلىپ، رەھبەرلىكنى ئالداۋاتقانلىقىدا. ھەي بىچارىلەر، سىلەرگە راستىنلا ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ، ھالىڭلارغا يىغلىغۇم كېلىۋاتىدۇ. بىز يېزىلىق ھۆكۈمەتكە بېرىپ راست گەپنى دەيسەك نېمە يامىنى؟

قادىر پىلاڭ: بولدى، مەمتەك، بىزنى خىجىل قىلىۋەرمە. ئۆزۈڭ بىلىسەن، بىز گېپىمىزنى سەندەك ئوڭشاپ قىلالمايمىز، ياخشى ئۆزۈڭلا بارغىن. يەنىلا سېنىڭ بارغىنىڭ تۈزۈك.

سانىغان: شۇنداق، مەمتەك. سەنلا بارغىن.

بۇۋىغان دوڭ: شۇنداق قىل ئۇكام، ھېلىمۇ ياخشى سەن بوپقايتىكەنسەن، بولمىسا بىزنىڭ

پەرىمانلىرىغا مۇخالىپ سۆزلەيدۇ. بۇنداق ئىمانسىزلاردىن ھەزەر ئەيلەيلى، جامائەت! سوپى مەخسۇم: خوجامنىڭ دېگەنلىرى سىدىق بايچەك بەرھەق.

(پەردە چۈشىدۇ)

2 - پەردە 1 - كۆرۈنۈش

سەھنىدە: كوناغان تاملىرىغا چاك كېتىپ، ھويلىسىنى قۇمۇش، چىڭگىلىك ۋە قۇم باسقان كەنت ئىشخانىسى.

[پەردە ئېچىلىش بىلەن تەڭ بىر توپ ئادەم ھامۇتنى ئورۇۋالغان ھالدا دەتالاش قىلىشىپ سەھنىگە كىرىدۇ.]

ھامۇت: ھەي مۇسۇلمانلار، مەن سىلەرگە ئەتىگەننىڭياقى قەلەندەرنىڭ ئىتىدەك كاپشىپ سۆزلەۋاتىمەن، بۇ مېنىڭ گېپىم ئەمەس، شياڭجاڭنىڭ بۇيرۇقى. مەنچە بولسا، بۇغداي ساتقان پۇلنى ھازىرلا قولۇڭلارغا بەرسەم بولاتتى، لېكىن شياڭجاڭ بۇ پۇلدىن بىر سىنتىنىمۇ دېھقانلارنىڭ قولىغا بەرمەڭلار، ھەممىسىگە ئوغۇت ئېلىپ بېرىمىز، دەيدۇ. بۇنىڭمۇ يامىنى يوققۇ - ھە، ئوغۇتنى جىق چاپساق كېلەر يىلى ھوسۇلنى كۆپ ئالىدىغان گەپ.

قادىر پىلاڭ: كېلەر يىلى ھوسۇلغىچە كانايىنى قوزۇققا ئېسىپ قويامدۇق؟ ئومىدا قەرزگە يېگەن گۆشنىڭ پۇلىنى ئىشتىنمىزنى سېتىپ بېرىمىزما؟

بۇۋىغان دوڭ: قوناق پىشقىچە نېمە يەيمىز. بەرگەن ئوغۇتۇڭلارنى يەمدۇق.

كۆپچىلىك: راست، ئوغۇت يەيمىزما! قادىر پىلاڭ: «ئاۋۋال تاام، ئاندىن كالام» دەپ، قورساقنى غەملىۋالغاندىن كېيىن ئوغۇتنىڭ غېمىنى قىلساقمۇ كېچىكمەيمىز. ھەر قانچە ئوغۇت چاچقان بىلەنمۇ سۇ بولمىسا تۆشۈك يانچۇققا پۇل سالغاندەكلا بىر ئىش. مانا بۇ يىلمۇ بىر مۇنچە ئوغۇت ئېلىپ چاچتۇق، يالتىراق ياپتۇق، قۇرغاقچىلىقنىڭ كاساپىتىدىن قىلغان ئىشىمىز ئېشىكى ئۈچ تەڭگە، توقۇمى بەش تەڭگە بولدى. بۇندىن كېيىن يېرىمنىڭ ئېچىق بېشىغا سۈنى ئەكىلىپ قويۇپ ئاندىن ئوغۇت ئال، دېسۇن. بولمىسا جېنىمنى تىكىپ قويدۇم.

ھامۇت: ماڭا كەچكىچە ئېسىلىۋالساڭلارمۇ مەندە پۇل يوق، مەن پەقەتلا شياڭجاڭنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈپ قويدۇم.

قادىر پىلاڭ: ئاشلىق ساتقۇزۇشتا بىزگە بۆرىدەك تەگدىڭىز. ۋەزىپىنى ئورۇنداپ يۇقىرىدىن مۇكاپاتمۇ ئالدىڭىز. ئەمدىلىكتە ھەقىقىمىزنى بېرىدىغان چاغدا بىز بىلەن كارىڭىز بولمىسا بولامدۇ. ئۇنداق قىلماڭ جېنىم سېكرىتار، بىزگىمۇ ئىچىڭىز ئاغرىسۇن. يۇقىرىدىن چايدان

جىگەر كېسىلى، ھېلى تولغاق دېگەندەك كېسەللەرنى بېرىدۇ؟ ئاگاھ بولۇڭلاركى جامائەت، بۇ، ئاللاننىڭ بىزگە قىلغان غەزىپىدۇر.

سوپى مەخسۇم: ھازىر بىزنىڭ بۇ يۇرتتا ھاراق ئىچىدىغان، زىنا قىلىدىغان ناشايان ئىشلار - دىنىي ئىسلام قاتتىق مەنئىي قىلغان ئىپلاسلقلار باش كۆتۈرمەكتە. ئاڭلىساق، ئاۋۇ مەمىتەك دېگەن ساراڭنىڭ قىزىنى، نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا قىمادا پىچاق يەپ ئۆلگەن ھېلىقى ياسىن مەدەك دېگەن ھاراقكەش - قىمارۋاز جىگدىلىكتە سۆرەپ يۈرۈپتىكەنمىش.

ئابدۇرېشىت خوجا: ھاي ئەھلى مۆمىنلەر، شۇنى ئۇنتۇماڭلاركى، بىرنەچىدىن، ھۆكۈمەتنىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ، خۇدانىڭ بەرگىنىگە شۈكرى - قانائەت قىلىپ، بېشىمىزنى ئىچىمىزگە تىقىپ دېھقانچىلىقىمىز بىلەن بولساق، خۇدايىمىزنىڭ رەھىمى كېلىپ سۈيىمىزنى كەڭرى قىلىپ يامغۇزىنى ئايمايدۇ؛ ئىككىنەنچىدىن، سوپى مەخسۇم ئېيتقاندا، كەنتىمىزدە باش كۆتۈرگەن نەھى ھارام، زىناخورلۇق، ئازغۇن - گۇمراھلىق - لار يوقاپ، يۇرت گۇناھىدىن پاكلانسا، ئەلنىڭ بېشىغا ئاپەت بولغان تۈرلۈك كېسەللىكلەر شۇ زاماتلا يوقايدۇ.

سوپى مەخسۇم: خوجامنىڭ سۆزى بەرھەق. ئەگەرچەندە خوجامنىڭ دېگىنىدەك قىلمىساق، خۇدانىڭ قاغىشىغا ئۇچراپ ئەھلى يۇرت كېسەلدىن خارىج بولمىغاننىڭ ئۈستىگە، سېسىق كۆلنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، زىرائەتلىرىمىز ئۇسسۇزلۇقتىن قۇرۇپ، خانىۋەيران بولۇپ تۈگەيمىز. ئەمەت كۆنچى: مانا بۇ يىل ئاشۇ مەمىتەك دېگەن ساراڭغا ئەگىشىدىغانلار كۆپىيىۋىدى، بۇغداينىمۇ ئاران بىر قېتىم سۇغۇرالىدۇق.

ئابدۇرېشىت خوجا: سۇ يوق، دەل - دەرەخلىرىمىز قۇرۇپ، كېۋەزلىرىمىز غوزا تاشلىۋەتتى، باغلارنىڭ مېۋىسى يىگىلەپ كەتتى. قىشچە جىگەر كېسىلىدە بىر مۇنچە مۇسۇلمانلىرىمىز قازا قىلدى. يازدىن بۇيان تولغاق كېسىلى تارقالدى. توۋا قىلايلى مۇسۇلمانلار، ئالادىن گۇناھىمىزنى تىلەيلى، بۇنىڭ ئۈچۈن مازايى ماشايقلارغا سېغىنايلى، ئۇلۇغلارنىڭ ھەقىقى - ھۈرمىتى ئۈچۈن ئۆشەر - زاكاتنى ئايمايلى.

سوپى مەخسۇم: خوجامنىڭ ئېيتقىنى ئەمەت كۆنچى بەرھەق، جامائەت.

[چىراغ غۇۋالىشىپ يورۇيدۇ.]
[قادىر پىلاڭ ۋە دېھقان A - B لار سەھنىگە كىرىدۇ.]
دېھقان A: مەمىتەك ھېلىقى ئىشلارنى ھەل قىلىپ كەپتۇ، دەيدۇ.

كېيىمىزنى قىلىدىغان كىم چىقاتتىكىن. «خۇدايىم كۆزىدىن ئايرىسا، ھاسسىدىن ئايرىماپتۇ» دېگەن شۇ - دە.

مۇھەممەتتىمىن سەيدىن: بوپتۇ، يەنىلا مەن سىلەرگە كۆسەي بولاي. كىچىك چېغىمدا ئانام مېنى: «كۆسەي بالام» دەپ ئەر كىلىتەتتى. بۇۋىغان دوڭ: سەن بىزنىڭ يۇرتنىڭ كۆسەي بالىسى، ئۇكام.

مۇھەممەتتىمىن سەيدىن: مەن بېرىپ كېلەي تۇغقانلار، خۇدايىم بۇيرىسا خۇش خەۋەر كۈتۈڭلار (چىقىپ كېتىدۇ).

قادىر پىلاڭ: ئاللا تائالا ئىگەم ماڭغان يولۇڭنى ئوڭ قىلسۇن ئوغۇلبالا.

[ھامۇت خاپىغان ھالدا چىقىپ كەتكىلىۋاتقاندا ئابدۇرېشىت خوجا باشلىق بىر قانچىسى كىرىپ كېلىدۇ.]

ئابدۇرېشىت خوجا: ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، جامائەت.

كۆپچىلىك: ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام، خوجام. ئابدۇرېشىت خوجا: سېكرىتار، نېمە ئىش بولدى، بىرەر مالاللىق يەتمىگەندۇ؟

ھامۇت: يەنە شۇ مەمىتەكنىڭ ئىشى بولمامدۇ. باياتىن بېرى مېنى شۇنچە ئادەمنىڭ ئارىسىدا چىشلەپ تارتىپ دېمىگەن گېپى قالمىدى.

سوپى مەخسۇم: توۋا، شۇنچە جامائەت تۇرۇپ ئۆزلىرىگە ئەدەبىسىزلىك قىلىشقا پېتىندىمۇ ئۇ قارا يۈز؟

ھامۇت: بۇ خەق نېمىنى چۈشىنىدۇ، قويسىلا. خۇددى بىر توپ قوي پادىسىغا ئوخشاش كىم قاياققا ھەيدىسە، شۇ ياققا مېڭىشنى بىلىدۇ شۇ. ئۆتەپ تېشىپ يەنىلا شۇ مەمىتەك ساراڭغا بولۇشتى.

ئابدۇرېشىت خوجا: ھاي جامائەت، بەندە دېگەن ئازغۇچىدۇر. گۇناھلىرىڭلارغا توۋا قىلىپ، ئاللاغا ھەمدۇ سانا ئېيتىڭلار. ئازغۇنلارنىڭ كەينىگە كىرىپ، بىلىپ - بىلمەي ھۆكۈمەتنىڭ كەينىدىن غەيۋەت - شىكايەت قىلىدىغان گۇناھلىق ئىشقا ھەرگىز يېقىن كەلمەڭلار. ھازىر بىز مۇسۇلمان خەقتە ئىنساپ قالمىدى. ھە دېسىلا ھۆكۈمەتنىڭ، دىنىي ئۆلىمالارنىڭ كەينىدىن غەيۋەت - شىكايەت قىلىدىغان، ئەمىر - پەرمانلارغا بويۇنتاۋلىق قىلىدىغان، غەللە - پاراقنى ۋاقتىدا تاپشۇرمايدىغانلار كۆپىيىپ قالدى.

سوپى مەخسۇم: مانا كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز: ئىككى تال ئاشلىق ساتار - ساتمايلا پۇلنى بەرسۇن دەپ ئۇششۇقلۇق قىلىپ ئادىل ھۆكۈمىتىمىزگە پۈت ئاتىدىغان تۈز كورلارمۇ چىقماقتا. ھۆكۈمەتكە زوتاللىق قىلىش ئاللاننىڭ ئەمرىنى تۇتمىغانلىقتۇر. ئابدۇرېشىت خوجا: ئەلۋەتتە شۇنداق. بولمىسا ئاللا بىزگە نېمىشقا ئارقا - ئارقىدىن ھېلى

ھە، نېمە ئىشلىرى بار، دېۋىدى، ئەھۋالنى ئېيتتىم.

قادىر پىلاڭ: ئولتۇرغانلار نېمە دەيدۇ؟
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: گېپىدىن قارىسام بىزنى چۈشىنىدىغاندەك، تۇرقىدىن قارىسام يۇقىرىدىن كەلگەن باشلىقلاردەك قىلىدۇ. ئۇلار: «بۇ ئىش بولماپتۇ» دېيىشتى.

سانىخان: كېيىنچۇ؟
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: شياڭجاڭ بۇ خەتنى يېزىپ بەردى. ئاندىن يوغان بىر پارچە گۆشنى ناننىڭ ئارىسىغا ئېلىپ، بالىلىرىغا ئېلىۋالسىلا، دەپ ئۆزىنى قويدى شۇ.

سانىخان: ئۇ شۇنچىلىك ئىشكەنيا.
قادىر پىلاڭ: زادى ھەل بولىدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتكەن.
دېھقان B: ئەسلى مەن بىللە بارغان بولساممۇ بوپتىكەن.

قادىر پىلاڭ: چوڭ يەرنىڭ چوڭلۇقى بار - دە، زادى. ھەممىنى قىلغان مۇشۇ بىزنىڭ باشلىقلار.
سانىخان: يەنىلا بىزنىڭ مەمتەك كېرەككە كېلىدىكەن.

دېھقان A: ئۆز ۋاقتىدا مەمتەكنى كەنت باشلىقى سايلايلى دېسەك، بەزىلەر: «نەچچە يىل جاپا چېكىپ مىڭ تەسلىكتە كونا دادۇبجاڭغا ئايۋان - ساراي سېلىپ، يېرىنى تېرىپ، چارۋىسىنى بېقىپ باي قىلدۇق. ئۇ ئەمدى تويدى. مەمتەكنى باشلىق قىلساق ئۇ يالاڭتۆشكە قاچانغىچە ئىشلەيمىز. ئۇنى باي قىلىپ بولغىچە يىلىكىمىز ئۈزۈلۈپ، كۆتمىزدە ئىشتان قالمايدۇ. ئەسكى بولسىمۇ كۈنسى تۇرۇۋەرسۇن» دېدى. شۇ گەپ بىلەن ھازىرغىچە سىدىق بايچەككە ئىشلەۋاتىمىز.
قادىر پىلاڭ: مەمتەكنى سايلىساقمۇ بوپتىكەن.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: مېنى سايلىساڭلارمۇ يۇقىرىدىن قوشۇلمايدۇ. مېنىڭمۇ باشلىقلىقتىن تامايىم يوق. ۋاقتى كەلگەندە كۆپچىلىك ئۈچۈن بىر - ئىككى ئېغىز خۇدايى خالىس سۆزلەپ قويساملا بولىدۇ.

قادىر پىلاڭ: نېمىلا بولمىسۇن ئىشىمىز ھەل بولىدۇ. ھەممىمىز مەمتەككە رەھمەت ئېيتايلى، كۆپچىلىك.
كۆپچىلىك: رەھمەت نەمتەك، خۇدايىم ئۆمرۈڭنى ئۇزۇن قىلسۇن.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: بولدى، خۇشامىتىڭلارنى ماۋۇ خۇشامەت خۇمارلىرىغا قىلىڭلار (كۈلكە).
سىدىق بايچەك: ئالدىراپ خۇش بولۇپ كېتىشمە، «چۈجىنى كۈزدە سانايىمىز» تېخى.

ھامۇت: شياڭجاڭ مېھمانلاردىن خىجىل

دېھقان B: راستما، ئەجەب بەلەن ئىش بوپتۇ. دېھقان A: قارا، مەمتىكاممۇ كېلىپ قالدى. [سانىخان بىلەن بۇۋىخان دوڭ چىلەك كۆتۈرۈپ كىردى.]

دېھقان A: سانىخان ئاچا، مەمتىكام كەلدى، قاراڭلار.
[مۇھەممەتئىمىن سەيدىن كىرىپ كېلىدۇ.]
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: تۇغقانلار، خۇش خەۋەر.

بۇۋىخان دوڭ: سېنىڭ خۇش خەۋەر ئېلىپ كېلىدىغانلىقىڭنى كۆڭلۈم تۇيغانتى.
[ھامۇت، سىدىق بايچەك، ئابدۇرېشىت خوجا، سوپى مەخسۇم، ئەمەت كۆنچىلەر كىردى.]
بۇۋىخان دوڭ: ئادەمنى تەقەززا قىلماي چاققان دېگىنە، قانداق بولدى؟

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: شياڭجاڭ تەستىقلاپ بەردى.

قادىر پىلاڭ: نېمىدەپ تەستىقلاپ بەردى؟
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: مانا قاراڭلار: (خەتنى كۆرسىتىپ) بۇ كەنتنىڭ ئەھۋالى باشقا يەرگە ئوخشىمايدۇ، دۆلەتكە ساتقان ئاشلىق پۇلى دەرھال دېھقانلارنىڭ قولىغا بېرىلسۇن، دەپ تەستىق يېزىپ بەردى.

قادىر پىلاڭ: شياڭجاڭ بىلەن قانداق كۆرۈشتۈڭ؟
بۇۋىخان دوڭ: شۇنى بىر دېگىنە.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئاخشام يورۇقلا باردىم، بىر كىچىك بالا ئۆيىنى كۆرسىتىپ قويدى. ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، دەپ كىرسەم ھېچ سادا يوق. ئىچكىرىلەپ كىرىپ سالام قىلسام، بىرمۇ ئادەم كۆرۈنمەيدۇ. تېخىمۇ ئىچكىرىكى ئۆيگە ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ كىرگىنىمنى بىلىمەن، كۆزۈم ئالچەكمەن بولۇپ كەتتى، ئوتقاقتەك گىلەملەر بىلەن لىق تولغان ئۆيدە بىر - بىرىدىن سېمىز ئادەملەر ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتۇ.

يېمەك - ئىچمەكنىڭ موللۇقىدىن داستىخاننىڭ يۈزى كۆرۈنمەيدۇ. مېھمانلار بىردىن پىچاقنى تۈتۈپ پۈتۈن پىشۇرغان قوينىڭ گۆشىنى كېسىپ يېگەچ ھاراق ئىچىشىۋاتىدۇ.

بۇۋىخان دوڭ: قارنى يېرىلىپ ئۆلەر ئىلاھىم، بېشىنى يەيدىغان كاساپەتلەر.
سوپى مەخسۇم: باشلىق دېگەن ئىمانسىز كېلىدۇ.

قادىر پىلاڭ: ھە، سۆزلە.
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ھەممىسى ھاڭ بېقىپ بېشىمدىن ئايغىمغىچە قارشىپ قالدى. ئاندىن كۆرۈشتۈق. داستىخانغا تەكلىپ قىلىۋىدى، ئۆزرە ئېيتىپ تۇرۇۋالدىم.

سانىخان: كېيىنچۇ؟
مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: كېيىن، شياڭجاڭ:

نۇسرەت: بىلمەيمەن، ئۆزىچىلا مۇشۇنداق بولۇپ قالدى.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: ئاھ، خۇدا، بۇ ماڭا نېمە تارتقۇلۇق. (ئەسەبىيلەرچە) پەندىيات! قىز چوڭ قىلغانغا پەندىيات! (سىرتقا ماڭىدۇ. ھەمىشەرىخان ئالدىراش كىرىدۇ)

ھەمىشەرىخان: دادىسى، نېمە ئىش بولدى؟ ئۆنگىلەڭ بوپكىتتىپسىلەيا، نۇسرەت بارمىكەن؟

مۇھەممەتتىن سەيدىن: (ھەمىشەرىخاننىڭ پاتتىڭىدىن تۇتۇپ) بارئىكەن، سېنىڭ

خانئاچاڭنىڭ ئۆيىدىكەن. شۇنچىۋالا يامان ئىشنى يوشۇرسەن تېخى. مانا، ئارزۇلۇقىڭنى ئوبدان كۆرۈۋال (ھەمىشەرىخاننى نۇسرەتنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىدۇ. ئۇ قىزىنىڭ ھالىنى كۆرۈپ)

ھەمىشەرىخان: ۋاي جېنىم قىزىم، نېمە كارامەت بۇ!

نۇسرەت: جېنىم ئانا.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: نېمە كارامەت؟! (ھەمىشەرىخاننىڭ پاتتىڭىدىن تۇتۇپ يەرگە ئاتىدۇ)

تويە، قىز چوڭ قىلغانغا، بۇرنى - قۇلقىڭغىچە توي. (ھەمىشەرىخاننى يەنە ئۇرىدۇ. جودانىڭ ئۈستىگە ھارۇن بوۋاي كىرىدۇ.)

ھارۇن بوۋاي: ۋاي مەمەتجان، نېمە كارامەت بۇ، بالام. (ھەمىشەرىخاننى يۆلەپ تۇرغۇزىدۇ)

ئوبدان بالام، ئاچچىقىڭىزغا ھاي بېرىڭ. ھەمىشەرىخان ھەر قانچە گۇناھ قىلغان بولسىمۇ مەن ناماقۇل. مېنىڭ يۈزۈمنى قىلىڭ، مېنىڭ تۆت كۈنلۈكۈم قالدى، مەن ھايات چاغدا بۇنداق قىلماڭ، مېنى كۆمۈپ قويۇپ نېمە ئىش قىلىشىڭىز مەيلى. تۇتقان روزام، ئۆتگەن نامازلىرىمنىڭ ھەقىقى ھۈرمىتى ئۈچۈن، پەيلى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەڭ، جېنىم بالام.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: جېنىم دادا، مەن پەيلى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمىدىم، ئادىمىي شەيتاننىڭ كەينىگە كىرگەن ماۋۇ ئارزۇلۇقىڭىز. نىڭ قورسىقىغا قاراڭ (نۇسرەتنى كۆرسىتىدۇ).

ھارۇن بوۋاي: (نۇسرەتكە ئېسىلىپ) نېمە كارامەت بۇ؟ (بىردەم ھەمىشەرىخانغا، بىردەم نۇس-رەتكە قارايدۇ) سەن، سەن نېمە ئىش قىلدىڭ؟!

مۇھەممەتتىن سەيدىن: دادا، ھازىر پۈتۈن يۇرتقا مۇھەممەتتىن سەيدىننىڭ قىزى ئانداقچى، مۇھەممەتتىن سەيدىننىڭ قىزى مانداقچى دەپ، ئېغىزغا ئالغۇسىز گەپلەر بىر كەپتۇ. دوست - دۈشمەنلىرىم ئالدىدا بىر پۇللۇق ئىناۋەتتىم قالمىدى. مەن ئەمدى يۈزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرۈيمەن. بۇ گەپ ماڭا نى ئات، نى نومۇس. قىز چوڭ قىلغاننىڭ جاجىسىمۇ بۇ؟ (ھەمىشەرىخان يىغلايدۇ) ھەي، ئۈنۈڭنى ئۆچەر. نەچچە ۋاقىتتىن

بولۇپ قالغان گەپ. بولمىسا بۇنداق ئاسان ھەل بولمايتتى.

ئەمەت كۆنچى: ھەي مەمىتەك، سەن تەشكىلنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ، ئادەم باشقۇرۇش تاماسىدا يۈرمەي ئۆز ئۆيىڭدىكىلەرنى ئوبدانراق باشقۇرۇپ ئاندىن خەققە گەپ قىلساڭ بولامىكەن؟!

مۇھەممەتتىن سەيدىن: سەن! سەن نېمە دەپمەكچى. تىلىڭنى چاينىماي گېپىڭنى ئوچۇق دەۋەر!

سوپى مەخسۇم: مۇھتەرەم جامائەت، تۈنۈگۈن يۈرتىمىزغا تارالغان يېڭى ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىدىڭلارغۇ؟

مۇھەممەتتىن سەيدىن: سەنلەر! كۆپچىلىك بۇ نېمە ئىش؟!

ئابدۇرېشىت خوجا: نېمە ئىشلىقنى ئۆيۈڭدىكىلەردىن سورا!

(پەردە چۈشىدۇ)

3 - پەردە 1 - كۆرۈنۈش

سەھنىدە: مۇھەممەتتىن سەيدىننىڭ كونسىرغان ئۆيى.

[شۇ كۈنى كەچقۇرۇن مۇھەممەتتىن سەيدىن تۆۋرۈككە باغلاپ قويۇلغان، چاچلىرى چۇۋۇلغان نۇسرەتنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ سوراق قىلماقتا. نۇسرەت قامچا ئازابىدىن ئېڭراپ نالە قىلماقتا.]

نۇسرەت: دادا، جېنىم دادا، مەن ئۇنداق قىلمىدىم، ھەرگىز ئۇنداق ئەسكى ئىشنى قىلمىدىم، قەسەم قىلىپ بېرەي، مەن سىزنىڭ يۈزىڭىزنى تۆكىدىغان ئىش قىلغان بولسام قاقشالدىك قۇرۇپ ئۆلەي! گېپىمگە ئىشىنىڭ.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: قورسىقىڭدىكى نېمە؟ نۇسرەت: بىلمەيمەن.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: بىلمەيمەن؟! قىلغۇلۇقنى قىلىپ بولۇپ بىلمەيمەن دەيسىنا تېخى! مەن سېنى ياسىن مەدەكنىڭ گۆرىگە كۆمۈۋەتمەيدىغان بولسام! ۋۇ گۆرىدىن توڭگۇز قوپىدىغان قىمارۋاز مەدەك. «تۈز يالىغان ئىت قوپارغۇ ئاستىدا ئۆلىدۇ» دەپ شۇڭىمۇ ئەسكىلىكىدىن قىمارۋازلارنىڭ پىچىقىدا ئۆلدى ئۇ مۇناپىق!

نۇسرەت: دادا، ئۆلگەن ئادەمنى چىشلەپ تارتىپ نېمە قىلىسىز.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: نېمە؟! سەن يەنە شۇلۇكچەككە چاپان يېپىۋاتامسەن تېخى (ئۇرىدۇ).

نۇسرەت: ئوبدان دادا، مېنى ئۇرماڭ، مەن ھېچقاچان گۇناھ قىلمىدىم، گېپىمگە ئىشىنىڭ، جېنىم دادا.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: راست گەپ قىل، بۇ نېمە؟ (نۇسرەتنىڭ قورسىقىنى كۆرسىتىدۇ)

نۇسرەت: ئوبدان دادا، مېنى ئۇرماڭ، مەن ھېچقاچان گۇناھ قىلمىدىم، گېپىمگە ئىشىنىڭ، جېنىم دادا.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: راست گەپ قىل، بۇ نېمە؟ (نۇسرەتنىڭ قورسىقىنى كۆرسىتىدۇ)

نۇسرەت: ئوبدان دادا، مېنى ئۇرماڭ، مەن ھېچقاچان گۇناھ قىلمىدىم، گېپىمگە ئىشىنىڭ، جېنىم دادا.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: راست گەپ قىل، بۇ نېمە؟ (نۇسرەتنىڭ قورسىقىنى كۆرسىتىدۇ)

نۇسرەت: ئوبدان دادا، مېنى ئۇرماڭ، مەن ھېچقاچان گۇناھ قىلمىدىم، گېپىمگە ئىشىنىڭ، جېنىم دادا.

مۇھەممەتتىن سەيدىن: راست گەپ قىل، بۇ نېمە؟ (نۇسرەتنىڭ قورسىقىنى كۆرسىتىدۇ)

چىقىدۇ) قىزىم، چاي ئىچكەچ تۇرغىن، بىرەر بۇردا نان چىلاپ بېرەيمۇ؟
نۇسرەت: ياق، بىر نەرسە يېگىم يوق.
ھەمىشەرىخان: قۇرۇقچاي بولسىمۇ ئىچكەچ تۇر.

[نۇسرەت چايىنى قولغا ئېلىپ بىر - ئىككى يۈتۈم ئوتلايدۇ، ھەمىشەرىخان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ.]

نۇسرەت: بوۋا، بوۋا.
ھارۇن بوۋاي: (ئۆيدىن چىقىپ) ھە، نېمە بولدى؟

نۇسرەت: ئىچكىرىكى ئۆيدىكى تاكچىدا گۈللۈك ياغلىققا ئورالغان دورام بار. خاپا بولماي ئەپچىقپ بېرىڭا.

ھارۇن بوۋاي: ماقۇل (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ). نۇسرەت ئۆزىنى رۇسلاپ ئولتۇرىدۇ.
بوۋاي شىشىنى ئېلىپ چىقىدۇ).

نۇسرەت: رەھمەت، بوۋا. سىزنى يەنە ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇم، چەينەكتە قىزىق چاي بار، ئەپچىقپ بېرىڭا.

[ھارۇن بوۋاي ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. نۇسرەت شىشىدىكى دورىلارنى ئۇچۇملاپ يەپ چايىنى سۈمۈرۈپ چوڭ - چوڭ ئوتلايدۇ. بىردىن ئاغرىق تۈتۈپ قولىدىكى شىشە يەرگە چۈشۈپ كېتىدۇ. ھارۇن بوۋاي ئۆيدىن چىقىدۇ.]

ھارۇن بوۋاي: ۋاي نېمە بولدى، قىزىم (نۇسرەتنى يۆلەيدۇ).

نۇسرەت: بوۋا، مەن... سىلەر مېنى كۆپ جەبرى - جاپا بىلەن بېقىپ قاتارغا قوشقاندىڭلار، بىراق مەن سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلارنى قىلالماي. بوۋا، سىز ماڭا ئىشىنىڭ، مەن سىلەرگە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىش قىلىمدىم. بوۋا... رازى بولۇڭلار...

ھارۇن بوۋاي: قىزىم، نەدىكى گەپلەرنى قىلىدىغانسەن. (نۇسرەتنىڭ بېشى چۈشۈپ كېتىدۇ. ئۇ نەۋرىسىنى باغرىغا بېسىپ) جېنىم قىزىم، كۆزۈڭنى ئاچقىنا.

[ئۆيدىن ھەمىشەرىخان بىلەن مۇھەممەتتىمىن سەيدىن چىقىپ قىزىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ. پەردە چۈشىدۇ]

3 - پەردە 2 - كۆرۈنۈش

ئالدىنقى كۆرۈنۈشتىن 20 كۈن كېيىن. [قارىلىق كىيىم كەيگەن ھەمىشەرىخان بىلەن مۇھەممەتتىمىن سەيدىن سۈپىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرىدۇ.]

مۇھەممەتتىمىن سەيدىن: خوتۇن، ئەمدى بولدى قىلىڭلا. كۈندىن - كۈنگە تۈگىشىپ

بېرى مەن شۇنچە گەپ قىلسام ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى دەپ قىزىڭغا قانات ياپسەن. بۇنىڭدىن كېيىن قىزىڭ تالاغا چىققۇچى بولمىسۇن. ئەگەر كوچا - كويدا كۆرۈپ قالسام ياكى زىغىردەك گەپ قۇلىقىمغا كىرىپ قالغۇدەك بولسا، ئانا - بالا ئىككىڭنى تۇۋرۇككە باغلاپ، پاقاقلارنىڭنى چىقىۋېتىپ، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن. ئۇقۇشتۇڭمۇ؟!

ھەمىشەرىخان: ئۇقتۇم، دادىسى.
ھارۇن بوۋاي: بالام، ھەممە گۇناھ مەندە. كۆزگە كۆرۈنگەن نەۋرەم مۇشۇ دەپ ئەركىلىتىپ ھالا بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ما ئىشنى كۆر ئەمدى. ئەستاغپۇرۇللا، دادىسى دۈشمىنى كۆپ ئادەم تۇرسا، دادىسىنى ئايىمىغىنىنى قارا بۇ ئەقىلسىزنىڭ. (ھەمىشەرىخانغا) سەن ئانىسى تۇرۇپ نېمىشقا بويىغا يەتكەن قىزغا ھېزى بولمايسەن، ۋۇ تاياق قېپى! (نۇسرەتكە) سەن بىزنىڭ دەردىمىزنى ئاز بوپقالدى دەپ ئەمدى (مۇھەممەتتىمىن سەيدىن كىرىپ كېتىدۇ) مۇشۇ سەتچىلىكنى كۆرسەتتىڭمۇ؟ (بوۋاي دەر غەزەپتە دىر - دىر تىترەپ تۇرۇپ، نۇسرەتنى باغلاقتىن يېشىدۇ.)

ھەمىشەرىخان: (نۇسرەتنى قۇچاقلاپ يىغلاپ ئۇنى سۈپىدا ئولتۇرغۇزىدۇ) جېنىم قىزىم، ئوبدان قىزىم، راستىڭنى دە، بۇ زادى نېمە ئىش؟
نۇسرەت: جېنىم ئانا، مەن ھەرگىز ئەسكى ئىش قىلىمدىم. مەن پاك، ئىشەنمىسىڭىز قەسەم ئېچىپ، نان دەسسەپ بېرەي. مەنمۇ بۇ سىر - ئەسنالارنى ھېچ بىلمىدىم.

[ھارۇن بوۋاي كىرىپ كېتىدۇ.]
ھەمىشەرىخان: ئۆلسەڭمۇ بىر راست گەپ قىلغىن جېنىم بالام (يىغلايدۇ).
نۇسرەت: جېنىم ئانا، مەن راست گەپ قىلدىم!

ھەمىشەرىخان: ئاھ، خۇدا، تېخى كۆرىدىغىن - نىم ئالدىدا ئوخشايدۇ (ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىدۇ).

نۇسرەت: ئاھ، خۇدا، مېنىڭ نالە - پەريادلىرىمنى ئاڭلاۋاتامدىغانسەن. سارغايغان ياپراقتەك تىترەپ تۇرغان ئاجىز تېنىمنى كۆرۈۋاتامدىغانسەن. مېنىڭ ئاھۇ - زارىمغا ھېچكىم قۇلاق سالمىسا، سېنىڭ مۇقەددەس نامىڭ بىلەن يۈرىكىمنىڭ قات - قېتىدىن چىقىۋاتقان قەسەملىرىمگە ئاتا - ئاناممۇ ئىشەنمىسە، كىممۇ ئىشىنەر. بۇنداق قۇرۇق ئاھانەتنى كۆتۈرۈپ يۈرگىچە بۇ ۋاپاسىز دۇنيا بىلەن ئۆلۈپلا خۇشلاشقىنىم تۈزۈك (يىغلايدۇ).

ھەمىشەرىخان: (چىنىدە چاي كۆتۈرۈپ

كېتىۋاتسىلە. ئۆلگەننىڭ كەينىدىن ئۆلگىلى بولامدۇ.

ھەمشىرىخان: ھېلىمۇ تىرىك ئۆلۈپ بولدۇم.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئۇنداق دېمەڭلا. بۇندىن كېيىن ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغان ئىش بولسىمۇ سىلنى ئورمايمەن. سىلنى ئۇرغىچە ئۆزۈمنى ئۇراي!

ھەمشىرىخان: مۇشۇنداقمۇ ئېغىر تارتقۇلۇق كېلەمدۇ كىشىگە. رەھمەتلىك قىزىم ھەسرەتتە كۆزى ئوچۇق كەتتى. بىر بالىنى چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشماق ئاسانمۇ. ئىست، ئىست (يىغلايدۇ).

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئەلەكەيلىلا دېمەكتىن باشقا نېمە ئامال.

ھەمشىرىخان: ئۇنىڭ ئۈستىگە دادامنىڭ كېسىلى كۈندىن كۈنگە ئېغىرلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: كۆڭلۈڭلنى بۇزماي ئۆز ھالىڭلا بىلەن بولۇڭلا. مەن دوختۇرخانىغا بېرىپ داداڭلنى يوقلاپ كېلەي.

ھەمشىرىخان: خۇدايىم شىپالىق بېرەر. مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: خوش، مەن ماڭدىم (ماڭىدۇ).

[سىرتتىن قوشنىسىنىڭ ئوغلى ئالدىراش كىرىپ كېلىدۇ.]

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئۇكام، قايتىپ كەپسەنغۇ. دادامنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟ قوشنىنىڭ ئوغلى: توۋا، مەن ئاجايىپ بىر كارامەتنى كۆردۈم.

ھەمشىرىخان: قانداق كارامەت، ئادەمنى قورقۇتماي تېزراق گەپ قىل، ئۇكام.

قوشنىنىڭ ئوغلى: ئاخشام ھارۇن ئاكامنىڭ قورسىقى بەك قاتتىق ئاغرىپ كېتىپ چىدىيالماي پۈتۈن دوختۇرخانىنى بېشىغا كىيدى. بىردەمدىن كېيىن دوختۇرلار يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ، قايتا - قايتا تەكشۈرۈپ جىددىي ئوپېراتسىيە قىلماقچى بولدى.

ھەمشىرىخان: ئوپېراتسىيە! قوشنىنىڭ ئوغلى: ھارۇن ئاكام: مېنى ئۇ ئالەمگە يەتتە ئەزايم بىلەن ساق كەتكىلى قويۇڭلار، دەپ تۇرۇۋالدى.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ھە، ئاخىر... قوشنىنىڭ ئوغلى: بىزنىڭ ۋە ياتاقتىكى كېسەللەرنىڭ زورى، دوختۇرلارنىڭ قايتا - قايتا چۈشەندۈرۈشى بىلەن ئوپېراتسىيە قىلىشقا ماقۇل بولدى.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ھە، ئوپېراتسىيە قانداق بولدى؟

قوشنىنىڭ ئوغلى: ئوپېراتسىيە پىچىقى ھارۇن ئاكامنىڭ قورسىقىدىن بىر مۆجىزىنى سۆرەپ چىقىپتۇ.

ھەمشىرىخان: ۋاي قانداق قىلاي. مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: قانداق گەپ بۇ، چاققان ئېيتتە ئۇكام، دادامنىڭ قورسىقىدىن نېمە چىقتى؟

قوشنىنىڭ بالىسى: دوختۇرلارنىڭ دېيىشىچە، بىر قەۋەت قىزىل پەردە ئىچىدىن قىپقىزىل گۆشلۈك، يوغان بىر پاقا چىقىپتىمىش.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: خۇدايا بىلىمىدىم توۋا، ئېيتقانلىرىڭ راستمۇ ھوي ئۇكام؟

قوشنىنىڭ بالىسى: پۈتۈن ناھىيىگە پۇر كەتتى بۈگەپ. خەقلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ بوۋاي بۇرۇنلا سوغۇق سۇ ئارقىلىق قۇمچاق يۇتۇۋالغان بولۇشى مۇمكىن، دېيىشىۋاتىدۇ.

ھەمشىرىخان: دادام قانداقراق ياتىدۇ؟ قوشنىنىڭ بالىسى: بۈگۈن ئەتىگەن ھۇشىغا كەلدى. ئۇ توختىماي: ئېست، نۇسرەت قىزىم، دەيدۇ. ھارۇن ئاكامنىڭ ئېيتىشىچە، ئۆزىدىكى ئاغرىق ئالامەتلىرى نۇسرەتنىڭ قورساق ئاغرىقى بىلەن ئوخشاش ئىكەن. مەمتىمىنكا، بىز نۇسرەتنى خاتا ئەيىپلەپتۇق ئەمەسمۇ.

مۇھەممەتئىمىن سەيدىن: ئېست، قىزىم! ھەمشىرىخان

(ھەسرەتلىك يىغا - زار ئىچىدە پەردە چۈشىدۇ.)

4 - پەردە 1 - كۆرۈنۈش

سەھنە: 1 - پەردە 1 - كۆرۈنۈش بىلەن ئوخشاش.

[كۆل بويىدا بىر قانچە پېشقەدەملەر ئۆز ئارا پاراڭلاشماقتا. ئېلىشىپ قالغان ھەمشىرىخان قاپاق كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.]

ھەمشىرىخان: قىزىم، مەن سېنىڭ دائىم كۆلدىن سۇ ئەكىلىدىغان قاپىقىڭنى ئېلىپ سۇغا كەلدىم. قېنى سەن، سەن قەيەردە، جېنىم قىزىم (چىقىپ كېتىدۇ.)

پېشقەدەم A: مانا، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە نۇسرەتكىمۇ قىرىق كۈن بوپتۇ. ئېست، ئېست، رەھمەتلىك ئوبدان بالا ئىدى. ياسىن مەدەك بىلەن تويىنى قىلىۋەتكەن بولسىمغۇ، مۇشۇنداق كېلىشمەسلىك بولماستى. ياسىنمۇ كىشىگە يامانلىقى يوق ئوغۇلتى، ئومۇ بىئەجەل ئۆلدى. كەلگۈلۈك ئاتا - ئانىسىغا بولدى ئۇ رەھمەتلىكلەرنىڭ

پېشقەدەم B: نۇسرەتنىڭ نامىزىنى چۈشۈرىدىغان چاغدا خوجامنىڭ: ئۇ، زەھەر

ئاپال A: قاراڭلار ماۋۇ ھايۋانغا، سۈنى بۇلغىدى.

ئاپال B: ۋاي خۇدايىمەي، بۇ كۆلنىڭ سۈنى ھارام بولدىغۇ، بىز ئەمدى نېمىنى ئىچەرمىز. (ئەرلەرگە) ھوي خەقلەر، قاراپ تۇرامسىلەر، ساراڭنىڭ سۈيدۈكىنى ئىچەمتىڭلار. بولۇڭلار، تۇتۇڭلار ماۋۇ مەمتەكنى.

[ئەرلەر مۇھەممەتتىمىن سەيدىنى قورشاپ تۇتماقچى بولىدۇ.]

مۇھەممەتتىمىن سەيدىن: (كۆل بويىدىكىلەرگە سىنچىلاپ قاراپ) قىزىم، جېنىم قىزىم نۇسرەت، سەن قەيەردە، قۇرتلۇق كۆل مېنىڭ قىزىمنى يۈتۈپ كەتتى. قىزىم، ئىست قىزىم. ھەي كالۋالار، كۆلدە شەك يوق، ئىچىڭلار. ھايۋانلارمۇ ئىچسۇن. كۆلگە سېيىپ - چىچسۇن، سىلەر قانغىچە ئىچىڭلار. (سەۋدايىلارچە كۈلىدۇ) شۇڭا دۇنيادا ئادەملەرگە قارىغاندا ھايۋانلار كۆپىيىپ كېتىۋاتىدۇ. ھەممىڭلار ھايۋان. (دەرەخ تۈۋىگە كېلىپ ئۇنى سىلاپ) مەن سېنى بوۋامنى ھۈرمەتلىگەندەك ھۈرمەتلىمەن. سايەڭدە چوڭ بولغان چىرايلىق ھەم ئەقىللىق بىر نەۋرەك بار ئىدى، مەن ئۇنى ئىزدەپ يۈرۈيمەن. سەن كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ قەيەردە؟ توغرا، سەن كۆرمىدىڭ.

ئۇنى بۇ قۇرتلۇق كۆل يۈتۈپ كەتتى. سەن پۈتۈن يوپۇرماقلىرىڭنى ئۇنىڭغا تاشلا، سېسىپ كەتسۇن بۇنداق قۇرتلۇق كۆل. قىزىم نۇسرەت، قېنى سەن؟ (سەھنىنىڭ ئالدىغا ماڭغاندا ئارغامچىغا پۈتلىشىدۇ) سەن! (ئارغامچىنى قولغا ئېلىپ قاماللاپ) مەن ھەممىدىن ئايرىلىدىم. توغرا، ھازىر ماڭا سەن لازىم. (ھەسرەتلىك كۈلۈپ سەھنىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ) قېرىنداشلار، سىلەر قىزىمنى كۆرگەنمۇ؟ ئۇ، شۇنداق ئەقىللىق چوڭ بولغان. ئۇ قۇمچاقنى يۈتۈۋەتتى، قۇمچاق قىزىمنى يەپ كەتتى.

ئاد، جېنىم قىزىم!... قۇرۇپ كەتسۇن قۇرتلۇق كۆللەر. (بويىغا ئارغامچىنى تاشلاپ) ئى خۇدا، بىزنىڭ رىقىمىز نەدە؟! بىز قاچانغىچە قۇرتلۇق كۆلنىڭ سۈيىنى ئىچىمىز؟! (سەھنىدىن چۈشۈپ تاماشىبىنلار ئارىسىغا ماڭىدۇ) مەن ئەرز - دادىمنى ئېيتقىلى ماڭدىم. يۇرتىمۇ يۇرت كېزىپ، بىر كۈنى ئەمەس بىر كۈنى دەردىمگە يېتىدىغان ئۇلۇغ ئىنساننى تاپماي قويمايمەن.

(پەردە چۈشىدۇ)

1994 - يىل ئۆكتەبىر، قەشقەر M1

ئىچىپ قورسىقىدىكى ھارام بالا بىلەن ئۆلۈپ خۇدانىڭ ئالدىدا ئاسىي - گۇناھكار بولدى. نامىزىنى چۈشۈرۈش جائىز ئەمەس، دەپ تۇرۇۋالغىنى ئەجەب بىر ئىش بولدى.

پېشقەدەم ئىلخىرى ھارۇن بوۋاي ھەم شىرىخاننىڭ ئانىسىدىن قالغان تۆت مىسقال تەۋەررۈك زىرىنى خوجامنىڭ ئالدىغا قويۇپ، رەھمەتلىكنىڭ نامىزىنى چۈشۈردى ئەمەسمۇ.

پېشقەدەم A: خوجامغا دۇئا قىلدۇرسىمۇ بوپتىكەن، مۇشۇ بالامۇ بولماستى.

پېشقەدەم B: راست دەيلا. نۇسرەت خوجامنىڭ تەقسىراتىغا كەتتى. ئۇنى بالدۇرراق ئەرگە بېرىۋەتكەن بولسا، ئەلۋەتتە كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرگەن بولاتتى.

پېشقەدەم C: «بويىغا يەتكەن قىزنى ئۆيدە ساقلىساڭ، بىر تاۋاق سىركىنى بېشىڭغا قويۇۋالسىن» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ.

پېشقەدەم D: مەمتەكنى خەقلەر تىنماي خوجام بىلەن ئېتىشىدۇ، دېيىشىپ يۈرەتتى. پېشقەدەم A: زادى ئۇلۇغلارنىڭ كەينىدىن ئۇنى - بۇنى دەپسە بولمايدۇ.

[كۆل تەرەپتىن ئۈچ - تۆت ئايال ئالاقزادىلىك بىلەن يۈگرۈپ چىقىدۇ. كۆل بېشىدىكىلەر قوزغىلىدۇ.]

ئاپال A: نەچچە ۋاقىتتىن بېرى خەقلەر ساراڭ دەۋىرىپ، ماۋۇ مەمتەك راستىنلا ساراڭ بولىدۇمۇ نېمە، ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

ئاپال B: نېمىنى؟

ئاپال C: كېچىدىن بۇيان بىر تۇرۇپ يەرنىڭ تېگىدىن، بىر تۇرۇپ ئاسماندىن توۋلىغان ئاۋاز كەلدى. يېقىندىن بۇيان ھەم شىرىخان ئاز - مۇز سۆزلەيدىغان بولۇپ قالغانىتى، ئەمدى مەمتەك ئۇنىڭدىن بەتەر بوپتۇ.

[تەلەتى بۇزۇلغان مۇھەممەتتىمىن سەيدىن كۆلدىن چىقىپ ئەتراپقا قاراپ سەۋدايىلارچە كۈلىدۇ.]

مۇھەممەتتىمىن سەيدىن: ھەي، ئېسىت قىزىم. ھەي «قۇرتلاپ كەتكەن كۆل». (سەۋدايدىلارچە كۈلىدۇ) ئىچىڭلار، كۆل سۈيىدە شەك يوق، ئىچىڭلار (كۆلگە سېيىدۇ).

ئاپال B: ۋاي توخۇ پوقى مەرەز، ۋاي ئىپلاس.

مەزكۇر دىراممىنى ئوينىماقچى بولغان ئورۇن ئاپتورنىڭ رۇخسەتلىنى ئېلىشى كېرەك. - ئاپتور

ئىككىنچى ئايدە

(ئەدەبىي خاتىرە)

تاھىر تالىپ

دولانلار چىن مۇقامپەرۋەر، دىلى گويا سۈزۈك مەرمەر،
داۋانۇ تاغلىدىن ئاتلاپ، مۇقام ياڭرايدۇ ھەر جاندىن.

قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ساۋۇت تۇرغۇن بىلەن ئىككىمىز «212» تىپلىق جىپتا توپىلىق يوللارنى بېسىپ، زۈمچەك - زۈمچەك قۇم بارخانلىرىنى ئارىلاپ، ئايغى ئۈزۈلمەس ئاپتونوم رايون ۋە ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىن كەلگەن ئالىم، مۇتەخەسسسلەر، رەھبەرلەر بىلەن بالدۇرراق دىدارلىشىش، دولان مەشرەپلىرىگە قاتنىشىپ مۇڭلۇق دولان مۇقاملىرىنى ئاڭلاش ئىستىكى قەشقەردىلا بىزنى ئالدىرىتىشقا باشلىغانىدى. شۇڭا، «مېڭىپتۇ - مېڭىپتۇ، قىردىن ئاشالماپتۇ» دېگەندەك بىلىنىپ تۇرىدىغان جاڭگال يولىنى چاقىرىم - چاقىرىملاپ ئارقىدا قالدۇرۇپ، زېرىكىشىنى تەقەززالىق بىلەن بېسىپ كېتىۋاتىمىز. ھەر نېمە دېگەن بىلەن، بۇرۇن شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرى بولغان ساۋۇت تۇرغۇننىڭ پەسى بار ئىكەن. ئۇ، سومكىسىدىن بىر نەچچە قاپ ئۇنئالغۇ لېنتىسى چىقىرىپ، شوپۇرغا سۈنۈۋىدى، پىكاپ ئىچىدە، ياق، پىكاپ ئىچىدە ئەمەس، پۈتكۈل قۇملۇق باياۋاندا مۇقام ياڭراپ كەتتى. مۇقام دېگەننى چۆل - باياۋاندا ئاڭلىسا تېخىمۇ يېقىملىق، تېخىمۇ ھۈزۈر بولامدۇ - نېمە! ئاجايىپ

1994 - يىلى 5 - ئۆكتەبىر دولان مۇقاملىرى تارىخىدا قالدۇرغان خاسىيەتلىك، قۇتلۇق بىر كۈن بولدى. ئۇلۇغۇزار مۇقامشۇناس، شائىرە ئاماننىساخان تۇغۇلغانلىقىغا 460 يىل تولغان مۇبارەك پەسىلدە، مۇقام - مەشرەپ ماكانى مەكىت ناھىيىسىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك دولان مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ھەيۋەتلىك دېكلاماتسىيە ساداسى ئىچىدە باشلاندى:

بۈيۈك تارىخى ۋاراقلاپ، قەدەملەرنى قىلىپ تەڭكەش،
دولاننىڭ پەخرى، گۈلتاجى مۇقام ياڭرايدۇ بارخاندىن.
ئەسرلەرنى چېتىپ باغلاپ، يۈرەكلەرگە سېلىپ ئاتەش،
دولاننىڭ نەره - ئاۋازى مۇقام ياڭرايدۇ گۈلخاندىن.
مۇقام كەلكۈن بولۇپ دەۋرەر، كۈچىدىن يەر - زېمىن تەۋرەر،
گويا يەر ئاستىدىن پارتلاپ، مۇقام ياڭرايدۇ ۋولقاندىن.

ئاتلىق ھاياجانغا چۆمدۇق. بۇ خىل ئورتاق ھېسسىيات چىرايىمىزدا ۋە مۇقام ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن چاغدا ئېغىزلىرىمىزدىن ئىختىيارسىز چىقىپ كېتىۋاتقان سۆزلىرىمىزدە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى:

- ۋاھ، جاننىڭ ھۇزۇرى!

- نېمە دېگەن ئېسىل سەنئەت - ھە؟!

- ئۇزاق تارىخقا، قەدىمىي مەدەنىيەتكە ئىگە مۇقەددەس زېمىندىلا مۇشۇنداق باي ۋە گۈزەل خەلق سەنئىتى دۇنياغا كېلىدۇ.

- ھەيرانمەن، ھازىر نېمىشقا 12 مۇقام، «قۇتادغۇ بىلىك»، «تۈركىي تىللار دىۋانى» دەك ئالەمشۇمۇل مەدەنىيەت نامايەندىلىرى بارلىققا كەلمەيدىغاندۇ؟! ...
- ۋارىسلىق قىلىشىمىز ئىزچىل بولالمىدى - دە.
- شۇنداق، ئافاق خوجا، جىياڭ چىڭدەك نېمىلەر بوغۇپ قويدى!

«چەبىيات» مۇقامى ياڭرىماقتا!

گويا قومۇشلۇقلار ئارىسىدىن، قۇم بارخانلىرى ئاستىدىن، نەچچە يۈز يىللىق قېرى توغراقلارنىڭ كامارلىرىدىن ۋە ئاپتاپتا تاۋلىنىپ تۇرغان ئوتقاشتەك يۇلغۇنلار توپى ئىچىدىن مۇقام ياڭرىماقتا!

- ئاپتونوم رايون رەھبەرلىكى 12 مۇقام تەتقىقاتىنى يۈرۈشتۈرۈۋېتىپلا ئارقىدىن دولان مۇقاملىرىغا تۇتۇش قىلدى، بۇ ئىش مىللىتىمىزنىڭ مۇقام تەتقىقاتى تارىخىدا ئىككىنچى ئابىدە بولۇپ قالىدىغان بولدى.

ئەمدىلا پۈتكەن ھەيۋەتلىك مەكتەپ - يەكەن دەريا كۆۋرۈكىدىن ئۆتۈپ، مەكتەپ بازىرىغا كىرىشىمىز بىلەن تەڭلا، ئۆي - ئۆي، مەھەللە - مەھەللىدىن مۇقام - مەشرەپ سادالىرى ياڭراپ، بىزنى چىلاۋاتقانداك تۈيۈلۈشقا باشلىدى. بۇ، ئەمەلىيەتتە بىر خىل ئادەتلىنىش خاراكتېرلىك روھىي ھالەت ئىدى.

* * *

يىغىن زالىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى تەنتەنە سادالىرى بېسىققاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 12 مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، تەتقىقاتچى مۇھەممەتتىمىن يۈسۈپ يىغىننىڭ ئېچىلغانلىقىنى جاكارلىدى ھەمدە يىغىنغا قاتناشقان رەھبەرلەر ۋە ئالىم، مۇتەخەسسسلەرنى تونۇشتۇردى:

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ھامىدىن نىياز، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەجىت ناسىر، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك ئاياللىرىلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ماھىنۇر قاسىم، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى، گېنېرال مايور روزى ھوشۇر، شىنجاڭ

ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى مۇھەممەت ئىسمائىل، قەشقەر ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋالىيىسى ئابدۇقادىر نەسرەددىن، مۇئاۋىن ۋالىيىسى زىننەت ئۆمەر، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى ئوبۇل ئىسلام، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىر ياردەمچىسى ئابدۇكېرىم باقى، ئاتاقلىق ئالىم، تىلشۇناس، شائىر ئىمىن تۇرسۇن، شائىر، دراماتورگ مۇھەممەتئېلى زۇنۇن، شائىر مۇمىن سەپىرى، مۇھەممەتجان سادىق، مۇھەممەتجان راشىددىن، ئابدۇروسۇل ئۆمەر، يازغۇچى ئەخەت تۇردى، ئەخەت ھاشىم، ئابدۇراھمان قاھار، مۇھەممەتتىمىن ھوشۇر، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 12 مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، سەنئەت تەتقىقاتچىسى ئەمەتجان ئەھمىدى، مەشھۇر رەسام ئابدۇكېرىم نەسرەددىن، ئاتاقلىق تىياتىر ئارتىمىسى مۇھەممەتتىمىن نورۇز، ئاتاقلىق مۇقامچى ئابلىز شاكىر، ئاتاقلىق ناخشىچى ئابدۇقادىر ئابدۇللا، ئايىشەم قەييۇم، مۇزىكا مائارىپچىسى گۈلجەمىلە قادىر... مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى مۇھەممەت بارات، مۇئاۋىن ھاكىمى ئابلىز روزى...

تەنتەنە! گۈلدۈراس ئالقىشلار بىلەن ناغرا - سۇناي ساداسى بىرلىشىپ كەتكەن تەنتەنە! مەدەنىيەت - سەنئىتىمىزگە ھامىيلىق قىلىۋاتقان مۇشۇنچىۋالا كۆپ رەھبەرلەر بىلەن مەشھۇر ئالىملار، ئەدىبلەر، سەنئەتكارلارنىڭ مۇقامغا كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىغا تەنتەنە دولان مۇقاملىرى تەتقىقاتىغا رەسمىي تۇتۇش قىلىنغانلىقىغا تەنتەنە! تەنتەنە! ...

تەنتەنە بولۇۋاتىدۇ... رەھبەرلەر سۆزلەۋاتىدۇ: مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن ۋېبىيۇنجاڭى تۆمۈر داۋامەت، دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئىسمائىل ئەھمەت، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ئابلىت ئابدۇرېشىتلارنىڭ سالام، ئۈمىد، تەبرىكلىرى يەتكۈزۈلۈۋاتىدۇ. ئەنە، مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى مۇھەممەت بارات مەكتەپ ناھىيىسىدە ئېلىپ بېرىلغان دولان مۇقاملىرىنى قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش خىزمىتىنىڭ نەتىجىلىرىنى دوكلات قىلماقتا...

قۇلىقىم دوكلاتتا، خىيال كەپتىرىم قۇمۇلدىن پامېرغا، ئالتايدىن ئالتۇن تاغقا؛ قەدىمدىن ھازىرغا، ھازىردىن قەدىمگە قاراپ پەرۋاز قىلماقتا.
- ھازىرچە تېخى دۇنياغا تونۇلمايۋاتقان بىلەن، سىلەر قالتىس مىللەت جۇمۇ! - دېگەندى 1992 - يىلى ماڭا، جۇڭگودا خىزمەت قىلىۋاتقان كانادالىق بىر پروفېسسور

ئۆزىنىڭ جۇڭگولۇق شاگىرتى، ياش خۇيزۇ پروفېسسورى تەرجىمانلىققا سېلىپ تۇرۇپ سۆيۈنگەن ھالدا، - 11 - ئەسردە سىلەرنىڭ مەھمۇد قەشقەرى سېلىشتۇرما تىلشۇناسلىقىنىڭ دەسلەپكى سەمەرىسى بولغان «تۈركىي تىللار دىۋانى» دېگەن بۈيۈك قامۇسىنى يازغان؛ يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ ئالەمشۇمۇل شاھانە ئەسىرى «قۇتادغۇبىلىك» تە دۇنيا بويىچە تۇنجى بولۇپ «بىلىم - كۈچ»، «قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر»، كۆپ تەرەپنىڭ رايىنى مۇجەسسەم قىلغان ھاكىمىيەت مەزمۇت پۈت تىرەپ تۇرالايدۇ. دېگەندەك مەڭگۈ قىممىتىنى يوقاتمايدىغان دەۋر بۆلگۈچ ئۇلۇغ ئىدىيىلەرنى ياراتقان. سىلەرنىڭ 12 مۇقامىڭلار ۋە باشقا كلاسسىك سەنئىتىڭلارمۇ ئادەمنى قالتىس جەلپ قىلىدۇ. ئامېرىكىغۇ يېقىنقى گەپ، تېخى ياۋروپامۇ قۇلدارلىق، فېئوداللىق، جاھالىتىدە ئۇخلاۋاتقان چاغلاردا سىلەرنىڭ ئەجدادلىرىڭلار ئۇلاردىن بالدۇر ئويغىنىپ، باي ۋە پارلاق مەدەنىيەت ياراتقان. تارىخ سەھنىسىدە كۆز چاقىنىتىپ تۇرىدىغان بۇنداق شانلىق مۇجىزىلەر پەقەت ناھايىتى ئۇزاق ئەسىرلىك قەدىمكى مەدەنىيەت تۇپرىقىدىلا بارلىققا كېلەلەيدۇ. قايىلىمەن، تولىمۇ قايىلىمەن! سىلەرنىڭ سازەندىلىرىڭلار نوتىغا قاراپمۇ قويماي ئىككى - ئۈچ سائەت ساز چالسىمۇ ئېزىپ كەتمەيدىكەن، ھەيران قالدىم...

مەن بۇنداق گەپلەرنى نۇرغۇن ئوقۇمۇشلۇق خەنزۇلاردىنمۇ ئاڭلىغان. بەش يىلدىن ئارتۇق مەخمۇس پەلسەپە ۋە پەلسەپە - ئىدىيە تارىخى ئوقۇغان مۇھەممەت بارات ھاكىم دولان مۇقاملىرىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇۋاتقاندا، ئىختىيارسىز ھېلىقى گەپلەرنى ئەسلەپ قالدىم. چۈنكى دەسلەپكى تەتقىقات نەتىجىلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، دولان مۇقاملىرىنىڭ تارىخى 12 مۇقامنىڭكىدىن، ھەتتا «قۇتادغۇبىلىك» نىڭكىدىن كۆپ ئۇزۇن. ئۇنىڭدا شامان، زەردوشت دىنىلىرىنىڭ تامغىسى روشەن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. شۇنچە ئۇزاق تارىخى دەۋرلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن دولان مۇقاملىرىنى بۈگۈر بوستانلىقىدىن زەرەپشان بويلىرىغىچە ماكانلاشقان دولانلار مەشرەپ - ئۈسسۈللىرى بىلەن مۇكەممەل ساقلان كەلدى. «جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولماس» دېگەندەك، بۇ مۇقام، مەشرەپ - ئۈسسۈللىرىنى ساقلان قىلىش، دەۋرىمىزگىچە يەتكۈزۈش يولىدا بىر مۇنچە ئادەملەر ئۆلۈم خەۋپىگە دۇچ كەلگەن، بىر مۇنچە مۇقامچىلار ۋە كادىرلار «خاتالىشىپ» جازالانغان. بولۇپمۇ مەكتەپ، مارالبېشىدىكى دولانلار ھېلىقى قاباھەتلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يىللىرىدا چۆل - باياۋانلارغا ھاشارغا چىققانلىرىدا، قالۇن، قىل غىجەك، دولان راۋابى ھەتتا داپمۇ تاپالمىغانلىقتىن (چۈنكى بۇنداق چالغۇلار مۇسادىرە قىلىنىپ كېتەتتى) تۈننىكە تاۋاقنى داپ قىلىپ چېلىپ، مۇقام توۋلاپ ئۈسسۈلغا چۈشكەن؛ پولۇ ئورنىغا ئوماچ - يامىنى داستىخانغا قويۇپ؛ چاي ئورنىغا زەي سۈنى ئىشلىتىپ، جانان پىيالە ئورنىغا

ساپال چۆچەكنى ئۆرۈپ، مەشرەپ ئوينىغان. چۈنكى مۇقام - مەشرەپ ئىچىگە تۇغۇلغان بۇ ئادەملەر ئۈچۈن ئاشۇنداق زۇلمەتلىك كۈنلەردە ماددىي ئاچارچىلىققا قارىغاندا مەنىۋى ئاچارچىلىق تېخىمۇ ئېغىر كېلەتتى. ئىككى زاغرا نان دېگەن قورساقنى چالا - بۇلا تويدۇرغىنى بىلەن مەنىۋى دەردكە شىپا بولالمايدۇ - دە! مەدەنىيەت مۇستەبىتلىكى ھۆكۈم سۈرگەن ئاشۇ يىللاردا دولانلار مەنىۋى تەشۋىشلىققا چىدىماي، خۇپىيانە ھالدا مۇقام توۋلاپ يۈرگەن، ئىشىك - تۈڭلۈكنى دۈملەپ، مۇقام مەشرىپى ئۆتكۈزۈپ تۇرغان. ئادەم بەزىدە كۆز يېشىنى تېشىغا چىقارماي ئىچىدە يىغلىغان بىلەن، مۇقام توۋلىغاندا ئاۋازىنى يوشۇرالمىدۇ - دە. نۇرغۇن غەزەل - ناخشىلار ئادەمنىڭ ئىچىدىن دەرد ياكى شادلىقنى سۆرەپ چىقىدۇ، ناخشا - ساز بىلەن ئىچىنى بوشتىش ئۈچۈن، بەزىدە ئاۋازىنى بەكرەك قويۇپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ. ئاۋاز چىققاندىن «قۇلاق» لارمۇ ئاڭلايدۇ. شۇڭا، دولانلار «قۇلاق» لارنىڭ دەستىدىن يۈرەكئالدى بولۇپ كەتكەن ھەمدە «قۇلاق» لار ۋە جاھالەت ھامىلىرىنى باپلايدىغان زامانغا لايىق نۇرغۇن چارە - ئاماللارنى تاپقان. بىرلا مىسال: بىر يىلى يازلىق يىغىمىدىن كېيىن، چۆلدە ھاشارغا ئىشلەۋاتقان كىشىلەردىن بىر تۈركۈمى ئىل ئۇيقۇغا كەتكەندە، ئىش ئورنىغا بەش چاقىرىپ كېلىدىغان قۇم بارخانلىرىنىڭ ئارىسىغا بېرىپ، قولىدىن كېلىدىغان ئاماللار بىلەن مۇقام مەشرىپى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇلار شۇنچە خۇپىيانە ئىش قىلغان بولسىمۇ، مۇقام ساداسى پۇراپ - تىمىسقىلاپ يۈرگەن بىر غالىچىنىڭ قۇلقىغا ئاڭلىنىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، «كۈرەش - پىپەن» ئېلىپ بېرىشقا باھانە ئىزدەپ يۈرگەن بىر باشلىق قول چوماقچىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، بارخانلار ئارىسىغا ئاتلىنىپتۇ. بىراق مەشرەپچىلەرنىڭ پوستلىرى دەرھال بەلگە بېرىۋەتكەن بولغاچقا، باشلىق مەشرەپچىلەرنىڭ «دۆلەت شېئىرى» نى ئوقۇۋاتقان ۋاقتىغا ئۈلگۈرۈپ كەپتۇ:

«قوزغال!
 قۇل بولۇشنى خالىمىغانلار!
 گۆش ۋە قېنىمىز بىلەن
 مەھكەم ئىستېھكام قۇرايلى!
 جۇڭخۇا مىللەتلىرى،
 ئەڭ خەتەرلىك ھالدا.
 ھەر كىشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى غەزىپى تاشماقتا!
 قوزغال، قوزغال، قوزغال!
 ھەممە بىر نىيەتتە
 دۈشمەن ئوقىدىن قورقماي،
 ئالغا باس، ئالغا باس، ئالغا باس!»
 ئالەمنى مالەم قىلىۋەتكۈدەك ھەيۋە بىلەن كەلگەن باشلىق مەشرەپچىلەرنىڭ ئالدىدا بۈتتەك قېتىپ قاپتۇ (ماڭا بۇ گەپنى دەپ بەرگەنلەردىن بىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ئەمەلدار بۈتتەك قېتىپ تۇرماپتۇ، بەلكى تۈتۈلۈپ قالغان ئوغرىدەك تىترەپ كېتىپتۇ). مەشرەپچىلەر «دۆلەت شېئىرى» نى يەنە بىر قېتىم ئوقۇغاندىن كېيىن، باشلىق زۇۋانغا

كېلىپ، ئادەتتىكىچە تەلەپپۇزدا سورايتۇ:
 - بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىۋاتىسىلەر؟
 - كۆرۈپ تۇرۇپتىلا، باشلىق، - دەپتۇ بىرەيلەن
 ئالدىغىراق چىقىپ، - ئىنقىلابىي ناخشا ئوقۇۋاتىمىز.
 - ياتىدىغان كەپەڭلەردە ئوقۇساڭلار بولمامتى؟
 - ئۇخلاۋاتقانلار ئويغىنىپ كېتىپ، باشلىقلارنى
 بىسەرەمجان قىلمىسۇن، دەپتۇ.

- بىز نېمىگە بىسەرەمجان بولاتتۇق؟
 - يېرىم كېچىدىن ئاشقاندىمۇ، ھاشارچىلارنى
 ئۇخلىتالماي يۈرگەندەدەيمىنا!
 باشلىق قايىل بولغاندەك بولۇپ يېنىدىكى تەرجىمانغا:
 - ئۇخلايدۇ، ئۇخلىماي ھەددىمۇ. ئەمگەك ۋەزىپىسىنى
 ئېغىر - ئېغىر تەقسىم قىلساق ئۇخلايدىغان بولىدۇ، -
 دەپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، مەشرەپچىلەرنىڭ سېزىلىپ قالغان
 ھامان «دۆلەت شېئىرى» نى ياكى «ئۈزۈندە ناخشىلىرى»
 نى ئوقۇش چارىسى خېلى كارغا ياراپ قاپتۇ. ئاڭلىشىمچە،
 بۇ چارىنى ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت تارمىقىدا ئىشلەيدىغان ياش
 بىر مۇقام مەستانىسى «كەشپ» قىلغانىكەن.

* * *

مۇھاكىمە يىغىنىنىڭ 2 - كۈنى - 10 - ئاينىڭ 6
 - كۈنى كەچتە، مەكىت ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى
 ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانىدا 4000 كىشىلىك مۇقام
 مەشرىپى ئۆتكۈزۈپ، يىغىن ئەھلىنى مەشرەپكە تەكلىپ
 قىلدى. ۋاي - ۋاي، نېمانچە كۆپ ئادەم - بۇ! ھېيتلىق
 كىيىملىرىنى كىيىشىپ يىراق - يېقىندىن كېلىشكەن
 دېھقانلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئوقۇتقۇچى -
 ئوقۇغۇچىلار، ھۈنەرۋەنلەر، ھۆپىگەرلەر، ئوقەتچىلەر...
 ھەتتا خەنزۇلار سانجاق - سانجاق بولۇپ مەيدانغا پاتماي
 قالغانىدى. ئاپتونوم رايون ۋە ھەر قايسى ۋىلايەت،
 ئوبلاستلاردىن كەلگەن ئالىم، مۇتەخەسسسلەر ۋە
 رەھبەرلەر مەيدانغا پاتماي قورۇ تېمى ئۈستىدە، ھەتتا دەرەخ
 شاخلىرىدا قاغىدەك قونۇپ ئولتۇرۇپ مەشرەپ كۆرۈۋاتقان
 ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرگە قاراپ، دولانلارنىڭ سەنئەتخۇمارلىرى
 قىمغا بولغان ھەيرانلىق ۋە قايىللىق بىلەن كۈلۈپ
 قويۇشاتتى.

مەن مەشرەپتە، دولان مەشرىپىنىڭ «يىگىت بېشى»
 دەپ ئاتالغان، ساقاللىرى ئۈچتەك ئاقارغان مامۇت شەيخ
 ئاكىنى يىراقتىن كۆرۈپ قېلىپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ
 كەتتىم، چۈنكى دەل شۇ پەيتتە ھېلىقى قۇم بارخانلىرى
 ئارىسىدىكى مەشرەپ ۋە قەسى يەنە ئېسىمگە كېلىپ
 قالغانىدى. ئەنە شۇ ئادەملەر، ئەنە شۇنداق ئادەملەر، ئەنە
 ئاۋۇ داق يەردە ئولتۇرۇپ ساز چېلىپ، قۇلىقىنى
 تۇتۇۋېلىپ مۇقام توۋلاۋاتقان سازەندە - نەغمىچىلەر، مۇقام
 باشلىنىشى بىلەنلا ئۆزلۈكىدىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ،
 كەڭرى سورۇندا ئاۋۋال ئاستا، كېيىن تەدرىجىي جىددىي
 تەرىزدە ئۈسسۈل ئوينىشىۋاتقان جۈپ - جۈپ دولانلار
 بىزنىڭ قىممەتلىك تەۋرۈكىمىز بولغان دولان مەشرەپ

مۇقاملىرىنى مۇشۇكۈنگە ئېلىپ كەلدى. نېمىدېگەن
 چىرايلىق، ئەۋرىشىم، يېنىك، نەپىس، مول مەزمۇنلۇق
 ئۈسسۈللەر بۇ: ئەنە، مۇقامغا ماس ھالدا ئاياللار مەشئەل
 كۆتۈرگەندەك، ئەرلەر جىددىي ھالدا ئىككى تەرەپكە زەن
 سېلىپ قاراپ، بىر نەرسە ئىزدەۋاتقانداك ھەرىكەت قىلدى؛
 بىردىنلا پۈتۈن مەيدان تېخىمۇ جىددىيلىشىپ، قوشۇن
 ھۇجۇمغا ئۆتكەن مەنزىرە پەيدا بولدى؛ كېيىن، ھەممەيلەن
 يۇمىلاق دائىرە شەكىللەندۈرۈپ، «دۈشمەن» نى قورشاۋغا
 ئېلىپ «يوقاتتى»، ئەڭ ئاخىرىدا، غەلبىگە تەنتەنە
 قىلغاندەك ئۈسسۈل تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقىپ، يەنە پەسىيىپ
 توختىدى. ئۈسسۈل تۈگىگەندە، ھەممەيلەن بىر - بىرىگە
 تازىم قىلىشىپ خوشلاشتى.

ئۈسسۈل توختاش بىلەن تەڭلا مەشرەپ ئويۇنلىرى
 (چاي ئويۇنى، پوتا ئويۇنى، بېيىت - قوشاق ئېيتىشىش...)
 باشلىنىپ كەتتى. مەشرەپ دېگەننىڭ تاتلىق چېپىي
 بىلەن بىللە ئاچچىق تايىقىمۇ بار. شۇڭا، بىز تەرەپلەردە
 مەشرەپنى «ئەدەب - ئەخلاق مەكتىپى» دەيمىز. بىرەر كىم
 ئەدەبسىز، قائىدە - يوسۇنسىز بولسا، «مەشرەپ كۆرمىگەن
 ئادەمكەن» دەيمىز. دولان مەشرىپى ئۇيغۇرلارنىڭ باشقا
 جايلاردىكى مەشرەپلىرىدىنمۇ بەك قائىدە - قانۇنلۇق،
 ئىنتىزامى كۈچلۈك بولىدۇ. ھالبۇكى، بۈگۈنكى سورۇن
 باشقىچە: رەھبەرلەر ۋە يىراق - يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار
 بىلمەسلىكتىن قائىدىگە خىلاپلىق قىلىپ قويسىمۇ، «جازا»
 دىن ساقىت قىلىندى. خاتا ئايلىنىپ قويغان بولسىمۇ،
 ماھىنۇر خانىمغا بېرىلىدىغان جازا كەچۈرۈم قىلىنىغان
 چاغدا، پۈتۈن مەيداندا كۈلكە - ئالقىش كۆتۈرۈلدى.
 گېنېرال مايور روزى ھوشۇر تازا «قارا دولان» بولغاچقا،
 ئۈسسۈلنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئوينىغاندىن تاشقىرى، مەشرەپ
 قائىدىلىرىگىمۇ پىششىق ئىكەن، شۇنداق بولسىمۇ خەلقى
 - ئالەم ئارىسىدا بىر نەچچە قېتىم پوتا يېدى. قەشقەر
 ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ پېشقەدەم ئارتىسى بەھرىنىسا
 پوتىنى يوقىتىپ قويۇپ، يەڭگىل جازالاندى: مەشرەپ
 بېگى، مۇئاۋىن ھاكىم ئابلىز روزى ئۇنى سۈر - توقاي
 قىلىپ، مەيداننى بىر ئايلىندۇرغاندىن كېيىن، ئۈسسۈل
 ئويناپ بېرىشكە مەجبۇر قىلدى. بەھرىنىسا خانىمنىڭمۇ
 پەيزى تۇتقان چېغى، ئۈسسۈلنى شۇنداق لەرزىن، شۇنداق
 نەپىس ئويناپ پۈتكۈل مەشرەپ سورۇنىنى قالتىرىس
 جانلاندىرۇۋەتتى. ئارقىدىنلا ياشىنىپ قالغان مامۇت شەيخ
 باشلىق بوۋايلىرىمۇ قىزىپ كەتكەن قېرى تۈلپارلاردەك
 چاپچىپ سورۇنغا چۈشتى، پۈتكۈل مەيدان گويا سانسىز
 گۈلخانلار لاۋۇلداۋاتقان دالدەك تۈس ئالدى...

توماتىن تاماشىچىلار ئىچىدە قىزغىن شاۋقۇن -
 سۈرەن كۆتۈرۈلدى. نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي
 قالغاچقا، يېنىمدا ئولتۇرغان «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ
 مۇخبىرى خۇدا بەردى ئابدۇللادىن سورىدىم:
 - نېمە بولدى، ئاداش؟
 - كۆرمىدىڭمۇ؟ - دېدى ئۇ قولى بىلەن سورۇننى
 ئىشارەت قىلىپ، - تەتەيلەرمۇ ئۈسسۈلغا چۈشۈپ كەتتى.

مەزمۇنلىرىدىن بىرى بولغان بۇ مۇراسىمۇ تەبىئىي تەنتەنە، ياغراق مۇقام، نەپىس ئۇسسۇل بىلەن باشلىنىپ، ھاياجانلىق كۆز ياشلىرى بىلەن ئاياغلاشتى. ھامىدىن نىياز، مىجىت ناسىر، ماھىنۇر قاسىم قاتارلىق چوڭلىرىمىز ئوتتاشتەك مەخمەل يوپۇقنى ئېچىۋېدى، قىزغۇچ بۇلۇتلار ئارىسىدىن تولۇنئاي كۆتۈرۈلگەندەكلا، ھەممىمىزنىڭ كۆز ئالدىدا ئاماننىسا قىزنىڭ پەرىزاتتەك سىماسى جىلۋە قىلدى. مىڭلىغان كەپتەرلەر تىنچلىق - ئاسايىشلىق ئەلچىسى سۈپىتىدە زەڭگەر ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلاپلا، ئىمىن تۇرسۇن، مۇھەممەتئېلى زۇنۇن، مۇھەممەتجان سادىق، مۇھەممەتجان راشىددىن قاتارلىق شائىرلار ئاماننىساخانغا ئاتالغان يالقۇنلۇق شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى. ئابلىز شاكىر، ئايىشە قەييۇم، خالىق ھاجى قاتارلىق مۇقامچىلار مۇقام ئوقۇدى. ھەيكەل ئورنىتىلغان ھويلا خاسىيەتلىك ماكانغا ئايلىنىپ، تەنتەنە سادالىرى پەلەككە يەتتى.

بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق - سوغۇقلارنى ئۆتكۈزگەن ئۇلۇغ ئانا ماھىنۇر خانىمنىڭ مەكتى دىيارغا كەلگەندىن كېيىن كۆزىگە ياش ئېلىشى تۇنجى قېتىم يانتاق يېزىسىدا يۈز بەردى. يىغىن ئەھلى تەكلىپ قىلىنغان يېزىلىق دېھقانلار تەنھەرىكەت يىغىنىدا كۆزىگە ياش ئالغانلار، ھەتتا ئۆزىنى توختىتالماي، ئېسەدەپ كەتكەنلەرمۇ بولدى. ھاياجانلىنىش دەسلەپكى پاراتتىلا باشلاندى: يانتاق يېزىلىق مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى كەڭ كەتكەن تەنھەرىكەت مەيدانىدا تۇنجى قېتىم 10 رەت بولۇپ تىزىلغان نەچچە يۈزلىگەن ئەر - ئاياللاردىن تەركىب تاپقان دولان ئۇسسۇلى قوشۇنى ئۆتتى. ئارقىدىن، مول ھوسۇلنى ئىپادىلەيدىغان يېزا ئىگىلىك كۆرگەزمىسى زاھىر بولدى، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا قارىچۇغا، بۈركۈت ۋە ئوۋ مىلتىقلىرى بىلەن جابدۇقلانغان ئاتلىقلار قوشۇنى، ئاندىن ئۈچتىن قاتار بولۇپ، ھەيۋەتلىك موتسىكلتچىلار قوشۇنى... ئۆتتى. ھامىدىن نىياز، مىجىت ناسىر، ماھىنۇر قاسىم، روزى ھوشۇر قاتارلىق رەھبەرلەر ۋە مېھمانلار ھەر بىر قوشۇن ئۆتكەندە ئورنىدىن تۇرۇپ ئالقمىش ياغراتتى. دەل ئاتلىقلار قوشۇنى ئۆتۈۋاتقاندا، نېمىنىدۇر ئەسلەپ قالدى بولغاي، ماھىنۇر خانىم ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش ئالدى. ئۇ بىر تەرەپتىن يېشىنى سۈرتۈپ، يەنە بىر تەرەپتىن چاۋاك چالاتتى.

7 - ئۆكتەبىر، مەكتى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەجلىس خانىسىدا ئالىم، مۇتەخەسسسلەر جەم بولۇپ قىزغىن مۇھاكىمىگە چۈشتى. گەپنىڭ ئۈچىنى ئاتاقلىق ئالىم ئىمىن تۇرسۇن ئاكا باشلاپ بەردى: دولان - بىر ئۇيغۇر قەۋمىنىڭ نامى، بۇ قەۋمنىڭ تارقالغان دائىرىسى مەكتى بىلەن بۈگۈر ئارىلىقىدىنمۇ ھالقىپ كېتىدۇ. شۇنچە كەڭ زېمىندا، ئۇلار ئۇزاق ئەسىرلەردىن بۇيان ئورتاق ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ساقلاپ كەلگەن. دولان مۇقاملىرى مىللەتنىڭ ئورتاق بايلىقى بولغانىكەن، ئۇنى «سېنىڭ - مېنىڭ» دەپ ئايرىپ، يۇرت - مەھەللىلەر بويىچە بۆلۈشۈش

ئېسىمنى يىغىپ سورۇنغا قارىسام، سەككىز - ئوندىك خەنزۇ ئايال ھەۋەس بىلەن دولان ئۇسسۇلى ئوينىۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ بەزى ھەرىكەتلىرى قولاشمىغاندەك، سۈنئىيەتكە بولسىمۇ، ئالدى - ئارقىسىدىكى، ئولك - سولدىكى دولانلارغا قاش ئېتىپ، كۆز تاشلاشلىرى پۈتكۈل سورۇن ئەھلىنى ھەيرانۇ - ھەس قالدۇرۇپ كۆلدۈرۈۋەتتى. مەنمۇ شۇ قاتاردا ھەيران بولۇپ، يېنىمىدىكى دولانلارغا قارىدىم: - دولان ئۇسسۇلىنى بۇلارمۇ ئۆگىنىپ كېتىپتۇغۇ؟! -

ئۆگەنمەمدۇ دېسە! - دېدى بىرەيلەن كۈلۈپ كېتىپ، - جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلىدىغان خەق ئىكەن، نەدە مەشرەپ قىلساق، شۇ يەرگە پەيدا بولىدۇ، بىز بىلەن بىللە ئۇسسۇل ئوينىيدۇ، تاڭ ئاتقۇچە بىز بىلەن ئويناپ ھارمايدۇ، شۇنداق قىلىپ، بۇ يۇرتتا بىر نەچچە يۈز خەنزۇمۇ مەشرەپچى بولۇپ قالدى... گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ، سورۇنغا دىققەت قىلالماي ئولتۇرغانىكەنمەن، خۇدا بەردى ئابدۇللا تۇرتۇپ گېپىمنى بۆلدى:

- ئاۋۇ بالىلارنى قارا! سورۇندا سەككىز ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان بىر - بىرىدىن ئوماق 20 - 30 نەپەر ئۇسسۇر ئادەمنىڭ مەستلىكىنى كەلتۈرۈپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتكەندى. ئۇلار تۇرنىلاردەك تىزىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ماھىنۇر قاسىم، روزى ھوشۇر، زىننەت ئۆمەر قاتارلىق رەھبەرلەر ئولتۇرغان سۈپىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋىدى، ئۇسسۇرلەر پاسىبانى ماھىنۇر خانىم كۆزىگە ياش ئالغانچە، ئورنىدىن تۇرۇپ چاۋاك چالدى، پۈتكۈل مەيدان گۈلدۈراس ئالقمىش ساداسىدىن لەرزىگە كەلدى. مۇھەممەت بارات ھاكىمنىڭ دوكلاتىدىن مەلۇم بولۇشىچە، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ناھىيە بويىچە بارلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارغا دولان مۇقاملىرى، دولان ئۇسسۇلى ۋە مەشرەپ قائىدىلىرىنى ئۆگىتىش ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇلۇۋېتىپتۇ.

يەنە خىيال، ياق! بۈگۈن، يەنى 6 - ئۆكتەبىر چۈشتىن بۇرۇنقى ئىشلارنىڭ ئەسلىمىسى:

مەكتى ناھىيىسى قەشقەر ۋىلايەتلىك ئاممىۋى سەنئەت يۇرتىدىكى رەسسام، ھەيكەلتاراش ئەبەيدۇللا مۇھەممەتنى تەكلىپ قىلىپ ئۇلۇغۇر مۇقامشۇناس، شائىرە ئاماننىساخاننىڭ ئانا يۇرتى - غازكۆل يېزىسىغا - يېزىلىق مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ سەيناسىغا ئاماننىساخان تۇغۇلغانلىقىنىڭ 460 يىللىقىغا ئاتاپ «كېچىك ئاماننىسا» ھەيكىلىنى ياساتقانىكەن. بۈگۈن ئەتىگەن سائەت توققۇزدا پۈتكۈل يىغىن ئەھلى مىڭلىغان دولانلار بىلەن بىرلىكتە يوپۇق ئېچىش مۇراسىمىغا قاتناشتى.

بىزدە ئادەتتە يىغىن - مەجلىس ھەتتا مۇراسىملار تولىمۇ ئۇزۇن ۋە زېرىكەرلىك بولىدىغانىدى. بىراق بۇ يىغىن - دولان مۇقاملىرى مۇھاكىمە يىغىنى باشلانغاندىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە شۇنچە جىددىي، قىزغىن ۋە كۆڭۈللۈك بولۇۋاتىدۇ. يىغىننىڭ ئەڭ مۇھىم

قالدىغۇ، دەيمەن، خەلقنىڭ ئانىسى سۈپىتىدە ماھىنۇر خانىم بەكرەك ھېسسىياتچان بولسا كېرەك، بايا ئېيتقاندەك، ئانچە - مۇنچە كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرغاندىن تاشقىرى، گېزى كەلگەندە مەزىلىك گەپلەرنى قىلىپ تۇردى:

- ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرىنىڭ ئەلىمىدىن تارتىپ ئەرلەر بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ، چېكىنمەي كۈرەش قىلىپ كەلگەن باتۇرانە سىماسى نامايان بوپتۇ! - دەيدى ئۇ دولان ئۈسۈلىدا ئىپادىلەنگەن جەڭ مەيدانى مەنزىرىسىنى كۆرۈۋېتىپ، - دېمەك، مۇقاممۇ، ئۈسۈلمۇ ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ مەھسۇلى...

- مېنىڭ بىر تەكلىپىم بار، - دەيدى ئۇ بىر قېتىملىق مۇھاكىمىدە ئوقۇغۇچىدەك قول كۆتۈرۈپ، - بەزىلەر ئاماننىساخاننى «مەلىكە ئاماننىسا» دەۋاتىدۇ. مەلىكە دېگەن شاھ - سۇلتانلارنىڭ قىزى، دېگەن گەپ بولسا كېرەك. ئاماننىساخان بولسا ئاددىي بىر پۇقرانىڭ قىزى. شۇڭا، ئۇنى ئاماننىساخان دەپ ئاتاۋەرسەك، دەيمەن. «خاننىش ئاماننىساخان» دېسەكمۇ بولىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئۇلۇغلىقى ۋە شۆھرىتى خاننىشلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئۆچمەس تۆھپىسىدە.

ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى تۈگەپ ئىدارىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ، قۇلقىمىدىن مۇقام ساداسى كەتمىدى، پۇتلىرىمۇ ھەدپىلا دولان ئۈسۈلىغا كېتىۋاتقاندەك شېرىن ھالەتتە يۈردۈم. شۇنداق شىركەيلىك ئىچىدە بىر كۈنى، ھازىر ئىسرائىلىيىنىڭ بىر سەنئەت ئۆمىكىدە بالىت ئارتىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقان، قەشقەرگە تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن كەلگەن بىر ئۇيغۇر يىگىت بىلەن بىر سورۇندا بولۇپ قالدىم. مەن ئۇنىڭغا مۇقام تەسىراتلىرىمنى سۆزلەپ بېرىۋىدىم، ئۇنىڭ پىلتىسىغا ئوت تۇتىشىپ كەتتى:

- ئاكا، مەن دۆلىتىمىزدە ۋە ئەنگلىيىدە بىر نەچچە يىل مەخسۇس بالىت ئۆگەندىم، ئۇزاقتىن بۇيان كۆڭلۈمدە مۇقاملىرىمىزغا بالىت ئۈسۈلى ئىشلەپ، خەلقئارا سەھنىگە چىقىرىشتىن ئىبارەت مۇقەددەس ئارزۇ يالقۇنچاپ كېلىۋاتىدۇ. مەن يات ئەلدە جىددىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىۋېتىپمۇ، بۇ ئارزۇيۇمنى ئۇنتۇپ قالغىنىم يوق. مەن بىزنىڭ بەزى مۇقاملىرىمىزغا نۇرغۇن بالىت ھەرىكەتلىرىنى ئىشلەپ قويدۇم، مەن ئۇنى چوقۇم مۇكەممەل ئەسەر قىلىپ چىقىمەن، مىللىتىمنى، مىللىتىمىنىڭ سەنئىتىنى دۇنياغا تونۇتۇش يولىدا ئاخىرقى تىنىقىم قالغۇچە كۈرەش قىلىمەن! خۇدا بۇيرۇسا، سەھنىدە كۆرسىتىش، ئاكا! - دەيدى ھېلىقى يىگىت ھاياجان بىلەن. مەن بۇ گەپكە ئىشەندىم. چۈنكى ئۇ ئادەتتە ناھايىتى سالماق، كەمتەر، دېگىنىنى قىلىدىغان، بىر ئىش قىلسا ۋايىغا يەتكۈزمەي قويمايدىغان ئىجتىھاتلىق يىگىت ئىدى. M1

ياكى مونوپول قىلىش كويىدا بولماسلىق لازىم. ئالىمنىڭ بۇ گېپى يىغىن ئەھلىنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىققان بولسا كېرەك، مەجلىسدا قىزغىن ئالاقىش ياڭراپ كەتتى. راست ئەمەسمۇ؟ بىزدە شۇنداق يامان ئىللەتلەرمۇ باركى، قوللىمىزدىن كەتكەن ۋە كېتىۋاتقان نەرسىلىرىمىزنى تالاشماي، قوللىمىزدا تۇرغان نەرسىلەرنىڭ كىمگە مەنسۇپلۇقى ئۈستىدە ھارماي تالاش - تارتىش قىلىمىز. بىر ئوبدان ئۇيۇل تاشنى ئېزىپ، قايتىدىن قۇمغا ئايلاندۇرغاننىڭ زادى كىمگە پايدىسى بار؟ ئاماننىساخاننى بەزىلەر يەكەنلىك دېسە، يەنە بەزىلەر مەكىتلىك دەپ تالاشماقچى بولغان بولسا كېرەك، ئىمىن تۇرسۇن ئاكىنىڭ: «ئاماننىساخان ئالدى بىلەن ئۇيغۇر، ئەينى ۋاقىتتا يەكەن بىلەن مەكىتمۇ سەئىدىيە خانلىقىنىڭ زېمىنى ئىدى، ھازىرمۇ ھەممىمىز بىر يۇرتلۇق!» دېگەن گېپى ھەممە ئۇشاق گەپلەرنىڭ بېلىگە تېپىۋەتتى بولغاي، مۇھاكىمە جەريانىدا يۇرتۋازلىق شامىلى چىقىمىدى.

ئىككى كۈن داۋاملاشقان ئىلمىي مۇھاكىمە جەريانىدا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىن كەلگەن مۇتەخەسسسلەر، يازغۇچى، شائىر، كومپوزىتور، تەتقىقاتچىلار دولان مۇقاملىرى تەتقىقاتىدىكى ئىلمىي نەتىجىلىرىنى يىغىنغا سۈنۈپ، تارىخىي پاكىتلارغا ھۆرمەت قىلىش، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش، ئىلمىي ئۆلچەم، ئىلمىي پوزىتسىيىدە چىڭ تۇرۇش ئاساسىدا، دولان مۇقامىنىڭ قەدىمىيلىكى (تارىخى)، تارقالغان دائىرىسى، مۇزىكا قۇرۇلمىسى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى، مۇقاملارنىڭ ئىسمى، تېكىستولوگىيىسى، دولان مۇقامىنىڭ 12 مۇقام بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قاتارلىق تەرەپلەردىن تارىخىي يوسۇندا ئەتراپلىق ئىزدەنىپ، ئىلمىيلىكى كۈچلۈك يېڭى قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويدى.

بىزدە رەھبىرىي يولداشلارنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە ئىشلىرىغا كونكرېت قاتنىشىشى تولىمۇ ئاز ئۇچرايدىغان ئەھۋال. رەھبەرلەر ئادەتتە قېلىپلاشقان ئېچىش - يېپىش نۇتۇقلىرى ياكى تەبرىك سۆزلىرى (ئۇلارمۇ ئەمەلىيەتتە كاتىپلارنىڭ ئەسەرلىرى) بىلەنلا قاتنىشىش - بىزدە ئۇزاقتىن بۇيان ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. مەن ئۇزۇن يىللىق مۇخبىرلىق ھاياتىمدا ئۇنداق يىغىنلارنى كۆپ كۆرگەن. بۇ قېتىم باشقىچە بولدى: مەيلى ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىدىن ھامىدىن نىياز، مىجىت ناسىر، ماھىنۇر قاسىمىلار بولسۇن، مەيلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ مەسئۇللىرى ئابدۇقادىر نەسىرىدىن، زىننەت ئۆمەرلەر بولسۇن، سەنئەت ئىچىگە، مۇھاكىمە ئىچىگە بۆسۈپلا كىردى. ئۇلار كاتىپلارنىڭ ماقالىلىرىنى ئوقۇپ بەرمەي، ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى، چۈشەنگەن، دەڭسەپ باققانلىرىنى دەيدى، دېگەندىمۇ يوليورۇق سۈپىتىدە دېمەي، تەكلىپ - مەسلىھەت سۈپىتىدە دەيدى. ئۇلار «كاتىپ دىكتاتورسى» دىن قۇتۇلۇپ، ئۆزىنىڭ گېپىنى قىلغان بولغاچقا، ئۆزلىرىمۇ روھىي ئازادلىكنىڭ ھەقىقىي لەززىتىنى بىر قېتىم تېتىپ

زۇنۇن ئىسلام

- ئۆز ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىدا خاتىرە ھەيكىلىنى تەكلىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تارىخىدا تېخى تۇنجى ئىش، جۈمۈ.
- بۇ، ئەجدادلىرىمىزنى ئۇلۇغلاشتىكى ياخشى باشلىنىش دەڭلا.

- 25 مىڭ يۈەن خەجلىپ، ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بۇزۇقۇر ئانىسىغا ئاتاپ تۇغۇلغان يۇرتىدا ھەيكىلىنى تەكلىپنى غاز كۆلدىكى باشلىقلارنىڭ مەدەنىيەت ئېڭىدىكى قالىتىس بىر يۈكسىلىش دېيىشكە بولىدۇ.
- مۇشۇ خاسىيەتلىك ئىش ئەقلىگە كېلىپ، ئۆز يۇرتىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى تەكلىپ قايىسى ئوغۇلبالىدۇ؟

- ئەنە، ئاشۇ ئادەم شۇ، - دەپ كۆرسەتتىم مەن مېھمانلارنىڭ ھەيكەل سايىھىتىدىن پەخىرلىنىپ بىر چەتتە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان 42 - 43 ياشلار چامىسىدىكى، ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ، تەمبەل كەلگەن كىشىنى چاقىرىۋېتىپ، - مانا، ھەر قايسىلىرى سۆيۈنگەن ئىشنى قىلغان ئىمىن تۈرەك دېگەن ئوغۇلبالا، ئۆزى يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى. ھەقىقەتەن ئۇ بىر قولدا ماددىي مەدەنىيەتنى، يەنە بىر قولدا مەنئىي مەدەنىيەتنى چىڭ تۇتىدىغان رەھبەر، - دەپ گەپنىڭ ئاخىرىغا ئۆزۈمنىڭ كەسپىي سۆزۈمۈنىمۇ قوشۇۋالغاي ئۇنى مېھمانلارغا تونۇشتۇردۇم.

- قەشقەر ۋە بېيجىڭدىكى پارتىيە، كادىرلار مەكتەپلىرىدە بىر - ئىككى يىل ئوقۇپ ئاز - تولا سىياسىي نەزەرىيە بىلىمىگە ئىگە بولغىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا بىرەر مۇنتىزىم ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغىنىم يوق. مەدەنىيەت، سەنئەت، تارىخ ھەققىدە تۈزۈك گەپ ئاچالمايمەن. لېكىن

1994 - يىل 6 - ئۆكتەبىر، خالاستان (تىزناپ) دەرياسىنىڭ ئاياغ ئېقىمىغا جايلاشقان قەدىم توغراقلىق، ھازىرقى كۆجۈم بوستانلىق - ئۇيغۇر 12 مۇقامىنى توپلاش، رەتلەش، بېيىتىش ۋە كۈي شەكلى بويىچە يۈرۈشلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئۇنى بىر پۈتۈن، مۇكەممەل ئىلمىي سىستېمىغا ئىگە چوڭ ھەجىملىك مۇزىكا قامۇسى قىلىپ رەتلەپ چىققان مەشھۇر مۇقام ئۇستازى، شائىرە، خانىش ئاماننىساخاننىڭ مۇبارەك كىنىدىك قېنى تۆكۈلگەن قەدەمجايا قۇمۇشەھەللە (شاھ تارتار) كەنتى جايلاشقان مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ غازكۆل يېزىسىدا قالىتىس تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئۇلۇغ بىر كۈن بولدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە مەكتەپ ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى قېتىملىق دولان مۇقاملىرى ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتنىشىۋاتقان ئالىملار، تەتقىقاتچىلار، سەنئەتكارلار، شائىرلار، يازغۇچىلار، كومپوزىتورلار، مەكتەپ ناھىيىسىدىكى ھەر ساھە ئاممىسىنىڭ ۋەكىللىرى، بۇ يېزىدىكى مىڭلىغان دېھقانلارنىڭ ئىشتىراك قىلىشى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ھامدىن نىياز، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى نىجىت ناسىر، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، مەملىكەتلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ماھىنۇر قاسىمىلار يېزىلىق مەدەنىيەت مەركىزى سەيناسىغا تەكلىپ تەگەن «كىچىك ئاماننىسا» ھەيكىلىنىڭ يوپۇقىنى ئاچقاندا مۇقام - مەشرەپ، نەغمە - ناۋا سادالىرى پەلەككە ياڭراپ، تىنچ - ئەمىنلىك، بەخت - سائادەتنىڭ ئەلچىسى بولغان مىڭلىغان كەپتەرلەر شىشىدەك كۆز ئاسمىنىغا ئۆرلەپ قانات قاشتى.

ھەيكەل تەكلىپ ھەققىدىكى ئويىلار

كۆڭۈل ئېچىش سايمانلىرى سېتىۋېلىنىپ، مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ئەسلىھەلىرى تولۇقلاندى. يېقىندا بۇ مەدەنىيەت مەركىزى قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە «1 - دەرىجىلىك مەدەنىيەت مەركىزى» دەپ باھالاندى؛

1993 .، 1994 - يىللىرى يېزا مالىيىسى يەنە 68 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، يازلىق ۋە قىشلىق كىنو - تىياترخانا سېلىندى؛

1990 - يىلدىن ھازىرغىچە يېزا بويىچە 22 كەنتنىڭ

يىگىرمىسىدە «مەدەنىيەت ئۆيى» قۇرۇلۇپ ئەسلىھەلەر ئۈچۈن 100 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك پۇل خەجلەندى. . . .

- بىر يۇرتنى ئىقلىمغا تونۇتۇشتا، - دېدى ئىمىن تۈرەك مېھمانلارنىڭ يېزىنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىغا شۇنچە كۆپ پۇل خەجلىگەنلىكىنىڭ سەۋەبى ھەققىدە سورىغان سوئالغا جاۋاب بېرىپ، - ئېتىزىدىن چىققان ئاشلىق، پاختا، ياغلىقېنى، ئېغىل - قوتانلىرىدىكى مال - چارۋىسى، بانكىدىكى جامائەت جۇغلانمىسى بىلەن ئەمەس، شۇ جاينىڭ ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت - سەنئىتى، ئۆرپ - ئادەتلىرى، مەنزىرىلىك جايلىرى، ئاسار - ئەتىقىلىرى، تارىختىكى ئۇلۇغلىرى، ئادەملىرىنىڭ سۈپەت - ساپاسىغا قاراپ تونىتىدىغان گەپ. دېھقانچىلىق دېگەننى ھەممە ئادەم قىلالايدۇ، پۇلنى ھۇش - كاللىسى جايىدا ئادەم بولسا تاپالايدۇ. بۇ ھېچكىمگە يېڭىلىق ئەمەس.

ئۇ ئەتراپىدىكى مېھمانلارغا - ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن كاتتا ئىلىم ئەھلىلىرىگە ئەيمىنىش نەزەرىدە قاراپ قويۇپ كۆڭلىدىكى گېپىنى چاقچاققا يۆلەپ دەۋالدى:

- ئەگەر دولان مۇقامى بىلەن دولان مەشرىپى ھەر قايسىلىرىنى قىزىقتۇرمىغان بولسا، بۇ چەت - ياقا ناھىيىمىزگە شۇنچە كۆپ ئالىم - مۇتەخەسسسلەر كەلمىگەن بولۇشائىتە. مۇبادا غاز كۆل يېزىمىز ئاماننىسا خېنىمىنىڭ توغۇلغان يۇرتى بولمىغىنىدا ئىدى، سىلەردەك كاتتىلىرىمىزنى بىز 40 كېچە - كۈندۈز ئات - تۆگە سويۇپ مېھمان قىلىمىز، دەپمۇ چىلاپ ئەكىلەلمەيتتۇق. . . .

- مۇقام ئەجدادىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەۋلادى، يۇرتنىڭ يىراقنى كۆرەر باشچىسى بولۇشقا لايىق ئەر ئىكەن. ئەگەر ئەمەلدارلىرىمىز ئىمىن تۈرەكتەك بولسا، شىنجاڭنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى قانچىلىك گۈللىنىپ كېتەر ئىدى، - دېيىشتى مېھمانلار غازكۆل يېزىسىدىن كېتىۋېتىپ ھەم

قايللىق، ھەم ئويلىنىش ئىچىدە. M1

«شەرق مۇزىكىسىنىڭ گۆھىرى»، ۋەتەننىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى قىممەتلىك - بىباھا مىراس ھېسابلىنىدىغان ئۇيغۇر 12 مۇقامى دۆلىتىمىزدە ۋە خەلقئارادا زور تەسىر قوزغاپ، دۇنياۋىي كاتتا شۆھرەتكە ئېرىشكەنلىكى يەنە كېلىپ ئاشۇ 12 مۇقامنى مۇكەممەل، ئىلمىي، چوڭ تىپتىكى يۈرۈشلەشكەن، قېلىپلاشقان مۇزىكا قامۇسىغا ئايلاندۇرغان ئۇلۇغۋار مۇقامشۇناس، شائىرە، خانىش ئاماننىساخاننىڭ بىزنىڭ يۇرتتا تۇغۇلغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن چەكسىز پەخىرلەندىم. ئاخىرى بۇ ئۇلۇغ مۇقام ئۇستازىنىڭ خاتىرىسىنى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئەبەدىيەشتۈرۈش، ئۆلمەس تارىخىي تۆھپىسىنى قەدىرلەپ، غاز كۆللۈكلەرنىڭ ئۆز يۇرتىدىن ئېپتىخارلىنىش تۇيغۇسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئاماننىساخاننىڭ قەدەمجاپىغا مۇشۇ ئابىدىنى تىكلەش خىيالىغا كەلدىم. . . .

ئىمىن تۈرەك ئويلىغانلىرىنى سەمىمىي يوسۇندا مېھمانلارغا شۇنداق ئىزھار قىلدىيۇ، سەل تارتىنغاندەك: - بۇ تېخى ئۇلۇغلىرىمىزنى ئەسلەش، يادلاش يولىدىكى تۇنجى قەدەم، ئەمدىكى گەپ، مەدەنىيەت ئەنئەنىمىزنى ئۈزۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، مۇقام ئەجدادلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا ھەقىقىي ۋارىسلىق قىلىپ، دولان مۇقاملىرىنى قېزىش، راۋاجلاندۇرۇش، ياش مۇقام ئىزباسارلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈشتە قالدى، - دېدى تولىمۇ مەنىلىك قىلىپ.

ئەھمىيەتلىك ئىشقا پۇل خەجلەيدىغان يۇرتبېشى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مۇقام - مەشرەپ خۇمار غاز كۆللۈكلەر قورساق تويغۇزۇشتىن ھاللىنىشقا - باي بولۇشقا قاراپ ماڭدى. مەنىۋى تۇرمۇشمۇ كۈنساين جانلاندى. بولۇپمۇ ئىمىن تۈرەك يېزىلىق پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغاندىن كېيىن بۇ يېزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى يىلدىن يىلغا يۈكسىلىپلا قالماستىن، ئاممىۋى مەدەنىيەت ئىشلىرىدىمۇ گۈللەپ ياشناش مەنزىرىسى بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئايىماي پۇل خەجلدى:

1989 - يىلى يېزا مالىيىسى 75 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ مىللىي پوسۇندىكى، كۆركەم، ئۈنۈپرسال مەدەنىيەت مەركىزى سالدى؛

1990 - يىلدىن 1994 - يىلىغىچە يېزا مالىيىسىدىن ئاجرىتىپ بېرىلگەن 67 مىڭ يۈەن پۇلغا 6000 پارچىدىن كۆپرەك كىتاب، 50 نەچچە خىل گېزىت - ژۇرنال، بىر دانە سىنئالغۇ، بىر دانە سىنقويغۇ، چوڭ دېوملۇق رەڭلىك تېلېۋىزور، ماتور ھەمدە تۈرلۈك مەدەنىيەت، تەنتەربىيە،

يەكەن ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى بىلەن مەكتەپ ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى مەملىكەت بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى

كوللېكتىپ، يەكەن ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ئابلەت مەتنىياز، مەكتەپ ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى مۇتەللىپ سېيىت ئىلغار شەخس بولۇپ باھاللىنىپ مۇكاپاتلاندى.

ئامىنە ئابدۇرېشىت
(«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» مۇخبىرى)

كېتىۋاتقان مېيىتىنى ئۆلۈكمۇ، تىرىكمۇ دەيسەنغۇ؟ قىپقىزىل ساراڭمۇ سەندەك تېتىقسىز - لاۋزا سوئالنى سورىمايدۇ. ئەمدى ماڭا گەپ قىلغۇچى بولما، ئەخمىقانە سۆزلىرىڭدىن تويدۇم، - دەپ قول سىلكىپتۇ ھەمراھى.

شۇنداق قىلىپ ئىككىسى لام - جىم دېيىشمەي سۈكۈت بىلەن يولنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ھېلىقى كىشى مەنزىلىگە يەتكەندىن كېيىن، بوپتۇلا، بۇمۇ بىر مۇساپىر ئىكەن، يولدا كەلگۈچە ئازار بېرىپ دىلىنى چېگىپ قويدۇم، كۆڭلىنى ئېلىۋالاي، دەپ ئويلاپ شائىنى ئۆيىگە باشلاپ، مېھمان قىلىپتۇ. ئۇ ئادەمنىڭ ھۈسن - جامالدا تەڭداشسىز، ئەقىل - پاراسەتتە ھەممە قىزلارغا دەرس بېرىدىغان بىر قىزى بار ئىكەن. قىز ئاتىسىدىن سوراپتۇ: - ئاتا، ھەمراھىڭىز كىمۇ؟ يولدا كەلگۈچە نېمىلەرنى سۆزلىشىپ كەلدىڭىز؟

- ئەي قىزىم، - دەپتۇ ئاتىسى، - قىپقىزىل بىر ساراڭكەن دېگەن ئۇ. تولۇمدىن توقماق چىققانداك تازىمۇ مەنتىقسىز سوئاللارنى سوراۋېرىپ، ئەجەبمۇ كەيپىمنى ئۇچۇردى.

- نېمە دەدى زادى؟ - دەپ سوراپتۇ قىزى.
- مەن بىلەن ئۇچرىشىپلا «سەن مېنى كۆتۈرەمسەن ياكى مەن سېنى كۆتۈرەيمەنمۇ؟» دەپتى. ھېرىپ - ئېچىپ ئاران كېتىۋاتقاندا، ئۇنى قانداقمۇ كۆتۈرەلەيتتىم، قىزىم. بىردەم مېڭىپ بۇغدايلىققا يېتىپ كەلگەندە: «بۇ بۇغدايلارنىڭ دېنىنى يەپ بولغانىمىدۇ؟» دەپ سورىدى. ئۈچىنچى سوئالنى ئاڭلىساڭ «توۋا» دەيسەن. قەبرىستانغا ئېلىپ كېتىۋاتقان تاۋۇتنى كۆرۈپ: «تاۋۇتتىكى ئادەم ئۆلگەنمىدۇ ياكى تىرىكمىدۇ؟» دەيدۇ.

قىزى ئاتىسىغا:

- ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتىپ يامان قىپسىز. سىزدىن سورىغان بۇ سوئاللىرى ئۇنىڭ تەڭداشسىز ھەكسىم ۋە قالتىس بىلىمدان كىشى ئىكەنلىكىدىن دالالەت بېرىدۇ. بىرىنچى سوئالنىڭ مەنىسى: «يولنىڭ جاپاسىنى ئازايتىش ئۈچۈن سەن ھېكايە - چۆچەك ئېيتقاچ ماڭامسەن ياكى مەن ئېيتىمەنمۇ؟ دېگىنى. بۇ يەرنىڭ بۇغدىيىسىنى يەپ بولغانىمىدۇ، دېگىنىنىڭ مەنىسى شۇكى: بۇ ئاشلىقنى تېرىغان ئادەم چوقۇم بىرەر جازانخورغا قەرزدار بولۇشى، ئۇنىڭ قىستىشىدىن تېزىرەك قۇتۇلۇش مەقسىتىدە،

▲ ئەرەبىستاندا ئىلمىي ھېكمەتتە تەڭدىشى يوق شان دېگەن بىر ھەكسىم ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ، زەكىي - بىلىمدان قىز تېپىلمىغۇچە ئۆيلەنمەيمەن، دەپ ئەھدە قىلغان ئىكەن. شان لايق ئىزدەپ ئالەمنى بىر نەچچە قېتىم كېزىپ چىقىپمۇ ئۆزىگە مۇناسىپ كەلگۈدەك قىز تاپالماپتۇ. شۇ مەقسەتتە سەرسان - سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە يولدا ئۇنىڭغا بىر ئادەم ئۇچراپ ھەمراھ بوپتۇ.

شان ھەمراھىغا:

- سەن مېنى كۆتۈرەمسەن ياكى مەن سېنى كۆتۈرەيمەنمۇ؟ - دەپتۇ.

- ئەجەبمۇ تېتىقسىز - لاۋزا ئادەم ئىكەنسىن، - دەپتۇ ھەمراھى، - مۇشۇ تاپتا سەللەنمۇ ئۆزۈمگە ئېغىر كېلىۋاتقاندا، سېنى كۆتۈرەيمەنمۇ ئەمدى.

شان ئۇنچىقماپتۇ. ئۇلار بىردەم ماڭغاندىن كېيىن تازا ئوخشىغان بۇغدايلىققا يېتىپ كېلىپتۇ. شان بۇغدايلىققا قاراپ: - بۇ بۇغدايلارنىڭ دېنىنى يەپ بولغانىمىدۇ؟ - دەپ سوراپتۇ ھەمراھىدىن.

- ئەقلى گەجگىسىگە ئۆتۈپ قالغان ساراڭ ئادەممۇ - نېمە سەن! بۇغداي تېخى ئورۇلماي تۇرۇپ دېنىنى يەپ بولامدۇ؟! - دەپتۇ ھەمراھى تېرىكىپ.

شاننىڭ يەنە دىمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپتۇ. يەنە بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاۋۇت كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەر ئۇچراپتۇ.

- بۇ ئادەم ئۆلگەنمىدۇ ياكى تىرىكمىدۇ؟ - دەپ سوراپتۇ شان يەنە ھەمراھىدىن.

- ئەستاغپۇرۇللا، ئۆمرۈمگە كېلىپ سەندەك ئەخمەقنى كۆرمەپتىكەنمەن. نامىزى چۈشۈرۈلۈپ، قەبرىستانغا ئېلىپ

قىلىدىغان ۋەسىيەت شۇكى، ئوغلۇم مالۇ - دۆلەت ئارقىسىدا ئاشۇرۇلغان ئىززەت - ئابرويدا ۋاپا يوق. ئىززەت - ھۆرمەت، شان - شەرەپ ئىلىم - پەندە؛ ئىلىم نەتىجىسىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن شان - شەرەپ پاناھلىق ۋە زاۋاللىقنى بىلمەيدۇ. دۆلەت ۋە سىياسەتنىڭ ئۆزگىرىشى ئۇنىڭغا تەسىر قىلمايدۇ.

ئوغلۇم، شاھلار مېنىڭ ئاتاڭنى ئىلىمى ئۈچۈنلا ھۆرمەت قىلدى. بولمىسا، ئاتاڭمۇ ئۇلارنىڭ قارىمىقىدىكى بىر ئادەم ئىدى. شاھنىڭ خىزمىتىدىكى ئادەملەر شاھلارغا ئىگىلىپ تازىم قىلىشتىن ۋە چوقۇنۇشتىن باشقىنى زادى بىلمەيدۇ. ئاقىللار بىلەن نادانلارنىڭ ئارىسىدا پەر بىلەن ئاسمانچە پەرق بار.

ئاتاڭنىڭ ئىلىمى بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ شاھلار ئۈچۈن كىتاب يۈكلەنگەن ئېشەكتىن پەرقى يوق ئىدى. ئۇلارغا چوقۇنىدىغان، ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان بىر چاكىرى بولار ئىدى.

ئىززەت - ھۆرمەتكە لايىق بولاي، نامىم ئەبەدىي قالمۇن دېسەڭ ئىلىمىڭنى ئاشۇر! - دەپ ۋەسىيەت قىلىپتۇ. ▲ ئايۇپ گەرەب خەلىپىسى مەنسۇرنىڭ مۇلازىمى ئىكەن. لېكىن، خەلىپە ئۇنى چاقىرتسا، رەڭگى - رويى ئۆچۈپ، ئەزايى - بەدىنىنى تىترەك باسىدىكەن. بىر كۈنى خەلىپىنىڭ مەھرەملىرىدىن بىرى ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ:

- مەنغۇ خەلىپىنىڭ ئەڭ ئەزىز مۇلازىمى، سۆھبەتدىشى، دوستى بولسەن، ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچكىمنىڭ سەنچىلىك ئىززەت - ئابرويسى يوق. ئەمما خەلىپە ھەر قاچان سېنى چاقىرتسا، نېمىشكە ئوزۇڭنى يوقىتىپ، ساراسىمىگە چۈشۈپ قالسەن؟ - دەپ سوراپتۇ. ئايۇپ مەھرەمنىڭ سوئالىغا جاۋابەن بۇ ھېكايىنى نەقىل قىلىپ بېرىپتۇ:

بىر كۈنى بۈركۈت خورازدىن سوراپتۇ: - سەن چۈجە ۋاقىتلىرىڭدىن باشلاپ ئادەملەر ئارىسىدا ياشاپ كەلگەنسەن، ئۇلار ساڭا ئۆز قولى بىلەن دان، سۇ بېرىدۇ، ئۆز ئۆيلىرى يېنىدىن ساڭا كاتەك سېلىپ بېرىدۇ. يەنە نېمە ئۈچۈن ھەر قاچان ئالدىڭغا كېلىپ سېنى تۇتماقچى بولسا، قاقاقلاپ، ئۇ ئۆيدىن - بۇ ئۆيگە، ئۇ تامدىن - بۇ تامغا ئۆچۈپ كېتىسەن؟ مانا مەن بولسام، بىر يىرتقۇچ قۇشمەن، تاغۇ - تاشلار ئارىسىدا ماكان تۇتقانىمەن. ئەمما، ئادەملەر مېنى تۇتسا، قولىدا ئارام ئالىمەن، ئوۋنىڭ كەينىدىن ئەۋەتسە، ئالدىرىماي ئاستا قانات قېقىشىمغا قارىماستىن، ئولجىنى ئېلىپ كېلىمەن، ھېچقاچان ئادەملەردىن قاچمايمەن، داد - پەرياد كۆتۈرمەيمەن.

خوراز سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بېرىپ: - ئېيتقىنىم، ئۆمرۈڭدە بۈركۈتنى زىققا ئۆتكۈزۈپ، ئوتتا پىشۇرغانلىقىنى كۆرگەن ياكى ئاڭلىغانىدىڭ؟ - دەپتۇ.

- ياق! - ئۇنداق بولسا، ئاڭلا: مەن شۇ دەرىجىدە ئەقىلىمنى تاپقانكى، تالاي خورازنىڭ كاللىسىنى كېسىپ، يۇڭزىلاپ، زىققا ئۆتكۈزۈپ، ئوتقا قاقلاپ يېگەنلىرىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنمەن. مېنىڭ قاقاقلاپ، پەرياد كۆتۈرۈشۈم - نىڭ سەۋەبىمۇ شۇ، - دەپتۇ خوراز.

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇئەللىپ پالتاجى M1

بۇغداينى ئورۇش بىلەنلا دېھنى ئۇدۇللا بازارغا ئېلىپ بېرىپ سېتىپ قەرزىگە بېرىشى مۇمكىن، مۇلاھىزە قىلىپ باقساڭ، بۇغداينى پىشماي تۇرۇپ يەپ بولغاندەك تۇرىدۇ. تاۋۇتتىكى مېيىتنى ئۆلۈككۈ ياكى تىرىككۈ، دەپ سورىغانلىقىنىڭ مەنىسى شۇكى: بۇ ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن ئىزىنى باسقۇدەك بىرەر پەرزەنتى ياكى شاگىرتى بارمۇ - يوق، ئەسلىدەك قەرزىگۈدەك بىرەر ياخشى ئىش قىلغانمۇ ياكى نادان ۋە پاسىقلىقىدىن، ئۆلۈشى بىلەنلا كىشىلەرنىڭ يادىدىن چىقىپ كەتتىمۇ؟ دېمەكچى. سىز دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ ناماقۇل بولۇپ زىياپەت بېرىپ، سورىغان سوئاللىرىنى مەن دېگەندەك شەرھلەپ بېرىڭ. بولمىسا، ئۇ سىزنى نادان ۋە ئەخمەققە چىقىرىۋېتىشى مۇمكىن.

شۇ ھامان قىزنىڭ ئاتىسى شانىڭ ئالدىغا چىقىپ: - مەن يولدا ئەخمەقلىق قىلىپ سوئاللىرىڭىزغا ئوبدانراق جاۋاب بېرەلمىگەندىم. ھازىر ھەممىسىگە بىر - بىرلەپ تەپسىلىي جاۋاب بەرمەكچىمەن، - دەپ قىزنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە شانىڭ سوئاللىرىنى شەرھلەپتۇ. ئۇنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان شان:

- بۇ سۆزلەر سېنىڭ خاراكتېرىڭگە پۈتۈنلەي خىلاپ، ئەڭ ياخشىسى، بۇ سۆزلەرنى كىمدىن ئۆگەندىڭ ۋە بۇ سىرلارنى ساڭا كىم يېشىپ بەردى، شۇنى دەپ بەرگىن، - دەپتۇ.

قىزنىڭ ئاتىسى نېمە دېيىشىنى بىلمەي، گاڭگىراپ قاپتۇ ۋە راستىنى ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ. - ھۈسن - جامال ۋە ئەقىل - پاراسەتتە تېڭى يوق بىر قىزىم بار، ماڭا بۇ سوئاللارنىڭ مېغىزىنى شۇ چىقىپ بەردى، - دەپتۇ.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان شان شۇنچە يىلىدىن بېرى ئىزدەپ يۈرگەن مەھبۇبىنى ئەمدى تاپتىم، دەپ خۇش بولۇپ كېتىپتۇ. قىزنىڭ ئاتىسىنىڭ رازىلىقى بىلەن قىزنى نىكاھلاپ ئەمرىگە ئاپتۇ ۋە ئاخىر مۇراد - مەقسىتىگە يېتىپتۇ.

▲ بىر سازەندە دوستى بىلەن تاماق يەپ ئولتۇرغانىكەن، توساتتىن «پاق» قىلىپ تامدىن بىر چالما چۈشۈپتۇ. بىر ئازدىن كېيىن بۇ ئىش يەنە تەكرارلىنىپتۇ. سازەندە دېدەك قىزغا: - ئۆزىڭگە چىقىپ قاراپ باققۇ، كۈن ئولتۇرۇپتۇمۇ؟ - دەپتۇ.

دېدەك قىز ئۆزىگە چىقىپ خېلىدىن كېيىن چۈشۈپتۇ ۋە خوجايىنىغا: - ھە، كۈن ئولتۇرۇپتۇ، - دەپتۇ. مېھمان تەئەججۈپلىنىپ، دوستىغا: - شام ۋاقتى بولدى، كۈن ئولتۇرغىنىنى تېخى بىلمىدىڭمۇ؟ - دېسە، دوستى شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ: - بىلىشىنغۇ بىلىمەن، ئەمما بۇ قىزنى ئۆزىڭگە - يىگىتى ئالدىغا چىقىرىش ئۈچۈن بىرەر باھانە كېرەكتە. بولمىسا ئۇ كېچىچە بىزنى بىئارام قىلىدۇ.

ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئابدۇۋەلى خەلپەت

▲ ئارستوتىل ۋاپات بولۇش ئالدىدا ئوغللىنى چاقىرىپ: - ئوغلۇم، ئۆز ئۆمرۈمنى ئىلىم - ھېكمەتنىڭ سىرلىرىنى بىلىش ۋە ئېچىش يولىدا سەرپ قىلدىم. ئىلىم - ھېكمەتنىڭ خاسىيىتى بىلەن خېلى كۆپ تۈگۈنلەرنى يەشتىم، ئەمما ئۆلۈمگە كەلگەندە چارە تاپالمىدىم. ساڭا

بىزنىڭكى خوتۇن - قىزلار دىن سىۋارچىلىقى

نزامىدىن ھۈسەين

خوتۇن - قىزلارنى بوزەك ئېتىدىغان (ياراتمايدىغان، كەستىدىغان، خورلايدىغان) روھى ئىللەت ئۇيغۇر روھىيىتىدىن تېخى كۆتۈرۈلۈپ كەتمىدى. جاھالەت بېسىمى، ئەرلەر بېسىمى ئائىلىلەر بېسىمى، جەمئىيەت بېسىمى، مىللەت خاراكتېرلىك خوتۇن - قىزلار دىن سىۋارچىلىقىنى شەكىللەندۈرۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. زامانىمىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي كەيپىياتىدىن ھالقىغان، مىللەت مەنئىيىتى (تۇرمۇش، ئۆرپ - ئادەت، مەدەنىيەت ۋە كىشىلىك قاراش، بىلىش) دە مىللىي روھ سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان بۇ خىل دىن سىۋارچىلىقنى تۆۋەندىكى نۇقتىلار بويىچە قىسقىچە شەرھلەپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ:

بىزدىكى جاھالەت (خۇراپات) بېسىمى: ئاساسەن خوتۇن - قىزلارنى خۇراپىي ئادەتلەر ئاسارىتىدە تۇتۇش، كەستىش، خورلاش، ئېزىش... ئالامەتلىرى بىلەن ئىپادىلىنىپ كەلگەن ۋە كەلمەكتە. ئەمدىلا ھاياتلىق قەدىمىنى باسقان نارەسىدە - كىچىك

(14، 15، 16 ياشلاردىكى) قىزلارنى خۇراپىي ئادەتلەر بېسىمى بىلەن زورلاپ «ئەرگە» بېرىۋېتىش، ئەمدىلا بالاغەت يېشىنى ياشاۋاتقان (17 - 18 ياشلار چامىسىدىكى) قىزلارنى «لايىق چىقماي ئولتۇرۇپ قاپتۇ»، «خۇدا ئۇرۇپتۇ»، «بەختى ئېچىلماپتۇ...» دېگەندەك تۆھمەت، مەسخىرىلەر بېسىمغا ئېلىش، خۇراپىي قاراشلار تۈپەيلىدىن ھېچقانداق ئىچ-ئاغرىتماي بەزىبىر سەبىي قىزلىرىنى «ساۋاپ» لىق ئۈچۈن «پىرىم»، «خوجام» لارغا «دۇئا» غا «خوتۇن» لۇققا بېرىۋېتىش، خوتۇن - قىزلارنى ئۆيلەرگە دۈملىۋېتىش، خۇسۇسىي مال ئورنىدا كۆرۈش بەزىلىرىمىزدىكى جاھالەتچىلىك بېسىمىنىڭ بىر تەرىپى ئەمەسمۇ؟

- مېنى، - دەيدۇ مۇشۇنداق جاھالەت قۇربانى بولۇپ تۇرۇۋاتقان x x لىق 21 ياشلىق روپاش چوكان x x خان: «دادام ئاخىرەتلىكىنى كۆزلەپ ئۆزى ئېتىقاد قىلىدىغان (پىرى، x x شەيخ دېگەن كىشىگە 1989 - يىلى 14 يېشىمدا «دۇئا» قىلدۇرۇۋەتكەنمەن. شۇندىن بۇيان x x مازىرىدا شۇ زاتنىڭ 14 - قېتىملىق خوتۇنلۇقىدا خۇداغا قۇلچىلىق قىلىمەن. ئۈچ بالىلىق بولدۇم. ھازىر ئۆزۈمنىڭ ئۈچ، شەيخىمىزنىڭ بۇرۇنقى قويۇپ بەرگەن خوتۇنلىرىدىن قالغان تۆت، جەمئىي يەتتە بالىنى باقمەن. شەيخىم مېنى روپاش تۇتىدۇ. ئۆيدىن چىققۇزمىدۇ. تولا دۈمبالاپ ئىككى قۇلىقىمنى گاس قىلىۋەتتى. ئاقساق ماڭىدىغان بولۇپ قالدىم...»

دەرۋەقە، جاھالەتچى «پىر» - «ئۇلۇغلار» دامىغا ئۆتۈپ قالغان خوتۇن - قىزلارنىڭ قۇلىقىدىن ئايرىلىپ قالمايدىغانلىرى بەك ئاز. چۈنكى ئۇلار: خوتۇن كىشىنىڭ قۇلىقى گاس بولسا، ھەر خىل يامان گەپلەرنى ئاڭلىمايدۇ. ئىبادەتنى ئوبدان قىلىدۇ. يۇۋاش بولىدۇ، جاۋابلاشمايدۇ، ئويۇن - كۈلكە بار يەرگە بارمايدۇ، ئادەم بار يەردىن قاچىدۇ، ئۆزىنى ياسمايدۇ... دەپ قارىشىدۇ - دە، ئەلۋەتتە.

«لايىق چىقماي ئولتۇرۇپ قاپتۇ» دېگەن خۇراپىي بېسىمنىڭ تەسىرىدە قىممەتلىك ھاياتىدىن ئايرىلىپ قالغان 18 ياشلىق بىر قىزنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمى توغرىسىدا 1988 - يىلى 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چىققان «شىنجاڭ گېزىتى» دە مۇنداق بىر ۋەقەلىك ئېلان قىلىنغان: «... ھەبىبىخان توختى پىچان ناھىيە لەمچىن يېزىسىنىڭ كارىز مەھەللىسىدىن بولۇپ، ئۆمرىدە ئۆز يېزىسىدىن سىرتقا چىقىپ باقمىغان 18 ياشلىق باكىر قىز ئىدى. ئۇ ئۇزاق ۋاقىت سىرتقى مۇھىت بىلەن ئالاقىسىز ياشاپ كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈنمىكىن رەسىدە (بويىغا يېتىپ - ئا) بولغاندىن كېيىنمۇ ئۇنىڭغا ئەلچى كەلمىگەن. قىز ئۈستىدە خۇراپىي ئادەتلىك كىشىلەرنىڭ سۆز - چۆچەكلىرى پەيدا بولغان. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ھال ئۆيدىكىلەرنىڭ

بېشىنى قاتۇرغان. ئاخىر قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى ھەبىبە قىزنى داخانغا «دۇئا» ئوقۇتۇپ «بەختى» نى «ئاچقۇز»، ماقچى بولغان - دە، 1988 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نۇرغۇن «دۇئا» راسخوتى بىلەن لۈكچۈنلۈك داخان مۇھەممەت يۈسۈپنىڭ ئۆيىگە ئەكەلگەن. داخان مۇھەممەت يۈسۈپمۇ دەرھال قوبۇل قىلىپ «بەخت دۇئاسى»، «بەخت قەسىدىسى» ئوقۇغان. ئەتىسى قىزنى ئۆزى ئايەت ئوقۇپ تەييارلىغان «شىپالىق سۇ» بىلەن تەرلەتمەكچى بولۇپ، تەرلىتىش چۆشكى (ساتما كارىۋات) گە ياتقۇزۇپ قېلىن چۈمكەپ ئۆزى تەييارلىغان تەرلىتىش جابدۇقلىرى بىلەن قاتتىق تەرلەتكەن (قىزنىڭ «قېتىپ كەتكەن بەختى» نى يۇمشاتماقچى بولغان). ئاقمۇت قاتتىق تەرلىتىش ئازابى (تەرلىتىش ھارارىتى، تەرلىتىش ھورى ۋە تەرلىتىش ئۇسۇلى) غا بەرداشلىق بېرەلمىگەن قىز تەرلىتىش چۆشكىدىلا «دۇئا بەركاتى» بىلەن جان ئۈزۈپ كەتكەن. داخان بولسا «يەل بوغۇۋالغان بەتبەخت قىزكەن...» دەپ قاتتىق مەسئۇلىيىتىدىن ئۆزىنى قاپچۇرغان. قانۇن ئورۇنلىرى تەرىپىدىن تۈتۈلۈپ سوراق قىلىنغاندا ئۇ: «مۇشۇ بىر يىلى ئىچىدىلا 30 نەچچە خوتۇن - قىزغا 210 قېتىم «بەخت دۇئاسى»، «بەخت قەسىدىسى» ئوقۇپ بېشىنى ئوڭلىدىم... دەپ جاۋاب بەرگەن».

زامانىمىزنىڭ مۇشۇ چاغلىرىدىمۇ گۈزەل - سەغىرە قىزلىرىنى ئەنە شۇنداق پاجىئەلىك تەقدىرگە گىرىپتار قىلىشىۋاتقان نادان ئاتا - ئانىلارنى، نارەسىدە قىزلىرىمىزنى ئەنە شۇنداق «دۇئا»، «كارامەت» لەر ئىلكىگە ئېلىپ پاجىئەلىك جىنايەتلەرنى سادىر قىلىشىۋاتقان «شەيخ»، «داخان» لارنى يەنى جاھالەتتە تىرىكچىلىك قىلىش ئىدىيىسىدە جاھاننازلىق قىلىشىۋاتقان ئۇيغۇرلارنى بىز ئارىمىزدىن زادىلا تۈگىتەلمەي كېلىۋاتىمىز. مىللىي بارلىقىمىزنى، مىللىي ۋىجدان، مىللىي غۇرۇرىمىزنى قۇربان قىلىۋېتىدىغان، ئاياغ - ئاستى قىلىدىغان ھەر قانداق «دۇئا» لارغا، ئۆزىمىزنى، جېنىمىزنى، نەسلىمىزنى، ئەل - ماكانىمىزنى، تەقدىرىمىزنى «دۇئا» غا ئالىدىغان ئىسلام دىن رەقەبلىرى - ھەر قانداق «ئىشان»، «خوجام»، «پىرىم»... لارغا دەككە بېرىش، ئالدىنما سىلىق كەيپىياتىمىز تازا شەكىللەنمەيۋاتىدۇ. بىز پۈتۈن پۇرسەتنى شۇلارغا يول قويۇش بىلەنلا قولدىن بېرىپ كېلىۋاتىمىز. ئالاھىدە كۆزىتىپ بىلىشىمىزچە، جاھاننىڭ ئىشى پۇلغا يۈزلەنگەندىن بۇيان يۇرتىمىزنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدا بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مەدەنىيەت تۇرمۇشى تۆۋەنرەك ئاۋام خەلق ئارىسىدا خوتۇن - قىزلارنى باسىدىغان خۇراپىي ئادەتلەر يەنىمۇ باش كۆتۈرۈپ كەتكەن. مەسىلەن، خوتۇنلىرىنى «سەدرە» - «روپاش» (يۈزىنى يۆگەپ) تۇتىدىغان ئەرلەر ئاۋۇغان. نۇرغۇنلىغان يېزا - كەنتلەردە ئەرلەر بىلەن خوتۇن - قىزلار ئارىلاش بارىدىغان مەشرەپلەر

بىر سىپايە خانىم يېقىندا ئۆزىنىڭ ئائىلىسىدىكى ھېسسىياتىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ مۇنداق دەيدى: «... ئېرىم بىلەن بىر داستىخاندا ئېچىلىپ - يېيىلىپ ئولتۇرغانلىقىمىزنى بىلمەيمەن. ئۇ مېنى كەستىدۇ، (سەن نېمىتىڭ) دەپ گەپ - سۆزۈمنى ياراتمايدۇ، ئادەم ئەتمەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ قېشىدا ھەمىشە تىنچ ئولتۇرۇشنى ئادەت قىلدىم. ئائىلەمنى ساقلاپ قالغۇم كېلىدۇ. بالىلىرىمنى ئايايمەن. بىراق ھاياتىمدا ئۆزۈمنى يالغۇز ھېس قىلىمەن. دىلكەش، سىرداش ئادەملەر بىلەن مۇڭداشقۇم كېلىدۇ...»

خوتۇنلىرىغا نىسبەتەن مۇشۇنداق مەجەزە ياشايدىغان ئەرلەرمۇ بىزدە ئاۋام خاراكتېرلىك كۆپ نىسبەتتىكى ئىگىلەيدۇ.

بىز يېقىندا ئاتا - ئانىسى تەرىپىدىن 15 - 16 ياشتا ئارقا - ئارقىدىن ياتلىق قىلىۋېتىلگەن ئاچا - سېڭىل ئىككى چوكاننىڭ ئۆتكەن بىر يىل ئىچىدىلا ئەرلىرى تەرىپىدىن پىچاقلاپ ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتۇق. ئالتە ئوغۇل، ئۈچ قىز تېپىپ ھەممىنى راۋۇرۇس قاتارغا قوشقان بۇ ئائىلىنىڭ يەنە بىر قىزىمۇ بۇندىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن كىچىك ياتلىق قىلىنغانلىقىنىڭ كاشىلىسى بىلەن 18 ياش چېغىدىلا بىۋاقىت ئالەمدىن ئۆتكەندى. شۇنداق قىلىپ، كىچىك ياتلىق قىلىش - بۇ ئائىلىنىڭ ئۈچ قىزىنى ھالاك قىلىش ئاقىۋىتىنى شەكىللەندۈرگەن. دەپمەك، خوتۇن - قىزلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان، جىسمانىي ناكار قىلىۋېتىدىغان ئەنە شۇنداق قاتىل ئۇيغۇرلارمۇ بىزدە ئۇچراپ تۇرۇۋاتىدۇ. خوتۇن - قىزلارنى ھەر خىل يامان يوللارغا گىرىپتار قىلىدىغان، قەلەندەرچىلىككە سالدىغان، بالىلىق خوتۇنلىرىنى تاشلىۋېتىپ كېتىدىغان، قەرزگە، قىمارغا گۆرە قويىدىغان... لارنى دەپمەيدىغان تېخى!

بىزدە خوتۇن - قىزلارغا نىسبەتەن ئائىلىلەر ھېسسىيەت ئېغىر دەپكىنىمىزدە، جەمئىيەت خاراكتېرىنى ئالغان ئائىلىلەر ئىھكى تىرىكچىلىكى، قېيىن ئانا - كېلىن مۇناسىۋىتى، ئانا - بالا مۇناسىۋىتى... ساھەلىرىنى كۆزدە تۇتىمىز.

مۇتلەق كۆپ ئائىلىلەردە بولۇپمۇ يېزىلاردا ئەمدىلا كۆزى يورۇغان خوتۇنلار تېخى ماغدۇرغا كەلمەستىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشى - ئىنەك - موزاي، قوي - قوزا، باغ - ھويلا، ئوچاق - تونۇر... قاتارلىق ئائىلە ئىشلىرىغا كىرىشىپ كېتىشى - بىزدىكى خوتۇنلار مەجبۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى. بۇنىڭغا قوشۇلۇپ يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن بوۋاقنىڭ بۆشۈكى ئۈستىدە ئۆتمەيدىغان ئۇيقۇسىز كېچىلەر تۈگمەس - پۈتمەس كىر - قاتلار، ئېرىنىڭ، قېيىن ئاتا - قېيىن ئانا ۋە باشقا ئائىلە ئەزالىرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش، ئاش - تامىقىنى ئېتىش، ئۇنى ئازدەپ ئاچچىق تاپا - تەنلىرىنى ئاڭلاش ئۇلارنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. بەزىدە ئۇلارنىڭ يولسىزلىق - قوپاللىقلىرىنىمۇ كۆتۈرۈش - يۈتۈشكە توغرا كېلىدۇ تېخى. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر بولۇپ ۋە ئۇنىڭ

توختاپ كەتكەن. «بۇۋىم»، «پىرىم» لەر ۋە ئۇلارغا قول بېرىپ «تەرىقەت» چىلىك قىلىدىغان خوتۇن - قىزلار كۆپەيگەن. قىزلارنى مەكتەپلەردىن، ھۈنەر - كەسىپ ساھەلىرىدىن چېكىندۈرۈۋېلىش - «قىز بالا دېگەن ئۆيىنىڭ ئادىمى» قىلىۋېتىش ئادىتى باش كۆتۈرگەن. قىزلارنى بەكلا كىچىك - «توماق بىلەن بىرنى ئورما يىقىلمىغۇدەك بولغاندىلا» ئەرگە بېرىۋېتىش شامىلى كۆتۈرۈلگەن. بەزى جايلاردا «خوجا»، «ئىشان»، «پىر»، «ئاشىق» دېگەنلەر باش كۆتۈرۈپ، كىچىك قىزلارنى «دۇئا» بىلەن خوتۇنلۇققا ئالىدىغان، بەزىبىر ئاتا - ئانىلار ئۇ خىل «ئۇلۇغ» لارغا قىز بېرىپ كۈيۈغۈل قىلىۋالدىغان يامان ئادەت كىشىلەرنىڭ «ئۆز ئىشى» بولۇپ كېتىۋەتكەن.

دېمەك، بىزنىڭ ھازىرقى زامان خۇراپاتچىلىقىمىز خوتۇن - قىزلىرىمىزنىڭ يەلكىسىدىن يېسىپ تۇرىدىغان قارا يۈك، قارا لاتقا بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

خوتۇن - قىزلار ئۈستىدە بولۇۋاتقان ئەرلەر زوراۋانلىقى (بېسىمى) بىزدە بىر خىل قاراملىقنى، نادانلىقنى ۋە زالىملىقنى مەنبە قىلغان ئادەت بېسىمىدۇر.

جاھان پۇلغا يۈزلەنگەندىن بۇيان ئاز - تولا پۇل - ۋەج تاپقان بەزىبىر ئاتىكاچا كادالكا بايۋەچچە ئۇيغۇرلار ئارىسىدا «خوتۇننى قىزلاشتۇرۇش»، «خوتۇننى ياشلاشتۇرۇش»، «قىز ئېلىش» شامىلى كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن. قېرىپ ھاسىغا چۈشۈپ قالغان بەزى بايلار، بەزى «پېشۋا» لار ۋە بەزى ئەھلى ئۆلىمالار نەۋرىسىدەك نارەسىدە كىچىك قىزلارنى «خوتۇن» لۇققا ئېلىۋاتقان ھالەتنى جەمئىيىتىمىزدە خېلى كەڭرى ئۇچرىتىپ تۇرۇۋاتىمىز. نىكاھقا چۈشكەن چوكان، جۇۋانلارنىڭ ھاياتىنى ئۆمۈرۋايەت شۈبھىلىك قىزغىنىش (كۈنلەش) بېسىمىدىلا تۇتىدىغان، ئۇرۇپ - دۇمبالاپ تۇرىدىغان، يامان گەپلەرنىڭ ئەڭ قاتتىقىنى، گۇماننىڭ جىقىنى، «گۇناھ» نىڭ نۇرغۇننى، ئەيىبلەرنىڭ چوڭلىرىنى ھەدەپسىلا خوتۇن - قىزلارغا بۇراپ - توغرىلاپ تۇرىدىغان زوراۋان ئەرلەرمۇ بىزدە يەنىلا نۇرغۇن بولۇۋاتىدۇ.

ئەر - خوتۇنلار بىر - بىرىگە روھىي ئوزۇق بەرگۈچى تەقدىرداش شەخسلەردۇر. ئارزۇ - ئارمىنى، كۆزلىگەن مەقسىتى بىر بولغان ئەر - خوتۇنلار ئارىسىدا چۈشەنمەسلىك مەۋجۇت بولمايدۇ، ئىناقلىق بولىدۇ. ئەرلەرنىڭ ياخشى ئېيتىلغان بىر ئېغىز گېپىلا خوتۇنلارنى ئېرىتەلەيدۇ، شاداندۇرىدۇ، چەكسىز ئارام بېرىدۇ. دەپمەك، خوتۇنغا ئىللىق سۆز قىلىپ كۆڭلىنى كۆتۈرۈش ئەرلەر ئۈچۈن ئەرلىك پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىل پەزىلەت ئۇلارنىڭ ئۆزىنىمۇ ھۈرمەتكە ئىگە قىلىدۇ. لېكىن بىزنىڭ خېلى بىر قىسىم ئەر ئەزىمەتلىرىمىزدە بۇ خىل چۈشەنچە، بۇ خىل مەجەز، ئەنئەنە يوق. مەدەنىيەتلىك، ئائىلىسىنى قىزغىن سۆيىدىغان، قارىماققا ناھايىتى بەختلىكتەك كۆرۈنىدىغان

ئۈستىگە تۇرمۇشتىكى قىيىنچىلىقلار قوشۇلۇپ بىچارە خوتۇنلارنىڭ جېنىنى قاقشىتىۋاتىدۇ. پۈتۈن تۇرمۇش، پۈتۈن ئېغىرچىلىق خوتۇنلارنى تاغدەك يۈك بولۇپ باسىدۇ. مانا بۇلار ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئانىلارغا يۈكلىگەن ئىجتىمائىي تىرىكچىلىك تەقسىماتى. ئۇلار بۇ تەقسىماتنى لام - جىم دەپمەي سۈكۈت ئىچىدە كۆتۈرۈشكە مەجبۇر. لېكىن ئانىلارنىڭ ۋە ئۇلار تۇغقان بالىلارنىڭ سالامەتلىكى، ھال - ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ قانداق شارائىتتا ياشاۋاتىدۇ؟ كىشىلىرىمىزنىڭ ئىدىيىۋى خاراكتېرىدە بۇنداق سوئاللارنىڭ جاۋابى يوق.

يەنە ئالاھىدى، قىز بالا ئەرگە تەگكەندىن كېيىن ئېرىنىڭ ئۆيىگە يۆتكەپ كېلىنىدۇ - دە، قىيىن ئانا يېڭى كەلگەن كېلىن بىلەن ئۇ كۆتۈرۈپ كەلگەن توپلۇق «قىز مېلى» نى كۆزىتىدۇ. ئەگەر «قىز مېلى» ئاز ياكى «چاكىنا» دەپ قارالدىمۇ، كېلىن ئۈستىدە تەنە، سالقىن مۇئامىلە تۈگىمەيدۇ. «ئەرزان كېلىن» نىڭ غەيۋىتى ئۇلغىيىدۇ.

- مېنىمۇ ئۆز قىزىدەك كۆرسىچۇ، - دەيدۇ بىر كېلىنچەك مەن بىلەن مۇڭدېشىپ، - مەن قېيىن ئانامنىڭ يەكلىشىدىن بەكمۇ بىزار. ئۇ ئوغلىنى قەدىرلەيدۇ، ۋەھالەنكى ئوغلى ياخشى كۆرگەن مېنى يامان كۆرىدۇ، كەمسىتىدۇ. مېنىڭ گۇناھىم نېمە، ئۆزۈم بىلمەيمەن. سىنجىلاپ كۆزەتسەم، قىيىن ئانام مېنى ئوغلىدىن قىزغىنىدىكەن. ئىلگىرى موماينىڭ بارلىق مېھرى ئوغلىغا، قىزلىرىغا توغرىلانغان بولسا، ھازىر كېلىن قوشۇلۇپ ئۇنىڭ مېھرىگە بىر قىزغىنىش سايىسى قوشۇپ قويدى ئەمەسمۇ؟

دېمەك، ئوغلى بىلەن كېلىننى ياخشى ئۆتسىمۇ چىدىماسلىق بەزى قېيىن ئانىلار ئىچى تارلىقىنىڭ بىر تەرىپى بولسا، كېلىن يەكلەش، كېلىن پاتۇرماسلىق بىزدىكى يامان ئىللەتلەردىن يەنە بىرى.

خوتۇن - قىزلار ئۈستىدىكى جەمئىيەت بېسىمى - تولراق خوتۇن - قىزلارغا بولغان جەمئىيەت خاراكتېرلىك ئىجتىمائىي ئېتىبارنىڭ تۆۋەنلىكى، مىللىي كەيپىياتىمىزدىكى كەمسىتىش، قىسقىش، ئانىلارغا ئىخلاسى، قىزلارغا مېھىر - شەپقەت ئەقىدىمىزنىڭ تۆۋەن - سۇس بولۇشىدەك مىللىي قىلىقلار بىلەن ئەپادىلىنىپ تۇرۇۋاتىدۇ.

جەمئىيەت پۇلغا يۈزلەنگەندىن بۇيان، جەمئىيەتتە قىسمەن باش كۆتۈرگەن خوتۇن - قىزلارنى ئۆيلەرگە بەنت قىلىۋېتىش شامىلى، قىز بالىلارنى ئوقۇتماسلىق خاھىشى، ھەتتا ئالىي مەكتەپلەرگە قىز بالىلارنى ئاز قوبۇل قىلىش، مەكتەپ پۈتتۈرگەن قىزلارنى خىزمەتكە ئالماسلىق، جەمئىيەتتە ئەمگەك كۈچى قىسقارتىش لازىم بولغان ئورۇن ۋە شەخسلەر ئاساسەن خوتۇن - قىز ئەمگەكچىلەرنى قىسقارتىۋېتىش، خىزمەتچى قوبۇل قىلىدىغان ئورۇن ۋە شەخسلەرمۇ خوتۇن - قىز ئەمگەك كۈچلىرىنى ئالماسلىق، ئەرىسىز يۈرگەن خوتۇن - قىزلارنى جەمئىيەت خاراكتېرلىك

يەكلەش، ئارىغا ئالماسلىق، ئەمگەك، كىرىم قىلىش ئورنى بولمىغان قىزلار توي قىلالماسلىق... ھادىسىلىرى جەمئىيەت خاراكتېرىنى ئالغان خوتۇن - قىزلار دىئوچارچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. كەلپىن، مورى، جىمسار ناھىيىلىرىنىڭ بەزى يېزا - بازارلىرىدىن ئىگىلەپ بىلىشىمىزچە، مۇشۇ جايلاردىكى ئوتتۇرا ياش ۋە ئۈنىڭدىن يۇقىرى ياشتىكى ئۇيغۇر خوتۇنلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئەرلىرىنىڭ «سۈرەتكە چۈشە يامان بولىدۇ»، «سۈرەتكە ئاخىرەتتە جان تەلەپ قىلىدۇ» دېگەندەك گەپلىرىنىڭ تەسىرىدە پۇقرالىق گۇۋاھنامىسى ئېلىشقا لازىم بولغان سۈرەتكە چۈشۈشتىن قېچىپ كېلىپ گۇۋاھنامە ئالالمىغان. خوتۇن - قىزلارنىڭ بازارلاردا سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىش ئادەتلىرىمۇ جەمئىيەتنىڭ قىسقىشىغا ئۇچرىغان. قىسقىسى، ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرىنىڭ ئىجتىمائىي دىئوچارچىلىق تەقدىرى ئېغىرلىشىپ بارماقتا. دېمەك، بىزدە مۇتلەق كۆپ خوتۇن - قىزلار ئۆز ئۈستىدىكى بولمىغۇر ئېغىرچىلىقلارنى لام - جىم دەپمەي سۈكۈت ئىچىدە كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە ئادەتلىنىشكەن. سەۋەب، دەرد تارتىۋاتقان بىچارە مەزلۇمەلەر ئەرلىرى ئۈستىدە، روھانىي كىشىلەر ئۈستىدە، ئائىلە، قېيىن ئاتا - قېيىن ئانىلىرى ئۈستىدە، جەمئىيەت شارائىتلىرى ئۈستىدە دەرد - شىكايەتلەر بايان قىلىشما، كېيىن يەنىمۇ ئېغىر تالاپەتلەرگە دۇچار بولۇشىدىغان ۋەھىمىلەردىنمۇ چۆچۈپ ئۆتۈشىدۇ. «خۇدايىم بار» دېگەن بىر جۈملە سۆز ئۇلارنىڭ «قانائىتى».

1950 - يىللاردىن بۇيان پارتىيە، ھۆكۈمەت خوتۇن - قىزلار ئازادلىقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، خوتۇن - قىزلارنىڭ قەدەدىنى كۆتۈرۈش ۋە خوتۇن - قىزلار مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈش بويىچە سىياسىي، ئىجتىمائىي جەھەتلەردىن سانسىزلىغان جانلىق خىزمەتلەرنى، ئەمەلىي تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ كەلدى. بۇنى بىز مىللىتىمىزگە چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن سىياسىي تەدبىرلەر ئۇقۇمىدىن ئالغىنلاپ كەلدۇق. لېكىن بىزنىڭ مىللەت خاراكتېرلىك روھىي ھالىتىمىز، زامانىۋى مەدەنىيەتسىزلىكىمىز، خۇراپات تەسىر قىلىپ تۇرۇۋاتقان ئەرلىك مەجەز، ئادەتلىرىمىز ھامان ھەر قانداق زامان تەدبىرلىرىدىن بوشاپ قالغىنى يوق. يەنىلا ئەرلەر ھۆكۈمرانلىقىنىڭ داۋام قىلغىنى قىلغان.

ئىنساندا ئۆزىنى دۇنياغا كەلتۈرگەن ئۇلۇغ ئانىنى ئىززەتلەشتىنمۇ ئارتۇق مەجبۇرىيەت بارمۇ؟ ئىنسانلارنىڭ كىشىلىك مەدەنىيىتىمۇ ئانىلارنى ھۆرمەتلەشتىن، ئۇلارنىڭ قەلبىنى چۈشىنىشتىن باشلانغان ئەمەسمۇ؟ بىزنىڭ تارىختىكى مىللىي خاراكتېرلىك قىممىتىمۇ ئانىلارغا بولغان يامان مۇناسىۋەتلەردىن باشلانغان ئەمەسمۇ؟ بۇنداق بىر سىگنال خاراكتېرلىك سوئاللار بىز خەلقىنىڭ ئارىسىدا قاچانغىچە جاۋابسىز ئۇقۇملار تەركىبىگە

قېتىلىپ قالمىۋېرەر؟ M1

بىلىم - پەختى بەلىقى

پىكىر كۆرەش پىلىقى

بۇخەلچەم رەھىمتۇللا (ئوقۇغۇچى) يازغان

شىرىئەلى ئابلا (ئوقۇغۇچى) يازغان

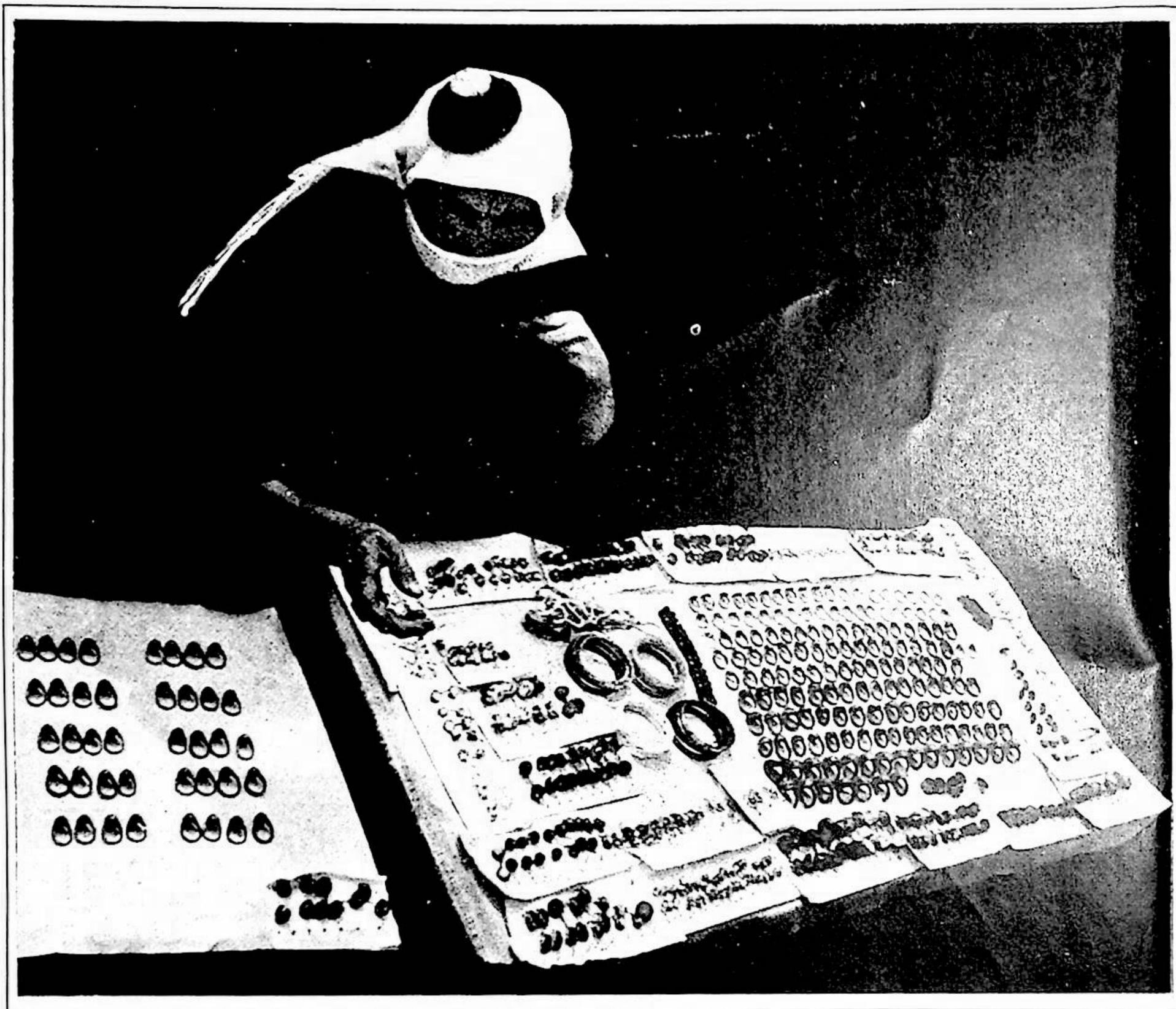

ئابلىمىت ئوسمان (ئوقۇغۇچى) يازغان

مۇھەممەت ئىمىن (دېھقان) يازغان

غەيرەت ئەيسا فوتوسى

زىبۇ - زىننەتلەر

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» 1995- يىلى 3- سان
(قوش ئايلىق ئونئۆپر سال ئەدەبىي ژۇرنال)

主管：新疆维吾尔自治区文化厅
主办：新疆维吾尔自治区群众艺术馆
编辑：《新疆文化》杂志编辑部
地址：乌鲁木齐市新华南路11号
邮编：830002 电话：2824771
印刷：新疆《工人时报》印刷厂
发行：乌鲁木齐市邮局
订 阅：全国各地邮局

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر ئاممىۋى سەنئەت يۇرتى
تۈزگۈچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
ئادرېسى: جەنۇبىي شىنخۇا يولى 11- قورو
پوچتا نومۇرى: 830002. تېلېفون نومۇرى: 2824771
باشقۇچى: شىنجاڭ «ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى» باسما زاۋۇتى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى پوچتخانىلار مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN65—1073/1
本刊代号：58—22 定价：1.20

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى 1073/1 - NC65
ۋەكالىت نومۇرى: 22 - 58. باھاسى: 1.20 يۈەن

